

SLAVISTIČNA REVIIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

LJUBLJANA

I LETNIK. 3-4

1948

VSEBINA

Razprave

Marja Boršnik: Cankar in učiteljstvo	145
Albert Kos: Družbeni nazor slovenskih protestantov II	157
France Bezljaj: Doneski k poznavanju glagolskega aspekta	199
Joža Mahnič: Problem baudelairizmov pri Župančiču	221

Zapiski in gradivo

Karlo Cankar: Stric Šimen	269
France Dobrovoljc: Nekaj o Cankarjevem predavanju »Očiščenje in pomlajenje«	270
Anton Ocvirk: Ivan Cankar in Karel Širok	272
Marja Boršnik: Dva Cankarjeva rokopisa	275
Alfonz Gspan: Vodnikova Mala pratika za leto 1798	276
Viktor Smolej: Nekaj čeških literarnozgodovinskih knjig	280
Alfonz Gspan in Z. A. B.: Društveni vestnik	288

Knjižna poročila in ocene

Anton Slodnjak: F. Petre, Rod in mladost Ivana Cankarja	291
Anton Slodnjak: Odgovor na oceno poljudne izdaje Prešernovih poezij	297

Bibliografija

Pavle Kalan: Bibliografija (1946)	306
---	-----

SLAVISTIČNA REVIIJA

Izdaja Slavistično društvo v Ljubljani

Založnica Državna založba Slovenije

Za uredniški odbor: ANTON OCVRK

Rokopisi naj se pošiljajo na naslov: Anton Ocvirk, Murnikova 24, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

Celoletna naročnina din 200

Marja Boršnik

CANKAR IN UČITELJSTVO

Desetletje od konca šestdesetih do konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ki pomeni višek liberalizma v Avstriji, je dalo nekaj naprednih zakonov; tako smo poleg zakona o odpravi konkordata dobili l. 1869 tudi nov državni šolski zakon, ki pomeni popolno preuredbo osnovne šole: za vse otroke brez razločka narodnosti, vere in stanu obvezen šolski pouk, državno šolsko nadzorstvo, omikano učiteljstvo z natanko določenimi pravicami in urejenimi službenimi prejemki. Hkrati pomeni ta zakon tudi ločitev šole od cerkve, ker je šole poddržaval in jih odtrgal nadzorstvu duhovščine.

Vendar knjižica idrijskega učitelja J. Lapajneteta »Kranjsko ljudsko šolstvo« iz 1871 dokazuje, da se dve leti po izidu novega zakona bedne razmere našega učiteljstva še niso spremenile: njihove revne plače so bile še zmerom odvisne od srenje, še zmerom so morali pobirati po hišah biro v naturalijah in si služiti kruh z orgljanjem in mežnarijo. Tako se je njihova odvisnost od župnika, ki jo tako drastično opisuje Jenko v »Jeperškem učitelju« 1858, le počasi rahljala. Kljub temu pa postaja naše učiteljstvo že od šestdesetih let s »Slovenskim učiteljskim društvom v Ljubljani« in z njegovim glasilom »Učiteljski tovariš« (od 1861), zlasti pa od osemdesetih let z glasilom »Zaveze učiteljskih društev« »Popotnikom« (od 1880) steber napredne miselnosti. Ko pa se je konec prejšnjega stoletja osnovala klerikalna »Slomškova zveza« z glasilom »Slovenski učitelj« (od 1899), je dobival naš liberalni učitelj čedalje bolj nevarnega nasprotnika. Zlasti od 1908, ko je prevzela Slovenska ljudska stranka vso oblast in moč v deželnem zboru in v deželnem šolskem svetu, je pričela klerikalna kranjska duhovščina z načrtnim preganjanjem vsega naprednega v učiteljskih vrstah. Zaman so bile vse prošnje skrajno bedno živečega učiteljstva za redno izboljšanje plač¹, denarne nagrade pa so se delile v glavnem samo klerikalnim somišljenikom. Brošura »Dejanja govorec«, ki jo je 1913 izdalo liberalno kranjsko učiteljstvo, navaja vrsto stvarnih

¹ L. 1918 je v borbi za izboljšanje gmotnega položaja pripravljalo kranjsko učiteljstvo stavko, zaradi katere je policijsko ravnateljstvo prepovedalo shod, ki se je pa kljub temu vršil v ljubljanskem Mestnem domu. Na tem shodu je v prid učiteljstva nastopil tudi Cankar. To je bil menda njegov zadnji javni nastop. (Prim. CZS XIX, 231.)

primerov, kakšne krivice so doživeli in kakšnih preganjanj so bili deležni učitelji, ki so ostali trdni v svojih načelih. Značilno je, da je pod takimi pogoji prehajalo v klerikalne vrste tudi veliko učiteljstva, ki je poprej pripadalo naprednjakom, a je tam s svojimi ekstremnimi in fanatičnimi liberalnimi nazori bolj škodovalo kakor koristilo. Značilno pa je tudi to, da se v takih razmerah med kranjskim učiteljstvom ni mogla razviti socialistična struja, ki je pričela s številčno močnejšim in naprednejšim proletariatom v Slovenskem Primorju in pod Tumovim vplivom že močno učinkovati na tedanje učiteljstvo v Primorju,² a našla prve simpatizerje že tudi med gmotno boljše situiranim in zato neodvisnejšim učiteljstvom na Štajerskem. Čeprav se je bilo tudi naše primorsko učiteljstvo prisiljeno boriti za izboljšanje gmotnega položaja, se je to učiteljstvo duhovno lahko veliko svobodneje razvijalo in veliko tesneje povezovalo z naprednejšim tamšnjim kmetom in proletariatom, ker ga pri tem delu ni v tolikšni meri oviral klerikalizem. Ta klerikalizem, ki se je od vsega slovenskega ozemlja najmočneje zasidral prav v njegovem osrčju — na Kranjskem, kranjskemu učiteljstvu ni dal ne gmotno ne duhovno dihati in je povzročil njegovo bedno zanemarjenost in zaostalost.

Bedna zaostalost in omejenost, muke in ponižanja pa tudi tragično trpljenje posameznih borcev iz vrst tega učiteljstva je našlo v Cankarju pretresljivega glasnika.

V »Mojem življenju« Cankar živo popisuje svojo grenko pot do učenosti in svoje prve trpke vtise, ki jih je prejel o šoli. Dečkova lepoteželjnost je zadela ob suho zaprašeno šolskih klopi, njegova evobodoljubnost ob ostre paragrafe šolskega reda, ki se jim je vsa šolska leta le s težavo podrejal. Njegov tenki čut za jezik se je uprl ob prvem afektiranem izgovoru učiteljice, njegova pravicoljubnost ob prvi krivici, ki mu jo je povzročil nadučitelj Vinko Levstik, čigar sladkobnost se mu je morda prav zaradi tega tako globoko zajedla v srce.

Z učiteljstvom je ostal Cankar vse življenje v tesnih osebnih stikih. Zlasti velja to za učiteljice, ki so bile v njegovem osebnem erotičnem življenju zelo pomembne. Da se je Cankar s tako silo navezal prav na učiteljice, ni nič čudnega: bile so pač naše prve poklicne žene iz inteligenčnih krogov ter kot take tudi najnaprednejše in Cankarju tudi duhovno še najbolj dorastle.

Že kot gimnazijec se je Cankar zatekel k zasebni učiteljici Idi Božičevi, ki je nekaj časa prebivala na Vrhniki, in ji zaupal svojo prvo ljubezen do Francke Opekove. Potem ko Božičeva 9. avg. 1895 v pismu Cankarju ugotavlja, da ga Francka ne zna ceniti, vzdihne: »O, srečna Franja! na tvojem mestu bi jaz vse drugače ravnala!« (CP I, 13.) Tudi ko se je v istem letu Cankar zaljubil v učiteljico Heleno Pehani, si je poiskal zaupnico in posredovalko v učiteljici, njeni pri-

² L. 1911 je Tuma organiziral socialistično učiteljstvo v Slovenskem Primorju, ki je pričelo med naprednimi učitelji organizirano borbo za socializem (Jože Pahor 11. dec. 1948 ustno).

jateljici Minki Vasičevi, zaročenki Frana Govekarja, v čigar učiteljski rodbini je v tistem času veliko občeval (CP I, 159). Tri leta nato se mu zdi, da je bilo to razmerje za Heleno le »zabavna anekdota«, zanj pa »otročje sanje« brez trohice ljubezni. »Nji je ugajalo, da sem zlagal nanjo lepe pesmi, — to je bilo vse.« (CP I, 448.) Ker se pa Cankar tako izjavlja 24. avg. 1898 v pismu Anici Lušinovi, je treba ta pogled nazaj nekoliko omiliti, čeprav drži, da je bila takratna učiteljica, kasnejša učiteljica Anica Lušin prva ženska, ki je globlje posegla v Cankarjevo življenje in delo. Aničina čista življenjska radost, njena duhovitost in rafinirano otroška koketnost, topla prisrčnost in mehka nežnost odsevajo veliko bolj ko v vlogi Ane v drami »Jakob Ruda«, kjer jo je Cankar zavestno prikazal, še v vrsti drugih njegovih ženskih likov. Od vseh Cankarjevih ljubezni je bila ljubezen do Anice Lušinove najbolj čista, najbolj stvar srca, ne krvi, zato jo je tudi z lahkoto predušila strast do njene sestre Minke, povsem udušiti pa je ni mogla nobena od kasnejših žensk. Ko se Cankar l. 1902 spet vrača k Ani kot prijatelj, mu prav to njegovo čustvo omogoča tolikšno vživetje v njeno življenje. To njeno utesnjeno pisarniško življenje občuti kot oduren kontrast v primeri z razkošnim življenjem sleparjev, ki niso vredni, da bi ji čevlje zavezali, a kvarijo zrak po letoviščih. (CP I, 505.) Zato ga tudi tem globlje zadene njena bridka učiteljska usoda: »Čudnomehko mi je bilo pri srcu, ko sem bral, da si Ti, tako vesela in življenja vredna, obsojena v dolgočasno štajersko vas. Komaj se Te morem predstavljati v takem milieu-u, kakor mi ga opisuješ.« (3. febr. 1904; CP I, 529.) Ko je 1910 obiskal njen grob, je občutil, da jo je zadušila brezdušna samota vase pogreznjene mrke vasi, in se obdolžil krivde za njeno smrt v takšnem kraju.³

To Cankarjevo vživetje v okolje, kjer je bilo prisiljeno životariti njegovo nekdanje dekle, je eden izmed momentov, ki mu omogoča tolikšno vživetje v žalostno usodo preganjanega učiteljstva kot takega. Ta socialni moment, ki korenini v ljubezni do Ane Lušinove, pa v odnosu do ostalih učiteljic (Mice Kesslerjeve, Milene Rohrmannove) nima korenin, ker so te živele v gmotno ugodnejših razmerah, predvsem pa v primernejšem okolju. Zato je n. pr. zapustila njegova grenka, odpovedujoča se ljubezen do Mice Kesslerjeve globoke sledi v njegovi osebnih, ljubezenskih poeziji (»Novo življenje«, »Milan in Milena« idr.), ne pomenja pa nobenega mostu k učitelju kot tipu nekih določenih razmer.

Tudi Cankarjevo razmerje do učiteljice-pesnice in pisateljice ni zapustilo vidnejše sledi v njegovi družbeni umetnosti. Odnos do »Slovenke«, prvega našega ženskega glasila, mu je ostal pod uredništvom učiteljice Marice Nadliškove tuj in se je izboljšal šele l. 1900, ko je prevzela »Slovenko« Ivanka Anžič-Klemenčič, ki se je skušala

³ »Mimogredé«, CZS XVIII, 96—100. Nini Bergmanovi piše Cankar 10. decembra 1910 (CP III, 226), da je Ana umrla prejšnje leto pri Sv. Benediktu, kar pa je očitno pomota (prim. CP I, 504).

približati socializmu in »moderni«. Toda čeprav si je izbral prav »Slovenko« za bojno postojanko, s katero je sprožil svoj najsilovitejši napad na Aškerca in na naše tedanje slovstvene razmere (prim. SJ 1928, 133 s. in SJ 1941, 87 ss.), in čeprav ji je v pismu urednici 17. sept. 1900 obetal zvesto sotrudištvo, je komaj dva tedna nato označil ta časopis za enega »najneumnejših listov na svetu« (Schwentnerju 2. okt. 1900; CP II, 66); zato nič čudnega, če je ostal tudi posameznim sodelavkam, ki so bile večinoma iz učiteljskih vrst, osebno tuj. Toplejši je bil njegov odnos edinole do bivše učiteljice pesnice Vide Jerajeve, ki je živela kot žena violinista Jeraja hkrati z njim na Dunaju in je našla poleg pesnice-učiteljice Ljudmile Poljančeve tam z njim tudi osebne stike (prim. poleg CP še uvod v Izbrano delo Vide Jerajeve, 1935).

Svojevvrsten je bil Cankarjev prijateljski odnos do tedanje učiteljice Lojzke Štebijeve, ki igra od 1912 kot publicistka-socialistka in borka za ženske politične pravice pomembno vlogo v stranki in med našim ženstvom sploh. Cankar jo je upodobil v Lojzki v »Hlapcih«.

Od vseh učiteljev, ki jih je Cankar spoznal, je postal za njegovo umetnost najbolj tipičen odnos do Engelberta Gangla. Učiteljsko sladkobnost, ki jo je prvič občutil že na Vrhniki pri nadučitelju Levstiku, je 1897 odkril v leporečju Ganglovih poezij in, ker je hkrati s tem leporečjem zaslutil tudi nepristnost pesnikovega navdušenja, mu je postal prvak liberalnega učiteljstva, osebno poštenei Engelbert Gangl, model za frazerskega rodoljuba in ena izmed tarč za njegovo satiro na zlagano naprednjaštvo, kar se v neštetih variantah ponavlja v njegovem delu.

Da ima ta Cankarjev žolč svoje korenine prav v njegovem osebnem odnosu do Gangla, izpričuje med drugim vrsta izbruhov v njegovi korespondenci. Razkačen je nad ocenjevanjem »žujnjavega« Gangla, ki enkrat tako hvali, »da prime človeka driska«, a drugokrat, kadar ocenjuje njegovo delo, »zopet blede od zavisti« (Govekarju zač. maja 1900; CP I, 209). Še huje razburja Cankarja zavest, da ljubljanska »klika« prinaša vse drugačne, ugodne ocene »o najplitvejših poezijah Ganglovih«, medtem ko izroča ocene njegovih lastnih del ljudem, o katerih ve, da ga osebno mrze (Govekarju 2. apr. 1900; CP I, 204 s.). O Ganglovem literarnem delu govori Cankar vseskozi omalovaževalno in ga še leta 1907 imenuje »genljivi smrad« (CP III, 149).

Toda že v prvih pisateljskih letih, ko se čuti občutljivi Cankar zaradi krivičnega ocenjevanja lastnih del osebno prizadetega, v Ganglu ne občuti samo nemočnega pisatelja-konkurenta in frazerja, marveč tudi že zagovornika krivičnega družbenega reda. Nad vse značilno je, kako se 24. avg. 1899 v pismu Govekarju razburja nad podlistkom v »Slovenskem Narodu«, kjer Gangl zagovarja stališče treh stanov, ki da so stebri družbenega reda: »Učitelji, duhovniki in — vojniki... stebri družabnega reda!... In take feljtone priobčuje 'liberalni' 'Narod'! To seveda ni nič 'dekadenčnega'. Pri moji duši, to greste navzdol! — — —«

V registriranju takšnih in podobnih izjav naših vodilnih naprednjakov⁴ je zarodek Cankarjevega spoznanja o korumpirani literaturi pa tudi politiki tako imenovane »napredne« stranke, ki ni nič manj nazadnjaška od »farške«, spoznanja, da je pri nas »potreba reformacije in revolucije v političnem, socijalnem, v vsem javnem življenju, in tej reformaciji mora delati literatura pot.« (Zofki Kvedrovi 8. maja 1900; CP II, 361.)

To spoznanje, ki je bilo najmočnejše sredstvo v Cankarjevem boju z lastno dekadenco in najsilnejše orožje v boju z družbo, se od 1900 vse bolj vidno uveljavlja v njegovem borbenem delu. V tej Cankarjevi borbi zoper zlagano družbo pa ima nemajhno stransko vlogo tudi učitelj-frazer.

Učitelj-frazer dobiva že v drami »Jakob Ruda« (končano 1899, izšlo 1900) določnejšo obliko: značilen v tem pogledu je dialog v 6. prizoru II. dejanja med Justinom in Dolinarjem, ki kaže globoko nasprotje med učiteljevo in umetnikovo miselnostjo, moralo in doživljanjem sploh. Justin bi rad zvedel za Dolinarjevo sodbo o leporečnem govoru, s katerim namerava proslaviti zločinca Jakoba Rudo. Vsa Dolinarjeva osuplost in vsi ugovori pa učitelja ne prepričajo, da njegov govor ni dober in primeren, kajti značilno je, da Justin prav tako veruje v pomembnost svojega leporečja kakor tudi v vrednoto predmeta, ki ga opeva; Justinova naivnost je tako brezmejna, da veruje v Rudovo poštenost.

Tu, v Justinu, je zarodek učitelja Šviligoja, znamenitega tipa nedolžnega, navdušenega, blagega omejenca, ki se sedem let prepleta skozi Cankarjevo delo.

S pravim imenom nam ga Cankar predstavi že 1901 v satiri »Iz življenja odličnega rodoljuba«: Kot novi tajnik v lepi dolini šentflorjanski odkrije učitelj Šviligoj med zaprašenimi papirji »odličnega rodoljuba« Štefana Ferfilo, s čimer zadobi njegovo življenje vreden smoter. Kajti »kakšni so dnevi učitelja in občinskega tajnika, ki je zakopan ob živem telesu v grob smradljive zakotne vasi? Njegova duša vene in hira in pogine, če nima brašna seboj...« Ferfila pa mu dá nalogo, »ki bo luč in hrana« njegovih dni. Iz »rodoljuba«, ki je bil v starih časopisnih izrezkih komajda omenjen, se Šviligoju posreči napraviti velezaslužnega veljaka, »čas in diko domovine«, doseči zanj marmornato ploščo, slavnost, slavalok, zase pa slavnostni govor in — kar je glavno — učitelj v vse to veruje, on ne čuti hinavščine, njegovo nehanje je »čisto in blagodejno«.

⁴ Cankarju je utegnili biti znana n. pr. tudi vdanostna izjava ljubljanskega učiteljstva, ki jo je sestavil Gangl na okrajni učiteljski konferenci v proslavo petdesetletnice Franca Jožefa I. 4. jul. 1898. Izjava izraža neomajno zvestobo »do posvečene osebe« vladarjeve in »do prejasne vladajoče rodbine« in polaga »v vznosje Najvišjega prestola« prisego, da bo učiteljstvo »takisto v bodočnosti zbujalo in krepilo v srcih šolske mladine iskreno ljubezen, vdanost in zvestobo« do vladarja in »do preslavnih členov prejasne rodbine Habsburško-lotarinske«. (Fr. Levec, Naše ljudsko šolstvo [1848—98]. Slavnostni govor... 1898.)

V štirih letih se v Cankarju izoblikuje ta dolina šentflorjanska v simbol slovenske lažimorale in licemerstva, v simbol zasmrajene stoječe luže, ki jo za hip razburkajo Zlodej — slovenski Mefistofeles, Dioniz in Hiacinta — umetnik in lepota. In spet je učitelj Šviligoj tisti, ki trči ob umetnika: njegove velike, strmeče, prestrašene oči zaznajo pohujšanje, ki se je z umetnikom in njegovo ljubico vgnezdilo v to brumno dolino in prècej je voljan napisati ukaz za progon teh pritepencev (»V mesečini«, napisano 1905, izšlo 1906 z letnico 1905).

Dve leti nato je Cankar svoje študije o dolini šentflorjanski še poglobil. Za analizo Šviligoja je zlasti značilen dialog med njim in adjunktom Petrom — predhodnikom kasnejšega umetnika Petra. Na adjunktovo vprašanje, kako se da živeti v dolini šentflorjanski, odgovarja Šviligoj: »Lepo se da živeti v dolini šentflorjanski, lepše nego na vsem prostranem svetu! Zakaj ena sama čednost, vseh drugih čednosti mati, je potrebna človeku: zadovoljnost. Iz nje se porode brez truda in bolečine, kakor metulj iz bube, vse druge potrebščine: rodoljubnost nad vse, zmernost v vseh ozirih, spodobnost v vseh okoliščinah in še mnogotere čednosti...« Ko se adjunkt uveri, da govori Šviligoj vse to prepričan, brez hinavščine, ga sprašuje dalje, če mu v tej dolini nikoli ni zasmrdelo kakor iz neizmerne mlake. Učitelj pa zardi »od srda in žalosti«. On ve, da je tudi dolina šentflorjanska deležna greha in da ga bo deležna morda na vekomaj; on ga pozna, a se ne zmeni zanj, marveč sedi za mizo in resno beseduje. Če stopi v lužo pošten rodoljub, zatisne oči in njegovo srce je usmiljeno. Adjunkt pa mu odgovarja razžaloščen: »Ker ste nedolžni in brez zlega, sem prišel po tolažbo; in sem videl, da je nedolžnost in vernost večji greh od greha samega. Kaj torej? Dvoje cest se odpira človeku: ali se napraviti s tistimi, ki sede za mizo in pijo in miže, da bi ne videli rodoljubnega greha, ki pleše sredi izbe in uganja razuzdanosti; ali pa — pogledati grehu v obraz in mu nastaviti nogo. Ena cesta drži v čast in zasluženje, druga v sramoto in boleost...« Učitelj pa si je svest, da pripada k prvim, kajti njega je bog obvaroval o pravem času vseh nadlog in skušnjav. »Zakaj mnogo jih je bilo puntarjev in pesnikov v mladostni nespameti, pa so se izpreobrnili v poštene rodoljube in spominske plošče oznanjajo njih imena!« (»Pravična kazen božja«, napisano 1907, izšlo 1908.)

Vendar učitelj Šviligoj, to »znamenje in prapor doline šentflorjanske«, ni brezčuten in nedostopen za čisto lepoto. Ko gleda ples prelepe Petrove neveste, njegovo srce móli od prečistega veselja. Njegove oči so spoznale, »da je svet tudi onstran doline šentflorjanske in da je poln lepote, iz pohujšanja izluščene«. Toda njegovo vzhichenje mu ne dá, da bi ga ne izlil v govor, poln neprimernih fraz in praznega besedičenja. (»Razbojnik Peter«, 1907.)

»Zmirom me je bilo sram, nerodno mi je bilo zmirom, kadar sem te videl, učitelj Šviligoj!« mu pravi Peter v III. dejanju »Pohujšanja v dolini šentflorjanski« (1907), ki je sinteza vseh teh študij in kjer tudi Šviligoj dobi zgoščeno, zaključeno podobo nedolžnega, od živ-

ljenja neoskrunjenega brezkrvneža. »Globoko sem čutil v srcu, da sva si navsezadnje ljubezniva tovariša, da obadva ljubiva to domovino, ti na izhodu, jaz na zahodu, ti tod, jaz ondod, in da je najboljšje, če se nikoli ne srečava... Pa sem te srečal, Bog je hotel, in sem videl, da imaš naočnike, da slabo vidiš in blago misliš in da se ti kolena tresejo!«

Razbojnik in umetnik Peter-Cankar je poosebljeno gibanje, nemir, razvoj, ki neprestano raste in izgoreva v samih dialektičnih nasprotjih — učitelj Šviligoj pa je poosebljen mir, nepregibnost, skorajda nagačeno strašilo z visoko dvignjenim kazalcem.

Globlje in neprimerno bolj tragično kot učitelj Šviligoj, ta vitez klavrne postave, pa prepleta Cankarjevo delo drug tip učitelja, aktivni tip Jermana in Kačurja.

V Cankarjevem delu nastopi 1898 kot upokojeni učitelj Mrva, ki se drzne postaviti po robu veljaku županu in zato propade kot njegova žrtev (»O čebelnjak«). Značilno, da zadnji učitelj, ki nastopi v Cankarjevem delu, prav tako nosi ime Mrva, prav tako propade kot žrtev revščine, le da hkrati tudi kot žrtev kompleksa, ki globoko posega v bistvo Cankarja samega (»Krpna na čevlju«, 1914). — V osrednjih štirih delih, kjer igra pomembno vlogo, pa je tako povezan, da posamezno od teh štirih del prav za prav slika samo posamezno fazo razvoja istega človeka.

V zaključku romana »Na klancu« (končano 1902, izšlo 1903 z letnico 1902) nastopi kot učitelj z dvoletno prakso. V dialogu s propadlim študentom Lojzom-Cankarjem se pokaže kot trezen pozitiven delavec, ki skuša pomagati ljudstvu. Prepričan, da je glavno, če je človek resen in če misli pošteno, ne namerava prav nič eksperimentirati, marveč delati po skromni stari »šabloni«. V trgu si prizadeva pri bralnem društvu, ki pa ni namenjeno gospodi, marveč kmečkim fantom in delavcem. Lojze podvomi, če jih bo mogel na ta način reševati. »Zakaj ne na ta način? Uboštvo je veliko, toda inteligenčen človek si ve pomagati, duševni siromaki pa so dvakrat ubogi — skrijejo se in pričakujejo konca... Zbuditi je treba ljudi; kadar se bodo predramili in bodo izpregledali, si bodo že pomagali sami. Navadili se bodo na družbo, videli bodo, da vsak sam ne opravi nič, da se mora naslanjati drug na drugega... To so nam že prej pokazali socialistični usnjarji, ki so se združili in ki niso več hlapci svojih gospodarjev.«

Delo in nazori Cankarjevega učitelja v tej začetni fazi učiteljevega in Cankarjevega razvoja so najbolj skromni, a najbolj stvarni. Vsekakor pa je tudi Cankarjeva vera vanje največja, drugače bi svojega romana kot odgovor na obupni Lojzetov vzklik: »Obsojeni na smrt!« — ne zaključil z optimistično simbolično podobo o majhni rdeči luči v učiteljevem oknu, ki raste in se spreminja v »mirno, jasno, belo svetlobo«.

Toda dve leti nato se Cankar-umetnik Mate v romanu »Križ na gori« (1904) v glavnem otrese dekadence in se zave svoje moči, medtem ko postane njegov učitelj malodušnejši. Prične piti, ker mu

treznemu v sencah domače globeli ni mogoče živeti. Zlasti ne, ker je ljubezen do Hance vzdramila v njem človeka, ki je bil že skoraj zadremal. Tudi on zahrepeni za Matejem proč iz mračne globeli — proč iz utesnjene domovine v svet. »Blagor se tebi, ki imaš peroti,« vzklika Mateju, »jaz pa sem uklenjen!« Mate sprašuje, če bi ne bilo mogoče, da bi kdaj tudi tu sem zasijalo sonce. Učitelj pa se hripavo zasmije: »Nikoli, prijatelj, nikoli! Tudi jaz sem mislil, sanjal veliko... Pred tremi leti, ko sem prišel... o, kak mladenič, kak idealen fant! O nalogah sem sanjal, le pomisli, o delovanju za narod in tako dalje... Toda glej, komaj sem začutil te prijazne, hladne sence, že sem se čisto ponevedoma izluščil iz tiste idealne skorje! Ne dotakni se teh senc, prijatelj, ne poizkusi se jih dotikati! Ne pokaži ljudem, da si drugačen od njih, ne povej jim nikar, da je zunaj, daleč za hribom, drugačen in svetlejši svet! Komaj bodo spoznali, da nisi iz njih testa, pa te bodo kamenjali...« Ob zaključku romana sklene tudi učitelj, da se bo odpravil v svet. Gleda proti hribu, za katerim toneta v večerni zarji Mate in Hanca, in tako se mu zdi, »kakor da je bil zrasel tam gori na zlatordečem ozadju silen križ, koprneč do neba«.

Silen križ — simbol vseh tistih, ki se bore za izboljšanje sveta in trpe kot žrtve te borbe — simbol Jermanov in Kačurjev.

Jerman (»Hlapci«, končano 1909, izšlo 1910) se po zmagi klerikalcev ni po zgledu svojih klavrnih tovarišev prelevil v župnikovega hlapca, nasprotno, župnikova zahteva, da se mu ukloni, ga je podžgala v upor: »Pokazali ste mi, kaj je moj posel — iz hlapcev napraviti ljudi; pa če le enemu odvežem roké in pamet, bo dovolj plačila.« Toda hkrati ko se Jerman zave, da za hlapca ni rojen, ve tudi to, da za mučenca nima veselja in za junaka ne daru. Tudi nima Jerman silne volje; v njem je namreč vseskozi močna vera v socializem, ni pa v njem vere v lastno zmago. Ko čaka na pričetek shoda, ki ga je sklical v gostilno, je malodušen, prepričan že vnaprej, da ne bo spreobrnil ne časov ne krajev — toče ne zagovoril in kamna ne spremenil v sočno prst. Ta Jermanova malodušnost je poglobljena malodušnost njegovega predhodnika učitelja iz »Križa na gori« — bolje, to je le poglobljena faza razočaranega učitelja, ki ga je spodbudila k novemu boju le nova, še bolj klavrna politična situacija: zmaga klerikalizma na Slovenskem ter duhovna in gmotna nasilnost tega klerikalizma nad ljudmi. Razumljivo, da je njegov odnos do kmetov-hlapcev še bolj negativen kot v prejšnjem romanu, da je njegov postopek s kmečkim ljudstvom napačen in da se »shod« mora nujno končati s pretepom in pobojem. Jerman ni ne psiholog ne diplomat ne demagog; njegova tragična krivda je v tem, da kmečkemu ljudstvu govori v jeziku, ki ga to ne more razumeti in da tudi sam ne veruje v to, da bi ga moglo razumeti. Koj po tem prvem porazu Jermanova borbenost popolnoma uplahne. Ko ga kovač Kalander vabi k novemu zborovanju, kjer bo že kar sedem antikristov, mu Jerman resignirano odgovarja: Tvoja roka bo kovala svet. »Ne, jaz ne bom več zboroval. Vi, ki imate

v srcu mladost in v pesti moč, vi glejte! Ob vaših plečih bo slonelo življenje, moja so odpovedala... Star sem in zaspan...«

Junak drame ni učitelj Jerman, marveč delavec Kalandar: stvaren, preprost, dober, pošten, zdrav in močan. Cankar je v tem času že zdavnaj prepričan, da je bodočnost slovenskega naroda v rokah proletariata. Posamezni inteligenti sicer lahko razvoj pospešujejo, odločati pa kot posamezniki ne morejo. Odločajo lahko le kot glasniki nove družbene sile v združeni borbi za gmotno in duhovno osvoboditev ljudstva izpod jarma kapitalizma.

Ta sila se je od devetdesetih let prejšnjega stoletja pri nas pričela oblikovati v Jugoslovanski socialnodemokratski stranki, vendar vse premalo teoretično-markeistično poglobljeno, premalo povezano z inteligenco in s kmečkim ljudstvom, vse preveč na ozki stanovski podlagi. Zato njen boj, ki pa je bil v splošnem nerevolucionaren, reformistično parlamentaren boj za dosego legalnih pravic, ni odjeknil med kranjskim učiteljstvom, ki se je v glavnem še zmerom trlo le za obledela klerikalno-liberalna načela. Cankar je predobro poznal tedanje slovensko, zlasti kranjsko učiteljstvo in njegove organizacije, da bi mogel verovati v njegovo moč. Tudi je predobro poznal ustroj tedanje družbe, da bi ne čutil boleče učiteljeve odvisnosti, tako gmotne kot duhovne.

Cankarjev odnos do političnih nasprotnikov, zlasti do klerikalizma, se je v tem delu pod vplivom občevanja z duhovščino v Sarajevu idejno poostiril, človeško pa poglobil. Njegov župnik ni več samo črn, postal je plastičen in z besedami, ki jih na koncu izreče Jermanu: »Kakor ste vi storili, bi storil tudi jaz, nevredni služabnik božji!« skoraj neprepričljiv; tudi brezhrbtenični katoliški učitelj Hvastja pokaže na koncu človeško toplino. Celo v majhni skupinici lastnih somišljenikov, delavskih proletarcev, dá Cankar nastopiti pijancu Pisku, ki s svojo banalno zadirčnostjo kali ugled napredne borbe (Jerman župniku: »na čegavi njivi ni plevela?«). Edinole zastopniki liberalizma, zlasti najbolj zagrizeni in najbolj kričavi učitelj Komar, pa tudi učiteljica Minka idr., nimajo niti ene svetle poteze. Plehka podlost Komarjeva ali patetično frazarjenje Minke ipd. se zdijo karikirane, če bi ne bili ti tipi za nas tako značilni, da se je tedanje učiteljstvo čutilo v živo zadeto in je na njegov protest vladna cenzura uprizoritev »Hlapcev« prepovedala (CZS XIV, 312).⁵ Cankar je pač sam izšel iz liberalizma in je temu prepričanju nepomirljiv nasprotnik.

⁵ Lojzka Stebijevega je ohranila na listu kvartnega formata Cankarjev rokopis naslednje vsebine (zdaj last NUK):

Razpis nagrade

Znano mi je, da je vladna cenzura osumila v moji drami »Hlapci« dva in šestdeset odstavkov, ki so bajè nevarni za javni mir in red. Kdor mi teh dvainšestdeset odstavkov natanko označi, mu plačam cesarski cekin. Od potegovanja izključujem cenzuro ter njen beirat.

V Ljubljani, dné 20. januarja 1910.

Ivan Cankar

Edina izjema med tem klerikalnim in liberalnim-poklerikaljenim učiteljstvom je poleg Jermana Lojzka, ki jo je Cankar verjetno tudi v življenju spoznal kot edino izjemo. V »Hlapcih« je sicer Lojzkina socialistična usmerjenost samo rahlo nakazana, kajti v II. aktu manjkajo Lojzkine besede, na katere reagira nadučitelj z opominom: »ne donašajte politike v šolo in še celo ne v obliki, ki je spodobnemu človeku in vzgojevalcu mladine komaj v krčmi dovoljena«,⁶ in Komar s »pridigariskim tonom«: »Ljudstvo bi se samo zatajilo, če bi izročalo svojo mladino odrodnim ljudem, da jo napolnijo z duhom, ki ni duh ljudstva.« Sirino Lojzkinih pogledov na življenje in njeno vzvišenost nad ozkosrčnim klerikalno-liberalnim prerekanjem pa potrjuje njena duhovita ironija v zvezi s političnim mišljenjem in ravnanjem njenih stanovskih tovarišev, njeno stvarno, trezno presojanje, njeno demokratično svobodomje pa tudi Jermanov odnos do nje, s katero se čuti duhovno povezanega (»Rad te imam, ker sva takó sama«; »si od naše krvi«; »Mi bodo hodili do konca... še vzdihovanje nam bo trudnim prepovedano.«).

Kakor vse Cankarjevo delo so tudi »Hlapci« verno zrcalo tedanje družbe, hkrati pa tudi umetnika samega. Avtor se je zavedal, da v prvih dveh dejanjih prevladuje satira, v tretjem pa se pričinja tragika (Schwentnerju 26. okt. 1909; CP II, 254). Prvi dve dejanji sta objektivni prikaz naših tedanjih družbenih razmer, v naslednja pa vse bolj prodira Cankarjeva osebna problematika: erotična, religiozna, zlasti pa nravsvena. Jerman, ki že v IV. dejanju doživlja shod na kmetih na podoben način, kot ga je utegnil doživeti. Cankar sam kot socialnodemokratski kandidat l. 1907,⁷ postaja vse manj zgodovinska slika slovenskega učitelja določene dobe in vse bolj Cankar sam in kot tak kljub rastoči malokrvnosti, ki se pojavlja v lepih papirnatih besedah pa tudi v končni resignaciji, ni več samo izraz enkratne človeške in stanovske mizerije, marveč hkrati občečloveške borbe in trpljenja.

Še monumentalneje je ta občečloveškost poedinih usod podana v romanu »Martin Kačur« (napisano 1905, izšlo 1907 z letnico 1906), ki ga je Cankar napisal štiri leta pred »Hlapci«.

Usoda, ki čaka Jermana na Goličavi, kamor je kazensko premeščen in kamor se v zadnjem dejanju »Hlapcev« odpravlja, je v tem romanu pretresljivo podana s kazensko premestitvijo učitelja Kačurja v Blatni dol,⁸ ki s svojo v nebo vpijočo zanikrnostjo in zapuščenostjo izsesa iz učitelja-mučenika vso vero v uspeh lastne borbe in ves pogum ter napravi iz borca cunjо.

⁶ Cankar dopušča, da se na te besede Lojzka samo »molče pokloni«. Lojzka Štebi, ki ji je Cankar ponovno zaupal, da mu je služila za model, je proti temu poklonu pa tudi proti Lojzkinemu klanjanju med ostalim učiteljstvom pred župnikom ob zaključku I. akta protestirala in Cankar ji je obljubil, da bo ti dve mesti spremenil. (Štebijeve 18. jan. 1949 ustno.)

⁷ Prim. Cankarjeva pisma Štefki Löfflerjevi iz l. 1907, zlasti CP III, 35, 40.

⁸ Po izjavi prof. Fr. Dobrovoljca je ta učitelj resnično živel v Blatni Brezovici.

Časovno je postavljeno dejanje tega romana še v drugo polovico XIX. stol., torej daleč za dejanjem »Hlapcev«, ki se vrši po letu 1908. Kajti Kačur nastopi v času, ko še ni bilo varno izpovedovati narodno-naprednega mišljenja, propade pa v času, ko je to mišljenje že prodrlo v širino in velja on, ki je zanje nekoč krvavel, za klavrnega nazadnjaka. Kakor Jerman je Kačur idealist, ki hoče ljudstvo privedi do spoznanja s pomočjo prosvete, kakor Jerman je liberalec, ki ne hodi v cerkev in se drzne posegati v prosvetni monopol klerikalizma, kakor Jerman skliče v gostilni šhod, kjer klavarno propade, in kakor Jerman tudi Kačur že od prvega početka nima vere, da bo zmagal, marveč se zavestno žrtvuje kakor Kristus, ki sluti svoje križanje. Tudi sorodnost med nekaterimi drugimi osebami, ki nastopajo v obeh delih, je očitna. Učitelj Ferjan je psihološko globlje izdelan Komar, ki gre politično sicer v nasprotno smer od Komarja, vendar prav tako v skladu z razmerami, ravnaoč se po vetru. Ker potemtakem predstavlja Ferjan zastopnika napredka, tistega napredka, za katerega je krvavel Kačur, a ga zdaj z vsemi častmi uživa sam, je propad Kačurja, ki so ga razmere v Blatnem dolu tako ubile, da tega napredka ne more biti več deležen, še dvakrat bolj tragičen.

Kačurjeva tragična krivda je v prepričanju, da izvira vsa naša nesreča iz ene same laži: da nimamo kulture. Treba je torej predvsem pokazati, da imamo kulturo. »Eno je nad vse potrebno: učenje, izobrazjenost! Jaz sem te misli in nobeden mi je ne more omajati, da je vse naše nesreče vzrok nevednost, neumnost, živalska zabitost in surovost.«

Kačurjevo geslo: »Ne roka — pamet ustvari blagor!« je bilo v duhu miselnosti vsega našega liberalnega meščanstva, ki se je v svoji napredni razvojni fazi borilo za svobodo mišljenja in za prosveto med ljudstvom, v prepričanju, da bo prosveta ustvarila kmetu blaginjo, ker ga bo naučila svobodno misliti in ga odvrnila od klerikalizma; ni pa imelo pravega razumevanja za gmojne potrebe tega ljudstva in se ni trudilo, kako bi zaustavilo njegovo gospodarsko propadanje. Zato je bilo vse Kačurjevo prizadevanje za umsko prosvetitev ljudstva kaplja v morje, zlasti še, ker je bil v tem tako sam.

V Blatnem dolu je bil pred njegovim prihodom izkervavel kovač, proletarec-socialist. Ta kovač, ki je bil obležal ob cesti s preklano glavo, se zdaj, ob Kačurjevi smrti skloni k njemu, ga prime pod pazduho in ga vzdigne...

S tem simboličnim zaključkom Cankar napoveduje borbo bodočih Kačurjev, ki bodo šli združeni s proletarci: borbo Kačurjevega sina, ki ne bo več tako sam, kot je bil njegov oče, borbo Jermana, ki je sicer še borec individualist, a ima nekaj desetletij nato že več somišljenikov-delavcev na svoji strani, borbo bodočega socialistično usmerjenega učiteljstva.

Saj Kačurji so bili v vseh časih in po vsem svetu in njihova tragična pot je bila tako težka, kot je bil težak napredek, za katerega so se borili. Merilo za klavrnost njihovega propadanja pa je bilo okolje, razmere, v katerih so živeli. In prav družbene razmere, ki so dušile

Kačurja, Jermana in vse učiteljstvo tedanje dobe, so bile tako boleče, da jih je mogel zgrabiti Cankar v vsej njihovi pretresljivosti. Cankarjeva žgoča obtožba je globoko zakoreninjena v razmerah njegove dobe, a utegne pod enakimi pogoji rasti preko svoje dobe. Kajti kjer koli žive Šviligoji, ti frazerji in kratkovidni varuhi zlaganih vrednot, ter Komarji, ti hlapci, ki prodajajo sebe za kos kruha in časti, so nujni tudi Kačurji in Jermani — uporniki proti zlaganosti in nepoštenosti, borci, ki žrtvujejo sebe in svojo srečo za svoje prepričanje in za boljše življenje celote. Šviligoji se zadovoljujejo z razmerami, kakršne so, ker ne vidijo ali pa nočejo videti njihove gnilobe. Komarji se tem razmeram brez vsakršnega notranjega prepričanja samoljubno prilagajajo, Kačurji in Jermani pa so nosilci razvoja. Razmere, v kakršnih žive, jim ne dopuščajo še vere v lastno zmago, zato pa ni nič manjša njihova vera v življenje, kakršno mora priti, ker ga slutijo v svoji veliki ljubezni do človeka in ljudi z globino in čistostjo svojega značaja. Blatni dol in Goličava lahko omajata njihovo hotenje, čeprav še sredi najbolj bednih razmer Kačur n. pr. sanja, kako bi Blatnodolčane dvignil z gospodarskim izobraževanjem, ne moreta pa Blatni dol in Goličava oškropiti z blatom veličino njihovega srca. V tem srcu trpljenje kopiči ljubezen, ki bi s svojimi energijami razgnala svet in zgradila nov, boljši svet, če bi to tedanje razmere dopuščale. Tako pa se zaprejo vase in osredotočijo te energije na eno samo bitje, bodisi da je to dekle Lojzka, ki vzbudi v Jermanu vero v novo življenje,⁹ bodisi da je to umirajoči Kačurjev sin Lojze, s čigar smrtjo je nujno, da umre tudi Kačur sam, ki je na tem drobnem življenju obvisel z vso silo svojega srca.

Ceprav Jermani in Kačurji osebno niso zmagali, je vendarle tudi njihova borba prispevala k zmagi naprednih sil pri nas. Zdaj Kačur ni več en sam in antikristov, ki bi bili pripravljeni stati Jermanu ob strani, ni več samo sedem. Že v Jermanovih časih je bila to cela stranka in, čeprav je šlo vodstvo te stranke v oportunistično, nerevolucionarno smer, je združevalo vendarle ogromne energije proletarcev, ki so našli pot v komunizem. Njihova borba ustvarja pogoje za razmere, v katerih Šviligoji in Komarji propadejo, Kačurji in Jermani zmagujejo, v katerih širjenje napredne miselnosti in prosvete med ljudstvom ni več zločin, marveč dolžnost vsakega učitelja in ki učitelju omogočajo vero v izpolnitev njegovega najplemenitejšega hotenja. Da je to pot našlo tudi učiteljstvo, pa ima nemajhne zasluge Cankar, ki je prvi prikazal in najgloblje videl naš bodoči razvoj.

⁹ Ohranil se je izvod »Hlapcev«, kjer je Cankar zaključnim besedam, ki jih Jerman govori Lojzki o materi: »Daj, da naju blagoslovi!« lastnoročno pripisal: »... za novo življenje blagoslovi!« (To Cankarjevo knjigo hrani NUK.)

Albert Kos

DRUŽBENI NAZOR SLOVENSКИH PROTESTANTOV

2. DRUŽBENA ETIKA

Vse izpremembe, ki jih je od konca srednjega veka zaznamovati v gospodarskem in družbenem sestavu slovenskih dežel, podobno kot v drugih deželah nemškega območja, so morale zrahljati dotedanje relativno ravnotežje v družbeni stavbi in hkrati omajati veljavo dotedanjih teorij. Vzporedno z novim verskim naukom, s katerim je skušala reformacija na novo določiti razmerje do boga, je bilo treba skonstruirati tudi nov red v vesoljstvu, v katerem bi našli vsi posamezni elementi svoje smiselno mesto in ki bi predstavljal tisto skladnost, po kateri človek nenehno hrepeni. Seveda, take predstave so zmerom odvisne od tega, v kolikšnem prostoru se človek giblje in kako široki so njegovi razgledi — koliko se je osvobodil vseh naravnih in družbenih vezanosti. Tako se ustvarja v vsaki dobi in prostoru svojstvena objektivnost, ki ima svoje merilo v določeni koncepciji vesoljnosti, pač po tem, koliko se morejo posamezni deli povezati v celoto v imenu kakega višjega načela.

Tudi družba ima po protestantskem naziranju svoj izvor v bogu in je nerazdružni del enovito pojmovanega stvarstva. Kajti bog je ustvaril vse stvari: »nebeške duhove, angele, sonce, luno, zvezde, nebese, vode, kir so čez nebese, globoščine, ogenj, točo, sneg, oblake, meglo, vejtre, gore, hribe, drevje, divjaščino, živino, črve, ptice, krale, vijude, rihtarje, vse ljudi, hlapčiče, deklice, stare inu mlade ljudi.«¹ »Mi vidimo tukaj, da sonce inu luna, ta zemlja inu vse stvari v božji ordningi inu pokorščini gredo inu tu opravijo, kar je nim Bog ukazal... Taku vse druge stvari gredo semkaj v tej narlejši snagi ali lipoti, tu je v božji službi.«²

Tu je torej izhodišče protestantskega nazora o družbi, ki se po volji božji podreja dvema načeloma: božjemu redu in pokorščini, ter s tem vključuje v vesoljni red. Predstava tega pri »vseh stvarih« enakega razmerja do stvarnika je pri Luthru tako dosledna, da pojmovno ne pozna delitve med naravo in družbo, temveč sta obe v smislu

¹ Trubar, Psalter 261.

² Trubar, Hišna postila II, 226.

iste zakonitosti neločljiva celota: božje stvarstvo. Če vendarle govorimo o protestantskem družbenem nazoru, uporabljamo pojem »družba« v modernem smislu, da z njim zaobsežemo vse pojave, ki po današnjem pojmovanju spadajo v področje družbe, namreč: celotnost vseh stvarnih in duhovnih razmerij, ki nastanejo na temelju produkcijskih odnosov in ki vežejo ljudi določenega časa in prostora v zgodovinsko gospodarsko-kulturno enoto.³

Enovito pojmovanje stvarstva pa ima za posledico, da posamezni pojmi nimajo svojega doslednega, danes značilnega pomena, temveč se netočno uporabljajo tudi za razmerja, iz katerih smiselno ne morejo izhajati. Tak primer je »pokorščina«, ki danes pomeni človekovo pozitivno zadržanje nasproti nekemu predpisu ali zapovedi in ki je torej etično-pravni pojem. V naši zvezi pa je smisel tega pojma širši in nekako nadomešča šele pozneje nastali pojem zakonitosti v stvarstvu.

Pri protestantih gre za božji red, ki je rezultat božje volje in ki vključuje »vse stvari« v enakem načelnem razmerju podrejenosti temu redu kot višji enoti. Isti red pa določa razne stopnje te podrejenosti, »pokorščine«, tako da stvari glede na funkcijo, »božjo službo«, ki jim je po isti božji volji določena, vendarle niso na isti ravni. Podobno kot »pokorščina« se je tudi pojem »božje službe«, razširil iz okvira zgolj človekovega razmerja do boga na razmerje vseh stvari do boga.

Božji red je nekaj od boga danega in določenega. Ta red pa se glede na zadnji smoter človeka, zveličanje v bogu, ne ostvarja v prvi vrsti s pomočjo postave. Tudi etika kot sistem norm za razmerje med ljudmi ima svoj izvor v bogu, toda dosledno protestantskemu nauku, ki je dal ves poudarek na vero, ni utemeljena v bogu-zakonodajalcu, temveč v bogu-odrešeniku. Zato je potrebna pri protestantskem pojmu pokorščine še druga omejitev: da ni dopolnitev postave, temveč vere. Pokorščina je etično načelo, ki je rezultat vere in z vero dosežene krščanske svobode. »Pokorščina je vseh del žlahtnost inu dobruta, katera se same božje besede drži.«⁴

V čem pa je krščanska svoboda? Predvsem v odvezi od greha, ki je verniku odpuščen, tako da se mu ni treba bati kazni. Te odveze vernik ne doseže z izpolnitvijo postave, temveč z vero, ki mu udejstvi božjo milost. Tako je torej edini nagib za človekovo razmerje do boga ljubezen, ki izhaja iz vere, ker je postava s svojimi sankcijami kazni kot pravičnega povračila za storjeni greh v tem okviru odveč. Izpolnjevanje postave sledi potem samo po sebi kot ostvaritev ljubezni do boga.

Kaj je vsebina te ljubezni? Delati, kar je bogu ljubo. Bog sam ne potrebuje nobenih dobrih del zase, temveč želi, naj dobra dela služijo našemu bližnjemu. S čim pa konkretno najbolj služimo bližnjemu, ne določa bog, temveč to prepušča »našemu bližnjemu«, ki mu

³ Prim. Karl Marx, Zur Kritik der polit. Oekonomie. — M. Adler, Das Rätsel der Gesellschaft, Wien 1936, 185.

⁴ Dalmatin, Biblija. Predgovor čez stari testament 2.

moramo torej biti poslušni. »...kadar ti hočeš vejdi, kateri Boga prov lubi, taku ti več ne sturi, kakor de gledaj, ako ti otroci svoje stariše poštujo, aku je ta družina svojej gosposčini pokorna, aku ludje te cerkovne služabnike dobru inu poštnu drže, taku ti bodeš lipu inu lahku vidil, kateri Boga lubi ali nikar...«⁵

Tako je protestantski nauk po čudovitem ovinku spet postavil pokorščino na realna tla človeških razmerij in ji vrnil njen etično-pravni pomen. V tem smislu služiti bližnjemu, je prava božja služba, ki se pridružuje najvišji božji službi — veri v boga. Pokorščina, torej konkretno pokorščina nasproti bližnjemu, je dopolnitev krščanske svobode pred bogom.

To je bistvo Luthrovega nauka, ki ga je prevzel Trubar in ki se nekoliko loči od Melanchthonovega. Melanchthon namreč ne konstruira svojega etičnega sistema na tako zapleten način ko Luther, temveč ga naslanja na pojem »societas«, prevzet iz antike, kar seveda ni isto kot moderni pojem družbe. Gre samo za ponovitev Aristotelovega nazora, da je človek po svojem bistvu družljivo, z ljudmi živeče bitje. Volja božja hoče dobro organizirano družbo, ki naj živi v miru med seboj in izvršuje pravo božjo službo. Zato izvaja Melanchthon etična načela iz te prvotne, človekovemu bistvu imanentne lastnosti. Praktično pa se v zahtevi pokorščine sklada z Luthrom, tem laže, ker je njegov pojem pokorščine v bližjem odnosu do reda, ki ga »societas« po svojem bistvu že predpostavlja.⁶

Božja postava pa navzlic poudarku vere in iz nje izvedene etike ljubezni ni izgubila svoje veljave in vloge. Najprej je postava verniku samemu določno navodilo, katera dela naj opravlja, da ostvari z vero nastalo ljubezen. Ni namreč v skladu z vero in krščansko svobodo, če si kdo sam, svojevoljno izbira dela,⁷ s katerimi hoče bogu služiti, kot na primer redovniki. Kajti bog ni zapovedal uboštva, pokorščine in čistosti in so torej redovne obljube zoper božjo voljo, svojevoljno izbrana dela. Poleg tega pa se mora tudi vernik še zmerom boriti s svojo staro naravo, v kateri so ostanki greha. Vse življenje je ena sama kriza, v kateri se odloča notranji boj med grehom in zveličanjem. In v tem boju je kristjanu prav postava uspešno vodilo. Tu se uveljavlja tako imenovani *tertius usus legis*.⁸

Božja postava, izražena v božjih zapovedih, je človeku vrojena, tako da ima sam v sebi merilo in ideal svojega ravnanja. »Ta tretja postava, *lex moralis*, katero je Bug nerpopej v tu človesku srce zapisal inu potle za volo kir je ta postava skuži ta greh v tim človeku temna inu nezastopna ratala, je Bug te postave summo, tu je, te desed

⁵ Trubar, Hišna postila II, 212.

⁶ Elert Werner, *Soziallehren und Sozialwirkungen des Luthertums*. (Morphologie des Luthertums II.) München 1932, 28 sl. Melanchthonov nauk je bil obširneje podan tudi Slovincem v Trubarjevem prevodu njegovih *Loci theologici* kot Tiga noviga test. dolga predgovor. Prevod mi ni bil dostopen.

⁷ Dalmatin, Biblija. Slovenska predgovor.

⁸ Dittrich IV, 39—40, 47. Elert 26.

zapuvidi na kaminatę table postavil inu dal vsem ludem... v le-ti postavi je ta večna, trdna, stonovita, sveta, čista, modra, dobra, pravična vola inu šega božja postavljena inu nom rezodivena...⁹ Človek, ki je z vero in z blagodatjo milosti božje že preroben, je sam sposoben spoznati greh in se boriti proti elementom svoje stare zle narave ter izpolnjevati iz ljubezni ljudem in božjemu redu dolžno pokorščino kot dopolnitev prave krščanske svobode pred bogom. Tak vernik je v istem smislu svoboden tudi pred tem, v njegovo srce vcepljenim naravnim zakonom, božjimi zapovedmi. To je druga oblika krščanske svobode — svobode vesti.

Melanchthonu je človekov smoter prav v tem, da se doseže skladnost med človeškim in božjim razumom, kar pa zaradi greha ni mogoče. Kajti »taciga človeka na tem svejtu (mimu Kristusa) nigdar nej bilu inu ne bode, kir bi... to postavo cilu inu popolnoma zadosti držal inu dopernesil. Ta naša grešna izkazena natura ne premore v tim životu tiga dopernesti, kar Bug v ti postavi zapoveda«.¹⁰ Vsi ljudje so po naravi izgubljeni grešniki in nihče ne more z zunanjim izpolnjevanjem postave in z dobrimi deli doseči opravičenja pred bogom. Pavlova razlaga postave v smislu »duhovske postave« v nasprotju s človeško, »purgarsko« postavo nam omogoča, da se zavemo lastne grešne narave in spoznamo svoje grehe, ne le zunanje, vidne, temveč tudi notranje, skrivne grehe.¹¹ Ostvaritev vsebine negativno formuliranih zapovedi je greh, torej nasprotje pokorščine. Podobno kot je Tomaž trdil, da popolnejši razum, ki se približuje božjemu razumu, olajša samo spoznanje greha, nikakor pa ne doseže, da bi bil greh izbrisan. Beseda božja, v katero verujemo, nas obtožuje pred bogom, da smo grešniki.¹² Pri tem pa ne obupamo, temveč verujemo in prosimo božje milosti. In do takega spoznanja nam pomaga postava, ki dobiva s tem svoj drugi pomen: *usus proprius et absolutus ali usus spiritualis*.¹³

To opozarja že na dvojno naravo človeka in njegovo dvojno osebnost: kristjan in zgolj človek. V ta realni svet ljudi je postavil Kristus svoje kraljestvo, v katerem se pridiguje evangelij, poleg njega pa obstoji še posvetna oblast, ki ureja zunanja medsebojna razmerja ljudi. Te dve se po obsegu ne skladata. Kajti ne le, da kraljestvo Kristusovo ne obsega vseh ljudi, temveč tudi zunanji znaki (krst, veroizpoved, raba zakramentov) kakor tudi zunanje izpolnjevanje postave niso dovolj za resnično pripadnost h Kristusu. Potrebna je vera. Kdo je resnično veren, pa more vedeti samo bog. Prav zato torej, ker niso na svetu samo verniki, je bilo treba postaviti oblast, ki ima po Melanchthonu značaj organa njegove »societas«. Od tistih, ki ne verujejo in niso v stanju milosti, je oblast dolžna izsiliti pokorščino. To

⁹ Trubar, Novega test. II. del: Predgovor čez ta list h tim Rimlanom.

¹⁰ Trubar, v op. 9 cit. delo.

¹¹ Prav tam.

¹² Trubar, Hišna postila II, 78.

¹³ Dittrich IV, 32, 47. Elert 26.

je primus intellectus et usus legum — coercere impios, usus civilis.¹⁴ Ta izsiljena, lahko bi rekli državljanska pokorščina pa je drugačna kot tista, ki izhaja iz vere in ljubezni. »...aku on lih kaj sturi, kateru samu na sebi nej hudu, temuč dobru, tu on sturi kakor en hlapec le iz strahu inu nikar iz ene prave srčne pokorščine.«¹⁵

Pokorščina je torej v vsakem primeru vsebina ali vsaj prvi pogoj službe bližnjemu, bodisi da izvira iz vere in ljubezni ali da je le izsiljena.

Človekov položaj je določen po mestu, ki mu je dano v božjem redu. V tem čisto določenem okviru se ostvarja tudi njegova služba bogu, ki vsebuje, kakor vemo, božjo službo v ožjem pomenu in službo bližnjemu. Vsaka stvar je v razmerju do boga in božjega reda v določenem stanu. »Mi smo tudi h timu katehizmu perdjali ene mulitve inu navuke, koku vsaki suj stan ima pelati po zapuvedi inu voli božji.«¹⁶ Tudi bog ima svoj stan, to je položaj, ki ga zavzema kot bog v stvarstvu. Prav tako so človeška razmerja v božji red vključen sistem stanov. Tako lahko opredelimo stan kot objektivni krog dolžnosti, s katerimi je združen človekov položaj v stvarstvu v okviru božjega reda in v razmerju do boga.¹⁷

Te dolžnosti pa izhajajo iz določenih pojmovanj in so mnogo-vrstna. Izhodišče je pri tem človek kot »božja stvar«, ki je do drugih v individualnem razmerju, toda podrejena seveda zmerom božjemu kot nadosebnemu redu. Žato stanovi niso zaključene družbene tvorbe, temveč nasprotno pripadajo ljudje vsem stanovom. Stan ni objektivno zaključen krog ljudi, temveč le skupna značilnost določenega razmerja, ki je enako pri večjem ali manjšem številu ljudi. Družbena pripadnost je samo en vidik za opredelitev stanu, na primer: podložniški, plemiški, meščanski stan. Drugi vidiki pa ustvarjajo stanove preko družbenih razlik: samski, zakonski, meniški, krščanski,¹⁸ posmrtni,¹⁹ sveti stan Adama in Eve.²⁰ Četrta božja zapoved »zapopade vse stanuve, zakaj ta zakon je ta zvirek, iz kateriga vsi stanuvi zvirajo.«²¹ Misel, ki jo srečamo že pri Aristotelu. Druga taka zapoved, ki obsega vse stanove, je »ta beseda, katera ukazuje inu zapoveduje, de imamo našiga bližniga lubiti kakor sami sebe.«²²

¹⁴ Ditrich IV, 48. Elert 26.

¹⁵ Trubar, Hišna postila II, 52.

¹⁶ Trubar, Abecedarium.

¹⁷ Prim. Elert 65. Glede na enovito pojmovanje stvarstva bi pojma »stan« ne omejil na družbo kot Elert. Njegov okvir je sicer družba in danes nam je to izključno družbeni pojem, toda protestanti so tudi stan kot pokorščino izvajali iz nekega višjega načela: boga in božjega reda. Kam bi sicer mogli vključiti »posmrtni stan«, »sveti stan Adama in Eve« ali sam »božji stan«?

¹⁸ Trubar, Hišna postila II, 165.

¹⁹ Trubar, Novi test. Opominane k branu tu s. pismu: »Kakov stan bo po smrti imele«.

²⁰ Bohorič, Arct. horulae. Kratek predgovor.

²¹ Trubar, Hišna postila II, 152.

²² Prav tam.

Kot so vse stvari z vidika podrejenosti v enakem razmerju do boga, tako so tudi vsi stanovi etično popolnoma enakovredni. »Per tim imamo mi zamerhati, de... bodo vsi stanuve od Buga postavljeni, potrjeni, de so dobri, pridni inu hvale vredni.«²³ Vsakdo najbolj služi bogu prav v stanu, v katerega je postavljen.²⁴ Med seboj pa so tudi stanovi kakor ljudje neenaki in drug drugemu podrejeni »... so tudi ti stanovi unglih.«²⁵ Tako se z Luthrovim sistemom stanov obstoječi družbeni okvir prav nič ne izpremeni. Drugo načelo ga dejansko približuje tomistični etiki, ki je postavljala posamezne stanove v različno razdaljo od boga: hierarhično razčlenjena piramida je bila podoba srednjeveškega družbenega reda. Spričo tega se nam ne zdi upravičena sodba, da je Luther poklicno idejo demokratiziral.²⁶ Kajti če bi bilo mogoče to trditi na temelju prvega načela, ga drugo spet vrača k obstoječi obliki hierarhično urejene družbe.

Dasi je število stanov neomejeno, vendar je Luther večkrat govoril o treh stanovih, ki v osnovi nekako obsegajo vse druge stanove: ordo politicus, ordo ecclesiasticus in ordo oeconomicus. Toda pri tem je ostal vidik isti: ordo politicus ne obsega samo nosilcev oblasti, temveč tudi podložnike, torej vse, ki so v kakršnem koli razmerju do oblasti; ordo ecclesiasticus ne vključuje le duhovnikov, temveč tudi vernike in sploh poslušalce božje besede; ordo oeconomicus pa mu je predvsem družina, ki temelji na bioloških zakonih in ki služi ekonomskemu preskrbovanju, torej v največji meri združuje ekonomska razmerja. Prav na biološko neizpremenljivo zakonitost je Luther oprl razlikovanje med ekonomijo in policijo: slednja ne temelji na neizpremenljivih bioloških, temveč na pozitivnih zakonih.²⁷ Sicer pa je ta delitev v tri stanove samo shema, ki noče izčrpati vse nepregledne množice stanov in omejiti načela, da pripada vsakdo vsem stanovom. Vendar se je v doktrini uveljavila ta delitev kot nauk o treh stanovih. Tudi Trubar ga omenja, ko govori o prekrščevalcih, češ da imajo nápak, ker »zvrnejo okuli inu rezdirajo vse tri božje štifte inu postave, zlasti ta cerkovni, posvitni inu hišni regiment...«²⁸ V tem nauku lahko vidimo prvo klico tako imenovane stanovske države naših dni.²⁹

Kot dopolnitev stanu se uporablja v protestantski književnosti pojem poklica. Poklic je smiselno vezan s stanom. Toda medtem ko pomeni stan že nekaj objektivirani, nadosební red, v katerega kdo vstopi ali bolje: je postavljen, je poklic subjektivno pojmovani krog dolžnosti glede na tistega, ki te dolžnosti izvršuje. Šele izvrše-

²³ Trubar, Psalter 261.

²⁴ Trubar, Hišna postila II, 154, 225.

²⁵ Trubar, Hišna postila I, 121.

²⁶ Fr. Bülow, Volkswirtschaftslehre. Leipzig 1931, 70.

²⁷ Elert 56 sl.

²⁸ Trubar, Hišna postila II, 178.

²⁹ Kot je n. pr. obsegal ordo oeconomicus vse, ki so bili v kakršnem koli razmerju do pridobivanja. Podobno je hotela fašistična korporacija združiti in obseči vse, ki so bili zaposleni v določeni pridobitni panogi: delodajalce in delojemalce hkrati.

vanje poklica namreč v vsakem posameznem primeru konkretizira v stanu abstraktno določeni krog dolžnosti in ostvarja iz vere izhajajočo etično zapoved ljubezni do bližnjega. Po drugi strani je posledica nevere med drugim tudi ta, »de obeden svojmu poklicanju s flisom ne strejže«.³⁰

Luthrovo pojmovanje poklica je še čisto srednjeveško. Poklic se krije s službo, ki je posamezniku določena od boga in s katero so zvezane določene dolžnosti nasproti bogu in bližnjemu.³¹ Te službe pa posameznik ne izvršuje v neposrednem razmerju do boga, temveč le posredno preko stanu, v katerega je vključen. Kajti stan je najnižja družbena enota in šele iz določenega stanu črpa človek svojo življenjsko upravičenost in svojo osebnost, kolikor je sploh mogoče o njej govoriti v tem času. Kolikor je v Luthrovi predstavi stan izgubil od svoje dotedanje togosti in zaključenosti, ker ni bila več družbena pripadnost edini in izključni vidik stanovske opredelitve, toliko je postal zdaj tudi pojem poklica širši.

V tem okviru dopolnjuje poklic kot izvrševanje določenih dolžnosti poklic k določenim dolžnostim, namreč individualna sposobnost za določeno službo. Tako se rabi poklic tudi v svojem etimološkem pomenu kot poziv h kakemu poklicu, v kak stan. Tak poziv pomeni božje naročilo, kje je v stvarstvu človekovo mesto za izvrševanje božje službe. Poziv je lahko splošen ali poseben. »Edno je gmajn poklicanje, drugo pak je suseb. Od tiga gmajn poklicanja pravi Bog: V potu tvojiga lica ti bodeš jejdel tvoj kruh. Le-to poklicanje vse gmajn ljudi zadene. To drugo se pak godi, kadar Bog edniga suseb pokliče skozi spodobno sredo, si bodi k gospodovanju posvetne oblasti ali budi k predigarstvu.«³²

S splošnim pozivom je torej vsakomur določeno, da izpolni svojo življenjsko nalogo in etične dolžnosti v stanu, v enem izmed stanov, ki sestavljajo od boga določeni red. Poseben poziv pa postavlja človeka v določeni stan, v katerem naj vrši svoj poklic. »Tu se mi imamo vučiti inu s flisom merkati, de en vsakateri v svojim stanu Bogi s srecom inu z luštom služi.«³³

Do sodnega dne »ima vsa vunajna kreatura ali stvar ostati kakor je Bug njo ordnal inu se obenu preminenje zgoditi. Po tem se ima en vsakateri v svojem stanu inu poklicajnju rovnati, poštenu, pravičnu inu po božji voli živejti.«³⁴ Čeprav stanovi niso zaključene tvorbe, vendar nasprotuje božji volji sleherna težnja, da bi se s stanom določeno razmerje izpremenilo, razen po božji volji, ki je edina odločilna za izbero kot za premembo poklica. V vsej tej konstrukciji vidimo stremljenje po nekaki ustalitvi obstoječega reda. Iz tega izhaja tudi zahteva, da ne sme nihče zaradi vere zapustiti svojega stanu in poklica.

³⁰ Trubar, Hišna postila II, 52.

³¹ Fr. Zahn, Beruf und Berufsstatistik. HWSStW II, 1924, 524.

³² Juričič, Postila I, 3.

³³ Trubar, Hišna postila I, 122.

³⁴ Prav tam 51.

»Zakaj ta prava vera ne drejnja ali ne permoruje nikogar, de bi on svoje poklicajnje imel pustiti inu en nov stan ali rovnanje začeti, kakor je ta nori meniški folk sturil.«³⁵ Papežniki »taku delu inu rovnane, kir je od Buga postavleni inu zapovedanu, (oni) imenujo inu drže za enu deželsku delu, ampak te nih lič kake službe inu dela imenujo te duhovske svete božje službe«. Toda kaj je boljša božja služba »koker kadar en hišni oča sujem težkim delom inu s pravim dobivanem sujo ženo, otroke redi, na božji strah napelava, vuči ta katehizmus, ena mati rodi, koji te otroke, en kral, gospud te ludi inu dežele regira inu brani.«³⁶

Prav poklic je tisto konkretno določeno mesto, na katerem naj vsakdo v polni meri opravlja službo bližnjemu in s tem v pokorščini ostvarja ljubezen do boga. Pošteno izvrševanje poklica je posebna in največja miloščina, ki jo moremo dati bližnjemu, in poklic sam je najpomembnejše področje za udejstvovanje karitativnosti kot socialnega regulatorja.

Vse to nam osvetljuje izpremenjeni odnos, ki ga je imela družba 16. stoletja do dela. Izvrševanje poklica je božja služba par excellence. Delo ne le da ni prepovedano, temveč naravnost zapovedano. »Edan karščenik nejma zaobstojn sedeti ali nedelavan biti, tamuč ima delati ali z rokami ali z ustmi to, kaj je prav inu pošteno.«³⁷ Leta 1524 so na državnem zboru v Regensburgu odpravili mnogo praznikov, »za volo kir vsi zlaht ludje ob praznikih nerveč grešijo, lini prez dela side...«³⁸

Kot smo že videli, je vsakomur s splošnim pozivom naloženo, da si v potu svojega obraza služi svoj kruh. Zdi se, kot da pri Luthru prav delo zamenjuje pokoro in meniško askezo. Saj pravi Luther, da je vse človeško življenje ena sama pokora. Zato delo še zmerom nima tiste sproščujoče vsebine in privlačne vrednosti, ki bi mogla človekovo dejavnost v polni meri usmeriti v ta svet. »Inu je tudi božja zapoved, da sliherni človek na tem svetu nekaj dela inu svojimu poklicanju streže, tako da le vero k Bogu inu ljubezan k bližnjemu izganja inu pri tem pošteno žive, tako dalgo, da ga sam Bog k le-tej večerji inu večnimu lebnu pripelja.«³⁹

Tako je delo kot življenje samo nekaj prehodnega, nekaka preizkušnja za zveličanje, brez vsakršne samostojne, ustvarjalne vloge na tem svetu. Saj Kristus ni prišel na svet zato, da bi izpreminjal zunanji red stvari. Kajti vse, kar je, je božja stvar in red.⁴⁰ Pomen in vloga dela ni v tem, da nam zagotavlja dostojno življenje. Kristjan mora na tem svetu trpeti in šele v nebesih se mu bo dobro godilo.⁴¹ Človek ne živi od posvetnega kruha, ki iz zemlje zraste, temveč od boljšega

³⁵ Prav tam 50.

³⁶ Trubar, Artikuli 72.

³⁷ Juričič, Postila II, 23.

³⁸ Trubar, Katehizmus z dvejma izlagama 1575. Od praznikov.

³⁹ Juričič, Postila II, 95.

⁴⁰ Trubar, Hišna postila I, 50.

⁴¹ Trubar, Artikuli 42.

kruha, ki pride iz nebes — to je božja beseda. Skrbeti je treba za ta nebeški kruh in posvetni kruh pride potem sam od sebe. »Moj lubi človek, vuči se inu išči narpoprej tu krajlestvu božje, poslušaj mojo besedo, veruj na mene inu stori s flisom, kar je tebi sturiti v tvojem stanu zapovedanu. Kadar ti tu sturiš, taku ti pusti mene za drugu skrbjeiti.«⁴² Sploh je delo dopolnitev pokorščine kot etičnega načela božjega reda. »Oslu sliši negova krma, gajžla inu tovor, taku hlapcu kruh negov, štrajfinga inu delu. Drži hlapca k delu, taku imaš pokoj pred nim. Aku ga pustiš praznovati, taku on hoče gospodičič biti.«⁴³

Delo pa more biti pošteno in spodobno. To je tako delo, kot ga je naročil bog Adamu, ko ga je izgnal iz raja: naj obdeluje zemljo, iz katere je bil vzet, in naj se s trudom živi od nje. Torej se za pošteno in spodobno delo šteje predvsem produktivno delo. Nepošteno in nespodobno delo, kot je n. pr. »colnarsko« delo, pa je prepovedano. Peter in drugi učenci so šli s Kristusom ribe lovit in Pavel je preproge tkal, kadar ni pridigal.⁴⁴ Doba meščansko-obrtniške produkcije je že znala ceniti vrednost produktivnega dela. Zato tudi menihi niso potrebni in njihovo leno, pokojno, dobro in epikurejsko življenje je eden izmed očitkov, s katerimi je protestantizem nastopil proti redovom.

V tej zvezi je zanimivo, kako stvaren je bil tudi Trubar sam, ki kaže ponekod pravi gospodarski duh in smisel za razumno, smotrno gospodarjenje. Tako govori nekje o svojem očetu: »Muj oča, kedar je na Rašici s. Jerneja cehmošter bil, je bil pustil to cerkov vso enimu krovaškemu malarju malati. Natu so v tim 1528 lejtju ti Turki prišli, to cerkov sežgali... inu to malane je vse proč palu. Timu malarju je bil muj oča dal dvajseti vogrskih zlatih. Te iste bi bil bule nalužil, de bi bil ene štiri voli kupel inu tim bozim sosedom dal, de bi ž nimi orali, suje otroke živili.«⁴⁵

Vendar pa protestanti še niso vrednotili dela po objektivnih, izključno ekonomskih vidikih. »Zakaj kateri le na tu delu samu hoče gledati, ta ne vidi obeniga rezlotka mej karščeniki inu neverniki, zatu kir na obejuh stranah delajo... Ampak tukaj se vidi ta rezlotik, de ti ajdje inu ti, kateri nejso karščeni, je sture v grejih inu neveri, zakaj oni ništer od te bešede ne vejdo, en karščenik pak je sturi v veri inu takova dela, katera po tej besedi božji dela, za eno pokorščeno inu Bogu dobro dopadeča dela drži. Obtju je le-tih delu svetju, unih pak prekletu.«⁴⁶

Ker ima delo le prehodno vrednost in je človekov smoter vendarle v božjem kraljestvu, zato naj kristjan nikar ne skrbi za svoje življenje. Kristus »govori le-tako: Ne skrbite za vaš život, kaj budete

⁴² Trubar, Hišna postila I, 176.

⁴³ Trubar, Jezus Sirah 142.

⁴⁴ Juričič, Postila II, 24.

⁴⁵ Trubar, Katehizmus z dvejma izlagama. Od začetka tih ajdovskih, judovskih inu krščanskih pildov.

⁴⁶ Trubar, Hišna postila II, 153.

jejdli ali pili, tudi nikar za vaše telo, v kaj se bujete oblekli. Skrb drugo nej, kakor le na le-ta život misliti, kako bi mogal človek bogat biti, dinarje inu blago spraviti, vse riči, kaj ima, le vekše delati inu pobulšati, kakor da bi imel večno le-tukaje ostati inu pri tem pozabimo Boga inu našega bližnjega. Le-takova skrb je kaštige vredna.⁴⁷ Skrb, ki je v moderni gospodarski teoriji postala bistveni element ekonomskega pojma potrebe, tu še ni našla priznanja. Dovoljena je le službena ali oblastna skrb, ki išče le prida drugih, določeni oblasti podrejenih ljudi.⁴⁸ Danes bi jo imenovali morda socialno skrbstvo, ki pa ne more izčrpati in povsem nadomestiti pojma službene skrbi, ki obsega tudi izrazito oblastno dejavnost. Samo službena skrb je prava krščanska skrb. Njeno obravnavanje pa spada drugam. V vzporeditvi teh dveh pojmov skrbi vidimo spet popolno nerazvitost in neizdelanost sistematičnih vidikov, ki bi bili omogočili obravnavanje vseh problemov neodvisno od verske ideologije in pa logično in smiselno po bistvenih značilnostih pojavov, ki tvorijo bolj ali manj zaključeno področje.

Tako se vse neskladnosti v družbenem življenju izravnavajo z nedruženimi, verskimi faktorji. Videli smo, da pri vsem poudarjanju nujnosti dela ne gre za to, da bi delu ustrezal tudi rezultat dela. V tem razmerju med delom in njegovim donosom ostane slej ko prej neka negotovost, ki se ne dá odpraviti s tem, da bi se donos dela zagotovil v okviru daljšega časovnega razdobja. Kajti trenutno utegne biti donos zaradi neugodnih zunanjih okoliščin nezadosten in nesorazmeren z vloženim delom, toda ta nevarnost bi se lahko izključila, če bi se delalo in gospodarilo s pogledom na krajšo ali daljšo bodočnost. Vendar protestantska etika vsakršno skrb, namreč občutek bodoče potrebe, izključuje in prepoveduje, donos dela pa v vsakem primeru pripisuje bogu. »Tu delu nej le nikar prepovedanu, temuč tudi na ta narvisokejši zapovedanu... Ali skrbejti, koku mi moramo jejsti, piti, oblačilu inu drugu zadobiti, tu istu je na ta narvisokejše prepovedanu. Zakaj takova skrb je enu znamejnje, de mi tiga zavupajnja k Bugi nejmamo, de on nas hoče obdržati.«⁴⁹ Namesto gospodarskega faktorja skrbi je protestantska etika zadržala verski faktor vere. Z vero izdejsstvovana milost božja se utegne sicer izpričati že v tem življenju, saj »so obljube ne samo za onostransko, ampak tudi za to življenje, in Bog je vedno vsem čudežno pomagal iz velikih težav in nadlog, jih obdaril z vsakovrstnim blagoslovom.«⁵⁰ Vendar to ni bistveno in »zatu je tu ena velika zmota inu zapeljanje, kadar ti božjo dobruto inu gnado le po tem hočeš rajtati, kakor onu tebi na zemli gre.«⁵¹ Kajti cilj življenja ni na tem svetu, temveč pri bogu. Kar imamo, mnogo ali malo, dobro ali hudo, to je vse od boga, ne glede na to, koliko smo se sami trudili. Neposredne vzročne zveze med delom in uspehom dela ni.

⁴⁷ Juričič, Postila II, 158.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Trubar, Hišna postila II, 229.

⁵⁰ Trubar, Noviga test. pusledni dejl. 1577. Posvetilo.

⁵¹ Trubar, Hišna postila II, 120.

Zato je tudi spravljanje in zbiranje kot skrb sama nepotrebno. Smiselno se navezujejo načela o spravljanju in zbiranju na to, kar je bilo ugotovljeno glede dela in skrbi. Spravljanje in zbiranje samo po sebi ni zlo, temveč je pri tem odločilen pravičen ali nepravičen nagib. Nepravično je na primer delo oderuških kupcev in lakomnikov, ki »spravljajo žito na draginjo«, torej sploh spravljanje iz špekulativnih namenov. Kot pa je treba skrbeti za druge, tako naj spravljajo gosposka za svoje podložnike, starši za svoje otroke in bogati za siromake. Temu spravljanju ne ustreza moderni pojem varčevanja, ker se gospodarske vloge varčevanja kot faktorja za organizacijo kreditnega gospodarstva v tistem času še niso zavedali.

V naši protestantski književnosti ni obširnejšega razpravljanja niti določnejšega stališča glede oderušstva, jemanja obresti, pravične cene, čeprav je Luther v svojih spisih posvečal tem vprašanjem posebno pozornost. Vzrok bo pač ta, da so naši protestanti prevajali in prirejali le knjige izključno verske vsebine, v katerih se družbena problematika odraža samo posredno kot osvetlitev verskega nauka. Problemi pa so bili tudi pri nas podobni. Razmeroma razgibano gospodarsko življenje: obrtniška produkcija, živahna trgovina in pa srečanje s prodirajočim močnejšim tujim kapitalom je moralo sprožiti vsa ta vprašanja.⁵² Luther nasproti pojavu kapitala kot novega samostojnega vira pridobivanja, s katerim je delo dobilo nevarnega tekmeca, ni imel trdnega stališča. Po eni strani je videl vse izrastke oderušstva, po drugi strani pa še ni računal z nujnostjo novih oblik kapitalističnega gospodarstva, ki je preseгло okvir posameznih zaključenih teritorialnih in komunalnih področij. V takem duhu je Luther odločno zavračal mamonizem, ki so ga naši protestanti predstavili in opredelili takole: »Mamon se reče na kup spravljeno bogastvo, katero se čez vsagdanjo potribo želno grabi, vkup hrani inu ga skrbno varuje, od kateriga bi človek dobro mogel drugim pomagati, prez vse svoje škode.«⁵³

Bogastvo je malokdaj pravično pridobljeno. Čeprav pa ga kdo potem pravično podeduje, je vendar često nekaj nepravilnega v uživanju, ker se blago grdo in nekoristno uživa in s tem odvzema ubogim, katerim po pravici pripada. Obilje blaga in denarja je vzrok greha, draži k vsemu zlu in po Pavlu vzrok pogubljenja.

Toda pri bogastvu je razlikovati med imetjem in uživanjem. Imetje bogastva je dovoljeno, če je pravično pridobljeno, in ni ga zavreči, kot so to storili nekateri norčasti svetniki. Toda obsoja se lakomnost in nespodobno uživanje blaga: »Zakaj mi vidimo, da edan lakomnik nikomur ne pomaga, ništar ne da, ništar ne posodi, ništar ne počaka, ni na upanje ne da; tudi ne prodaja, tamuč ako vidi, da velik dobitak more imeti.«⁵⁴

⁵² Grafenauer 19—21, 29—47. — Zwitter Fran, Starejša kranjska mesta in meščanstvo. Ljubljana 1929, 48 sl.

⁵³ Juričič, Postila II, 130.

⁵⁴ Prav tam 157.

Problem je torej v boljšem uživanju, kar se dá načelno rešiti na dva načina: ali z izpremembo lastninskega razmerja na bolj ali manj radikalen način ali pa z uveljavljanjem etičnega, izvendružbenega načela karitativnosti.

Prvo možnost protestanti odločno odklanjajo. Kajti »Bug je dopustil vsakimu tu suje imejti, od nega sam sebe, sujo družino rediti inu živiti inu kar premore, s tejm bozimi podiliti.«⁵⁵ Prekrščevalci so »škodliv inu sramoten volk, (ki) teči pod tejm lejpim gladkim kožuhom«, ko med drugim učijo, »de je krivu kaj lastniga imejti.«⁵⁶ Prekrščevalci se radi sklicujejo na primer na Štefana in diakone, ki so v Jeruzalemu upravljali vsej krščanski občini skupno premoženje. Toda »tukaj je ja očitu spričanu, de nihče h takovimu prodajajnu inu v gmajn skladajnu nej bil permorovan. Onu je ja enu dobru delu inu se je moglu taisti krat dobru trpejti, ker je teh mlajšev še malu bilu inu so bili vsi tiga svetiga duha prijeli... Zdaj bi takova gmajnšaft ali podilenje k vsej nesreči urzah dalu, med takovimi zanikrnimi hudimi ludmi...«⁵⁷

To je Luthrovo naziranje, s katerim se v bistvu ujema tudi Melanchthonovo: prvi dobi nepokvarjene človeške narave je ustrezala premoženjska skupnost, toda od takrat, ko je greh pokvaril človeka, velja kot načelo v človeka vcepljenega naravnega prava le zasebna lastnina. Tudi evangelij nikjer ne zapoveduje, da bi se moralo kar koli izpremeniti. »Evangelium pusti purgarsko ordningo ostati.«⁵⁸

Ostane druga možnost za izravnavo družbenih neskladnosti: to je izvendružbeni princip karitativnosti. Že Janez pridiguje v nasprotju s prekrščevalci o neki drugi skupnosti: »Kateri dvej sukni ima, ta daj timu eno, kateri obene nejma, inu kateri špišo ima, ta tudi taku sturi. Inu Kristus, daj enimu vsakaterimu, kateri tebe prosi... Naša obilnost ima teh drugih potrebi služiti.«⁵⁹ In Jezus Sirah je učil: »Kateri svojimu bližnimu posodi, ta sturi enu delu te milosti. Inu kateri blagu ima, ta ima takovu sturiti.«⁶⁰

Ta skrb za uboge pa naj ne ostane individualna, temveč naj se organizira. Po nemškem zgledu se priporoča ustanavljanje »gmajn skrinj ali kašč« (gemeine Kasten) »za uboge potrebne ljudi, vdove, sirote, zapuščene otroke, za uboge hišne ljudi«. To je »gmajn davanje ali štivro zbirati, zlasti pa sliharni bruman karščenik vsaki petak ali drugi postavljeni dan edan denar ali groš v skrinico položi ali sicer v testamentu svojga zadnjega ali poslednjega časa edno almožno v gmajn božjo skrinjo odloči.«⁶¹

Že pred reformacijo so nemška mesta začela prevzemati v svojo upravo in pod svoje pokroviteljstvo razne dobrodelne ustanove: bol-

⁵⁵ Trubar, Artikuli 88.

⁵⁶ Trubar, Hišna postila II, 178.

⁵⁷ Trubar, Hišna postila III, 26. Juričič, Postila I, 69.

⁵⁸ Trubar, Hišna postila III, 26.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Trubar, Jezus Sirah 120.

⁶¹ Juričič, Postila I, 70.

nišnice, ubožnice, šole. Z reformacijo se je dejavnost mest v tej smeri še bolj okrepila in sploh se je uveljavilo načelo, da postane socialno skrbstvo zadeva občine. V vsakem mestu se je ustanovila »splošna skrinja« kot enoten skupen sklad nepremičnin, denarnih prispevkov in drugih prostovoljnih storitev.⁶² Tudi premoženje samostanov naj se uporabi za dobrodelne namene. Saj so samostani podobni najbogatejšim mestom in gradovom in imajo najbogatejšo zemljo, najboljše vinograde, najlepše studence, gozdove in vode, polne kleti in hleve. Gospodščina je dolžna, da to samostansko blago spet povrne pravemu namenu, da se bodo mogli vzgajati in vzdrževati dobri šolarji, učitelji in pridigarji.⁶³

Toda ni dovolj splošna miloščina, »de se tukaj enimu en vinar, groš ali zlati da, po tem, kakor je naše premoženje inu njegova potreba hoče imejti. Takovo pomuč smo mi vselej ubogim ludem dolžni«. Potrebna je še druga miloščina, ki jo vsakdo daje s tem, da v svojem stanu in poklicu vedno služi in pomaga svojemu bližnjemu, »zlasti de en vsakateri svoj anđel, antverk inu dolgovajnje taku pela, de on nikoger ne preveča, nikoger s falš blagum ne ogolufa, na enim spodobnim dobičku zadosti inu za dobro ima inu tem ludem nih denar dobro plača, de on pravo mero inu vago daja... Kateri pak zvejstu kupčuje ali rovna, ako lih taisti ništer zabstojn ne da, inu vzame en spodoben dobiček, ta da eno almožno«.⁶⁴

Protestantizem je tako v celoti zadržal družbeni nazor, ki je veljal od začetka krščanstva skozi ves srednji vek. Obstoječe družbeno stanje je nekaj od boga danega in se zato niti ne poskuša izpremeniti. Božja zapoved zahteva le karitativno udejstvovanje in lajšanje bede in stiske z zasebnim darovanjem in miloščino, toda brez družbene pobude in načrta. Tudi organizirana miloščina, ki smo jo omenili, v bistvu ne presega udejstvovanja zasebne karitativnosti. Za kristjane je dajanje miloščine in vsakršna pomoč bližnjemu brezpogojna dolžnost. In to je ves socialni program protestantizma.

Ta družbena etika, ki smo jo v obrisu podali po slovenskih protestantskih tekstih, nazorno kaže, kako je bila protestantska miselnost še utesnjena v ozki, zaprti prostor celinske Nemčije med Alpami in Severnim morjem, ki ga je gospodarsko in politično obvladovala Hanza, med zapadom, ki je že močno posegal v gospodarsko življenje Nemčije, izkoriščujoč boljše možnosti prometa in prednosti svoje industrije,⁶⁵ ter vzhodom, ki je bil že na robu tedanje Evrope. Navzlic bogatim mestom kot mogočnim finančno-gospodarskim središčem je imela Nemčija v celoti še izrazito agrarno-fevdalni značaj in bila je razdrobljena v vrsto majhnih, zaključenih teritorijev, preko katerih se še ni bilo razlilo tisto sproščeno življenje, ki sta ga že poznala

⁶² Elert 430.

⁶³ Trubar, Artikuli 88.

⁶⁴ Trubar, Hišna postila II, 120.

⁶⁵ Fueter Eduard, Geschichte des europäischen Staatensystems von 1492 bis 1559, München-Berlin 1919, 123 sl.

Italija in zapad. Tu je morje odpiralo svet na vse strani, pospeševalo gospodarsko izmenjavo in tudi miselno zbliževalo vse pokrajine med seboj. V Italiji imajo svoje prvo izhodišče odkritja novih kontinentov in ob tem se je moralo razširiti tudi nebesno obzorje. Giordano Bruno je bilo že jasno, da je različnost med zemljo in planeti pogojena v stališču, na katerem stoji opazujoči človek, Galileo Galilei pa je odkril zakonitost naravnih pojavov in prvi formuliral fizikalne zakone gibanja. In brž ko se je razmaknil dotedanji zaključeni prostor, se je moralo izprevreči tudi dotedanje naziranje, da je zemlja središče vesoljstva. Kopernikova teza, da je vesoljstvo heliocentrični sistem, je našla svojo dopolnitev v dveh načelih Giordana Bruna: da je vesoljstvo enakovrstna, količinsko neizpremenljiva fizična celota, ki se giblje po istih zakonih, in da je svet samo nujna podoba božanstva, s čimer se vse božje vrednosti dejansko prenašajo v svet sam.⁶⁶ Pri tem vidimo, kako zelo blizu je že bil temu novemu pojmovanju Zwingli. Odkrivanje gibalnih sil v svetovju, ki jih je človek z združitvijo dela in razumskega razmišljanja mogel že obvladati, je odpiralo pot k novemu, samostojnemu, od teologije neodvisnemu preučevanju človeške družbe same: Machiavelli je podal novo politično teorijo in v Angliji je Thomas Morus dokazoval nujnost skupne lastnine. Kolikšna osamosvojitve razmišljajočega in dejavnega duha! Približanje človekovega bistva in usode k višji zakonitosti vesoljnega reda in s tem osamosvojitve od zaključenega zemeljskega prostora in njegovega reda je sprožilo nov načelni konflikt s cerkvijo kot predstavnikom tega reda, ki se je lepo ujemal s Ptolomejevim geocentričnim sistemom.

Nemške dežele pa so bile še zmerom izven tega povečanega prostora in njena družba si še ni mogla razširiti pogledov in ne izpremeniti svojega stališča med zemljo in planeti — navzlic vsem izpremembam, ki jih je živo čutila in nanje reagirala. Naprednejši programi se niso mogli v zadostni meri nasloniti na realne sile in so zato ostali utopija. V Nemčiji je še zmerom trajal proces notranjega presnavljanja in družbenega preslojevanja. Slovenske dežele, ki so po svojem družbenem sestavu in po politični pripadnosti tvorile obrobni pas nemškega območja, so v malem odražale proces, ki je razkrajal vse to območje. Saj so bile z vsem svojim političnim, gospodarskim in kulturnim življenjem vključene v tok tedanjega evropskega razvoja. Povečanje produktivnosti poljedelstva od 12. stoletja sem je imelo za posledico ustalitev fevdalnega reda in omogočilo je v njegovem krilu uravnavesenje razmerja med posameznimi stanovi. Kriza pa, ki je nastopila v 15. stoletju, je to relativno ravnovesje nevarno omajala. V bistvu fevdalnega reda utemeljena in že od vsega začetka latentna nasprotja so se zaostрила vsevprek. Nove načine gospodarjenja in pridobivanja bogastva, ki so veljali kot pravica meščanstva, so si začeli prisvajati tudi kmetje in plemstvo in na gospodarskem terenu samem se je v medsebojni tekmi preizkušala moč in stvarna veljava posameznih

⁶⁶ Dilthey 330—331.

stanov.⁶⁷ Morda nič ne osvetljuje te težke družbene krize bolj kot pojav novih svobodnikov. Prav v 16. stoletju, ko je bil pritisk na tlačana najhujši in je borba plemičev za povečanje zemlje in delovne sile vračala podložnike iz zakupniškega razmerja spet v prvotno tlačanstvo, poznamo tudi primere prodajanja zemljišč kmetom v pristo last. Svobodniki so nastajali zlasti na malih plemiških posestvih, ki so se borila za svoj obstanek. Kako je bila ta stvarnost v nasprotju s čistimi tradicijami fevdalnega reda, pričajo ponovne pritožbe kranjskega plemstva zoper take izpremembe, ki rušijo stari, sveti red. V začetku 17. stoletja je plemstvo zahtevalo, naj se ukrene vse potrebno, »da se ohrani plemstvo v svoji časti in posesti, podložništvo pa v svojem položaju«.⁶⁸

Kakšen je mogel biti odmev in kakšen učinek je mogla imeti v tej stvarnosti nova protestantska družbena etika? Ko je prodrla nova vera v slovenske dežele, plemstvo ni bilo med tistimi, ki so se prvi navdušili za čisto besedo evangelija. Pozneje pa se je nemara prepričalo, da nudi nova vera prav njemu vsa poročila za ohranitev njegove časti in posesti. Tako je postalo plemstvo dejanski nosilec in predstavnik vsega našega protestantskega gibanja.

3. DRUŽBENA ORGANIZACIJA

Dvojni značaj človekove osebnosti, ki ga poudarja protestantski nauk, nam narekuje, da poleg družbene etike posebej razpravljamo o družbeni organizaciji. Kot kristjan je človek pripadnik nevidnega telesa Kristusovega (*corpus christianum*), ki ga predstavlja beseda božja, evangelij, in v katerem se vsa človekova razmerja izvajajo iz temeljnega načela — vere. Milost božja, z njo dosežena krščanska svoboda, iz slednje izvirajoča ljubezen in pokorščina — to so osnovni elementi, na katerih sloni protestantska družbena etika.

Krščanska osebnost pa je samo ena stran človeka in najožje povezana z drugo njegovo stranjo. Človek je namreč kot zemljan vključen v pozemeljski red in nujno podrejen vsem načelom in zakonom, ki izhajajo iz same narave tega od boga določenega reda. Če bi bili vsi ljudje verni kristjani, bi bila poleg duhovnega kraljestva evangelija vsaka druga ureditev nepotrebna. Toda spričo usodnega vpliva greha, ki je izmaličil človekovo naravo in odvrnil človeka od boga, je potrebna oblast in je potrebno pravo, da se zagotovi na svetu red, ki ustreza volji boga-stvarnika in ki je kot vse druge stvari tudi del božjega stvarstva. V tem okviru se ostvarja družbena organizacija. »Mozesevu kraljestvu je tudi našiga gospuda Boga kraljestvu inu ta

⁶⁷ Milko Kos, *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana 1933, 178—209, 230—238. Grafenauer 19—21, 29—47. Zwitter 48 sl. — A. Poljanec, *Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov*. »Sodobnost« 1939, 302—312.

⁶⁸ Predlog Otona Henrika pl. Wernegkha v imenu vsega plemstva na seji dež. zbora kranjskega 1. marca 1611. — J. Polec, *Svobodniki na Kranjskem*. GMS XVII, 1936 (posebni odtis), 38—45.

pridiga, katero on pela, je božja beseda. Ravnu kakor tudi ta posvitni regiment božje kraljestvu more imenovanu biti, zakaj on hoče imejti, de onu ima ostati, de se mi v tem istim pokornu imamo držati. Onu je pak le tu kraljestvu te lejve roke, v kateru on očeta, mater, cesarja, kralja, rihtarja, rabelna postavi inu nim ta regiment poroči.¹

Družbena organizacija, kot hočemo o njej tu razpravljati, je širši pojem kot država. Navadno se sicer govori v tej zvezi o protestantskem nazoru o državi ter o oblasti in pravu kot sestavnima elementoma državnega bistva.² To pa je moderen pojem, ki nikakor ne ustreza tisti organizacijski obliki, ki jo domneva protestantska ideologija. Važno in odločilno je, da niti tedanja nemška stvarnost niti teorija nista poznali suverene oblasti, temveč le oblast, ki je bila pri raznih družbenih tvorbah v bistvu enaka, različna le po obsegu. Družbena organizacija v našem pomenu se prej sklada s svetnim kraljestvom, katerega pa ne predstavlja samo cesar ali kralj ali teritorialni knez, temveč tudi oče, ki izvaja na svojem področju, v družini, oblast nad ženo, otroki, posli in lastnino. Pod tem vidikom obsega družbena organizacija tudi družino. Kolikor pa se v naslednjem govori o državi, jo je treba razumeti v tem relativnem, časovno omejenem pomenu kot eno izmed oblik družbene organizacije. Duhu protestantske ideologije bolj ustreza razločevanje dveh vrst načelno enakih, le v stopnji in po obsegu različnih oblasti: oblast gosposčine in oblast staršev v družini.

Ta oblast pa komaj da se loči od poklica oziroma stanu, ker je tudi vključena v vesoljni red kot ena od potrebnih služb. Včasih se tudi naravnost omenja med poklici: »Ima li tadaj šlihari svoje poklicanje? Resnično da ima. Ti si vsaj ali oblastnik ali podložnik, mož ali žena, oča ali mati, sin ali hči, hlapec ali dekla...«³ Stan oblasnikov je tudi etično enakovreden z vsemi ostalimi. »Tak gosposki stan inu deželjska oblast Bogu dopade, zakaj Bug ga je postavil timu človeku h dobriumu, de bo pred silo ohranen, de se mir inu pravica vmej ludmi obdrži.«⁴

Tako pojmovanje samó odraža stanje, ki je tedaj vladalo v Nemčiji. To je bila dežela majhnih, zaključenih teritorijev, ki so že od 13. stoletja sem polagoma postajali jedra politične oblasti. Že v tem času se knezi, to so tisti plemiči, ki so prejeli svoj fevd neposredno od kralja, bore za čim večjo neodvisnost nasproti kralju in povečujejo oblast nad svojimi vazali. Ko pa postanejo fevdi dedni, se ta boj prenese v teritorije same. Kralj ostane dejansko samo simbolični vrh fevdalne ureditve, težišče oblasti pa je v teritoriju. S pojavom meščanstva in mestnih avtonomij se sistem teh privilegiranih, skoro samostojnih enot še poveča in teritoriji postanejo prizorišče bojev med utrjujočo se osrednjo oblastjo kneza in že izoblikovanimi stanovi, ki opirajo svoje politične težnje predvsem na svojo finančno moč, uve-

¹ Trubar, Hišna postila I, 17.

² Elert 291 sl.

³ Juričič, Postila I, 18.

⁴ Trubar, Artikuli 91.

ljavljeno s pravico dovoljevanja davkov. Izoblikuje se nekak dualistični politični sistem, ki sloni na dveh oblasteh: knez s svojim svetom kot osrednjim upravnim organom in stanovi kot predstavniki razčlenjene in hierarhično razvrščene družbe z ločenimi gospodarskimi in družbenimi središči ter posebnim pravom. Tu še ni enotne oblasti, temveč se uveljavlja oblast na posameznih stopnjah. Kot kraljeva oblast ne obseže knezovih vazalov neposredno, tako tudi teritorialni knez ne more uveljaviti svoje oblasti neposredno nad podložniki: vmes so stanovi. Samo kraljeva in knežja mesta prehajajo ta okvir in so neposredno podrejena svojemu gospodu.

Sprva tudi stanovi niso enotno organizirano predstavništvo, temveč samo skupno ime za stanove, ki se vsak zase pogajajo s knezom za svoje privilegije in za to ceno dovoljujejo davke. Prvi korak k centralizaciji oblasti je združitev stanov v skupno organizirano predstavništvo. Le-to ima v prvi vrsti finančno oblast, zdaj tem pomembnejšo, ker je nova najemniška vojska, ki je nadomestila prejšnjo plemensko vojaško organizacijo, zahtevala neprimerno več izdatkov. Finančni vir so bila predvsem mesta in kjer je knez lahko računal na njihovo gospodarsko pomoč, je na tej osnovi krepil svojo osrednjo oblast in dejansko rušil fevdalni okvir. Kjer pa so bila mesta majhna in gospodarsko šibka, so ohranili stanovi, torej fevdalna ustanova s prevladajočo vlogo plemstva, svoj odločilni vpliv. Šestnajsto stoletje je še vedno doba bojev za stanovsko organizacijo nasproti čedalje močnejšim prizadevanjem za organizacijo osrednje oblasti, ki se je v Nemčiji oblikovala po teritorijih — bojev med stanovsko organizacijo in centralistično državo.⁵ Za nemške teritorije velja uvrstitev v to shemo samo načelno, ker se niso mogli razviti v prave države, ki bi se lahko vzporedile z resničnimi centralističnimi državami. Drugačen je primer Avstrije, ki je v nemškem okviru tudi eden izmed teritorijev, ki pa ima med vsemi prav v organizaciji osrednje oblasti in uprave prvo mesto. Postala je prava država.⁶ Državnopravno sicer ni bila del nemške države in Habsburžani so nekaj stoletij nosili cesarsko krono kot izvennemška dinastija v ožjem smislu.

To sliko moramo imeti pred očmi, da si razložimo svojstveno pojmovanje oblasti v ideologiji nemškega protestantizma. Luther je videl v cesarju predstavnika nemškega naroda in je opustil srednjeveško idejo, da je cesar nosilec posvetne oblasti vesoljne krščanske skupnosti, ki ji je na čelu papež, in branilec in pokrovitelj krščanstva. Luther je v svoji koncepciji pretrgal pravno kontinuiteto svetega rimskega cesarstva z rimskim cesarstvom in zatrjeval samostojnost nemškega cesarstva, podobno kot so odpadle in se osamosvojile tudi druge države: Francija, Španija, Anglija. Tudi vojne s Turki cesar ne vodi

⁵ Spangenberg Hans, *Vom Lehnstaat zum Ständestaat*. Historische Bibliothek 29. Bd. München-Berlin 1912, 3—6, 11, 26—28, 37, 44—45, 54—55. — Grafenauer 21—26.

⁶ Adler Siegmund, *Die Organisation der Centralverwaltung unter Kaiser Maximilian I.* Leipzig 1886, 159.

kot predstavnik krščanstva, temveč kot predstavnik Nemčije in nemškega naroda. Križarsko idejo je Luther popolnoma zavrgel in jo nadomestil z nacionalno idejo.⁷

Toda po drugi strani je videl Luther nemško stvarnost, spričo katere ni mogel vzporediti Nemčije z drugimi monarhijami. Zavedal se je, da Nemčija taka, kakršna je, dejansko ni monarhija, ker oblast ni osredotočena v cesarju, temveč je razdeljena preko velikega števila stopenj tja do najnižjih, do sodnikov, županov in očetov. Vsi so sicer člani iste skupnosti, ki je povezana v znamenju skupne splošne koristi, toda vsak ima svojo oblast in na svojem področju sam ostvarja s svojimi organi zahteve skupnosti. Med vsemi temi oblastmi mora vladati občutek solidarnosti in trdno vez med njimi ustvarja »herzliche affection«.⁸

Oblast je nujnost, ki izhaja že iz bistva družbene organizacije, v katero je človek vključen. Vse oblike te organizacije in vsem skupni element oblasti so tudi božje stvari, nekake usodne danosti, ki jih mora človek sprejeti. V tem smislu je razumeti tudi Pavlove besede, da vsaka oblast izhaja od boga, kot jih razlaga Trubar: »Vsaka duša (oli človik) bodi pokorna viši oblasti, zakaj nej oblasti, samuč od Buga. Kar je kuli oblasti, so vse od Buga postavlene. Obtu kateri ti oblasti zuper stoji, ta zuper stoji božji postavi.«⁹ Toda tega ni razumeti tako, kot da je bog neposredno postavil določeno oblast, konkretno obliko vlade, temveč le načelo oblasti, ki izhaja iz narave pozemeljskega reda, družbene organizacije, in ki se oblikuje v okviru tega reda samega. Tega izreka torej ni razumeti zgodovinsko, temveč načelno in logično. Luther sam pravi: »Bogu ne gre za to, od kod država izhaja, temveč hoče, da se vlada.« In v tem smislu je bog potrdil posvetno kraljestvo z vsem sistemom stanov, ki jih je postavil. Kajti od boga izhajajo prav vsi stanovi, tudi »krali« in »rihtarji«.¹⁰

S tem je brez vsakega pridržka postavljeno načelo legitimnosti vsake oblasti. V tem se Luther loči tako od Tomaža kot od Calvina. Tomaž je vezal legitimnost oblasti z zakonito pridobitvijo in z zakonito rabo. Če si je vladar nasilno prisvojil oblast, podložniki niso dolžni pokorščine. Calvin pa je postavil načelo, da ni oblasti razen tiste, ki vlada v smislu božjega zakona. Vseh teh omejitev pri Luthru ni.

Toda oblast ni samo božjega izvora, temveč ima tudi božje poslanstvo. »Po tej gmajn šegi ali navadi na tem svejtu se pravi služiti ništer družiga, kakor sturiti, kar je zapovedanu ... Kaj pa Bug veli? ... Kadar uže ti otroci svojga očeta inu mater poštujo, s tem oni služijo Bogu ... Taku hlapci inu dekle v hiši, kadar oni s flisom sture, kar je nim zapovedanu, taku služijo v tem nikar le svojej gosposčini, temuč Bogu v nebi ...«¹¹ Celo babilonskega kralja, brezbožnika in

⁷ Elert 326—332.

⁸ Elert 316.

⁹ Trubar, Katekizem 128.

¹⁰ Trubar, Psalter 261.

¹¹ Trubar, Hišna postila II, 224.

malikovalca, so preroki imenovali služabnika božjega. Tak vladar je postavljen za kazen hudobnih in tudi to služi božjemu namenu. »Posvitna gosposčina je ena služabnica božja, katera se maščuje k štrajfingi čez tiga, kateri hudu sturi.«¹²

Vse to pa ne velja le o vladarju ali državi, temveč o oblasti sploh, ki je načelno enaka pri gosposčini kot pri starših, sploh pri vseh, »kateri so v kakovi godi oblasti: kakor hišni starejši, gospodščina, rihhtarji, svetniki spravišča, kralji, vladatelji, šulmestri, predigarji.«¹³ In kot so starši neka naravna danost, bodisi da so dobri ali ne, tako je tudi gosposčina in sploh vsaka oblast nekaj nujnega in neizpremenljivega, »božja naredba.«¹⁴

Kot je zakonski stan izvor vseh drugih, tako tudi četrta božja zapoved obsega vse stanove. Pokorščina, ki je značilna za razmerje otrok do staršev, se razteza tudi na pokorščino, ki jo dolgujejo podložniki svoji gosposčini. V bistvu gre za isti odnos in spet vidimo, da načelno ni razlike med raznimi oblikami oblasti. In še več: ne gre zgolj za zunanje razmerje pokorščine, temveč za tisto posebno značilnost razmerja med starši in otroki, ki temelji na »herzliche affection«. To je tista vez, ki družijo vse oblasti v skladno celoto in jih usmerja k solidarnosti v imenu višjega smotra — splošne koristi. Kdor je poklican k vladanju, mora »na ta gmajn nuc ali prid gledati inu timu istimu naprej pomagati.«¹⁵ Prizadevanje k temu smotru je izraz krščanske svobode — svobode pred bogom in pokorščine ljudem. Vladajoči, ki hočejo biti pravi kristjani, morajo s svojimi darovi služiti svojim podložnikom, »taku morajo tudi nih podložnikom noge umivati... V tih niziših inu žlehtniših stanuvih bi imelu tudi taku pojti... Ob kratkim, imaš li eno gnado ali dar, kateriga tvoj raven karšenik nejma, taisti, bodisi ti en poglavnik ali ena gmajn peršona, nucaj, de bode njemu s tejm služenu.«¹⁶

To je idejno izhodišče, iz katerega je protestantizem razvil značaj oblasti in utemeljil tako imenovano patriarhalno teorijo o državi.¹⁷ Država se pojmuje kot ustanova rodbinsko-pravnega značaja in iz božje zapovedi izvirajoča dolžnost, spoštovati starše, se smiselno razširja tudi na očete razširjene družine — vladarje. Dobro stoletje pozneje je v Angliji razvijal isto misel Filmer in skušal v duhu patriarhalne teorije utemeljiti absolutno kraljevsko oblast. Adam je bil ne le prvi človek, temveč tudi prvi vladar in njegova oblast se je dedovala med posamezne kralje. Iz Filmerjeve teze izhaja, da je patriarhalno načelo višje od samega božjega prava. Kajti božje pravo dopušča vsako oblast, ki se je ustanovila in uveljavila. Toda iz vzporeditve očetovske kraljevske oblasti izhaja, da je odločilno za zakoni-

¹² Trubar, Hišna postila I, 235.

¹³ Trubar, Hišna postila II, 165, 169. Juričič, Postila II, 116.

¹⁴ Juričič, Postila I, 81.

¹⁵ Trubar, Hišna postila I, 256.

¹⁶ Trubar, Hišna postila I, 204—205.

¹⁷ Elert 316.

tost oblasti načelo dednosti, ki izključuje vsako oblast, ki ni dedna. Filmer je dal razlog za ostro zavrnitev patriarhalne teorije Locku, ki je eden utemeljiteljev pogodbene teorije, in tudi Rousseau je nastopil proti patriarhalni teoriji.¹⁸

Oblast, konstruirana v duhu četrte božje zapovedi, pa v bistvu ni oblast, ker ima za osnovo prav za prav etično razmerje. Zato je bilo treba najti drugo načelo, ki je dalo oblasti tisto lastnost, zaradi katere šele postane prava oblast: to je prisilnost njenih zapovedi in uredb ter učinkovita sredstva, ki naj to prisilnost izvedejo. Protestanti imenujejo ta sredstva v duhu srednjeveških predstav in teorij kratko — meč, njegovo uporabo pa izvajajo iz pete božje zapovedi, in sicer v tem smislu, da izven krščanskega stanu in izven kraljestva Kristusovega ta zapoved ne velja. »Zakaj kateri je v posvitnim regimentu, ta ima zapuvid, de se ima srditi, štrajfati inu umoriti, kadar kaj nespodobniga od teh podložnikov bode sturjeniga. Item oča inu mati v hiši... Ti gosposčini je tu zapovedanu, de ima ta meč nucati, de timu hudimu bode brajnenu.«¹⁹

Bog ni dal tega meča vsem ljudem, temveč samo tistim, »kateri skuzi sporedne inu navajene srejde k posvitni gosposčini bodo poklicani, de imajo regirati, na ta gmajn nuc ali prid gledati inu timu istimu naprej pomagati, tudi vsimu očitimu pohujšanju braniti. Takovim da Bug ta meč v roko, tu je onu božja vola inu ordninga, de imajo ta meč pelati nikar nim samim h dobrimu, temuč tem podložnikom... Ti drugi pak, kateri takove zapuvidi nejmajjo, ti imajo nih meč držati inu nikar po tejm istim seči prez dopuščenja ali velevanja te više gosposčine. Ako si pak oni tiga meča anvzamejo, taku gvišnu Kristuseva sodba, katera tukaje stoji, čez nje pride, de skuzi ta meč imajo končani biti, kakor se povsod vseh historijah vidi, de lastnu maščovanje nej dobriga sturilu ni dobru izneslu. Vse puntarji so morali h puslednimu štrajfani biti inu so timu meču na dejl prišli... Tu je božja ordninga, ta je hoče taku imejti, de vsi ti, kateri ta meč vzamejo inu ne čakajo, dokler ga nim Bug ali ta gosposčina v roko da, imajo skuzi meč končani biti.«²⁰ Zlasti nima meča duhovščina. »Tu so pak hlapci nikar v tiga svita kraljestvi, temuč v tem nebeskim kraljestvi. Ti nejmajjo tiga meča nucati, zakaj Bug ga nim nej dal. Aku ga oni pak vzamejo, kakor ta papež, taku oni ništer dobriga ne začnejo ni opravijo, temuč le škodo.«²¹

Tisti pa, ki imajo meč, imajo ne le pravico, temveč naravnost dolžnost, da ga rabijo. Bog je sicer propovedoval milost in odpuščanje. »Taku se pak more le-tu zastopiti, de ludje nikar ne mislijo, de s tem Bug hoče vso štrajfingo prepovedat inu proč vreči. Zakaj Kristus pridiguje le-tukaj le svojem jogrom, kateri nejso obeniga regimenta

¹⁸ Janet Paul, *Histoire de la science politique* I, II, 5. izd. Paris. (Brez navedbe letnice.) II, 186—189.

¹⁹ Trubar, *Hišna postila* II, 165.

²⁰ Trubar, *Hišna postila* I, 235.

²¹ Trubar, *Hišna postila* I, 119.

imejli. Ti otroci v hiši, ti kmetiči v vasi, ti purgarji v mejsti, ti vijudi v tem cesarstvu nejmajo obene pravde ali pravice edan zuper tiga družiga. Zakaj v hiši regira oča inu mati, v vasi ta rihtar, v tem mejsti purgermojster, v cesarstvu ta cesar. Ti otroci v hiši, ti kmetiči v vasi, ti purgarji v tem mejsti, ti firšti v cesarstvu so vsi glih mej sabo, zatu morajo to regulo mej sabo držati, katero ta gospud nim da, de oben timu drugimu nejma hudiga sturiti, temuč mej sabo milostivi biti. Kir so pak te persone unglih, kakor ta cesar v cesarstvu pruti tem vijudom, ta žlahtnik ali rihtar v vasi čez kmetiče, tu se nejma obena milost pruti tem hudim izkazat, temuč tu hudu štrafjat... Tu Bug hoče od nih imejti inu aku tiga ne sture, taku morajo Bogu ostro rajtingo zatu dati.²²

Moč se sme torej rabiti strogo v mejah hierarhičnega reda, tako da nimajo te pravice zgolj tisti, ki so na najbolj spodnjem klinu družbene lestve — otroci in služinčad. Tu imamo svojevrstno delitev oblasti, ki ustreza sistemu stopnjevite fevdalne družbe in ki se loči od poznejšega demokratičnega sistema. Moderno pravo sicer pozna poleg državne oblasti še drugo stopnjo oblasti: oblast raznih korporacij s pravico izdajanja obveznih pravnih predpisov za svoje člane. Toda te korporacije nimajo sredstev za izvedbo prisilnosti svojih predpisov. V tem so navezana izključno na sredstva državne oblasti, ki je suverena. Pravni položaj, ki ga ima po protestantskem nazoru cerkev, pa se že lahko šteje kot prvi primer teh novih korporacij — brez pravice »mečat«.

Pojem ubijanja v peti božji zapovedi je le figurativen. Ne gre dobesedno in naravnost za ubijanje, temveč je to le širši pojem za srd, kazen in usmrnitev, oziroma pomeni srd splošen vrstni pojem za razne konkretne oblike kazni, katerih posebna vrsta je usmrnitev. Kaznovanje je torej izraz srda, ki je dovoljen le oblastem in ima kot tak značaj božjega srda, ker je oblast »služabnica božja«. Toda tisti, ki jim ni dana nobena oblast, nimajo pravice srditi se, temveč morajo odpuščati. Vendar se morajo oblastniki varovati, da bi »ravan tega oblastnega poročanja skrovan srd v srcu inu hude želje vkup ne tekle«. »Nikateri svoj inu božji srd vkupe mešajo. To se reče pod klobukom igrati pod oblastnim imenom, svoj lastni srd vunkaje razliti inu se maščovati inu se potle hvaliti: le-to ni storjeno iz srda, tamuč za oblasti volju.« Med človeškim in božjim ali oblastnim srdom je bistvena razlika. »Zakaj človeski teče iz neprijazniga nidaviga srca, ništar družiga išoč kakor maščovanje, božji srd pak teče iz čiste srčne ljubezni.« »Oben karšenik nejma sam od sebe nikogar soditi. Ali ti, kateri so v oblasti... mogu kaštigati, soditi, obsojevati, ne za volju sami sebe, tamuč za voljo oblasti... Zato se v le-tem skrbno ima človik inu ta oblast razločiti.«²³ Tu vidimo v osebi »oblastnika« že jasno in strogo ločitev med službenim in zasebnim področjem ter s tem tudi oddalji-

²² Trubar, Hišna postila II, 143. V istem smislu 276.

²³ Juričič, Postila II, 116, 117, 106.

tev od patrimonialne teorije, ki pojmuje oblast kot lastninsko razmerje do podrejenih stvari in ljudi.

Protestantski nauk pa pozna eno izjemo od načela, da smejo uporabljati silo samo tisti, ki jim je dana oblast. To je primer silobrana. Načelno si nihče ne sme sam poiskati svoje pravice. Za to je oblast tu. »Kadar pak taista ne hoče ali ne more pomagati, taku se pravi: trpi inu ne vzami tiga meča sam, pusti je Bogu maščovati, kateri je gvišnu bode sturil inu tudi to gosposčino za nje nemarnosti volo bode štrajfal.« Toda če v primeru napada ni možnosti, obrniti se na oblast za pomoč, »tukaj je te gosposčine dopuščanje, de ima en vsakateri svoje telu inu leben zupar silo inu svojo volo ščititi. Zatu ta gosposčina, kadar ona takove zadobi, nje hitru vzame, v ječo vrže inu smrti ob sodi«. Kdor zagreši v silobranu kaznivo dejanje, ima pravico azila. Že Mozes je določil nekatera mesta kot zatočišče za take primere.²⁴ Pravica silobrana je bila priznana tudi po slovenskem ljudskem pravu.²⁵

Posvetna oblast je strogo ločena od duhovne oblasti, ki v pravem smislu besede sploh ni oblast. Samo gosposčina se ima baviti s posvetnimi rečmi: »z denarmi, z blagom, s tem užitkom in zo vsem tem, kar k užitku sliši... S takovim imajo posvitni cesarji inu krajli, vijudi inu gospudje okuli hoditi, vse ordnati inu sturiti, kar je temu gmajn nucu ali pridu inu miru nar bulše.«²⁶ Iz vsega, kar je bilo že ugotovljeno: da je oblast božja uredba in da nihče nima pravice, rabiti meč proti svoji oblasti, izhaja, da je oblast v posvetnih zadevah praktično neomejena. Zato v tem okviru tudi ne moremo najti mesta tiraniji, o kateri so v srednjem veku toliko razpravljali. Kajti še tako nasilna vlada je od boga postavljena oblast in je v nekem smislu služabnica božja, v skrajnem primeru vsaj toliko, da je ljudstvu poslana kot kazen božja! Kot je po drugi strani mogoče, da kaznuje bog tudi nasilnega vladarja z upori podložnikov ali s tujimi sovražniki.

Toda iz načela ločitve verskega področja od posvetne oblasti izvira zahteva, da gosposčina v nobenem primeru ne sme posegati v versko prepričanje svojih podložnikov in jih odvracati od tega, da ne bi dali bogu, kar je božjega: »Bogu smo mi dolžni, de mi imamo na Kristusa verovati, njegovo besedo radi poslušati inu po tej isti naš leben rovnati inu ništer zupar to isto sturiti. Več mi ne moremo Bogu na zemli sturiti... Bug terja od nas pred vsemi ričmi, de bi mi imejli njegovo besedo poslušati. Kadar pak ta gosposčina ne takovim hoče svoje kmetiče zadržati inu zamuditi, taku imajo ti podložniki vejčiti, de oni nim nejso dolžni pokorščino izkazati. Zakaj onu stoji pisanu: Bogu se ima več pokornu biti kakor tem človekom.«²⁷

Torej glede vere so podložniki celo dolžni nepokorščino proti gosposčini, če le-ta zahteva od njih nekaj, kar je proti bogu. Samo takega vladarja je v duhu protestantske ideologije mogoče imeti za

²⁴ Trubar, Hišna postila I, 235 in 236.

²⁵ Dolenc M., Pravna zgodovina za slovensko ozemlje 1935, 421.

²⁶ Trubar, Hišna postila II, 23.

²⁷ Prav tam 287.

tirana, dasi se z besedo samo nedosledno označuje tudi nasilni vladar sploh, kar pa ni v skladu s celotno predstavo protestantov. V čem pa se kaže ta nepokorščina? Nikakor ne v odrekanju kakršne koli stvarne dajatve ali storitve, ki jo gosposčina zahteva. Luther pravi: »Ljubi gospod, dolžan sem vam pokorščino s svojim telesom in imetjem. Zapovejte mi vse, kar je v vaši pozemeljski oblasti in jaz vas bom poslušal. Če pa mi zapoveste, naj zapustim svojo vero in knjige, vas ne bom poslušal: kajti tedaj ste tiran, ker posegate izven svoje oblasti in zapovedujete nekaj, kar ni ne vaša pravica ne oblast.«²⁸ In v tem primeru sme vernik storiti nekaj, kar je sicer prepovedano: zapustiti deželo in se izseliti drugam, kjer se pridiguje evangelij. »Sledni krščenik, suseb en pridigar, je dolžan za vere, za praviga vuka inu spoznane volo, preden bi hotel to pravo vero, pravi vuk zatajiti oli proč pasti, potehmal Bug hoče inu zapoveda, nekar le blagu, hišo, nive, temuč tudi ženo, otroke, očo, mater, brate, sestre, ja suj lastni život vagati, zapustiti inu vso žlaht martro inu v to smrt dati.«²⁹ To načelo je prišlo do izraza tudi v augsburškem verskem miru iz leta 1555, ki je dovolil podložnikom, ki so drugačne veroizpovedi kot njihov gospod, da prodajo svoje premoženje in se s svojo družino neovirano izselijo. Protestantski nauk je dopuščal le pasivni odpor.

Trubar sam in njegovo življenje je živ primer pasivnega odpora, v katerega je uplahnil na Slovenskem ves boj za novo vero. Nič manj kot trikrat je Trubar pred gosposčino pobegnil iz Ljubljane, prvič leta 1540 v Trst, kjer je našel zavetje pri škofu Bonomu, in potem leta 1548 in 1565 v Nemčijo. Kakšno nasprotje z bojem slovenskih kmetov, ki so tvegali svoje imetje in življenje za svojo pravico in brez kakršnih koli zadržkov nastopili naravnost proti oblasti, ki se o njej niso mogli varati, da hoče braniti njihove najosnovnejše pravice. Kmetje niso mogli potrpežljivo čakati, da šele bog maščuje krivice, ki so jih morali trpeti.

V naši protestantski književnosti manjkajo dela, ki bi bila posebej posvečena vprašanju odpora, kot je o tem pisal Luther. Toda kratke pripombe in sodbe, ki jih srečujemo na raznih mestih, jasno in nedvoumno razodevajo stališče naših protestantov, ki se tudi v tej točki ujemajo z oficialnim Luthrovim naukom. »Ne narejaj puntov v mejstu inu se k množici ne druži, de ne boš dvujih grehov moral nositi. Zakaj oben prez štrajfinge ne ostane.«³⁰ »...ta gosposčina tudi toži Bogu čez te, kir nejso nim v spodobnih inu v pravičnih ričeh pokorni, temuč avštirjo inu punte začejno, zuper no mrmrajo, ne hote obene nadluge pretrpeti, te pravde ne štivre ne celov dati inu drugiga ne žele inu ne hote, temuč de bi oni, nih otroci vselej v miru, v pokoju, v dobrih lejti prebivali, nih otroci lipu narejeni, nih keldri inu kašte polne

²⁸ Luther, Von weltlicher Obrigkeit 1523. Cit. Brandenburg Erich, Martin Luther's Anschauung vom Staate und der Gesellschaft. SchVRG Nr. 70. Halle 1901, 22. V istem smislu Trubar, Katehizmus z dvejma izlagama 1575. Od viših.

²⁹ Trubar, Artikuli 88. Prim. tudi Brandenburg 22.

³⁰ Trubar, Jezus Sirah 28.

bile, nih mala inu velika živina rodovita bila.«³¹ »Bug neče nikuli več puntov zupar gosposčino... prez štrafenge pustiti, zatu se vsaki pred takimi grejhi vari...«³² »...silo inu krivico so ti verni dolžni volnu trpeti, nih tako nujo, revo, silo inu krivico zred sujo družino Bogu tožiti inu kratku nekar punte oli avstrije začinati oli sami sebe meščovati, koker so... ti Vogri v tim 1508 lejtu inu ti Krajnci v tim 1515 inu ti Dolenci v tim 1573, ti Štajerji v tim 1528 bili sturili, oli so per tim hud konec vzeli, so bili pobijeni, obešeni inu na špice vtaknjeni.«³³ »Krščeniki na tim svejtü morajo trpeti, v nebesih stuprov dobru imejti... Obtu ti krščeniki zuper gosposčino avstrijo inu krega ne začeno, temuč so tej isti zo vsemi spodobnimi ričmi, kir neso zuper Boga inu nega besedo, volni inu pokorni.«³⁴

Že iz tega, kar smo povedali o oblasti na splošno, izhaja načelno zanikanje vsake pravice do odpora. Nihče nima v nobenem primeru pravice, uporabiti silo proti svoji oblasti. Z vidika pravnih razmerij hierarhične fevdalne družbe je to čisto jasno. Vendar si je Luther postavil tudi vprašanje, ali bi ne bilo navzlic pravnemu načelu v nekaterih primerih vendar mogoče nastopiti zoper oblast iz razlogov pravosti? »Kateri bi hotel eno glihoto sturiti, de bi en hlapec taku veliku imel velati kakor njegov gospud, ena dekla tulikajn oblasti imejti kakor nje frava, en kmetič tulikajn kakor en vijuda, ta bi en silnu hvale vrejden regiment gori naredil, kakor se je na teh puntarskih kmetičih vidilu.«³⁵ Vse revolucije so se slabo iztekle, meni Luther. Kajti ni dovolj, odstaviti tirana, ni dovolj izpremeniti vladu — treba jo je zboljšati. Neumno ljudstvo pa stremlje predvsem za izpremembo in mu ni toliko mar za zboljšanje. Ljudstvo je le preveč nagnjeno k temu, da tiranizira samo sebe.³⁶

Razen tega pa pomeni upor razžalitev boga zaradi nepokorščine božjemu redu in zaradi prisvojitve pravice, ki je pridržana izključno njemu: to je pravice maščevanja. Ost upora je naperjena proti sami božji pravičnosti, ker upornik odgovarja na zlo z zlom in ker hoče biti sodnik v lastni stvari. Res, oblast je dolžna vladati po zakonih in ne svojevoljno, po drugi strani je zavezana tudi nasproti bogu in božji postavi. Toda če oblast ne spoštuje niti enega niti drugega, kdo daje podložniku pravico, da jo sodi in kaznuje? Vsak upor je torej razžalitev boga, ker razmerje med oblastjo in podložniki ni utemeljeno na medsebojni pogodbi, temveč je uredba božja in samo bog, ki je postavil oblast, to razmerje lahko izpremeni.

Primernejši okvir je našla ideja aktivnega odpora v kalvinizmu. Calvin je sicer tudi imel oblast za božjo uredbo in je posamezniku

³¹ Trubar, Psalter 254. — Stivra, pravda, pomeni zakupnino. Prim. Dolenc 361.

³² Dalmatin, Biblija I. Slov. predgovor.

³³ Trubar, v op. 28 cit. delo 133—134.

³⁴ Trubar, Artikuli 42.

³⁵ Trubar, Hišna postila I, 122.

³⁶ Mesnard 224.

prav tako odrekal vsakršno pravico odpora. Toda magistrati, ki so postavljeni za zaščito ljudstva (v njegovem času stanovi, ki so imeli podobno vlogo kot nekoč efori v Šparti ali tribuni v Rimu), imajo ne le pravico, temveč tudi dolžnost, da se upro tiranskemu vladarju. Calvinov naslednik v Ženevi de Béze je šel nekoliko dalje. Ne da bi sicer razširjal pravico odpora preko za to upravičenih magistratov, je poudarjal, da je izvor oblasti ljudstvo. Oblika vlade pa ni treba, da bi bila demokratična, ker je vladar v svojem vladanju omejen po zakonih in ker veljajo njegove zapovedi le, če so v skladu s pravo vero. Tu je prišla do izraza Calvinova teza, da je oblast samo tista, ki ustreza božjemu zakonu. Zato ni odločilna niti vladarjeva avtoriteta niti sklep večine. Kajti le »najbolj zdravi del«, dasi morda v manjšini, veljavno predstavlja celoto, ker predstavlja pravo in sme celo s tujo pomočjo nastopiti proti tiranskemu vladarju.³⁷

Na to že neposredno navezujejo teorije monarhomahov, to je tistih publicistov, ki so v Franciji za časa državljanskih vojn 16. stoletja iz načela ljudske suverenosti izvajali pravico aktivnega odpora proti tiranu. Monarhomahi so pripadali tako katoliški kot hugenotski stranki in njihove teorije so spremljale boj med katoliško absolutno monarhijo in hugenotskim plemstvom, ki je branilo svoje privilegije. Toda pomembnejši faktor kot v Nemčiji je tu bilo ljudstvo, na katerega sta se sklicevali obe stranki in ga vključevali v svoje teorije bodisi kot pravega nosilca suverenosti, bodisi že kot pogodbeno stranko, ki je sklenila z vladarjem pogodbo o vladi. Seveda tu še ni nobenih demokratičnih zaključkov, ker so slej ko prej izključni predstavniki ljudstva, tako rekoč njegovi naravni organi, magistrati, ki nastopajo v imenu vseh in ki imajo v danem primeru edini pravico in tudi dolžnost, upreti se proti osebi vladarja, ker gre za koristi vseh. Vendar so nekateri že poudarjali, da je ljudstvo nad vladarjem in da more samo, in sicer vsak posameznik, organizirati odpor proti tiranu.³⁸

Kalvinistični politiki so te teorije služile kot uspešno ideološko orožje za uveljavljanje novega verskega nauka in z njim združenih političnih zahtev. Tu je bila že izvedena jasnejša ločitev med verskim in političnim področjem. Pregarjanje vere je bilo sicer še vedno najočitnejši primer tiranije, toda po drugi strani je postal aktivni odpor proti tiranu dovoljeno zakonito sredstvo. Razgibano politično življenje v Franciji je ustvarilo drugačno politiko in izoblikovalo drugačna politična načela, kot je bilo to mogoče v Nemčiji. Calvin je moral prilagoditi svoj politični nazor sredini, v kateri je bila suverenost že stvarnost. Toda z druge strani je dal kalvinizem tudi katoliški politiki novih pobud. S subtilnim razlikovanjem med kraljevo osebo in oblastjo ter vsaj hipotetično priznavajoč suverenost ljudstva, je tudi katoliška stranka prevzela de Bézovo idejo o pravici »najbolj zdravega dela«, da se v času krize upre in prevzame varstvo države. Pri tem je hotela

³⁷ Mesnard 324—325, Gierke 58.

³⁸ O vseh teh teorijah: Mesnard 325 sl., 337 sl., 349 sl., 371 sl., 391 sl.

omejiti absolutno kraljevo oblast s tem, da je vezala njegove sklepe na sodelovanje stanov kot zastopnikov ljudstva. Monarhični princip se je vezal z ljudskim principom in ta povezava je krepila tretje, versko načelo. Tako je v Franciji zmagala katoliška politika.

Za osvetlitev celotnega vprašanja je zanimivo, da so tudi v Avstriji po uničenju protestantizma poskušali stanovi nadaljevati svojo borbo v tem duhu. Na Zgornjem Avstrijskem je bil med vodilnimi predstavniki plemstva kranjski plemič, kalvinec Erazem Črnomaljski, ki je prikazoval plemiško vladno kot vladno ljudstva, pri čemer je seveda mislil večino plemstva. V spomenici cesarju Ferdinandu II. leta 1619 je dokazoval, da volijo podložniki svojega kneza in ne obratno ter je zagovarjal odpravo tlačanstva, ker bi se s tem povečala požrtvovalnost osvobojenih. Pred seboj je videl velik cilj: v novi veri prenovljeno državo, ki bi obsegala ne le avstrijske, temveč tudi nemške dežele.³⁹ Pač značilen poskus kalvinistične politike. Ta bi bila najbrž ubrala drugačno pot kot protestantizem, če bi se bila uveljavila.

Taka božja uredba in sistem oblasti, ki ga imajo protestanti pred očmi, je imel za posledico, da so bila načela protestantske politike najmanj učinkovita prav za najnižji družbeni sloj. Vendar ima pri vsem protestantizmu to zaslugo, da je tudi politiko osvobodil neposredne odvisnosti od cerkve. Tudi idejno je bil izvršen prvi korak k laizaciji politike, potem ko je praksa že šla to pot. Naloga prihodnjih stoletij je bila, da z demokratizacijo vsega družbenega in političnega življenja in s preuredbo sistema oblasti napravijo to načelo učinkovitejše.

Šestnajsto stoletje nam še danes velja kot izhodišče političnih idej in principov, ki tvorijo ogrodje vse moderne politike do dandanašnjih dni. Šele v tem stoletju se je iz vsega nepreglednega dogajanja, ko se je prvič odkrilo vesoljstvo in se je zemlja razširila čez neznane celine in morja ter se je človeštvo znašlo v novem vrenju in boju za svojo pozemeljsko usodo — šele iz tega razgibanega in nemirnega iskanja novega ravnotežja se je izluščil nov način opazovanja in mišljenja tudi v javnih stvareh skupnega življenja: nastala je politika v pravem pomenu besede. Elementaren ko naravne sile, v boju s katerimi si človek utira pot v neznane svetove, živa podoba nevarne reke, toda močnejši od nje, ker je prepričan, da je vendarle mogoče brzdati in krotiti njen bes, se pojavi v začetku stoletja Machiavelli. Potem kot da sledi reakcija, poglobitev vase in vrnitev k bogu — edini trdni, zanesljivi točki, kjer človek, zmeden v povečanem prostoru sredi novih, nedoumljivih in neobvladanih sil išče spet tistega zavetja in miru, kot ga je užival nekoč. To je doba verskih gibanj, vseh brezštevlnih tokov reformacije, težečih k verski obnovi. Ob koncu stoletja pa se je zdelo, da se je razburkano, divje morje, o katerem je govoril Dalmatin, nekam umirilo in da je človeška barka spet zaplula

³⁹ Lösche Georg, *Geschichte des Protestantismus im vormaligen und im neuen Oesterreich*. Wien-Leipzig 1930, 173—174.

v pristan. Gotovo ni bil pristan ne dober ne varen, daleč od tistega, ki so ga ljudje hoteli doseči, ko so se v začetku stoletja pognali v boj. Toda tu je bilo treba do nadaljnjega počakati, da človek zbere novih sil in spet krene na visoko morje. To je doba tistih umirjenih, modrih naukov, ki so ob koncu stoletja po vseh težkih in bogatih skušnjah skušali spet utrditi razrahljano evropsko družbo. Tudi sile, ki jim je grozilo, da za vselej izgube svojo vlogo in oblast, so se znale okoristiti s temi skušnjami in prilagoditi novemu času. Katoliška cerkev ni bila zadnja med tistimi, ki so se mnogo naučili: uspelo ji je, da je v velikem delu Evrope reformacijo zamenjala protireformacija.

To ni zgodovinski posnetek dogodkov 16. stoletja. Akcije in reakcije niso potekale v tem časovnem in vzročnem redu. Toda tak je vtis in podoba, ki jo dá nam, ki živimo štiri sto let pozneje, pogled v tisti nenavadno razgibani čas. V resnici stoletje ni bilo zaključeno, temveč se je nadaljevalo v gibanjih in tokovih naslednjih dob, ki so podedovale in povzele isto problematiko, jo razširile in poglobile, in samo zaradi bližine vsakokratnih novih bojov in konfliktov se je okvir 16. stoletja odmikal v preteklost in zgodovino. Toda iz vse množice posameznih dogodkov se je izluščila in izkristalizirala jasna razvojna črta. Ta nam dandanes omogoča določiti vsakemu pojavu pravo mesto.

Protestantizem je nekako v sredi tega razvoja tudi v tem smislu, da ni njegova politična ideologija neposredno pustila tistih rezultatov, ki jih danes kot glavne politične principe pripisujemo vsaj v njihovih prvih oblikah 16. stoletju. To so principi, ki so nastali v zvezi z moderno državo in ki tvorijo temeljne elemente modernega nauka o njej. Zato tudi na Slovenskem gibanja tega stoletja, ki kažejo brez dvoma prve znake politizacije, niso mogla črpati iz te ideologije tistih smernic, ki bi jih bila potrebovala. Ne glede na to, koliko bi bilo spričo tedanje stvarnosti in objektivnih pogojev mogoče preprečiti katastrofo, ki jo je slovensko ljudstvo po stoletnem boju doživelo in potem nadaljevalo pot v novo stoletje v znamenju protireformacije, bi bilo vendar mogoče, da bi nam bila drugačna ideologija zapustila prvo politično tradicijo, podobno kot jo je zapustilo husitstvo na Češkem. Naš protestantizem pa nam je ustvaril le prvo književno izročilo.

V tej zvezi moramo pustiti ob strani socialne programe in koncepcije, ki so bili takrat vsi bolj ali manj utopistični, bodisi da gre za Moorovo Utopijo ali Münzerjevo tisočletno kraljestvo božje ali pozneje za Campanellovo Sončno državo. Tu mislimo predvsem na tisto tvorbo, ki naj bi bila postala pravo torišče politike — državo. Res, protestantizem je pripomogel k utrditvi nemških teritorialnih držav, toda prav zato ni mogel dati pobude za nastanek prave države. Patriarhalno pojmovanje oblasti je bilo pač nekaj preživelega in ni moglo navdahniti nove politike, ki je bila potrebna in ki bi edina mogla postaviti na razvalinah svetega rimskega cesarstva nekaj novega in trdnjega.

Tako moderni nauk o državi ne navezuje na protestantizem, temveč na ideologa francoske absolutne države — Bodina. Potem ko je

Machiavelli odkril iz prakse italijanskih držav življenjsko vodilo moderne države — državni prav, je Bodin našel tudi njegovo pravno dopolnilo — suverenost, najvišjo oblast, v imenu katere se vsi elementi povezujejo v skladno enotno politično telo, podrejeno isti volji in istemu smotru. To ni bil več fevdalni sistem oblasti, ki ga vidimo še v protestantizmu. Tudi Bodin ima pred očmi nižje enote, na katerih sloni država, saj le-to opredeljuje kot suvereno skupnost družin, vladanih po pravu. Toda te osnovne celice političnega telesa zavzemajo v Bodinovi teoriji čisto drugo mesto kot v protestantskem sistemu oblasti. Upoštewane so kot prvotne, naravne tvorbe družbenega življenja, ki morajo slej ko prej ohraniti svojo naravno funkcijo in ki morajo biti v tem smislu tudi zaščitene od države, toda obe pripadata različnim sferam. Nekako podobno je bilo tudi razmerje med poznejšo demokratsko državo in državljani, ki so jim sicer zajamčene državljske in človeške pravice, toda sami vsak zase ne predstavljajo oblasti. Oblast je samo ena in s tem, da je postala suverena, druge oblasti ni več.⁴⁰

V večji meri kot Bodin upošteva Althusius organski značaj države, sestavljene iz naravnih enot, ki so obstajale že pred državo in ki se s pogodbo združijo v državo kot višjo organsko enoto. Oba, Bodin in Althusius, izražata pač še tisto organsko vezanost posameznikov na prvotne tvorbe, ki obsegajo pri Althusiju poleg družine tudi vse druge mogoče oblike združb. V Althusijevi predstavi človek sploh zaživi šele v eni takih skupnosti, ki je za vsakogar neizogibna nujnost, podobno kot po Tomažu ni bilo mogoče doseči zveličanja drugače kot s posredovanjem določenega stanu. Toda Bodin in Althusius se že jasno zavedata nove stvarnosti — države, ki jo, opremljeno s suvereno oblastjo, postavljata nad vse ostale skupnosti. Med obema so po drugi strani seveda bistvene razlike. Althusius je kalvinec in štejejo ga celo v vrsto monarhomahov. V nasprotju z Bodinom ne pripisuje Althusius suverenosti monarhu, temveč ljudstvu kot celoti raznih socialnih organizmov: *corpus symbioticum*. Protestantska politika ni ustvarila niti enotne nemške cerkve niti enotne države niti ni omogočila svobodne verske opredelitve. Načelo, da knez odloča vero svojih podložnikov, je prizadelo prav kalvince, ki so bili v nekaterih nemških mestih v večini. Zato je bilo treba proti temu načelu postaviti demokratičnejše načelo, in Althusiusova konstrukcija države, opirajoča se na obstoječe »naravne« organizme, pač značilna za nemško stvarnost, je izraz teh teženj. Protestantizem s svojimi načeli ni ustvaril okvira, v katerem bi se moglo nemško politično življenje razviti k višjim oblikam.⁴¹

V novem smislu je opredelil pomen države tudi španski jezuit Suarez, ki je razvil neodvisno od vsake dogmatične podlage čisto filozofsko fundirano teorijo o državi.⁴² Zanj je država glavno področje

⁴⁰ Mesnard 480—484, 665—668.

⁴¹ Mesnard 615.

⁴² Gierke 65—66.

človeške dejavnosti in posledica družbene narave človeka. Država pomeni prav tako naravni red kot družina, vendar se nikakor ne more šteti za razširjeno družino. Država je najvišji organizem, ki vključuje v sebi vse ostale. Oblast države je povsem drugačnega značaja kot očetovska oblast v družini, ker je suverena. Država je od boga določeni red, skladen s človekovo naravo in ostvarjen z dogovorom posameznikov. Seveda to še ni pogodba v smislu poznejših pogodbenih teorij, temveč samo konstituiranje ljudstva v politični organizem, ki je že določen po človekovi naravi, tako da ljudje ne odločajo, ali sploh hočejo državo, temveč samo določajo prvo obliko vlade, ki je potem trajna in v svojem obstoju od ljudstva neodvisna. V večji meri kot protestantizem je v znamenju jezuitizma obnovljena katoliška znanost znala vključiti človeka kot element državnopravnih konstrukcij, ne da bi seveda priznala kaj več kot samo hipotetično demokracijo, v imenu katere je bilo mogoče opravičiti vsak režim. Vsekakor pa je to mnogo subtilnejša in bolj izdelana konstrukcija, kot je bilo prejšnje preprosto načelo, da je vsaka oblast od boga.

Enako spretno je znal katolicizem razmejiti področja države in cerkve s tem, da se je odpovedal svoji posvetni oblasti, toda pri tem ohranil nad vso družbo moralno avtoriteto in duhovno oblast. Cerkev ima samo duhovno oblast in mora ostati strogo ločena od posvetne oblasti države, ki je utemeljena na naravnem pravu. Vendar je cerkev popolnejša organizacija kot država in njen namen, priprava k nad-naravnim smotrom, višji od namena države. To se kaže tudi v med-sebojnem razmerju obeh: cerkev ima nasproti državi samo potestas directiva, nekako ideološko vodstvo. Le v prav izrednih primerih sme cerkev neposredno poseči v državno področje. Na tej osnovi je bilo mogoče doseči posebno uspešno sodelovanje med državo in cerkvijo, kot se je pokazalo tudi v Avstriji in drugih katoliških deželah. Cerkvi je bilo potrebno ohraniti moč in vpliv, pri tem pa upoštevati in izkoristiti nujnosti nove politične stvarnosti.

In samo v tem spoznanju je bilo mogoče izpolniti tudi praznino, ki je nastala po razpadu srednjeveškega univerzalnega sistema. Suarez je skušal opredeliti tudi razmerje med suverenimi državami in s tem podati obris mednarodne skupnosti na osnovi novih principov. V polni meri je upošteval novo politično stvarnost, ki jo je videl pred seboj, in zanikaval obstoj vesoljnega cesarstva, ki prav za prav nikoli ni imelo vesoljne veljave. Turško cesarstvo in številne druge prekmorske dežele (Indija, Kitajska) niso nikdar spadale v ta okvir. Razen tega pa se je tudi srednjeveško cesarstvo razdrobilo v nekaj suverenih držav. To je stvarnost, kakor je po drugi strani stvarnost, da vendarle obstoji neka mednarodna skupnost, ki temelji na medsebojnih odnosih držav. S kolonizacijo Amerike je postala Španija najmočnejša sila in na širokih morjih se je srečavala z drugimi državami, ki so si prav tako večale svojo posest. Prav ta Španija, kakor je bila katoliška, je pobudila zanimanje za mednarodne probleme in odprla nov pogled na mednarodno politiko, ki je morala sloneti na nekem novem načelu.

To je bilo načelo naravnega prava: *pacta sunt servanda*, ki je nujno izhajalo iz dejstva mednarodnih stikov in pri tem nastalih medsebojnih obveznostih. S tem je bil ustvarjen prvi začetek modernega mednarodnega prava.

Kakor o kakšnih mednarodnih odnosih v poznejšem smislu in obsegu v tej dobi še ne moremo govoriti, vendar je važno to, da je Suarez postavil načelo, ki ga je izvajal iz novega sistema suverenih držav in iz vzporeditve suverenih držav druge drugi v mednarodnem okviru. Spet vidimo, da ni bila protestantska politika tista, ki je srednjeveško skupnost zamenjala z novo sodobnejšo organizacijo in ustvarila pogoje za nadaljnji, novi stvarnosti ustrezajoči razvoj. Nasprotno je to bila katoliška politika in to dejstvo je v veliki meri dalo protireformaciji značaj političnega realizma in omogočilo njen uspeh.

4. NARODNOST

Prikaz protestantskega družbenega nazora bi ne bil popoln, če bi se ne ustavili še pri razmerju protestantov do naroda in narodnosti. To sicer ne spada strogo v okvir družbenih vprašanj, vendar je protestantska ideologija tako značilno vezana s pojmovanjem naroda, da se je šele v tem okviru prav uveljavila. V največjih prelomnih dobah, ko je napetost v človeku največja, ko se najhujša pozemeljska stiska veže z zadnjim vprašanjem o vrednosti in smislu življenja, takrat je potrebno najti neko najvišje načelo, ki uravnava individualni in univerzalni smisel življenja v skladno enoto. Protestantizem je iskal to skladnost še v verskem okviru, toda, kot je sam poudarjal, z obnovljeno, poglobljeno vero, po kateri naj bi človek prišel mimo vseh dotedanjih posrednikov v neposredno zvezo s samim bogom. Beseda, živa beseda naj izrazi, česar je srce polno, kajti prav jezik ustvarja tisto ozko srčno vez z bogom in postavlja človeka na čelo vsega stvarstva. V Predgovoru k psalteru pravi Dalmatin: »Onu je vsaj en mutast človek pruti enimu govorečimu, skoraj kakor en polovico mrtov človek držan inu nej obene kraftniše inu žlahtniše riči ali dela na človeki kakor govorjenje, zatu, ker se človek skuzi govorjenje od druge zvirine loči, več kakor skuzi obraz ali druga dela. Ker tudi en les more eniga človeka obraz skuzi šnicarsko kunšt imeti inu ena zvirina more taku dobru viditi, slišati, dišati, pejti, hoditi, stati, jejsti, piti, se postiti, žejo, lakoto, mraz inu trdo lego trpeti kakor en človek.«¹ In na drugem mestu izraža isto misel, da je človek edini, ki more razumno govoriti in peti. Tam, kjer po božjem naročilu pojó krščanske psalme verno iz srca, zlasti pa v razumljivem jeziku, je bog sam prisoten z vsemi svojimi milostmi in darovi.²

¹ Dalmatin, Biblija. Predgovor čez psalter 279.

² Dalmatin, Ta celi katehizmus... inu pejsni 1584. posv. Juriju Khislu s Fužin.

Osrednje mesto, ki ga je v novem nauku imel evangelij kot edini posrednik med človekom in bogom in kot edini temelj cerkve, je nujno zahtevalo, da bodi sveto pismo vsakomur dostopno in razumljivo. »Vsak jezik bo slavil Boga«³ — te Pavlove besede (Rim. 14) so postale osnovno načelo pri oznanjevanju božje besede in odmerile prvo mesto narodnemu jeziku. Kar presenetljiva je sorodnost teh besed, ki že niso bile več Pavlove, temveč so izražale neko novo čustvo prebujenega evropskega človeka, s prerokbo avtorja Don Kihota: »Jaz pa slutim, da ga ne bo naroda ne jezika, v katerega bi ne bil preveden.« Kot da je to prvi priblesk mnogo pozneje jasno in zavestno izražene misli, ki jo srečamo n. pr. pri Goetheju: narava in družba oblikujeta z brezštevilnimi vplivi toliko lepih individualnosti, ki potem žrtvujejo same sebe, da se združijo v višjo celoto — kot v ubran orkester, v katerem igra in poje toliko različnih glasov, pa vendar ustvarjajo najvišjo harmonijo.⁴ V domači jezik morajo biti prelite največje umetnine in v domačem jeziku podane najgloblje resnice. Kajti le s posredovanjem domače besede, s katero se neogljen otrok dokoplje do prvih življenjskih spoznanj, si oblikuje prve pojme ter ustvarja prvo podobo sveta — le po tej poti je mogoče doseči neposredno zvezo z najvišjimi in zadnjimi smotri, ki vznemirjajo človekovo srce in usmerjajo njegov korak. To je morala biti podzavestna misel tudi naših protestantov.

Misel, ki je bila tuja uniformnemu duhu vesoljne katoliške cerkve in blizu še srednjeveškim sektam, ki jim togi oklep cerkve ni dal, da bi bila bog in evangelij čisto njihova. In gotovo ni slučaj, da so neredki poskusi vrnitve od tradicionalnih cerkvenih k prvotnim biblijskim načelom združeni z zahtevo po svetem pismu v lastnem jeziku. Tako je že zelo zgodaj v Piemontu zahtevala sekta Valdencev, imenovana po ustanovitelju Valdesu, brezpogojno veljavnost svetega pisma, katerega branje je pravica in dolžnost vsakega kristjana in ne pridržana pravica cerkve. Sveto pismo namreč vsebuje ves nauk in je edina norma za življenje. Iz tega je sama po sebi izhajala potreba po bibliji v domačem jeziku in verjetno so že 1177 imeli Valdesov skoraj popolni provansalski prevod svetega pisma.⁵ Z Valdesom se začenja bibli-cizem, smer, ki je zahtevala izključno veljavnost svetega pisma v nasprotju z avtoriteto cerkve.

Biblijsko načelo zagovarja tudi Wiclif, ki mu je sveto pismo nezmotljivo pravilo resnice, Kristusov zakon in božji testament, objektivna vera, skratka edina avtoriteta. V tej zvezi je važno, da je Wiclif dal prevesti in je deloma sam prevedel v angleščino latinsko Vulgato. Dalje spadajo sem tudi Hus in njegovi nasledniki, katerih reformni poskusi so na Češkem sami po sebi dobili narodni značaj.

Novih pobud za izoblikovanje prve narodne zavesti je dal humanizem s poglobljenim zanimanjem za jezikovni in zgodovinski študij

³ Bohorič, *Arcticae horulae*. Kratek predgovor.

⁴ V. Basch, *Les doctrines politiques des philosophes classiques de l'Allemagne*, Paris 1927, 33—34.

⁵ Dittrich III, 295—296.

ter kritiko. Filološka interpretacija tekstov je olajšala razumevanje sv. pisma in šele prav omogočila dobre prevode, ki so ohranili duha izvirnika in se obenem prilagodili duhu posameznega jezika. Sploh je humanizem vplival na protestantizem predvsem po svoji filološki strani.⁶ Zdi se, da se je ta vpliv najbolj uveljavil in našel svoj najpopolnejši izraz pri našem Flaciju, ki je v največji meri posvetil pozornost vprašanju, kako bi najbolje dojel pravi smisel sv. pisma in kako čimbolj točno v prevodu izrazili izvirno miselnost biblije. Pri tem je potrebno dvoje: znanje jezika izvirnika, kajti izvirno besedilo je vir, h kateremu se je treba vedno znova vračati, in znanje jezikov, v katere se prevaja. Trubar sam je bil odklonil Vergerijev poziv, naj prevede biblijo, češ da ne zna ne hebrejskega ne grškega jezika, kolikor pa si lahko pomaga z latinskim, nemškim ali italijanskim prevodom, je slovenski jezik reven in pomanjkljiv.⁷ V tej zvezi je značilno, da šteje Flacius med štiri glavne svetovne jezike poleg grškega, latinskega in nemškega tudi ilirski jezik. Poleg tega pa je po Flaciju razen jezikoslovnih sposobnosti treba imeti tudi jasno predstavo o življenjskih, čisto materialnih razmerah sredine, v kateri je sv. pismo nastalo. In Flacius, sin juga, se čuti posebno blizu Palestini, ki je ena izmed dežel Sredozemlja prav tako kot njegova istrska domovina. Sveto pismo je nastalo na jugu in kaj čuda, če ga bolje razumejo južnjaki kot severnjaki, prebivalci vlažne, megle in hladne Nemčije.⁸

Melanchton, ki je v okviru reformacije skušal povezati tradicijo antike s krščanstvom, je na novo uvedel pojem domovine in ga približal prebujenemu narodnemu čustvu.⁹ In medtem ko spričo politične razcepljenosti in povezanosti nove cerkve z deželnimi knezi sploh ni prišlo do ustanovitve enotne nemške narodne cerkve, se je v izvennemških deželah nova vera prilagodila posameznim narodnim značajem v toliki meri, da so nove cerkve postale okvir narodne združitve. Za slovenski protestantizem pa velja, da je uveljavil pomen in vlogo narodnega jezika v cerkvi bolj, kot se je to zgodilo pri katerem koli narodu v podobnem položaju.¹⁰ V vseh slovenskih tekstih se nešteto krat ponavlja govor o naši dragi, ljubi skupni domovini, o domovinski ljubezni, o koristi domovine in vzporedno s tem o naši cerkvi, o slovenski cerkvi, o cerkvi slovenskega jezika. In čeprav slovenske dežele niso tvorile politične enote, vendar naj bi bila slovenska cerkev obsegla vse Slovence. Trubar je namenil svojo Cerkvono naredbo vsem Slovencem, sicer ne v okviru posebne slovenske cerkvene organizacije, vendar v smislu slovenske liturgične skupnosti. Vendar so se deželni stanovi vseh notranjeavstrijskih dežel 1578 sporazumeli, da bodo sprejeti samo pri-

⁶ Below v. Georg, Die Ursachen der Reformation. Historische Bibliothek. Bd. 38. München-Berlin 1917, 82.

⁷ Trubar, Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557. Predgovor.

⁸ Mirkovič 132—134.

⁹ Elert 133.

¹⁰ Kidrič, Zgod. 69.

digarji, ki jih bo izprašalo in potrdilo protestantsko cerkveno ministrstvo v Gradcu.¹¹

Tudi narodnost je v duhu protestantskega nauka neizpremenljiva danost, ena od božjih stvari; jezična posebnost je božji dar ali dar sv. duha, ki mora biti tudi vključen v božje stvarstvo in z drugimi stvarmi, celo pred njimi, slaviti in častiti boga.¹² In v tem smislu služi prilagoditev narodu samo evangeliju, in to v vseh oblikah, s katerimi se more služba bogu poglobiti: z uvedbo narodnega jezika v obrede, s petjem v narodnem jeziku in predvsem z branjem sv. pisma v domačem jeziku. Kajti sv. pismo je in ostane izhodišče vere in s tem najneposrednejša vez z bogom. In kar poudarjajo o Luthru in njegovem prevodu sv. pisma, bi lahko prenesli na naše protestante: biblija v domačem jeziku pomeni zmago jezika, v katerem je prišlo do izraza tisto poslednje, o čemer je moglo biti takrat govora med ljudmi. S prevodom sv. pisma je bilo mogoče v domačem jeziku, z lastnimi pojmi izmeriti in izraziti za tisti čas zadnje skrivnosti. Zato je pomembnost tega prevoda prerasla čas, v katerem je nastal. Mimo tega velikega dejanja poslej ni bilo več mogoče iti. Slovenski jezik je takrat preстал svojo preizkušnjo in pokazal, da ni niti reven niti pomanjkljiv.

V kakšnih zunanjih okoliščinah in pogojih je nastala in se razvijala slovenska narodna zavest? Trubar sam poroča, da je škof Bonomo razlagal njemu in drugim duhovnikom poleg Vergila tudi Erazmove Parafraze in Calvinove Institucije v italijanskem, nemškem in slovenskem jeziku. Slovestvena zgodovina sklepa, da je Trubar pod Bonomovim vplivom začel razmišljati o tem, da bi pisal v slovenskem jeziku.¹³ Postavlja se nam vprašanje, kaj je izpodbudilo Bonoma, da je pri svojih razlagah upošteval tudi slovenščino, ki dotlej še ni imela niti abecede.

Bonomo nam je znan predvsem kot humanist, ki je s simpatijami spremljal nove ideologije in se tudi sam zavedal potrebe reforme, pač v Erazmovem smislu: reformirati Evropo v znamenju evangelija, začeti pri vladarjih samih. Toda manj poznamo Bonoma z druge strani kot vodilno politično osebnost v Trstu. Že kot tržaški škof je bil v važnih cesarskih službah in poslanstvih, potem od 1519 kancler dvornega sveta za nižjeavstrijske dežele, ki ga je postavil nadvojvoda Ferdinand po prevzemu vlade in katerega sestavi so stanovi nasprotovali, ker niso njihovi zastopniki v njem imeli večine.¹⁴ Pozneje je bil tudi član sodišča, ki je sodilo uporne nižjeavstrijske stanovce.¹⁵ V Trstu je

¹¹ Kidrič, Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im 16. Jahrhundert. Heidelberg 1919, 151.

¹² Dalmatin, Biblija. Posvetilo. — Trubar, Ta prvi dejl tiga noviga test. 1557, Predgovor. — Dalmatin, Ta celi katehizmus inu pejsni 1584. Posv. Juriju Khislu s Fužin.

¹³ Kidrič, Zgod. 24.

¹⁴ Dimitz August, Geschichte Krains. Ljubljana 1875. II, 102.

¹⁵ Kidrič, Peter Bonomo. SBL I, 53.

bil na čelu tako imenovane cesarske stranke, in zavedajoč se strateške in politične pomembnosti Trsta je bil prepričan, da more imeti njegovo mesto posebno poslanstvo v cesarstvu.¹⁶

Trst, od 1382 v posesti Habsburžanov, je že celo stoletje branil svojo avtonomijo in se boril za svobodo trgovine s svojim naravnim zaledjem — dve življenjski vprašanji, ki ju v tedanji konstelaciji ni bilo mogoče spraviti v sklad. Varujoč svojo politično avtonomijo, svoj mestni statut in municipalno upravo, se je Trst postavljal ne le v politično, temveč tudi v gospodarsko nasprotje z Benetkami, ki so preko svojih istrskih pristanišč obvladovale ves gospodarski promet z deželami v naravnem zaledju Trsta. Te dežele, zlasti Kranjska, so usmerjale vso svojo trgovino mimo Trsta v ta pristanišča, ki so jim nudila večje gospodarske ugodnosti. Trst, šele v začetku svojega gospodarskega razvoja, ni mogel dohiteti svojih bližnjih istrskih sosedov, ki so bili pod varstvom politično in gospodarsko močnih Benetk. To bi bilo mogoče le z izdatno gospodarsko podporo avstrijskega zaledja, toda Habsburžani so uveljavljali le svojo suverenost nad mestom, ne da bi mogli spričo gospodarske nerazvitosti avstrijskih dežel nuditi Trstu kaj več. Tudi poznejši ponovni cesarjevi pozivi in dekreti, izdani kranjskim stanovom, naj usmerijo kranjsko trgovino na Trst, so ostali brez uspeha. Pač pa je Kranjska zahtevala od Trsta plačevanje davkov in celo priključitev mesta Kranjski, pri tem pa se je slej ko prej posluževala istrskih pristanišč. Ta položaj je povzročal v Trstu nenehne konflikte med cesarsko in benečansko stranko, prevrate z ene ali druge strani, oborožene intervencije avstrijskih gospodarjev in nasilno odvracanje kranjskih trgovcev od istrskih pristanišč.¹⁷

Bonomo je pregledal položaj in jasno videl, v kakšni meri je mogoče rešiti usodo Trsta, mu zagotoviti politično avtonomijo in gospodarsko uspevanje. Leta 1518, torej nekaj let preden je bil Trubar prvič v Trstu (1524—27), je poslal Bonomo cesarju Maksimilijanu spomenico, v kateri je poudaril strateški in ekonomski pomen Trsta kot »antemurale ad provinciam Carniolae« in »verum emporium« Krasa, Kranjske, Štajerske in Avstrije.¹⁸ Istočasno pa je opredelil tudi politično razmerje Trsta do zaledja. To je bilo po delitvi v Wormsu 1521, s katero je prepustil cesar Karel V. Zgornjo in Dolnjo ter Notranjo Avstrijo nadvojvodi Ferdinandu, vendar brez Slovenske marke, ki je dotlej pripadala Kranjski, in brez Krasa, Trsta in Reke, ki so zdaj pripadli Karlu in se združili kot posebno področje s španskim delom Italije. Kranjski stanovi so se tej delitvi uprli in odklonili poklonitev nadvojvodi Ferdinandu, dokler se odcepljene dežele spet ne priključijo Avstriji. Druga delitev v Bruxellesu 1522 je res vrnila vse odcepljene dežele Ferdinandu, kar so kranjski stanovi razumeli tako, kot da poselej vse te dežele s Trstom pripadajo Kranjski in da so dolžne plače-

¹⁶ Tamaro Attilio, *Storia di Trieste*, Roma 1924. II, 40.

¹⁷ Tamaro I, 335—390.

¹⁸ Tamaro II, 48.

vati davke.¹⁹ Tržačani so se temu dosledno upirali in Bonomo jih je 1522 pozival, naj za vsako ceno varujejo svojo samostojnost nasproti Kranjski. Spor je trajal še dve desetletji, saj je bil še 1541 Trst z Reko ponovno pozvan, naj pošlje svoje zastopnike v kranjski deželni zbor. To je bil zadnji poskus, ki je ostal brez uspeha prav tako kot vsi prejšnji. Trst se ni priključil Kranjski.²⁰ Gospodarski boj pa je trajal dalje. Na skupnih sestankih odposlancev notranjeavstrijskih stanov so se ponavljale pritožbe proti Trstu in zahteve, naj prispevajo Tržačani k deželnim izdatkom, naj se zagotovi svoboda trgovskega prometa in nastopi proti monopolističnim stremljenjem Trsta in podobno. Pri vsem tem pa so hoteli Kranjci še vedno trgovati mimo Trsta neposredno z Benetkami. Zdaj so se Tržačani v svojih prizadevanjih že v večji meri lahko opirali na pomoč vladarja, ki je z nastajanjem centralistične države začel spoznavati vrednost in pomen tržaškega pristanišča.

Trubarjevo bivanje v Trstu pade torej v čas, ko je bil že v polnem razmahu boj med osrednjo deželnoknežjo oblastjo in deželnimi stanovi, na slovenskem ozemlju samem pa boj za gospodarsko povezavo, ki je nujno zahtevala vsaj do neke mere izpremenjeni politični okvir. Konservativna, fevdalna Kranjska s srednjeveško upravo ter starim družbenim in gospodarskim redom, ki si je hotel prilagoditi tudi nove oblike gospodarjenja, namesto da bi bilo obratno — po drugi strani meščanski, trgovski Trst s širokim pogledom na zaledje, kjer je videl torišče svojega uspevanja, varujoč pri tem z vso vztrajnostjo in odločnostjo svojo politično avtonomijo. To sta bila dva svetova, ki ju je gotovo že čutil prosvetljeni in razgledani škof Bonomo. Duh humanizma je tu našel sredino, ki ji je ustrezal in v kateri je mogel uspevati. V času najbolj zagrizenih verskih bojev, ki so razdvajali tedanjo Evropo, je Trst pokazal čudovite primere verske strpnosti, kot jih poznamo takrat le v Švici. Prekrščevalce, ki so jih pošiljali iz avstrijskih dežel sem na galere ali tlačansko delo, Trst ni sprejemal kot kaznjence. Tržačani so jim dajali možnost, da so se reševali, in slabotne so sami odpuščali.²¹ Prekrščevalski misijonarji, ki so vzdrževali zveze s prekrščevalskimi misijonarji v Furlaniji in Istri, so imeli v Trstu številne prijatelje. Navzlic svojim zvezam s katoliškim avstrijskim dvorom, navzlic političnim simpatijam, ki jih je benečanska stranka gojila do Benetk, je škof Bonomo vabil v Trst razne znamenite pridigarje, ki so nastopali v duhu novih reformnih ideologij. Tako je v adventu 1540 prišel v Trst Giuseppe della Rovere, imenovan Giulio Terenziano, proti kateremu je bila pravkar ustavljena preiskava zaradi obtožbe krivoverskih pridig o opravičenju z vero brez dobrih del ter pridig proti spovedi in češčenju svetnikov. V Trstu je Terenziano na posebno željo Bonomovo pridigal o členih vere, o desetih

¹⁹ Dimitz II, 103.

²⁰ Tamaro II, 54—56. — Prim. Levec Vladimir, Die krainischen Landhandfesten. MIOeG XIX. Bd. 2. Heft. Innsbruck 1898, 280.

²¹ Venetianer A., Die Evangelisch-reformierte Kirche Cristo Salvatore zu Triest. Triest-Leipzig 1887, 63.

božjih zapovedih in molitvi Gospodovi. Trubar je bil takrat v Trstu in se je seznanil s Terenzianom na Bonomovem dvoru. Takoj potem, ko je Terenziano zapustil Trst in preden se je mogel odzvati novemu Bonomovemu povabilu, ga je beneška inkvizicija zaprla in obsodila na leto dni ječe ter na izgon. V obtožnem gradivu zoper njega so bila tudi Bonomova pisma.²² Pozneje je našel Terenziano zavetje v Švici in v enem izmed pisem Bullingerju ga Trubar izrecno omenja.

V tem ozračju svobodnjaškega Trsta je Trubar preživel nekaj let in zdi se, da je tu prav od Bonoma dobil prve pobude za pisanje v slovenskem jeziku. Kolikor si moremo predstaviti osebnost Bonomovo, se ne moremo čuditi, da je v tem smislu vplival na mladega Trubarja. Prav to, da ni bil Bonomo samo humanist, temveč tudi vodilna politična osebnost, ki je znala čisto stvarno presoditi, v kakšnem okviru se lahko zagotovi življenjska bodočnost njegovega mesta, nam lahko pojasni Bonomovo razmerje do jezika sosednjega ljudstva. Toda pri tem se je zavedal nasprotij dveh ureditev, dveh družbenih in političnih sistemov, med katerima se je Trst dušil v boju za svoj obstoj. Najbrže je Bonomo že čutil, da se mora v tem zaledju nekaj izpremeniti, ker ta po svoji naravi enotni prostor ne prenese dveh različnih sistemov. In morda je v tej komaj sluteni perspektivi že računal tudi z vlogo ljudstva, ki živi v tem prostoru, takrat še »topo v mišljenju in slepo v praznoverju«, in ki se mora preobraziti in dvigniti, da postane nekega dne morda pomemben faktor v ureditvi zaledja, katerega interesi se morajo povezati z interesi Trsta. Kajti tista primitivna, v lokalnem, še fevdalno vezanem obsegu se izživljajoča tekma za gospodarsko koristjo, ki še ni poznala večje podjetnosti in ni imela pogleda v širši svet, ni mogla voditi v prihodnost. Vsa ta razmišljanja, ki so se utegnili vzbujati Bonomu, nam niso znana. Toda ostane dejstvo, da padajo prvi začetki slovenske narodne zavesti v isti čas s prvim oblikovanjem in povezovanjem slovenskega ozemlja v gospodarsko enoto v modernem smislu.

Izvajati iz nasprotja Trsta do tedanje Kranjske sklep, da se je zavedal Bonomo kot Tržačani sploh nacionalne in politične pripadnosti Trsta k Italiji, se nam zdi popolnoma zmotno.²³ Če govori Bonomo o Italiji in če je šlo pri obeh delitvah v Wormsu in Bruxellesu za politično pripadnost Trsta k italijanski posesti španske krone, je treba vedeti, da je bila Italija takrat še samo zemljepisni pojem. Machiavelli je dal komaj prvo idejo italijanske države, ki pa še nikjer v obstoječih italijanskih republikah in kneževinah ni postala politični program. In Machiavelliju španska vlada ni nič manj osovražena kot druge tuje sile, ki so se teple za Italijo. V ostalem pa so vladali v Španiji Habsburžani in prav pod Karlom V. je bilo v največjem obsegu ostvarjeno vesoljno cesarstvo. V tem okviru je šlo, kot bi danes lahko rekli, samo za vprašanje upravne pripadnosti, ki je bilo v tistem trenutku važno

²² Venetianer 73—75, 80—88.

²³ Tamaro II, 49 sl.

prav zaradi gospodarskih in družbenih nasprotij z avstrijskim zaledjem in ki bi bilo odpadlo, če bi prišlo do skladnega gospodarskega sodelovanja z zaledjem. Važen pa je in preko zgodovinskega trenutka tega Bonomov pogled na življenjsko odločilno povezanost Trsta s slovenskim zaledjem. Nacionalna zavest, ki so jo znali Tržačani pokazati nasproti Nemcem, pa še ni nacionalizem, ki je nastal nekaj sto let pozneje.

Prva slovenska knjiga pa je izšla 1551 na Nemškem in poslej je ves nadaljnji razvoj slovenskega protestantizma in slovenske protestantske književnosti tesno povezan z nemškimi deželami, z nemškimi teologi ter nemškim plemstvom in meščanstvom, ki sta gmotno podpirala slovenski in južnoslovanski tisk. Trubar sam je od 1548 do svoje smrti 1596 večji del preživel v Nemčiji, s krajšim presledkom nekaj let (1562—1565), ko je bil v Ljubljani na čelu slovenske cerkve. Slovenski pridigarji so se po vrsti izobraževali v Nemčiji in tam navezovali osebne stike z vodilnimi nemškimi protestanti.

Kdor bi sodil le po zunanjem videzu, bi res utegnil priti do sklepa, da pomeni slovenski protestantizem le vejo nemškega reformacijskega gibanja, da priča o usodni življenjski povezanosti Slovencev z nemškimi deželami in da je bila tudi v duhovni orientaciji obojim določena ista smer.²⁴ To pomeni: z današnjimi očmi gledati štiri sto let nazaj prav tako, kot če hočejo najti v Trstu 16. stoletja določno manifestacijo nacionalizma.

Še manj je mogoče podpreti to mnenje s čisto idealnimi nagibi, ki naj bi bili izpodbudili vojvodo Krištofa Württemberskega, da je podpiral delo slovenskih in hrvatskih protestantov. To bi utegnilo veljati za njega samega ali morda še za kakega posameznika. Toda ne gre za to. Postavlja se tu tudi vprašanje: kakšne objektivne okoliščine so bile odločilne za podporo tedanjega nemškega plemstva in meščanstva?

Ozadje prizadevanja, ki so ga pokazali tujerodni kranjski in sploh avstrijski stanovi za razširjenje in utrditev protestantizma, smo skušali pokazati že zgoraj. Ne moremo misliti, da so bili na Nemškem bolj idealni. Vsaka doba in vsaka borba si privzema tipične oblike in se poslužuje določenih gesel. Protestantizem, ki je dajal ves poudarek in težo na sv. pismo, je vsakomur obetal vesoljno rešitev vseh mučnih vprašanj, ki so ga težila — ne da bi seveda smel zlasti vladajočim kakor koli poslabšati njihov življenjski položaj. Pripomoči razširjanju evangelija in denarno prispevati k temu, je zdaj pomenilo isto kot nekoč dati miloščino ali si nabaviti odpustkov — duša je bila pomirjena in zasluženje pri bogu pridobljeno. Tak je vtis, ki ga vzbude odgovori nemških plemičev in mest na Ungnadov poziv za podporo njegovemu podjetju južnoslovanskega tiska. Avgust Saški je v svojem odzivu posebej izrazil željo, naj se nepotvorjeno tiska Biblija

²⁴ Stökl Günther, Die deutsch-slavische Südostgrenze des Reiches im 16. Jahrhundert. Breslau 1940.

in Luthrova Hišna postila, ne pa morda kakšen sektaški spis Flacija. Mesto Strassburg je poslalo svoj prispevek s priznanjem Ungnadovemu prizadevanju, ki naj olajša duševno stisko, ki jo trpe te dežele spričo tega, da žive v stalni turški nevarnosti; njegovo delo naj pripomore k pravemu spoznanju božje besede in naj oslabi tudi Mohamedovo cesarstvo, kot je Luther oslabil papeštvo.

V tem odgovoru so povzete glavne misli, s katerimi je Ungnad podprl svojo prošnjo za pomoč. Oslabitev in uničenje turškega cesarstva s pomočjo evangelija pač ni mogla biti stvaren račun v političnih ciljih dežel nemškega cesarstva. Saj so bile turške vojne izrazito obrambnega značaja in še tu na samem pragu nemških dežel je bila obramba dokaj slaba, ker niti avstrijske, kaj šele nemške dežele niso dovoljevale več kot prav najnujnejše kredite. Ta Ungnadova formulacija pa jasno odraža ideološko stališče protestantizma in je mogla v širših krogih najti odmev in služiti kot dobra propaganda.

Tudi zunanjepolitična vprašanja so se vključevala v nazorski in miselni okvir evangelija, ki je odpiral široke perspektive vesoljne odreditve. Če se je vsaj hipotetično verovalo, da utegne evangelij podreti celo taka mogočna cesarstva, kot je turško, je bilo mogoče v imenu istega evangelija okrepiti politično aktivnost na tistih področjih, ki so bila bližja in bolj dosegljiva, tako zlasti v notranji politiki in v sosednjih deželah, ki so prihajale v poštev pri zaokroževanju meja. Tako poroča vojvoda Albreht Pruski baronu Ungnadu, da ne more prispevati za njegovo podjetje več kot 100 goldinarjev, ker ima velike stroške za ustanovitvijo univerze v Königsbergu in z vzdrževanjem številnih štipendistov raznih narodnosti (Poljakov, Litvancev itd.), ki se izobražujejo v teologiji, da bodo nekoč lahko pridigali svojim narodom sveti evangelij v njihovem jeziku in jim pripomogli, da se osvobode malikovalskega praznoverja.²⁵ Malo pozneje piše baron Ungnad Albrehtu Pruskemu, da sta si dva mlada Litvanca ogledala njegove cirilske tiske in naročila natisk tisoč izvodov Luthrovega katekizma, ki bodo dobro služili tudi njunim rojakom. Saj se tam tudi rabijo cirilske črke, poznajo le eno več, za katero sta mlada Litvanca prosila, naj se ureže in ulije.²⁶

Torej vidimo, da podpiranje in pospeševanje južnoslovanskih književnosti ni pojav, ki bi pričal o kakih posebnih simpatijah za južnoslovanske narode, temveč poznamo podobne primere tudi drugod. Baron Ungnad je bil in ostal nemški fevdalec, ki je od vsega slovenskega besedišča poznal le besedo »gospod«.²⁷ In čeprav uničenje turškega cesarstva, kot smo že omenili, ni moglo biti v dobesednem smislu stvarni politični cilj v času, ko je bila turška sila najmočnejša, vendar so bila vsaj bližnja območja, Hrvatska in Madžarska, že v obsegu

²⁵ Albreht Pruski baronu Ungnadu 6. julija 1561. Cit. J. Voigt, Briefwechsel des Hans Ungnad Freiherrn von Sonneck mit dem Herzog Albrecht v. Preussen. AKOeGQ 20. Bd. Wien 1839, 256.

²⁶ Baron Ungnad Albrehtu Pruskemu 18. julija 1562. Prav tam 273.

²⁷ Kidrič, Ivan Ungnad v pregnanstvu. ČJKZ 2, 196.

avstrijske zaokroževalne politike. Tu je bil v primeri z drugimi evropskimi mejami habsburške posesti odpor proti avstrijski ekspanziji najslabši. Kajti Madžarska ni imela niti organizirane osrednje oblasti niti dobre uradniške uprave niti izurjene vojske. Nemški knezi niso kazali posebnega interesa, odzivati se klicem Avstrije za pomoč proti Turkom, ker so se bali, da bi se Avstrija z utrditvijo v Madžarski preveč okrepila. Tako so mogli Turki izkoristiti dva momenta: slabo odpornost Madžarske in pomanjkljivost avstrijske obrambe. Ko so si Turki podvrgli večji del Madžarske in se pojavili pred samim Dunajem, pa so tudi v Nemčiji neposredneje začutili nevarnost, ki je grozila vsemu nemškemu cesarstvu. Vprašanje obrambe je moralo v večji meri zanimati tudi nemške kneze. Barón Ungnad, bivši vrhovni poveljnik vojaške krajine, se je gotovo najbolj zavedal potrebe močne obrambe. Morda je hotel v času svoje emigracije v Nemčiji prav z idejo evangelija pobuditi razpoloženje nemških knezov in mest za izdatnejšo pomoč in udeležbo v boju proti Turkom. Kajti evangelij je pomenil takrat v protestantskem svetu splošno in vesoljno ideologijo, ki je mogla utemeljiti sleherno akcijo.

Ungnad je organiziral razpošiljanje knjig preko nemških in madžarskih trgovcev od Dunaja do Sedmograške. To nam priča o čisto konkretnih gospodarskih zvezah, ki jih je Avstrija že imela s temi deželami in ki so avstrijsko politiko določno usmerjale k ostvaritvi njenih interesov v tem delu Evrope. Iz poznejše diplomatske relacije, ki jo je predložil cesarju Leopoldu I. njegov poslanik v Carigradu grof Leslie, lahko jasno razberemo, kakšni so bili ti interesi. Po vašvarkem miru 1665 je dobil grof Leslie med drugim tudi nalog, naj sklene s Turki trgovinsko pogodbo o prometu na morju in na kopnem. Ena točka dogovora je bila, da smejo ladje hanzeatskih mest pluti v turška pristanišča pod cesarsko in ne več pod angleško zastavo kot dotlej. Na Dunaju se je pozneje (1719) ustanovila orientalska trgovska družba.²⁸ Začetki teh prizadevanj pa brez dvoma segajo dobro stoletje nazaj.

Istemu političnemu smotru, podpreti kar največjo razmahnitev evangelija in s tem izpodkopati tla vplivu rimske cerkve, je služila tudi diplomatska delavnost bivšega škofa Vergerija. Bil je zaupnik vojvode Krištofa in je mnogo potoval, med drugim tudi na Poljsko in Prusko. V tem okviru je treba tudi razumeti njegovo vlogo v podpiranju slovenske protestantske književnosti. Za razliko od Ungnada bi lahko rekli, da je imel Vergerij več iniciative za prevajanje v slovenski in hrvaški jezik kot Ungnad, ki je imel še 1549 v štajersko-koroškem stanovskem odboru v programu samo nemški obredni jezik.²⁹ Ne glede na to, da je Vergerij zagovarjal nekak skupni slovanski jezik, je bil bliže misli o potrebi prevajanja protestantskih tekstov za južne

²⁸ A. Wolf, *Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopolds I.* AKOeGQ 20. Bd. Wien 1859, 284 sl.

²⁹ Kidrič, *Zgod.* 26.

Slovane, katerih govorico in tudi glagolsko pismo je poznal iz svoje bivše istrske škofije.

Vse bolj jasne predstave o razmerju slovenskega do drugih slovanskih jezikov pa so imeli naši protestanti. Zavedali so se po eni strani samostojnega značaja slovenske govornice, po drugi strani pa blizke sorodnosti z ostalimi slovanskimi jeziki in pripadnosti slovanski skupini narodov. Brez vsakršnih političnih računov in navzlic utesnjujočemu okviru obstoječe politične in družbene ureditve se je vzporedno z nastajanjem slovenske individualnosti razvijala in utrjevala jasna slovanska zavest. Predana služba evangeliju, ki je terjal od človeka, da posveti bogu najdragocenejše, kar ima — jezik, je s presajanjem novega verskega nauka samostojno ustvarjala temelj kulture novega naroda. Na to se navezujejo tudi samostojnejše politične koncepcije in orientacije naslednjih stoletij do naših dni, ko se je dokončno dovršila emancipacija političnega življenja od vseh onstranskih smotrov in idealov.

Od prve slovenske knjige, v kateri se je njen avtor Primož Trubar podpisal kot »ilirski domoljub«, do prve slovenske slovnice, v kateri je Bohorič razgrnil že jasno sliko o slovanskem svetu in razširjenosti slovanskih narodov, in do Dalmatinove Biblije, se je dejansko že dovršila prva idejna emancipacija od obstoječega »božjega reda«. Napačno bi bilo videti v tej orientaciji naših protestantov prvo klico poznejšega ilirizma ali panslavizma. Saj je prav Trubar čisto zavestno branil in razvijal samostojnost slovenskega jezika. Za ostale južne Slovane so bili namenjeni posebni prevodi v njihovem jeziku.

Slovenski protestanti so nenadoma začutili, kot da so se meje njihove male, uboge domovine neizmerno razmaknile in kot da so se sami znašli v brezmejno povečanem prostoru. Z zadoščenjem in olajšanjem ugotavlja Dalmatin, da »ni slovanski jezik skrit v kakem kotu, ampak je danes v razmahu po mogočnih in mnogih kraljevinah, čeprav razdeljen v nekaj dialektov«.³⁰ Zanimivo: na mestih, kjer govore naši protestanti o slovenskem jeziku, o ljubih Slovencih, o slovenski cerkvi in širokem slovanskem svetu, čutimo edino pravo sproščenost, edini svobodni, po ničemer zadrževani dihi. Kadar pa govore kot verniki, se nam zdi, da se upogibajo pod težo greha, obremenjeni z vso značilno luthrovsko tragičnostjo in občutkom, da so veliki grešniki. Tudi zmešnjava vseh brezštevilnih jezikov, ki so po zidanju babilonskega stolpa nadomestili rabo enega, z bogom skupnega jezika, je pravična kazen za človeško oholost.³¹ Vendar so naši protestanti prav ob svojem jeziku v največji meri občutili blagodat milosti božje, kot da so z močjo svoje govornice in domače knjige premagali prepad, ki je zaradi greha ločil človeka od boga. Po drugi strani pa je jezik zbližal naše protestante z vsemi narodi, ki govore isti ali vsaj zelo soroden jezik. Odprl se jim je pogled v slovanski svet.

³⁰ Dalmatin, Biblija. Posv.

³¹ Bohorič, *Areticae horulae*. Kratek predgovor.

Takrat je bila največja slovanska dežela skoraj neznana, saj je bila daleč zunaj tedanje Evrope. Z drugimi slovanskimi narodi, razen z najbližjimi sosedi, komaj da so imeli Slovenci kakšne stike. V začetku stoletja je prvič potoval v Rusijo kot cesarjev odposlanec Sigismund Herberstein, doma iz Vipave. V svojih spisih je dobesedno šele odkril Rusijo,³² ki je takrat navezovala komaj prve stike z Evropo. Herberstein je bil sploh eden prvih Evropecev, ki so obiskali Rusijo in njegovo delno znanje slovenskega jezika mu je za uspostavitve zveze z Rusijo zelo koristilo. Odkar so Turki z zavzetjem Carigrada neposredno posegli v evropsko področje, so začeli v Evropi računati z Rusijo kot pomembnim faktorjem. Avstrija je že s koncem 90ih let 15. stoletja poslala v Moskvo svojega prvega poslanika.³³ V svojem velikem načrtu za zvezo evropskih krščanskih vladarjev proti Turkom (1519) je cesar Maksimilijan predvideval tudi udeležbo moskovskega vladarja.

Težišče ruske politike pa tedaj ni bilo v boju proti Turkom, s katerimi so hoteli Rusi ostati v dobrem razmerju,³⁴ temveč v obračunu s Tatari in po drugi strani v utrditvi položaja nove moskovske države v področju Baltskega morja. Prvi ruski car Ivan IV. je videl, da razvoj in krepitev države nista mogoča v izolaciji, brez prostega izhoda na morje in brez zveze z zapadno Evropo. Tako je moralo priti najprej do diplomatskega, potem oboroženega konflikta s Poljsko, Litvo in Livonsko. V vojno sta posegli tudi dve drugi prizadeti državi, Danska in Švedska, ki sta prav tako težko prenašali gospodujoči položaj Poljske na vratih Baltskega morja. Livonska, ki je sprejela protestantizem, je bila spričo svoje fevdalne strukture preslaba, da bi se bila mogla upirati močni sili centralistično vladane moskovske države, in je iskala pomoči pri Poljski; moskovska država sama pa je sklenila zvezo z Dansko, po drugi strani pa se je zavarovala z zvezo s Turčijo in se pogajala z nemškim cesarjem.³⁵ »Moskovska nevarnost« je zlasti vznemirjala vzhodnonemške kneze, in če se spomnimo tistih dveh mladih Litvancev, ki sta obiskala barona Ungnada, ter štipendistov Albrehta Pruskega, si spet zaokrožimo okvir, v katerem se je odvijala in povezovala evropska problematika 16. stoletja. Ta več kot dve desetletji trajajoči boj je izčrpal moskovsko državo, da ni mogla izvesti svojih načrtov na Baltiku, toda bilo je predrto okno v Evropo in začela se je doba tesnejših gospodarskih in kulturnih stikov z zapadom. V to dobo spada tudi ustanovitev angleške trgovske kolonije v Arhangelsku. Poseben interes v trgovini z deželami moskovske države so imela tudi hanzeatska mesta, katerih trgovski interesi so vplivali na politiko Maksimilijana II., da navzlic zahtevam nekaterih nemških knezov ni aktivno posegel v vojno proti Moskvi.³⁶

³² Glonar J., Sigismund Herberstein. SBL.

³³ H. v. Eckardt, Russland. Leipzig 1930, 32. — Potemkin V. P., Istorija diplomatije I. (Prevod iz ruščine.) Beograd 1945, 205.

³⁴ Potemkin 207.

³⁵ Potemkin 207—211.

³⁶ Potemkin 210.

Neposredno, naravnost življenjsko povezane pa so se čutili slovenski protestanti z južnoslovanskimi narodi, gotovo zato, ker so trpeli pod istim sovražnikom — Turki, ki so že poldrugo stoletje leto za letom tudi Slovencem prizadevali toliko gorja. Značilno je, da naši protestanti v posvetilih hrvatskih tekstov postavljajo, kot da meje sploh ni, v isto zvezo »ubogo krščansko slovensko in hrvatsko ljudstvo, ki prebiva ob turških mejah, pod Turki, v Bosni, Srbiji, Bolgariji in v sosednjih deželah«.³⁷ Celo Nemci so morali v zadnjem času ugotoviti, da tedanja južnovzhodna meja nemškega cesarstva slovanskih narodov, ki so živeli na obeh straneh, ni ločevala, temveč zblíževala.

*

Reformacija predstavlja največji vpliv, ki so ga idejno kdaj koli imele nemške dežele pri Slovencih, toda obenem prvo določno miselno usmeritev izven nemškega področja. Ko se danes obračamo v 16. stoletje, se nam zdi kot da ostaja nemški svet ob stranski poti, ki smo jo Slovenci prehodili od takrat, ko se je Trubarju v Trstu prvič vzbudila misel, pisati slovenski. Reformacija nas je sicer povezala z enim najmočnejših evropskih gibanj, toda ne tako, da bi nas bila vklenila v nemški celinski svet. S prvimi manifestacijami slovenske narodne individualnosti je bil ustvarjen most v poznejša stoletja, ko smo iskali svobodnih orientacij na obeh straneh nemške sredine: na zapadu in na vzhodu. Pod temi razširjenimi obzorji se je prečistilo tudi razmerje poznejših dob do protestantskega verskega in družbenega nauka in se ločilo tisto, kar je koreninilo še v srednjem veku, od tistega, kar je veljalo prihodnosti. Bilo je potrebno še delo generacij, ki so, navezujoč na prvo izročilo slovenskih protestantov, ustvarili tisti okvir, v katerega smo lahko tudi Slovenci vključili svojo politiko in svojo suverenost.

³⁷ Glagolski prvi del novega testamenta 1562. V istem smislu tudi na drugih mestih: Kratki razumni nauči, Predgovor itd.

F. Bezlag

DONESKI K PRIZNAVANJU GLAGOLSKEGA ASPEKTA

I

Obširna problematika glagolskega aspekta se je v zadnjih desetletjih razrastla v eno izmed najinteresantnejših vprašanj slovanskega jezikoslovja. Predmetna literatura se je že tako pomnožila, da si skorajda ni več mogoče ustvariti jasnega pregleda nad dosedanjim stanjem študij. Toda kljub številnim monografijam in razpravam je v celotnem kompleksu aspektnih pojavov ostalo nerešenih še mnogo osnovnih problemov. Nič točnejšega ne vemo o genezi aspekta, toda tudi njegova struktura in sintaktične funkcije še niso vsestransko pojasnjene. Druga svetovna vojna je prekinila izredno plodno razdobje, toda zdi se, da tudi sedaj po vojni še ni ugasnilo zanimanje za številna še nerešena vprašanja na tem področju.¹

Ne bom se spuščal v podroben pregled dosedanje literature o glagolskem aspektu, ki mi v Ljubljani niti ni v celoti dostopna, čeprav bi bilo tudi v slavistiki potrebno, da bi se nekdo lotil kritičnega pretresa opravljenega dela, kakor sta to storila Pollak in Beer² za germanistiko. Vsaj najnujnejše podatke je mogoče dobiti raztresene po številnih leksikalčnih delih in revijah. Omejil se bom samo na najsplošnejši oris aspektne problematike, obenem pa poizkusil globlje osvetliti nekatera zanimiva dejstva, ki so v dosedanjih študijah samo nakazana, deloma pa so ušla pozornosti raziskovalcev. To pa samo v najsplošnejših obrisih, kolikor je to mogoče v široko zajetem informativnem članku.

Že najstarejši slovničarji so v slovanskih jezikih opazili aspektne pojave, toda pod vplivom klasičnih jezikov so jih tolmačili po večini v zvezi s kategorijo časa. Šele sedaj po vojni je postala dostopna Potebnjeva ostalina³, v kateri najdemo podrobne analize pogledov na aspekt pri najstarejših ruskih slovničarjih, pri Juriju Križaniću, pri Smotrickem in Lomonosovu. Ako smemo verjeti avtorju, je imel Križanić že dokaj jasne pojme. Razlikoval je pri slovanskem glagolu tri aspekte: enkratnega, mnogokratnega in neopredeljenega (glej o tem tudi Vinogradov z. o. str. 487). Toda njegov nauk je ostal prezrt, v ruskih slovnica ga je izpodrinila teorija Lomonosova o osmih ali desetih časih v ruščini, ki se je obdržala do konca prvega desetletja

XIX. stoletja. V pregledu čeških del o glagolskem vidu navaja Travníček⁴ posebno Rosovo slovnico iz l. 1672, v kateri je po njegovem prvič pravilneje opredeljen aspekt. Toda upravičeno mu oporeka Mazon,⁵ da je tudi Rosa pomešal aspekt s časi.

Prav tako pa ne drži tudi Mazonova trditev, da je šele Dobrovský v *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* iz l. 1809 prvič točno opredelil glagolski vid v slovanskih jezikih, ker ga je v tem prehitel njegov mladi učenec Kopitar. V svoji *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana 1808, navaja mladi slovenski slavist dotedanje nezadovoljive teorije o tem svojstvenem pojavu slovanskih jezikov v slovnica, ki so mu bile dostopne. Ruski tradicionalni nazor Lomonosova navaja po Heimovi *Russische Grammatik*, Riga 1804, za češčino pa je uporabil anonimno *Grammatica linguae Boëmicæ* iz leta 1705, ki jo je našel v Zoisovi knjižnici.⁶ Kopitar obširno analizira oba nazora, ruskega ter češkega, in opozori na njune pomanjkljivosti. Zdi se mu, da je neosnovana misel, spravljati dvojne glagole v slovanskih jezikih v zvezo s temporalnim sistemom, ker ima vsak glagolski par svojo popolno konjugacijo razen participov, in ugotovi, da je med njimi razlika glede na trajanje glagolskega dejanja.

Posrečena pa sta se dozdevala Kopitarju izraza, ki ju je našel pri anonimnem češkem slovničarju, »verba significationis perfectæ« in »imperfectæ«, le da jima je dal novo vsebino. Za svoje pojmovanje glagolskega vida je predlagal termina »verbum perfectum« in »imperfectum«, ki sta se dolgo obdržala v jezikoslovju (rabil ju je n. pr. še Schleicher). Pojem »verbum perfectum« vsebuje po Kopitarjevi definiciji »die Begriffe des Einmalthums und des Vollendens«. Dobrovský je naslednjega leta v *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* v celoti sprejel Kopitarjev nazor, razširjen še s pojavi nesti: nositi (po Dobrovskega terminologiji: singularia der ersten und der zweiten Grade). Z obema izdajama njegove *Lehrgebäude* se je novi nazor o glagolskem vidu naglo razširil med slovanskimi slovničarji.

Težko je reči, ali je bila vzrok avtoriteta teh prvih, velikih pionirjev v slavistiki ali težnja po enotni klasifikaciji aspektnega sistema, da se je v znanosti XIX. stoletja utrdilo razlikovanje aspektnih kategorij samo glede na trajanje glagolskega dejanja. Shema: perfektivni (momentani), imperfektivni (durativni) in iterativni glagoli je postala v slavistiki tradicionalna, čeprav spor o eksistenci iterativnih glagolov v slovanskih jezikih še danes ni razrešen in se je zdelo že prvim naslednikom Dobrovskega (naj omenim samo Greča in Vostokova), da imamo v primerih tipa *nesti, nositi*, rusko: *нашивать* opravlka z drugačnim pojavom, ki ni v nobeni neposredni zvezi z dovršnostjo in nedovršnostjo glagolskega dejanja.

V petdesetih letih je postal glagolski vid v slovanskih jezikih nekakšen osrednji problem šole starogramatikov, kakor jih običajno imenujemo v razliko od nove smeri, ki sta jo v slavistiki uvedla predvsem Miklošič in Schleicher. Glagolski vid je postal nekakšen delec

nacionalnega ponosa, prednost slovanskih jezikov pred drugimi modernimi jeziki (moč slovanskih jezikov je v glagolu). O tem pričajo številne monografije iz tistega časa,⁷ ki niso prinesle bistveno novih doneskov k spoznavanju problema, čeprav so posamezni avtorji zbrali bogato gradivo in nam zapustili marsikateri dragocen migljaj.

Ko se je uveljavila mladogramatična šola, so postale analitične študije o naravi aspekta vedno redkejšje.⁸ Mladogramatikov ni več v prvi vrsti zanimal glagolski vid po svoji pomenski plati kot funkcija živega jezika, ampak so vsa svoja prizadevanja usmerili v rekonstrukcijo ide. prajezika. Pri tem je bil glagolski vid v slovanskih jezikih posebnega pomena. Mladi Miklošič je bil prepričan, da so glagoli s podaljšano vokalno stopnjo v korenu (tipa -birati itd.) sorodni staroindijskim intenzivom.⁹ Tudi kasneje, v drugi izdaji svoje *Vergl. Gram. der slav. Spr.*, je bil prepričan, da so se v historični epohi razvoja slovanskih jezikov ohranili samo ostanki nekdanjega popolnega, splošnega aspektnega sistema. Podobno so mislili tudi drugi primerjalni jezikoslovci v XIX. stoletju, čeprav v nobenem drugem ide. jeziku niso našli nobene direktne podobnosti s slovanskim stanjem.

Niti primerjava z baltskimi jeziki ni rodila zadovoljivih rezultatov.¹⁰ Aspektno stanje v litavščini, letonščini in stari pruščini kaže sicer marsikatero sorodno potezo, ne moremo pa govoriti o kakršnem koli aspektnemu sistemu, ki bi bil skupen obema jezikovnim grupama. Noben poizkus generaliziranja slovanskega aspektnega sistema ni vzdržal kritike. Posebno pozornost zaslužijo Streitbergova prizadevanja, ki je v svojem blesteče zasnovanem habilitacijskem spisu¹¹ suponiral eksistenco aspektnega sistema v jezikih, ki ne poznajo nesestavljenega futura. Njegov dokazni material se je v večini primerov izkazal za zmotnega, sprožil pa je ogromno literaturo tako v germanistiki kakor v primerjalnem jezikoslovju, ki je mnogo pripomogla k razčiščenju problema. Jagić¹² ni bil več prepričan o polni veljavnosti Miklošičevega nazora o aspektu, opozarjal je na izpremembe, ki so se v teku historičnega razvoja pojavile v posameznih slovanskih jezikih, in nakazal potrebo, da se slovansko aspektno stanje podrobno historično preišče, preden bomo lahko govorili o izhodiščih celotnega sistema.

Toda tudi iskanje v to smer ni rodilo zadovoljivih rezultatov. Meillet¹³ je skrbno pregledal najstarejše cerkvenoslovanske spomenike in poizkušal ugotoviti aspekt posameznih glagolskih tipov. Toda kot tujec si ni izbral dovolj zanesljive metode, aspektne razlike v slovanskih jezikih se ne ujemajo vedno z razmerjem imperfekta proti aoristu ter deležnikov sedanjega časa proti preteklim. Ima pa njegovo delo tudi pozitivne strani. Ugotovil je (str. 187), da vsaj za dobo cerkvenoslovanske ne moremo govoriti o kakšnem posebnem sistemu iterativnih glagolov, ki so po njegovem mišljenju samo vrsta durativov. Previdno je naznačil, da bi utegnili biti izhodišče slovanskega aspektnega sistema v glagolih II. vrste (-*no*-razred). Na Meilletove

napake je opozoril že Boehme¹⁴, ki se je sicer strinjal z Meilletom, da v cerkveni slovanščini ni iterativov, naznačil pa je tudi vse težave pri glagolih druge vrste, ki se le redkokdaj rabijo brez preverbov, ne glede na to, da ima nazalna pripona tudi drugačno, inhoativno funkcijo.

Tako se je vprašanje geneze slovanskega aspekta vedno bolj kompliciralo. Vzoredno z ugotovitvami primerjalnega jezikoslovja, ki je pri poizkusih historične rekonstrukcije oblikoslovja zadelo ob nepri- merno večje težave kakor pri glasoslovju, se je vedno bolj jasnilo, da o starosti slovanskega aspektnega sistema ne more biti govora. Skoraj vse, kar se je v primerjalnem materialu dalo ugotoviti o aspektih pri glagolu, najdemo v obširnih Brugmannovih in Delbrücko- vih kompandijah. V vseh starejših fazah ide. jezikov srečamo derivirane glagolske osnove z najrazličnejšimi funkcijami, deloma pa je nekaj podobnega slovanskim aspektnim razlikam obseženega tudi v tempo- ralnem sistemu klasičnih jezikov, v prvi vrsti v grščini. Razlike med klasičnim grškim prezentom in aoristom začuda lepo ustrezajo slo- vanskemu sistemu dovršnosti in nedovršnosti.¹⁵ Toda tudi aspektne razlike v časih se ne dajo na splošno dokazati, Brugmann (Grdr. II 3, str. 717 dalje) domneva, da je imel prvotno perfektivno veljavo samo s-aorist. Vse hipoteze, da bi se bil slovanski perfektivni aspekt razvil iz aorista, kakor je v novejšem času med drugimi mislil tudi Poljak Miłewski,¹⁶ ne vzdrže kritike, ker sta se v praslovanskem aoristu strnila stari aorist in stari imperfekt,¹⁷ poleg tega pa najdemo v vseh slovanskih jezikih v starejših spomenikih tudi aoriste od imperfek- tivnih glagolov poleg imperfektov od perfektivnih glagolov.¹⁸ Oba časa, aorist in (novi) imperfekt, pa sta v historični epohi razen v srb- ščini in bolgarščini, kjer sta prevzemala nove funkcije, že v stanju odmiranja in ne moremo več točno rekonstruirati njune starejše funkcijske vrednosti. Tudi tvorba participov¹⁹ je zelo problematična in vprašanje je, v koliko smemo shematično razmerje participov se- danjega časa iz nedovršnikov proti dovršnim preteritalnim oblikam imeti za podedovano.

Zanesljivih izhodišč ni bilo mogoče najti. Le pri redkokaterem drugem vprašanju so si mnjenja posameznih raziskovalcev tako na- sprotovala. Čim več pozornosti se je začelo v primerjalnem jeziko- slovju posvečati tudi pomenski plati oblik in ne več samo njihovi glasovni rekonstrukciji, tem manj smo vedeli o naravi aspekta. Spro- žilo se je vprašanje, kaj je prav za prav aspekt in kakšen je obseg aspektnih kategorij. Stara Brugmannova definicija, da je aspekt »die Art und Weise, wie die Handlung des Verbums vor sich geht«, je še do danes ohranila svojo veljavnost,²⁰ čeprav je preširoka, da bi ome- jila obseg aspektnih pojavov. Isti stavek bi lahko veljal tudi za ver- balno diatezo in še za nekatere druge pojave pri glagolu. Brugmann je prvotno (Grdr. II, str. 369) prišteval sem tudi inhoativa, kavzativa, irekventativa itd., ki jih je kasneje (K. V. G., str. 493) izločil ter obdržal poleg običajnih kategorij (punktualni, kurzivni = durativno

imperfektivni, terminativni = durativno perfektivni in iterativni) samo še perfektni aspekt. Podobno si o obsegu aspektnih pojavov nista bila na jasnem tudi Delbrück in Streitberg, ki je od enega svojega dela do drugega izpreminjal obseg aspektov. Ta spor se vleče še danes in posebno pri inhoativih ter kavzativih je vsak raziskovalec drugačnega mnenja.

Drugi problem je bil nastanek aspekta v okviru ide. prajezika, ki bržkone ne bo nikoli pojasnjen. Iz razlik v glagolskih sistemih ide. jezikov v historični epohi si ne moremo ustvariti jasne slike o še starejšem, skupnem obdobju. Če je kdaj ide. prajezik bil (danes mnogi z večjo ali manjšo upravičenostjo dvomijo o tem), je moral biti njegov glagolski sistem mnogo bolj kompliciran, kakor ga najdemo v že visoko kulturnih ide. jezikih zgodovinske ere. V tesni zvezi s tem vprašanjem morajo biti tudi izhodišča slovanskega aspekta. Čeprav je mnogo glagolskih tvorb (n. pr. tip — birati, — gybati) po nastanku dokaj mladega datuma²¹ in sklepa Hartmann²² na podlagi skrbno zbranega dokaznega gradiva, da je slovanski aspektni sistem v svoji znani obliki mlada inovacija, ki se ni mogla razviti pred V. stoletjem po našem štetju, so vendarle morala obstajati določena izhodišča, iz katerih se je posplošil ta novi sistem. Tukaj pa se odpira široko polje fantaziji in hipotezam. Staro Pedersenovo²³ stališče, da se aspekt kot gramatična kategorija ne da dokazati v nobenem ide. jeziku in da je moral biti perfektivni aspekt v starejši epohi odvisen samo od verbalnega pomena (n. pr. *padō, damō* itd.), je le malo koga popolnoma zadovoljila. Sprejel ga je n. pr. Vondrák (V. Gr., str. 186), toda težko da še kdo drug. Po prvi svetovni vojni je nastalo več teorij, ki deloma niso prinesle bistveno novih pogledov, deloma pa so nevzdržne že na prvi pogled. Med zadnje spada v prvi vrsti Belićeva presenetljiva hipoteza, da je treba iskati zarodek slovanskega perfektivnega aspekta v ide. injunktivu. Ta teorija se je zdela avtorju tako važna, da jo je natisnil večkrat.²⁴ Injunktiv je bil vendarle modus, problematičen že sam po sebi in kaj lahko samo staroindijska inovacija. Najmanjše opore nimamo, da bi problem primarnih in sekundarnih obrazil suponirali na slovanska aspektna razmerja. (Belić je trdil, da je morala biti v praslovanščini dvojna konjugacija dovršnikov in nedovršnikov **bhere*:**próbbheret*.) Kasneje se je sam ovedel kurioznosti svoje teorije in se je pridružil mnenju Miłewskega. Vendar pa ima tudi Belić važne zasluge pri poglobljanju aspektne problematike. Nakazal je, da vprašanja aspektov ne moremo reševati izolirano, da mora biti tesno povezano z nastankom celotnega slovanskega glagolskega sistema, v katerem je še toliko nepojasnjenegega.²⁵ V to smer je tipal že Meillet v zadnjih letih svojega življenja in nekateri novejši raziskovalci, da omenim med njimi samo Vaillanta in Machka. Njihovi drobci, raztreseni po strokovnih revijah, so še daleč od sistema, zaslužili pa bi vendar večje pozornosti.

x Sree *
Cor *
Kardina *
Herz *

Teorija Miłewskega, o kateri sem govoril že prej, suponira za izhodišče aspektnih razmerij osnovo aorista dvig⁷ proti prezentu dvigajo. Sekundarni prezens dvign⁹ naj bi se razvil direktno iz aorista. Vzorec je videl v indoiranskih razmerjih *grbhā-*: *grbhāyā-*; *mothnā-*: *mathāyā-* itd. Toda poleg težav z razvojem slovanskega aorista nima slovanska glagolska pripona *-aje-* nič skupnega z indoiransko *-aya-*. Te tvorbe so po poreklu bržkone *-je-* presentia.²⁶ Dokaj sorodna Miłewskemu so tudi izvajanja njegovega rojaka Kuryłowicza,²⁷ ki bazirajo prav tako na razmerju nazalnega infiksa in različnih nazalnih sufiksov proti deriviranim osnovam v indoiranščini. Toda poleg glasoslovnih težav predstavljajo indoiranske dvojnosti v tvorbi presentij drugačne pomenske funkcije kakor v slovanskih jezikih, ki sicer še niso do kraja pojasnjene, ne ustrezajo pa slovanskemu aspektnemu sistemu.

Medtem ko so slovanski avtorji teoretizirali o genezi aspekta, se je francoska šola primerjalnih jezikoslovcev dokopala na gradivu iz klasičnih jezikov do nove aspektne distinkcije, ki je ušla pozornosti starejših raziskovalcev. To je razlikovanje med determiniranostjo in indeterminiranostjo²⁸ verbalnih osnov. Pojem je težko opredeliti. Po Meilletovi definiciji je to posebna lastnost verbalnega korena, da izraža dejanje s posebnim ozirom na cilj. Definicija je morda nekoliko preozka. Determiniran glagol izraža dejanje v zvezi z vsemi okoliščinami, v katerih poteka, n. pr. *rečī*: kaj, kje, kdaj, komu, zakaj itd., medtem ko indeterminiran glagol izraža samo glagolsko dejanje kot takšno, n. pr. *govorītī* (proizvajati glasove). Slovanske imperfektivne glagolske dvojice tipov nesti: nositi, bežati: begati itd., ki so povzročale toliko težav pri klasifikaciji aspekta, so bile izhodišče tipanja v to smer. Vrsta Meilletovih učencev in naslednikov je ugotovila takšne razlike v glagolskem materialu klasičnih jezikov. Čeprav niso vsi primerjalni jezikoslovci priznali teh razlik v kategoriji aspektov, so se vendar množila dela, ki so operirala z njimi. Van Wijk je prvi iskal zarodkov slovanskega aspektnega razmerja dovršnosti in nedovršnosti v starejšem podedovanem razlikovanju determiniranih in indeterminiranih verbalnih osnov.²⁹ Njegova teorija je ostala v slavistiki dolgo neopažena. V zadnji, kratki in previdni izjavi, ki je bila o tem vprašanju napisana pred drugo svetovno vojno, sodi Havranek,³⁰ da imajo do neke mere prav vsi trije, Miłewski, Kuryłowicz in van Wijk, vendar se bolj nagiba k prvima dvema, češ da je determiniranost in indeterminiranost v slovanskih jezikih samo leksikalični znak majhnega števila glagolov, ki niso mogli vplivati na celotni razvoj slovanskega aspektnega sistema.

Med vojno je švedski jezikoslovec Carl Göran Regnéll v svoji disertaciji³¹ sledil van Wijk. Njegovo delo mi v Ljubljani še ni dostopno. Kolikor se da sklepati po Szemerényijevem referatu v ESR,³² ni Regnéll povedal v bistvu nič novega. Operira s primerjalnim materialom, na katerega je že prej opozoril van Wijk (po formalni plati pa že pred njim Buck z. o. in Rozwadowski IF. IV. 406), predvsem

na latinske glagole *cap-ere* : *oc-cup-a-re*, *oc-cul-ere* : *cel-a-re*, *cu-m-b-ere* : *cub-a-re* itd. Nekaj novega primerjalnega materiala navaja tudi Szemerényi sam.

To je v jedru vse, do česar smo se v slavistiki dokopali v vprašanju geneze aspekta. Niti približno pa to ni vse, kar je bilo napisanega o slovanskem aspektu. Od Meilleta započeto delo podrobnega ugotavljanja aspektnih razlik pri posameznih glagolih v posameznih slovanskih jezikih in razvojnih fazah je nadaljeval v razdobju tik pred svetovno vojno in med njo Mazon v svojih monografijah o ruskem aspektu,³³ po vojni pa je tudi Travniček objavil svoje obširno in temeljito delo o aspektnih izpremembah v češčini v teku historičnega razvoja do stanja v modernem knjižnem jeziku in v narečjih.³⁴ Toda razen skrbno zbranega gradiva ni Travniček doprinesel ničesar bistveno novega k teoretičnemu spoznavanju aspektov. Odločil se je za enotno klasifikacijo štirih aspektnih stopenj, perfektivnih, imperfektivnih, iterativnih in frekventativnih (durativno ponavljalnih) glagolov, delitev, katere se poslužujejo češki jezikoslovci od Čelakovskega dalje. Kasneje je tudi Dořoszewski objavil študijo o aspektnih izpremembah pri nesestavljenih glagolih v razvoju poljščine.³⁵ Še daleč pa smo od tega, da bi imeli pred seboj zbrano slovansko gradivo, ki bi bilo v vsakem primeru zanesljivo uporabno za primerjanje. Zdi se pa že sedaj, da bi podrobno zbrani rezultati takšnega dela komajda poplačali trud, ker bi ne mogli privedi do izhodišč aspektnega sistema, kakor so mislili sprva.

Kriza v jezikoslovju, ki se je začela pojavljati že pred prvo svetovno vojno, pa je izzvala tudi številne poizkuse novega tolmačenja gradiva. Ko je mladogramatična šola prekoračila svoj zenit in se razen reševanj stranskih problemov z metodami primerjalnega jezikoslovja ni dalo s popolno gotovostjo ugotoviti nič bistvenega več, so začeli znova posvečati mnogo večjo pažnjo problemom živega jezika. Običajno postavljajo kot mejnik de Saussurovo knjigo: »Cours de linguistique générale«, ki so jo njegovi učenci izdali po mojstrove smrti 1916. leta, in kjer je jasno preciziran medsebojni odnos sinhroničnega in diahroničnega študija jezika. V resnici pa je težnja, naj bi bil živi jezik enakovreden predmet raziskovanja kakor njegov zgodovinski razvoj, že mnogo starejša. Na tem mestu se ne moremo spuščati v kritiko vseh novih smeri in poizkusov, ki so v jezikoslovju nastali kot posledica te krize. Nove smeri, psihološka in strukturalna ali funkcijska lingvistika, kakor jo običajno imenujejo, niso ostale brez vpliva tudi na problematiko glagolskega aspekta. Ne povsem slučajno je bil začetnik novih prijemov raziskovalec slovanskega gradiva Šved Agrell v svojih delih o poljskem glagolu.³⁶ Vzel je oba izraza, ki sta bila do takrat v rabi pri nemških jezikoslovcih, aspekt in akionsart, in ju je porabil za nove distinkcije. Aspekt pomeni zanj predvsem dovršnost in nedovršnost glagolskega dejanja, medtem ko je s pojmom akionsart poizkušal zajeti izpremembe, katere razen perfektivizacije povzroči pri glagolu preverb. Sodobna slavi-

ANA

stična kritika ga je sicer odklanjala,³⁷ opazili so v prvi vrsti njegove morda pretirane distinkcije v pomenu aspektnih preverbov (primeri tipa ukończył, dokończył, zakończył, skończył). Kasneje je njegov učenec Skans poizkušal s statistično metodo braniti učiteljevo tezo na češkem gradivu.³⁸ Agrellov nauk pa je v celoti sprejel Šlonski³⁹ v svojih zbirkah cerkvenoslovanskih kompozit, raztresenih po strokovnih revijah in izdanih kasneje v posebni knjigi. Po Agrellovi smrti so se začeli o njegovi teoriji izražati ugodneje, čeprav še ni doživela temeljitega pretresa.

Drugače kakor v slavistiki pa so Agrella sprejeli njegovi rojaki. Noreen⁴⁰ je njegovo razlikovanje uporabil pri svoji sicer prekomplikirani psihološki klasifikaciji aspektov. Aktionsart je po Noreenu način, kako verbalno dejanje poteka, aspekt pa je njegova efektivnost. Noreenova teorija aspektov sicer ni bila splošno sprejeta, postala pa je podlaga nauku o subjektivnih in objektivnih aspektnih kategorijah, kakor jih je preciziral H. Jacobsohn v kritiki Wackernaglovih Vorlesungen.⁴¹ Subjektivne nazorske forme se ujemajo s pojmom aspekta, objektivne pa s pojmom aktionsart, kamor spadajo po Jacobsohnovem mnenju predvsem iterativa, intenziva, kavzativa, inhoativa itd. Po Hermannovi zaslugi⁴² se je novo gledanje na aspekt dokaj naglo uveljavilo posebno pri zapadnoevropskih jezikoslovcih, katere je pri njihovem teoretiziranju vodilo v prvi vrsti stanje v njihovih rodni, deloma pa tudi v izvenevropskih, posebno semitskih jezikih. Za Slovane je zelo težko sprejemljiv nazor, da bi videli nekaj subjektivnega v pojavu perfektivnosti in imperfektivnosti, ki sta se pri nas razvila v gramatično kategorijo, nasprotno pa naj bi bila nekaj objektivnega iterativa, pri katerih gramatične kategorije nimamo. Glagol *tepsti* naj bi bil torej subjektiven kot imperfektiven, objektivni pa v svojem stranskem iterativnem pomenu. Kvečjemu obratno. Zato se teh teorij ni posrečilo presaditi na slovanske razmere, čeprav je nekaj avtorjev to poizkušalo.⁴³ Proti temu načelu sta se izjavila že Trnka, Dostál⁴⁴ ter Oberpfalzer.⁴⁵ V jezikoslovju moramo odklanjati takšne modne nazive, ki nič ne povedo, kakor so subjektivni in objektivni, sintetični in analitični (te termine uporablja v pomenu perf.: imperfekt. n. pr. Andrejčin v knjigi: *Kategorie značeniowe koniugaciji bułgarskiej*, Krakow 1938), ali statični: dinamični, kakor jih za glagole uporabljata Bally in njegova stilistična šola.

Vendar so ti jezikovni psihologi prinesli tudi nekaj novega. Poizkusili so omejiti obseg aspektnih pojavov, kar je bilo še odprto vprašanje. Inhoativa, perfekt, deziderativa in kavzativa prištevajo redno k aspektnim pojavom razen van Wijka, ki odločno odklanja kavzativa iz obsega aspektnih kategorij, češ da predstavljajo neko drugačno usmerjenost glagolskega dejanja, ki nima nič skupnega z aspektom.

Drugačno smer o pojmovanju glagolskega vida so ubrali nekateri drugi neslovanski avtorji, ki so ga hoteli znova spravljati v ožji odnos s temporalnim sistemom. To sta bila predvsem Francoz Guillaume⁴⁶

in drugi Nemec Koschmieder⁴⁷ v svojih številnih razpravah o poljskem glagolu. Guillaumejeva sicer logicistična, toda pedagoško praktična teorija je v Tesnièrejevi priredbi našla pot celo v slovenske šolske slovnice.⁴⁸ Uporablja jo tudi Vinogradov (Русский язык, str. 544). Koschmiederja pa je kritika po večini odklanjala.⁴⁹ Teorija, da bi bil slovanski aspekt izraz časovne smeri, imperfektivni od preteklosti k bodočnosti in perfektivni od bodočnosti proti preteklosti, seveda ni mogla imeti resnega odziva v znanosti, čeprav se tudi v Koschmiederjevem materialu najde marsikaj porabnega.

S tem seveda še niti približno ni izčrpana literatura o aspektu. Hotel sem samo podati najvažnejše smeri in poglede, ki se bolj ali manj posredno dotikajo aspektne problematike v slovanskih jezikih. Vsa ta različna tolmačenja se odražajo tudi v novejših slavističnih leksikaličnih delih, kjer vlada danes manj enotnosti kakor kdaj koli poprej. Posamezni znanstveniki se nagibajo k temu ali drugemu mnenju, deloma pa kombinirajo aspektne grupacije po svoje, včasih brez globlje utemeljitve. Na splošno lahko trdimo, da je kljub obsežni literaturi poglavje o aspektih v slovanskih jezikih še premalo obdelano in da skriva v sebi še mnogo nepojasnjenih, zanimivih problemov.

Slovenska literatura o aspektih je še dokaj skromna. Razen Kopitarjevih in Miklošičevih doneskov k širši problematiki predmeta nimamo nobenih specialnih študij. Peruškova brošura⁵⁰ je samo del polemike o efektivnem presensu, v drugem pa je svojo razpravo posnel tesno po Miklošiču. Vse drugo so samo drobni doneski o posameznih pojavih, o katerih so pisali Erjavec, Koštial, Kolarič ali Breznik.⁵¹

Zmoten pa je nazor, da glagolski vid v slovenščini odмира. Poslednosti slovenskega glagola niso slučajne, najsi bo to že raba sestavljenega futura pri dovršnikih, efektivni sedanjik, katerega so starejši raziskovalci proglašali za nemški vpliv, čeprav je bil v novejšem času ugotovljen v vseh slovanskih jezikih, dalje dovršni pripovedni sedanjik ali skrajno različne tendence v narečjih pri tvorbi deriviranih glagolov. Vsi ti pojavi samo potrjujejo dvome, ki so se v novejšem času vzbudili o veljavnosti klasične aspektne teorije.

II

❖ Z jezikovnega stališča je upravičena težnja po enotnem gledanju na aspekt. Vprašanje pa je, kako bi opredelili obseg aspektnih pojavov. Najpreprosteje bi bilo, če bi prištevali sem vse pomenske inačice, ki nastopijo pri glagolu z izpremembami verbalne osnove, razen temporalnosti in modalnosti, ki predstavljata drugačno relacijo verbalnega dejanja. To gledanje narekuje že historični razvoj ide-jezikov. Enaka ali zelo sorodna formalna sredstva uporabljajo posamezni ide-jeziki, da z njimi izrazijo včasih dokaj različne pomen-ske odtenke glagolskega dejanja. Po skoraj sto letih iskanja se v

primerjalnem jezikoslovju ni posrečilo najti izhodno bazo za ide. glagolski sistem prav zaradi podobnosti elementov, ki v posameznih jezikih prevzemajo različne semantične funkcije.

Glagolske aspekte bi lahko razlikovali v nedogled. V vsakem ide. jeziku so drugačna razmerja in, če bi se hoteli prepustiti psihološkemu in strukturalnemu razglabljanju, bi se aspektni problem moral vedno bolj komplicirati. Idealno pa bi bilo, če bi se dala združiti sinhronični in diahronični princip v teoriji aspektov. To seveda ni vedno mogoče, zdi se pa, da so se v primerjalnem jezikoslovju, vsaj v novejšem času, ko posvečajo večjo pozornost tudi analizi besednih in oblikovnih funkcij, približali globljemu in enotnejšemu razumevanju aspektov kakor novosmerni teoretiki.

Pri aspektnih pojavih bi lahko razlikovali nekaj posameznih grup. To bi bile kategorija stanja, kategorija determiniranosti in indeterminiranosti, kategorija večje ali manjše intenzitete glagolskega dejanja in kategorija trajanja.

Ako smemo verjeti Veltenu,⁵² so najstarejše pomenske razlike pri glagolskih osnovah razlike v stanju in dejanju; razmerje med *es- (stanje) in *bheu- (prehod v stanje) naj bi bilo izhodišče vseh kasnejših aspektnih razlik. Sicer je z njegovim nadaljnjim izvajanjem prav tako težko soglašati kakor z vsemi drugimi teorijami, ki zaidejo predaleč v generaliziranje. Omejimo se samo na vprašanje, ali je mogoče videti aspektni pojav v različnih relacijah stanja, kakor so inhoativa (prehod iz enega stanja v drugega), kavzativa in faktitiva (prehod v akcijo), stari perfekt (stanje kot posledica prejšnjega dejanja) in morda tudi deziderativa (volja, naj nastopi dejanje). V slavistiki vse te kategorije dosledno izključujejo iz aspektnega sistema. Res nimajo več direktne zveze z današnjimi glagolskimi aspekti v slovanskih jezikih, če izvezamo dvojno funkcijo pripone -nq- (inohativno: *veniti*, *gasniti* in perfektivno: *dvigniti*, *krikniti*) ali stara, podedovana razmerja tipa *sędq*, *lęq*: **sędŭ*, **lęŭ*. Perfekt je odmril že v praslovanščini in skromni domnevani ostanki tipov *vędęti*, *goręti*, *torpęti*, *mošti* itd. ne upravičujejo v celoti van Wijkove domneve,⁵³ da bi kompozita iz starih perfektov ostala imperfektivna. Klasiki primerjalnega jezikoslovja (Brugmann, Delbrück, Streitberg itd.) so videli v perfektu poseben aspekt. Kavzativa in faktitiva so mu tako sorodna po načinu tvorbe, da ne smemo videti v njih popolnoma drugačnega pojava, saj ne poznamo zakonov primitivnega mišljenja. Poleg tega imajo vse te tvorbe le redko izoliran pomen. Perfekt je bil kot kategorija stanja intransitiven, poleg tega intenziven, in kakor kažejo nekateri primeri (n. pr. latinsko: *eo in forum*: *ii*: *adii in forum*, *curo domu*: *cucurri*) tudi indeterminiran. Iterativne tvorbe je včasih nemogoče razlikovati od kavzativ in faktitiv. Historično so vse te tvorbe tako tesno povezane med seboj, da raziskovalci, ki to ali drugo relacijo stanja izločajo iz aspektnih pojavov, nimajo nobene resne opore.

Pomensko bi bila gornji najbolj sorodna kategorija determiniranosti in indeterminiranosti glagolskega dejanja. Čeprav se pojem dá

deloma še izpodbijati,⁵⁴ se je v strokovni literaturi vendar že tako zasedral, da smo upravičeni operirati z njim ne samo v slovanskih in balt-skih jezikih, ampak tudi v širše zajetem primerjalnem materialu. Žal pa med avtorji, ki so do sedaj pisali o tem zanimivem razmerju pri glagolu, ni bilo nobenega Slovana, ki bi naše aspektne pojave osvetlil tudi od te plati. Kljub svojemu temeljitemu poznavanju slovanskih jezikov sta bila posebno Meillet in van Wijk vendarle tujca, ki se nista mogla docela zanašati na svoj jezikovni čut.

Ako si ogledamo definicije dovršnosti v slovanskih jezikih, vidimo, da so se raziskovalci zavedali njihovih nepopolnosti. Starejši so sledili Miklošiču (V. Gr. IV., str. 279), ki je sodil, da punktualni in perfektivni glagoli označujejo trenutno dejanje (Handlung, deren Anfang und Ende zusammenfällt). Sarauw (K. Z. XXXVIII., str. 145) je opozarjal, da perfektivno dejanje lahko tudi nekaj časa traja. Novejših definicij je skoraj prav toliko, kolikor avtorjev, ki so pisali o njih. Vedno pa ostane še nekaj, kar se izmika definiciji. Belić,⁵⁵ ki se je zavedal pomanjkljivosti tega gledanja, je predlagal novo razlikovanje. Poleg momentano perfektivnih glagolov brez preverba, ki kompleksivno dojemajo dejanja, naj bi imenovali vse druge, s preverbi sestavljene glagole perfektivizirane, ker predstavljajo nekako drugačen način dovršnosti. Vprašanje pa je, v koliko je to razlikovanje potrebno. Med punktualnim slovenskim glagolom *pasti* in perfektiviziranim ruskim *упасть*, *упадъ* ni mogoče ugotoviti nobene pomenske razlike. Najsi bo že glagol incesivno, efektivno ali kompleksivno dovršen, vedno je med njim in njegovim imperfektivnim parom še neka razlika. Najbolj je to opazljivo v majhni kategoriji ruskih glagolov, na katere opozarja Potebnja,⁵⁶ ki tvorijo dvojne dovršnike z različnimi pomenskimi niansami. Takšni primeri bi bili *стрелить* : *стрельнуть*, *по-стучить* : *стукнуть*; *скочить* : *скокнуть*; *ступить* : *ступить*.

Iz sintaktične rabe dovršnikov obeh tipov bi še najlažje opredelili njihovo pomensko funkcijo. Tip *стрельнуть*, *стукнуть* so čisti momentani glagoli, ki označujejo trenutno dejanje brez vsakega drugega ozira: *Где-то стрельнуло. Что-то стукнуло*. Nemogoče pa je reči: *он стрельнул его* ali *он стукнул в дверь*, ampak samo *стрелил*, *постучил* itd. Kategorija determiniranosti in indeterminiranosti se torej globoko zajeda v slovanski aspektni sistem, in to ne samo s terminativno funkcijo preverbov, kakor sta sodila že van Wijk in Meillet,⁵⁷ ampak tudi na druge načine, katere ugotovimo lahko v vsakem slovanskem jeziku.

Ako si izberemo poljuben primer glagola z aspektnim preverbom, n. pr. *ubiti* : *убийти*, lahko ugotovimo iste razlike. Dovršnik *убити* je vedno tranzitiven in raba z objektom zadošča za rezultativno konstatcijo *убил га је* enako kakor v intrazitivnem primeru *умrl је*. V opisnem poteku dejanja pa je dovršnik nujno vezan na določene okoliščine *kdaj*, *kje*, *kako*, *s čim*, *zakaj га је ubil*, torej je glagol ne samo dovršen po trajanju, ampak tudi determiniran. Derivirani par

ubijati pa je največkrat intranzitiven: *ropal je in ubijal*. V pojmu *ubijati* je zaključen torej samo pomen glagolske akcije ne glede na zunanje okoliščine, glagol je indeterminiran, čeprav sponira Meillet (z. o. str. 241) na istem primeru drugačno razmerje. Sodi, da je derivirani glagol *ubivati* prav tako determiniran proti indeterminiranemu *biti* kakor njegov pf. par *ubiti*. Toda simpleks *biti* ni več niti v cerkveni slovansčini niti v nobenem drugem slovanskem jeziku v direktni pomenski zvezi s kompozitom *ubiti*: *ubivati* slov. *ubijati*, ki tvori samostojen glagolski par. Sodnik očita tudi enkratnemu morilcu *ubijal si*, ker ima v mislih dejanje samo brez drugih okoliščin. Terminativna sila preverba oslabi pri deriviranih glagolih, in v tem je izhodišče njegove nedovršenosti, medtem ko pf. kompozitum dejanje konkretizira.

Problem konkurence aspektov, ki se javlja v vseh slovanskih jezikih, bi se dal razložiti samo s to značilno lastnostjo glagolske osnove, da razlikuje v okoliščine zajeto in izolirano glagolsko dejanje. To je posebno jasno razvidno pri prohibiciji. Ko je Breznik⁵⁸ poizkušal določiti pravila za rabo dovršnikov in nedovršnikov v prepovedi, je številne primere z dovršnikom pri naših pisateljih proglasil kratko malo za napake, n. pr. *Službe ne odpovej!* (Finžgar DS 1912, str. 359). *Ne postoj!* (Cankar: Kurent 52) itd. Prav tako je obsodil primere *ne nesi*, *ne idi* i. dr. Vendar najdemo rabo dovršnikov in determiniranih simplicij v vseh slovanskih jezikih, n. pr. *Ne idi sinko*, *draga dušo*, *ne idi od krova očnoga!* (Preradović - Putnik.) V prohibiciji trajanje glagolskega dejanja skorajda sploh ne prihaja v poštev. Razlikovali bi lahko samo splošno veljavno prepoved, ki velja za dejanje na sploh, in samo na določene okoliščine omejeno, za katero jezik uporablja determinirane in perfektivne glagole ne glede na to, ali se dejanje vrši enkrat ali večkrat. Sklicevanje na primere iz starih biblijskih tekstov v tem primeru popolnoma odpove. Kajti posebni moralizirajoči in didaktični biblijski stil naravnost zahteva, da je vsaka prepoved splošno veljavna. Južnoslovanski jeziki pa poznajo celo posebne prohibitivne partikule za subjektivno omejitev dejanja, slov. *nikar*, s.-h. *nemoj*, blg. *немој*.⁵⁹ Primeri kakor *jutri nikar ne pridi!* *Nemoj da dodješ!* so v razgovornem jeziku popolnoma običajni in upravičeni. Številne analogije ne zabrišejo tega razlikovanja, kažejo samo, kako velik vpliv imajo slovnična pravila na stavčne konstrukcije v knjižnem jeziku.

Prav nič drugačno ni razlikovanje v velelniku. Povelja *streljajte*, in *ustrelite ga!* *postretite jih!* nimajo nič opraviti s trajanjem, ampak samo z indeterminiranostjo in determiniranostjo glagolskega dejanja. Mathesius⁶⁰ razlaga podobne primere z emfazo. Toda vendarle je tu nekaj drugega. Emfatičen je prav tako tudi vzklik *pobijte jih!* Kadar je pozornost obrnjena na dejanje samo, rabimo derivirane glagole, n. pr. *Temo sovražim* — *kamen pobirajte*. Za *mir gorim in spravo med narodi*; *Slovenec liberalen sem*, — *metajte!* (Stritar, Dunajski soneti XLI.) Perfektivni velelniki *poberite!* in *vrzite!* Stritarju ne bi pokvarili rime, marveč bi oslabili osnovno misel.

Konkurenca aspektov pa sega še dalje. Pri vprašanju: *Si to sam delal?* se začudimo dejanju, medtem ko v: *si to sam naredil?* občudujemo stvar. Tudi ti primeri so splošno slovanski (glej Mathesius z. c.) in kažejo, da je razlikovanje med determiniranostjo in indeterminiranostjo glagolskih osnov prav tako živo kakor razlikovanje po trajanju. Tudi aspektne razlike v slovanskih jezikih bi se dale razložiti samo s to dvojnostjo glagolskih osnov. Klasični nauk o časih v slovanskih jezikih (perfektivni prezens = futur, imperfektivni = pravi prezens, perfektivni preteritum = aorist, imperfektivni pret. = imperfekt) že zdavnaj ne drži več. Veljavo futura imajo še danes tudi imperfektivni sedanjiki, n. pr. *jutri pišemo nalogo, jutri gremo, se peljemo* itd., kadar imamo v mislih determinirano akcijo. Takšne primere najdemo tudi v drugih slovanskih jezikih in so po vsej verjetnosti podedovani. Tudi efektivna veljava dovršnega sedanjika ni nemški vpliv, ampak je ugotovljena v večini slovanskih jezikov. Travničkovo gradivo (Studie...) kaže, da je bilo v stari češčini prav tako običajno *budu nesti* kakor *ponesu*, ki je danes prevladalo. Slovenske rabe *bom naredil* poleg *naredim* ni treba tolmačiti kot pojemanje občutja za aspekt, pove nam samo, da je analogija v posameznih slovanskih jezikih delovala v različnih smereh. Živo pa je ostalo v vseh slovanskih jezikih razlikovanje med *jutri bom ves dan delal* (pozornost je obrnjena na akcijo) in *jutri ti to naredim* (pozornost je obrnjena na stvar). V tej smeri bi bilo treba iskati pojasnila razlik v rabi sedanjikov, posebno pripovednega. Slovenščina v tej funkciji uporablja dovršnike (determinirani način pripovedovanja), medtem ko v ruščini n. pr. prevladujejo nedovršniki. Vendar najdemo v ljudskem jeziku tudi v ruščini dovolj primerov enake rabe, kakor je običajna v slovenščini.

Diametralno nasprotje je nastopilo šele v mlajših, kulturnih oblikah pripovedovanja, n. pr. pri sceničnem sedanjiku: *zavesa pade, junak vstopi na oder*; r. занавес падает. Герой вступает на сцену itd.

Posebne študije bi bilo potreba, da bi vse te distinkcije v rabi dovršnikov in nedovršnikov zajeli pod enotnimi vidiki. Zanimivo pa je dejstvo, ki ga lahko opazi vsak pozoren bralec starejših slovenskih tekstov, da je statistično razmerje dovršnikov proti deriviranim glagolskim osnovam bilo nekoč popolnoma drugačno, kakor je danes. V starejšem jeziku prevladujejo dovršniki. Šele v zadnjem stoletju se je raba nedovršnikov silno pomnožila. Če bi primerjali Prešerna in Župančiča, bi bila razlika v njunem glagolskem zakladu po tej plati naravnost presenetljiva. Kmečki jezik se je zatekal k determiniranemu načinu pripovedovanja, šele kulturne potrebe so rodile iz prvotno omejenega števila derivatov kompletan sistem. Enak proces bi lahko ugotovili tudi v ruščini, kjer je raba dovršnikov neprimerno bolj razširjena v ljudskem blagu kakor v kulturnem jeziku, ki je tvoril glagolske derivate v veliki meri po cerkvenoslovanskih vzorcih, toda v mnogo večjem obsegu.

Vse to bi govorilo za tezo, da perfektivni glagoli v slovanskih jezikih izražajo na splošno tudi determiniranost glagolskega dejanja. Perfektivnih glagolov, ki bi zaključevali v sebi samo idejo trajanja, je v slovanskih jezikih dokaj malo. Razen glagolov druge vrste, ki označujejo predstave zvokov in redkeje tudi kretenj, tipa *vyknŕti*, *mignŕti* bi komaj našli še katerega. Samo takšne glagole druge vrste najdemo nesestavljene v vseh slovanskih jezikih. Analogno po njih se je tudi razvil ruski tip стрелънуть, стукнуть. Sicer pa je pri veliki večini perfektivnih glagolov, najsi bodo že sestavljeni ali ne, pomenski odtenek determiniranosti enako važen kakor sam moment trajanja. Pri študiju aspekta bo treba večjo pozornost kakor doslej posvečati okoliščinam, v katerih poteka glagolsko dejanje.

Primeri kakor *dvignŕti*, slov. *vzdignŕti*, rusko *двинуть*, s.-h. *diči*; slov. *pobegnŕti*, s.-h. *pobeči*, str. *избечъ*; slov. *pasti*, *padem*, r. *упастъ*, *упаду*, češko *spadnouti*, *spadnem*, s.-h. *pasti*, *padnem*, itd. kažejo dovolj jasno, kako so si bila pomensko sorodna različna formalna sredstva, h katerim se je v teku razvoja zatekal govor pri obsežnih inovacijah slovanskega glagola. Težko pa je sklepati, kako se je izvršil sam proces perfektivizacije. Primere perfektivne rabe determiniranih glagolov, kakršne navaja van Wijk (RESl. IX. 240) po Doroszewskem za staro poljščino, najdemo še danes v slovenščini, posebno v zvezi z lokalno terminiranimi adverbi *proč*, *noter*, *ven*, *gori*, *doli* itd., ki v slovenskih narečjih posebno pri teh glagolih konkurirajo s preverbi, kakršne zahteva knjižna raba. Tako n. pr.: *nesi ga ven* (pf.), *pelji ga proč* (pf.), *tedaj gre ven* (pf. = odide) in podobno. Pri starejših piscih so takšne zveze najbolj običajne, n. pr.: ... *naideio no mrtvo, ino no vunkai neŕŕo* (pf.), *inu no pocopaio* (Trubar NT 488); *Neŕŕite prozh* (pf.) *lete rizhi* (Trubar NT 367); *Gospud, si li ga ti prozh neŕŕel* (pf.), *poueŕ meni, kam si ga polushil* (Trubar NT 461); ... *i neŕŕeŕo nyemi ednoga szlejŕoga i proŕŕijo ga, kaj bi ŕze ga dotekno*. (Küzmič NZ 127); *Kak dugo vâŕz bom trpo? neŕŕte ga k meni* ... *I neŕŕŕl* (pf.) *ŕzo ga k nyemi* (Küzmič NZ 130) ... *je meni narozhil, dans vam v'njegovem imenu nekaj napreŕneŕti* (Pohlin: Kmetam... 12); *Inu oni gredo* (pf.) *veŕŕeli od oblizhia tiga ŕueita, de ŕo vredni bili ŕturieni ŕhpot terpeti* (Trubar NT 492) ... *inu ŕo napreŕ ŕhlŕ* (pf.) *is jam*. (Janez Svetokriški SP I. 65); *Kadar ŕŕutraj per meŕŕenemu, ali deŕŕeŕnemu vreŕmenu is doma greŕte* (Pohlin: Kmetam... 136); *Ali gdu ozhe v'globokust dolŕiti* (pf.)? (Gutsman: Res. 152.) Redkejša je perfektivna raba pri drugih determiniranih glagolih, najdemo pa tudi takšne primere v navadnem razgovornem jeziku, n. pr. *nekam je tekel* (pf.); *letel je ven* (pf.), *Jacob je beŕshal tu hudu tovarŕtvo tiga hudobniga brata Esara* (Janez Svetokriški SP I. 16). *Ko je biŕ enkrat ŕuper volo tega Doh-tarja ... na jago vunkej jeŕdet* (Pohlin: Kmetam... 6).

Zanimivi so tudi primeri kolebanja aspekta. Slovenščina ne pozna akcentnih razlikovanj, tipa r. *отпадâtъ* (impf.) : *отпадâtъ* (pf.), č. *zasypati* (impf.) : *zasypati* (pf.), s.-h. *oglédati* (impf.) : *ogledati* (pf.)⁶¹ Razlik v naglašanju sestavljenk tipa *jemâti* : *objémati*, *metâti* : *pométati*, da-

jāti: *podájati* ne moremo prištevati v isto grupo, ker spadajo v teh primerih kompozita v drug glagolski razred. V zvezi s partitivnimi preverbi pa so tudi v slovenščini isti derivirani glagoli lahko perfektivni, n. pr. *popádati* (pf.): *napádati* (impf.), deloma pa aspekt pri njih ni ustaljen, n. pr.: *pijančeval je in razsípál* (impf.); enako v rabi z objektom: *razsípál je denar* (impf.), toda v zvezi z določenimi okoliščinami postane perfektiven: *razsípál je denar po tleh* (pf.).

To so seveda samo izjemni primeri, ki nam ne morejo osvetliti celotnega procesa perfektivizacije v slovanskih jezikih. Prav tako verjetno bi bilo mnenje, da so se determinirani in indeterminirani glagoli v historični epohi deloma prilagojevali mnogo bolj razširjenemu sistemu dovršnosti in nedovršnosti.

Občutje za razlikovanje determiniranih in indeterminiranih glagolov je v slovenščini še danes živo. Poleg podedovanih razmerij *iti*: *hoditi*, *nesti*: *nositi*, *gnati*: *goniti*, *teči*: *tekati*, *leteti*: *letati*, *bežati*: *begati*, *lesti*: *laziti*, *vleči*: *vlačiti*, *pluti*: *plavati*, *videti*: *gledati* imamo enaka razmerja tudi v kasnejših analogijah. Tako na primer *valíti*: *valjati*, *podíti*: *pojati*. Zanimiv je glagol *peljati*, *péljem* ali *peljâm* (dial.), ki etimološko še ni zadovoljivo pojasnjen.⁶² V pomenu »vedo« je razširjen po celotnem slovenskem, kajkavskem in čakavskem teritoriju, v pomenu »vez« ga najdemo razen pri Slovencih le še v Istri do Reke. Kot refleksiv *peljati se* »êd« se uporablja samo med Slovenci. Enako kakor *iti* je vedno determiniran proti indeterminiranim parom *voditi*, *voziti*, *potovati*. Sestavljenke, n. pr. *zapeljati* (pf.), tvorijo imperfektiva z derivacijo *zapeljevati*. Slovenske nove tvorbe so tudi *verjeti*: *verovati*. Stara zloženka *verjêti*, ki je bila nekoč perfektivna (glej Miklošič V. S. 1883, str. 777), je danes lahko tudi imperfektivna in služi kot determinirani par k *verovati*. Takšni glagoli so še *blésti* — *bléde se mu* — : *blôditi* (*blêd* — *blôd*-, široki *e* je analogen po *nesti*). Poleg starega razmerja *idô*: *êdô* je slovenščina za ježo na konju prilagodila enako razmerje *jezditi* (determ.): *jahati* (indeterm.), v dol. luž. je zloženka *pójezdziš* perfektivna. Formalno bi spadal v to kategorijo tudi glagol *vezti*, *vezem*: *vezati*, *vežem*. Ako je pravilna Hujerjeva etimologija,⁶³ da je *vezati* iz **ezati* po prevoju k *qzъкъ*, začetni *v* pa je analogen po **verzti*, **vbrzq* (csl. *vrъzq*), s.-h. *zavrzem*, bi bil tudi glagol *vezti* plod takšne glasoslovne izravnave. Osamljen indeterminiran glagol je *tavati* v pomenu »bloditi« brez determiniranega para. *Tavati* je proti *tyti*, *toviti* v enakem razmerju kakor *plavati*: *pluti*, *ploviti*. V slovanskih jezikih je dovolj primerov sekundarnih glagolov premikanja, n. pr. r. *нестись*, *плестись* itd., ki upravičujejo izpremembo pomena pri *tavati*. Težko je verjetna Machkova domneva,⁶⁴ da imamo v *otava*, *otaviti* opravka z drugačnim izhodiščem (*ot-ava*). V narečjih najdemo tudi drugačne tvorbe, n. pr. *točiti*: *tokati* »Krvave solza tokala« (Ob Jadranu 1947, str. 64) *presti*: *prejati* »mi krojači prejamo do polnoči« (Finžgar: Makalonca, str. 49), ali *grimati*: *grmeti*, *kajati*: *kaziti* (Erjavc: Iz potne torbe LMSI 1882/83 str. 203 in 206). Težko je reči, v kolikšni meri so takšne indetermini-

rane tvorbe vplivale na razmerje *mōči* : *mōrati*. Ko je Ivšić objavil primere imperfekta morah, moráše, katerega je Ramovš v prejšnjih člankih suponiral kot izhodišče deriviranega glagola *mōram*, je potihnila dolgotrajna polemika o tem glagolu.⁶⁵ Ako je do izpremembe pomena prišlo v imperfektu, kaže vendar naglas v sedanjiku slov. in čak. *mōram*, kajk. in deloma čak. *mōram* naslonitev na indeterminirana denominativa in deverbativa z enakimi naglasnimi razlikami. *Mōram* je proti *mōrem* indeterminirano glede na voljo subjekta. Niso pa to edine tvorbe te kategorije. Dosedanji raziskovalci aspektnih pojavov so prezrli nekatere zanimive glagole v južnoslovanskih jezikih. To so indeterminirani glagoli, izvedeni z različnimi formanti, ki nimajo nič opraviti z običajnimi »iterativnimi« priponami. V slovenščini so posebno številni glagoli na -ariti, n. pr. *pisáríti*, *vozáríti*, *kuháríti*, *sanjáríti*, *životáríti* itd. Na prvi pogled so to denominativa iz samostalnikov *pisár*, *vozár*, *kúhar* itd. Kadar nimajo svojega glagolskega para, se perfektivizirajo s preverbi kakor vsa druga denominativa, n. pr. *mesaríti* : *razmesaríti*, *krmaríti* : *prikrmaríti*, v kolikor pa imajo poleg sebe glagole, kakor *pisati*, *voziti*, *kuhati*, *sanjati*, *živeti*, se perfektivizirajo samo z na-: *napisatil sem se*, *nasanjaril sem se* itd. Najdemo jih tudi pri Srbih in Hrvatih, tako *vucaríti* (: *vući*), n. pr. *Ne htjelo joj se po onom snijegu i ledu, da vucari maljušnu Rizi*. (Bukovac: *Moj život*, str. 93.) Pri Srbih so kakor glagoli *nosati*, *hodati*, *vodati*, *vozati*, *gonati* (glej Jagić JA. XVII. 609) tudi ti glagoli prešli v V. vrsto: *vucarati*, *puškarati*, *piskarati*. Poleg njih najdemo tudi drugačne formante, n. pr. *govoričiti* : *govoriti*, *bolehati* : *bolan biti*, *hvalisati* : *hvaliti* itd. V zadnjem primeru je grško-turški glagolski sufiks -isa-, katerega je prevzela s. in h. za tujke tipa *telefonisati*, dobil v slovenščini novo funkcijo.⁶⁶ Deloma najdemo takšne izvedene glagole sestavljene tudi s preverbom po-, n. pr. *pohajkovati*, *pomenkovati se*, ki se po pomenu prav nič ne razlikujejo od indeterminiranih deverbativov tipa *postavati*, *potepati se*.⁶⁷ Drugi preverbi imajo le v redkih primerih takšen pomen, n. pr. pa-: *paberkovati*.

Čeprav imajo nesestavljeni glagoli zgoraj naštetih tipov deloma tudi pejorativen pomen (prenasičenost), se vendar po svoji sintaktični funkciji skladajo z deriviranimi glagoli, ki so tvorjeni na drugačne načine. V severnoslovanskih jezikih so dokaj pogosta derivirana simplifica. V ruščini je najbolj običajen tip na -ивать, -ивать, n. pr. *читыва́ть*, *лежива́ть*, *сиджива́ть*, *вѣжива́ть*, *хажива́ть*, arhaično tudi *дѣжива́ть*, *бывыва́ть*, *вѣлива́ть*, *ѣмыва́ть*, *кѣйлива́ть*, poleg drugih kakor *жива́ть* itd., v češčini je pogost tip z redupliciranim sufiksom -áva-, n. pr. *bývávatí*, *stávávati se*, *hodívávati*, *nosívávati*, *šlékávávati* poleg tvorb na -avati: *čítávati*, *léhávati*, *sedávati*, *slýhávati* in -ievati: *chodievati*, *nosievati*, *honievati*. Zadnji tip je prevladal v slovaščini: *chodievať*, *nosievat'*. V poljščini najdemo poleg številnih derivatov na -ować tudi drugačne tvorbe, n. pr. *jeżdżać*, *chadżać*. V s. in h. so takšni glagoli redki, n. pr. *klečivati*, *kazivati*. Ako pustimo ob strani vse starejše razlage o iterativnosti in frekventativnosti in pazimo samo na sintaktično rabo pri

teh glagolih, vidimo, da se v severnoslovanskih jezikih rabijo po največ v preteritu (preteritum navade), n. pr. rusko: *Здесь барин суживал один* (Puškin); *Тонкосѣи шакой я нигде не видывал* (Gogolj); *Иван Иванович, что я делявал на веку своем не шакие походы* (Gogolj). V češčini najdemo zelo redko in samo izjemoma takšne glagole tudi v sedanjiku, n. pr. *stíváva se občas*.

V slovenskem knjižnem jeziku so takšna nesestavljena deverbativa zelo redka, najdemo pa mnogo dialektičnih oblik. Erjavec⁶⁸ je v okolici Bistrice na Notranjskem nabral izredno množino deriviranih simplicij na -evati, n. pr. *sajeváti, merjévati, delévati, kradévati, rezévati, tepévati, vezévati* itd. Žal pa je nabrano gradivo objavil izolirano brez primerov v stavkih in prav tako tudi drugi, čeprav so ti glagoli razširjeni v precej širokem pasu od južne Notranjske do Kastva v Istri. V Ramovševi Historični gramatiki VII. (str. 72) je naveden samo en primer iz Košane: *tistě, ku spēlvájo y mǎrzlēm*, torej prezens navade. Enako rabi tudi Župančič „in ljubosumni Oberon zahteva ga za oprodo, naj ž njim v les hojeva“ (Shakespeare: Sen kresne noči, str. 34). Pri drugih indeterminiranih glagolih v centralnih narečjih, ki se pogosteje rabijo v knjižnem jeziku, je prezens navade pogostejši kakor preteritum. N. pr. *a sam se krog deklet vozariš* (Levstik I. 1948, str. 492). Oblike *boleha, postopa, pohajkuje, poležava, poseda, lenari, sanjari, životari, pisari* itd. so mnogo bolj v rabi kakor v preteklem času. Tudi v ruščini je mogoče najti denominativa, ki so tvorjena na sorodne načine kakor v slovenščini, čeprav so redkejša. Toda pri dosedanjem branju še nisem srečal takšnih tvorb v sedanjiku, n. pr. *Вдали изгрозомывивало* (Turgenev); *В гневе начал он чудесий* (Puškin); *Горазд он был боясничай* (Nekrasov); *(Лягушки) молодячки канонюрхали* (Ljeskov); *Он рыбачил шридцай лей и шри года*. (Puškin).

Zdi se, da se je v ruščini posplošil preteritum navade po deverbativih pri vseh indeterminiranih glagolih, v slovenščini pa so prevladala denominativa s sedanjisko rabo. Seveda bi bilo zgrešeno, da bi iz današnjega stanja sklepali na kakšno izrazito razvojno tendenco. Vendar pa takšna indeterminirana denominativa niso tako mlada, kakor bi sodil na prvi pogled. Tudi v baltskih jezikih najdemo podobne tvorbe. Endzelin (Let. Gram. § 740) navaja, da imajo glagoli tipov *klenderēt, kāpelēt* itd. iterativno in indeterminirano funkcijo. Billenstein (L. spr. I. 411) sodi, da so to diminutiva, Endzelin vidi v njih denominativa. Težko je reči, koliko imajo skupnega z nemškimi glagoli tipov *sickern, stattern, zögern, plätschern in rütteln, hüsteln, kränkeln* itd. V slovenščini so glagoli z -l-formantom prava diminutiva z iterativnim odtenkom pomena (ponavljanje drobnih, hitrih kretenj): *pihljati, vohljati, sukljati, mahljati* itd.

Takšni in podobni primeri kažejo, da so v razvoju slovanskega glagola tudi denominativa imela važno vlogo. Težko pa je sklepati, v kakšnem medsebojnem razmerju so bila nekoč do starih glagolskih osnov. V vseh ide. jezikih se je vršil stalen, nepretrgan proces, da so se denominativa postopoma prilagojevala podedovanemu glagol-

skemu sistemu. Razen znane domneve, da denominativa niso tvorila perfekta, ne vemo o njih nič določnega. Slovanska denominativa označujejo, vsaj v kolikor so intransitivna, samo glagolsko dejanje brez drugih okoliščin (n. pr. *dělati*, *igrati*). Nekatere novejšje tvorbe opravljajo v slovenščini tudi funkcijo prezenta navade (n. pr. *beraćiti*), deloma so tudi intenzivna (tip *prosjačiti* : *prositi*; *moledovati* : *moliti*). Glagolske pripone, ki služijo v slovanskih jezikih za tvorbo denominativ in deverbativ, glasoslovno še vedno niso dovolj pojasnjene. Ako sprejmemo Meilletovo razlago, da se je prezentna pripona *-aje-* posplošila po denominativih iz a-jevskih in o-jevskih samostalnikov tipa igra, дело, bi to v marsičem osvetlilo nastanek slovanskega glagola. Poreklo pripon *-i-* in *-ova-* pa je še vedno nepojasnjeno. Verjetno pa je, da je pomenska identičnost deriviranih glagolskih osnov, katere imamo izpričane v skoraj vseh ide. jezikih, z novo tvorjenimi denominativi sprožila tudi obratni proces, pri katerem je terminativna sila preverba in pripone *-nq-* prevzela podobno pomensko funkcijo, kakršno so imele podedovane glagolske osnove. Determiniran glagol je v določenih okoliščinah postal lahko omejen po svojem trajanju. Ne more biti samo slučaj, da je v vseh slovanskih jezikih toliko primarnih glagolov, ki se ne rabijo brez preverba, n. pr. *-četi*, *-merti*, *-perti*, *-begti*, slov. *-seči*, *-šiti*, *-slati*, r. *-честь* itd.

Toda pri razmerju determiniranosti in indeterminiranosti imamo pri nekaterih glagolih opravka s tremi stopnjami. Rusko *-честъ* : *чишайъ* : *чишывайъ*; *несъи* : *носиъ* : *нашивайъ*, č. *nosivati*, *nášati*, slov. *peljati* : *voziti* : *vozariti* itd. Nobenega dvoma ni, da so to mlajše tvorbe, ki so nastale že v samostojnem razvoju posameznih slovanskih jezikov. Vprašanje je samo, kje bi utegnili biti izhodišče teh treh stopenj.

V podedovanem gradivu, ki ni več direktno vključeno v aspektni sistem, najdemo več primerov trojnih glagolskih tvorb iz istega korena. Takšni primeri bi bili: *-četi*, *konati* : *kaniti*; *vesti* : *voditi* : *vaditi*; got. *-rēdan* : slov. *roditi* : s.-h. *raditi* (r. *радеть*). Morda bi se jih našlo še več. Kljub različnim stališčem v etimologiji imamo v primerih *kaniti*, *vaditi*, *raditi* vendarle opravka z derivati. Wiedemann (B. B. XXII. 196 d.) je izvajal *kaniti* iz korena **quen-*, Berneker (E. W.) ga je samo primerjal s pomensko sorodnim latinskim *cōnor*, ki pa je enako kakor slov. *-četi*, *konati* iz korena **qen-* (glej Walde-Hofmann: Lat. E. W. I. in tam navedeno literaturo). Čeprav se *konati* več ne rabi v slovenskem knjižnem jeziku (v starejši literaturi je običajen n. pr. pri Trubarju: *Kadar so oni po tel postaui tiga Gospudi vse dokonati* NZ 229), konkurira v slov. robnih narečjih še danes v istem pomenu *dokonati* (Kras): *ukaniti* — *pa smo ga ukanili* (namreč delo. Ormož). Glagol *vaditi* izvaja Machek (MNHMA Zubatý 413—27) iz uzda, kar bi bilo sicer glasoslovno možno, je pa težko verjetno po semantični plati (glej tudi Wiedemann B. B. XXII. 196 d.). Po vsej verjetnosti imamo v vseh naštetih primerih opraviti z iterativno intenzivnimi tvorbami iz perfektnega korena, ki so najbrže že pred

nastopom slovanske zgodovinske ere začele izgubljati zvezo z izhodnimi glagoli in se zato niso vključila v novi aspektni sistem.

Vprašanje intenzivnega aspekta je v slavistiki še slabo obdelano. Morda spadajo sem ruske oblike (rabljene samo v preteritu) tipa *седал, увидал, слышал* in glagolske dublete, na katere je opozoril van Wijk tipa *želéti : желайъ*; *pitéti : питати*; *odoléti : ѿ. zdolati* itd.⁶⁹ Intenzivno perfektivne tvorbe, ki so se razvile v ruščini in v ukrajinščini tipa *кашлянуъ резануъ* itd., so nedvomno mlajšega datuma, kakor jim je zelo verjetno našel izhodišče Stender-Petersen.⁷⁰

Sicer pa imajo intenzivni odtenevki pomena samo derivati, najsi že bodo po svojem poreklu deverbativa tipa *prepevati : peti* ali denominativa tipa *moledovati : moliti*. Meillet (Streitberg's Festgabe) je tudi za denominativa v klasičnih jezikih ugotovil enako pomensko funkcijo (g.: *φλω : φοριω*, *sti : bhur- : jarbhuriti* itd.). Indeterminirana in intenzivna slovanska denominativa vseh navedenih tipov so že na prvi pogled nove tvorbe, toda prav to dejstvo zasluži pozornost, da sega jezik vedno znova po istih sredstvih za izražanje istih distinkcij. Starejša denominativa so se postopoma vključevala v generalizirani aspektni sistem dovršnosti in nedovršnosti, kar nam danes otežuje gledanje. Toda tudi v tej smeri bi bilo treba iskati vzrokov nekaterih inovacij pri slovanskem glagolu. Pojav supletivizma pri slovanskem aspektu, n. pr. *loviti : ujeti*, *delati : narediti* itd. priča, da se tudi starejša denominativa niso mehanično prilagodila aspektnemu sistemu, kadar je konkretno zajeto, determinirano dejanje lahko nadomestila pomensko sorodna glagolska osnova.

S tega stališča so zanimivi tudi brezaspektni glagoli. Po navadi se rabijo brez preverba ali pa preverb pri njih ne prevzame nobene terminativne funkcije. V slovenščini so takšni glagoli n. pr. *drzniti se* (kompozitum *predrzniti se* je pomensko enak), *tekniti*, *hasniti*, *voščiti*, (*privoščiti* ima danes drug pomen, v starejšem jeziku je za oba pojma samo simpleks *voščiti*), *bogati* in *ubogati* (glej Ramovš JA XXXVI 448–53 in Slavia II 122), *tvegati*, *prijati*, *utegniti*, *svetovati*, v starejšem jeziku *roditi* in nekatere mlajše izposojenke tipa *telefonirati* itd. Ti glagoli postanejo navadno dovršni v preteritu, n. pr. *teknilo mi je*, *ubogal sem*, *nisem utegnil* itd., razen kadar že po smislu niso izrazito durativni, kakor n. pr. *postiti se*. Razlikovanje med dovršnostjo in nedovršnostjo bi bilo pri tem tipu torej mogoče, ne prenesejo pa v svojem pomenu različnih stopenj konkretizacije.

S tem seveda še ni izrpana celotna aspektna problematika. Hotel sem samo nakazati, kako globoko se v slovanskem aspektnem sistemu prepletata obe distinkciji, stopnje dovršnosti in determiniranosti. Čeprav trdi za zadnjo Szemerényi v prej omenjenem referatu, da je postala že nekakšen moden pojem, odpira vendar nove možnosti za poglobitev in razširitev naših pogledov v študiju svojstvene razčlenjenosti slovanskega glagola, ki skriva v sebi še toliko zanimivih problemov.

OPOMBE

- ¹ Naj omenim samo B. B. Виноградов: Русский язык. Moskva 1947, in Vilém Mathesius: Čeština i obecný jazykozpyt. Praha 1947.
- ² H. Pollak: Studien zum germanischen Verbum I. Über Aktionsarten PBB. XLIV. 353—425, in Beer: Tři studie o videch slovesného děje v gotštině. Praha 192...
- ³ A. A. Потребня: Из записок по русской грамматике. IV. Moskva 1941.
- ⁴ Travníček: Studie o českém vidu slovesném. Praha 1923.
- ⁵ A. Mazon: La notion de l'aspect chez les grammairiens tchèques avant Dobrovský. CMF. XVII. str. 82.
- ⁶ Težko je reči, čigava je bila ta slovnica; morda anonimen ponatis Rose, verjetno pa njegovega manj pomembnega posnemovalca Jandyta, čigar slovnica je bila prvič natisnjena l. 1704.
- ⁷ Naj omenim samo najvažnejše: Павский: Филологические разыскания. III. О глаголе. 1850. Celakovský: Ctení o srovnávací mluvnice slovanské. 1855. Катков: Об элементах и формах славяно-русского языка.... Аксаков: О русских глаголах 1855. Navrátil: Beitrag zur Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte, 1856; Pfuhl: De verborum slavice natura et potestate. 1857. Za slovenščino je iz tega časa važna razprava J. Solar: Die Tempora und Modi im Slovenischen... Gymnasial-Programm. Görz 1858.
- ⁸ Tako: Некрасов: О значении форм русского глагола. 1855. Тын: Casoslovo české ve významu a bohatosti svých tvarů prostých a předložkových. 1866. Smith: De verbis perfectivis et imperfectivis in linguis Slavicis. 1875.
- ⁹ Miklošič: Verba intensiva in Altslovenischen. KZ I. (1858).
- ¹⁰ Poleg Schleicherjevih del o litavščini glej tudi A. Гильфердинг: Об отношении языка славянского к языкам родственным. 1853, ki ima danes samo še historično vrednost. Klasično delo na tem področju je Г. Улянов: Значения глагольных основ в литавско-славянском языке. II. Основы обозначающие различия по видам. 1895 (v Ljubljani nedostopno) in obširna kritika Фортунатов: Критический разбор сочинения.... Г. К. Улянова. 1897.
- ¹¹ Streitberg: Perfektive und imperfektive Aktionsart im Germanischen. PBB. XV., glej tudi njegovo Urgermanische Grammatik 1896 (str. 276—80), Gotisches Elementarbuch 1910 (str. 191—199) in Idg. Jahrbuch V. 1917.
- ¹² V. Jagić: Beiträge zur slavischen Syntax. 1900.
- ¹³ Meillet: Études sur l'étymologie et les vocabulaires du vieux slave. I. 1902.
- ¹⁴ Boehme: Die Actiones der Verba simplicia in den albulgarischen Sprachdenkmälern. 1904.
- ¹⁵ Faddegon B.: The categories... Donum Natal. Schrijnen 1929, str. 116.
- ¹⁶ Miłewski: Kilka uwag o genezie aspektów stawjanskich BZ. II, 431, in Réponses aux questions. I. Beograd 1939.
- ¹⁷ Glej Meillet: RESL. VII. 116.
- ¹⁸ Havranek: Aspects et temps du verbe en vieux slave. Melanges Bally. Geneve 1939.
- ¹⁹ Hermelin: Über den Gebrauch der Praesenspartizipien von perfektiven Verben in Altkirchenslavischen. Uppsala 1935.
- ²⁰ Glej Porzig IF. XLV, 152, in Hirt: Syntax 225.
- ²¹ Buck A. J. Ph. XVII., str. 454.
- ²² Hartmann: Verbalsysteme. KZ. LIX.
- ²³ Pedersen: Zur Lehre von den Aktionsarten. KZ. XXXVII.
- ²⁴ Belić: Slovenski injunktiv u vezi sa postankom slovenskog glagolskog vida, Glas. S. A. CXLVIII, drugi razred, str. 76, in L'injonctif slave en rapport avec l'origine de l'aspect du verbe slave. Bull. A. L. I.
- ²⁵ Belić: Postanak praslov. glagolske sisteme, Glas CLXIV. 1935, in Księga referatów I., str. 13, Warszawa 1934.
- ²⁶ Glej Vaillant RESL. XV. 81.

- ²⁷ Kuryłowicz: Pochodzenie słowiańskich aspektów czasownikowych. Sbornik prac II., str. 572—576, in PFil. XIV., str. 675 d., in Powstanie slov. aspektów czasownikowych. Sprawozdania Tow. Nauk. Lwów IX. 1929, str. 70, in R. Orjent. VI., str. 199.
- ²⁸ Začetnik je Meillet v MSL XVI. 1, glej tudi BSL XXVI. 1, dalje Marouzeau MSL XVI 139, Vendryes MSL XX... Vendryes: Antidoron Wackernagel 1923, str. 265, Chantraine: Mélanges Vendryes 1925, str. 93, Prevot: L'aorist grec en -θηρ Paris...; Brunel: L'aspect verbal et l'emploi des préverbes en grec. Paris...
- ²⁹ Van Wijk: Sur l'origine des aspects du verbe slave RESL. IX, str. 237—252, in Zur Vorgeschichte der slavischen Aspekte IF. LIII, 196—206.
- ³⁰ Havranek: Izdanja izvršnog odbora III. kongresa slav. III. 1939, str. 15.
- ³¹ Carl Göran Regnéll, Über den Ursprung des slavischen Verbalaspektes. Lund 1944.
- ³² Szemerényi ESR I. (1948), str. 55—58.
- ³³ Mazon: Morphologie des aspects du verbe russe. Paris 1908, in Emplois des aspects du verbe russe. Paris 1914.
- ³⁴ Traviček: Studie o českém vidu slovesném. Praha 1923.
- ³⁵ Doroszewski: O znaczeniu dokonaniem osnów czasownikowych P. Fil. X.
- ³⁶ Agrell: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Lund 1908, in Przedrostki, postaciowe czasowników polskich. PKJ. Krakow 1918.
- ³⁷ Traviček: CMF II. 260, Loš RSL III 150, Hujer LF XLIX 159, Brückner JA XXXVIII. 224.
- ³⁸ Skans: Zur Bedeutung der tschechischen Verbalprefikse. Slavia XI.
- ³⁹ Słowski: Funkcja prefiksów werbalnych u języku starosłow. Warszawa 1937.
- ⁴⁰ Noreen: Vårt språk. Lund 1911, in Noreen-Pollak: Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache. Halle 1923.
- ⁴¹ Jacobsohn: Gnomon II. 379.
- ⁴² Hermann: IF. XLV.
- ⁴³ Stiebitz LF. LV., in van Wijk: De nieuwe Taalgids XXII., str. 225.
- ⁴⁴ Trnka: O podstatě vidu CMF. XIV. La nature des aspects. Travaux C.: Ling. de Prague 5/X., glej tudi Dostál CMF. XXV. 292.
- ⁴⁵ Oberpfalzer: Jazykozpyt, 287.
- ⁴⁶ Guillaume: Temps et verbe. Paris 1929, glej tudi Journal de Psychologie 1933 (str. 355—372).
- ⁴⁷ Koschmieder: Zeitbezug und Sprache. Leipzig-Berlin 1929; Zum Wesen des Aspektes. Bull. A. P. 1929, Czem jest aspekt? SAO; Durch Kreuzungen von Aspekt und Tempussystem im Presens. Z. f. sl. Ph. VII. Nauka o aspektach czasownika polskiego... Vilno 1934, podobno tudi JA XLI (226—95), IF. LIII, in KZ. LV. 280.
- ⁴⁸ Tesnière: L'emploi des temps en français. Bull. Faculté de lettres de Strasbourg 1927.
- ⁴⁹ Debrunner: IF XLVIII; Hermann: IF LIV 262, in Hermelin: Über den Gebrauch... Uppsala 1935.
- ⁵⁰ Perušek: O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini. Izvestja I. drž. gimnazije v Ljubljani 1909/10. Glej tudi Skrabec, JA XXV; Mencej, JA XXVIII; Pintar Lj. Zvon 1890; Bežek, Lj. Zvon 1891; Musić, JA XXIV, str. 479, in Rad 253, str. 165; Seidel: Slavia XVII.
- ⁵¹ Erjavec: Iz potne torbe, LMSl. 1882/83 274—77; Koštiál, Z. f. sl. Ph. IV. 132; Kolarič, Slavia VI. 186; Breznik: Razprave AZU I. Ljubljana 1943.
- ⁵² Velten: Studien zu einer historischen Tempustheorie des Idg... KZ LX. 185—211, podobno Kuryłowicz P. Fil. XIV.
- ⁵³ Van Wijk z. o. RESL. IX, str. 237.
- ⁵⁴ Glej Debrunnerjevo kritiko Brunela IF. LVIII 284.
- ⁵⁵ Belić: Zur slavischen Aktionsart. Streitbergs Festgabe 1924, in J. F. IV. 4.
- ⁵⁶ Поребня: Из записок... IV.
- ⁵⁷ Van Wijk IF. LIII. 196, in Meillet: Le slave commun 241.
- ⁵⁸ Breznik: Stavčna negacija v slovenščini — Razprave AZU I. Ljublj. 1943.

- ⁵⁹ Glej L. Ivković: Prilozi II/1, str. 86—88, Jagić J. F. II., str. 116, Vailant RESl. III., str. 161.
- ⁶⁰ Mathesius: O konkurenci vidu... Slovo a slovesnost IV. 1938, in Čeština a obecný jazykozpyt. Praha 1947, str. 195.
- ⁶¹ Literatura o tem pojavu: Улянов: Значения II, str. 150; Потребия: Из записок... IV; van Wijk KZ XLIX 84, Lehr-Splawiński RSl IX. 118; Travníček: Studie... 213—220; isti ČMF. F. III, 295.
- ⁶² Miklošič (E. W. 276) in Brückner (Sl. Etym.), mislita, da je glagol prevzet od italj. pigliare. Semantično je to težko izvedljivo. Verjetno imamo opraviti z več izhodišči. Lokalno omejeno čakavsko peljati »vzeti« je seveda mlajša izposojenka iz pigliare. Poljsko pielać »hiteti« in slovaško pelat' »gnati«, »bežati« je pomensko najbliže grško-romanskem pelā »gnati«. Pri slov. peljati bi se dalo sklepati na izvedenko iz korena *pelag- »morje«, kakor je katalonsko empelegar »odpeljati se na morje«, ki je kot izposojenka v jeziku Baskov dobil enake pomene premikanja na suhem kakor v slov. Mogoče pa je misliti tudi na vpliv rom. pelegrin »romar«.
- ⁶³ Hujer LF. XLII 222—227.
- ⁶⁴ Machek: Recherches dans la domaine lexique balto-slave. Brno 1934, s. 56.
- ⁶⁵ Literatura o glagolu mōrati: Musić Rad 227, str. 1—58, Ramovš Slavia IV 142—9, Ramovš: Hist. Gram. II. 295, Grubar JF. V. 150—161, Ilešič JF. V. 162—170, Ramovš ČJKZ VI. 265—67, Maretič JF. VI. 96—97, Ramovš JF. VII. 294, Ilešič JF. VIII. 155—59, Vaillant RESl. VIII. 302, Ilešič JF. IX. 282—86; Ivšič JF. X. 166—70.
- ⁶⁶ Mazon: D'une formation verbale slave d'origine gréco-turque. Mélanges Vendryes 1929, str. 274/77.
- ⁶⁷ Van Wijk: De slaviese verba determinativa met -po. Don. natal. Schrijnen 1929, str. 405.
- ⁶⁸ Erjavec: Iz potne torbe, Letopis Matice Slovenske 1882/83, in Ramovš HGr. VII., str. 71, in tam navedena literatura.
- ⁶⁹ Van Wijk: Verbaldubletten, Z. f. sl. Ph. VI, str. 70.
- ⁷⁰ Stender-Petersen: Eine verbale Neubildung im Russischen, Z. f. sl. Ph. VIII. 67.

PROBLEM BAUDELAIRIZMOV PRI ŽUPANČIČU

Pri nas gledamo na vprašanje tujih literarnih vplivov še vedno z nekim strahom in previdno zadržanostjo. Prepričani smo, da so vplivi vsaj s pojavom velike umetniške osebnosti popolnoma nezdružljivi in da je njih proučevanje v takem primeru treba že kar istovetiti s poskusom nekakšnega razvrednotenja. Toda takšno pojmovanje je napačno, izvira pa od tod, ker si umetniško osebnost in njeno delo le preradi razlagamo togo statično, neorgansko in se premalo zavedamo, da se tudi pesnik razvija. In v resnici ni ustvarjalec nekaj, kar bi bilo od vsega početka vsestransko dovršeno. Kakor vsak človek doživlja tudi umetnik ob začetku svojega razvoja leta iskanja in oblikovno-izraznega tipanja. In v teh mladih sprejemljivih letih so tuji vplivi nanj — pa najsi so neposredni ali posredni, zavestni ali podzavestni, globlji ali površinski — nekaj povsem naravnega in skoraj nujnega. Važen je predvsem način, kako se pesnik odzove tem vplivom: medtem ko bo neogljeni epigon tuje zglede do kraja sprejemal in slepo posneval, pa bo rojeni pesnik tuje pobude v skladu z lastno naravo in družbenim okoljem, iz katerega je zrasel, izbiral in preoblikoval, nedoživetih, zgolj iz literarne mode privzetih tujih primesi pa se bo kmalu otrešal. Po vsem tem je jasno, da je znanstveno raziskovanje tujih vplivov utemeljeno in važno prav zato, ker nam pokaže umetnika v njegovem razvoju in rasti; kot takšno predstavlja tudi nepogrešljiv sestavni del vsake širše zasnovane znanstvene monografije o njem. Takšno raziskovanje pa je zanimivo tudi v literarnoteoretičnem pogledu, ker nam s svoje strani posveti v precej zamotan psihološki proces nastajanja umetnin v dobi umetnikovega mladostnega razvoja.

Pričujoča razprava, v kateri sem si izbral za osvežitve in ponazoritev problema tujih vplivov pri mladem Župančiču začetnika evropske moderne, obsega tri poglavja z naslovi: »Dvoje osebnosti«, »Posredništvo Dunaja« in »Baudelaizmi pri mladem Župančiču«. Že v prvem se nam izluščita Baudelaire in Župančič kot dva človeka, ki sta zrasla v čisto nasprotnih si življenjskih in družbenih pogojih in predstavljata zato tudi kot umetnika dve bistveno različni osebnosti. V naslednjem poglavju razpravljam o posredniški vlogi Dunaja za našo moderno ob koncu preteklega stoletja. V tamkajšnjem nemškem literarnem krogu devetdesetih let, ki ga je vodil Bahr in je bil usmer-

jen po zapadnoevropskih literarnih tokovih, dekadenci in simbolizmu, sta bili zlasti imeni dveh velikih francoskih modernih pesnikov, Baudelaira in Verlaina, splošno znani in pomembni, čeprav je Baudelaire živel že davno prej. Nanju so neprenehoma opozarjale revije — glasila dunajske moderne, pa tudi študije Bahra samega; oba pesnika so Nemci tedaj tudi mnogo prevajali. In tako se je za prvega kot drugega začela zanimati in navduševati tudi trojica mladih slovenskih dunajskih visokošolcev in poetov — Cankar, Murn in Župančič, o čemer priča njihova korespondenca. Poslednje, tretje poglavje prinaša rezultate primerjalne analize lirike obeh pesnikov, pokaže tu in tam močnejše, navadno pa precēj rahle vplive francoskega pesnika na tematiko in stil Župančičevih mladostnih pesmi, vplive, ki so često splošen odraz dobe in se jih zato slovenski pesnik že tedaj ni prav jasno zavedal. Pod to tujo, bolj ali manj modno prepleskano zunanjo plastjo pa klijejo v liriki mladega Župančiča že od vsega početka zdrave samorodne snovne, motivne, zlasti pa idejne prvine, ki zahtevajo uveljavljanja vedno glasneje in se razraščajo vedno bolj, dokler kmalu ne udarijo z vso silo na dan.

DVOJE OSEBNOSTI

V Baudelairovi dobi je francoska fevdalna aristokracija ne-
vzdržno propadala, nadomeščalo jo je meščanstvo, ki pa tudi že zdavnaj ni bilo več nosilec naprednih družbenih idej iz leta 1789, ampak vedno bolj vladajoči razred kapitalistov-izkoriščevalcev. To meščansko družbo so razgibavale razuzdanost, potratna samogoltnost, častihlepnost, grabežljivo kopičenje bogastva ter vse tiste strasti, ki se izživljajo redno na račun bližnjega in skupnosti in zato za dosego svojih ciljev ne izbirajo sredstev. Francoski literati te dobe, romantiki, parnasovci z Gautierom na čelu in kasneje dekadenti, so se sicer rogali ceremonialno strogorednemu, omejenemu, samozadovoljnemu filistrstvu ter licemerski javni morali »buržujev« in kot zunanji izraz tega posmeha do njih izzivalno nosili dolge lase in se na izjemne načine oblačili. Niso pa nastopili proti buržoaziji kot kritiki vladajočega razreda izkoriščevalcev in so v družbeni borbi, ki so jo proti njej vodile prebujajoče se množice proletariata, stali ob strani. Če je Baudelaire ob revoluciji 1848 izdajal demokratični časopis »Le Salut public«, je bila to le kratkotrajna epizoda, in če se je pojavil tedaj celo na pariških barikadah, je to storil predvsem zato, ker je upal, da se mu je končno ponudila prilika, ko se bo lahko nemoteno znebil generala Aupicka, ki je bil ugledna vojaška osebnost restavratorske Francije, za mladega pesnika pa predvsem osovražen očim in nadležen varuh. Francoski umetniki Baudelairovega časa so namreč v splošnem v socializmu videli varljivo in neizvedljivo utopijo, še več, vsakršno vero v družbenonravstveno poboljšanje in napredek človeštva so v svoji skepsi cinično označevali za miselno zablodo. In tako je večina izmed njih, med njimi tudi Baudelaire, zavzela do sodobnega družbe-

nega dogajanja v domovini in po svetu »resignirano negativen, brez-brižen odnos« (Plehanov), prekinila sleherni stik z družbo, sredi katere je živela, se zaprla v samotne »slonokoščene stolpe« nekakega novega, duhovnega aristokratstva in kot osnovo za svoje umetniško ustvarjanje postavila znano Gautierovo načelo umetnosti zaradi umetnosti.

Charles Baudelaire¹ je bil otrok z duhovnimi in tvarnimi užitki prenasčenega zapadnoevropskega vlemesta sredi preteklega stoletja, saj je domala vse svoje življenje preživel v Parizu. Okoliščina, da je bil sin šestdesetletnega očeta in šestindvajsetletne matere, je vtisnila njegovi telesni in duhovni podobi pečat bolehnosti in nenavadne živčne občutljivosti. Po šestih letih skupnega družinskega življenja je pesniku umrl oče in Baudelairova mati, mlada, elegantna vdova, se je poročila vdrugič z uglednim generalom in poznejšim diplomatom Aupickom. V mladem Baudelairu, ki je gojil do svoje lepe in čustvene mlade matere sicer platonično, toda izrazito erotično ljubezen, kar dokazuje njegova nanjo naslovljena pisma, je ta dogodek zanetil žgočo ljubosumnost, mržnjo ter upornost do očima, z njim vred pa tudi do vsega, kar je on po svojem družbenem položaju in značaju predstavljal, zlasti do vsakršnega urejenega življenja v družini, državi in družbi. Mladi Baudelaire se je razvijal vedno očitneje v prevratnega individualista. Nastopal je kot eleganten dandy in živel močno razsipno. Zanimala sta ga samo poezija in likovna umetnost. Za urejeno in tako imenovano praktično življenje ni kazal nikakega smisla. Očim ga je hotel odvrniti od bohemskega življenja in ga pridobiti za praktični trgovski poklic, zato ga je poslal s trgovsko ladjo na potovanje v Indijo. Proti njegovim željam in nameram pa je mladi pesnik s tega potovanja prinesel samo neko posebno nagnjenje do vsega eksotično nenavadnega, barvitega in vročega, ono je v njem le še stopnjevalo prirojeno čutnost, čustvenost in smisel za poezijo.

Polnoletnemu je pripadla precejšnja dediščina po očetu. Charles je nadaljeval s svojim do kraja sproščenim, razsipnim in burnim

¹ Literatura: Oeuvres complètes de Charles Baudelaire. Paris, Calmann-Lévy 1868—70. (Z Gautierovim uvodom; po tej izdaji tudi paginacija v naši razpravi.) — Oeuvres complètes de Charles Baudelaire. Notices, notes, éclaircissements et index de Jacques Crépet. Paris, L. Conard 1922 ss. 11 vol. — Pierre Flottes: Baudelaire, l'homme et le poète. Paris, Perrin 1922. — François Porché: Baudelaire. Histoire d'une âme. Paris, Flammarion 1944. — André Ferran: L'esthétique de Baudelaire. Paris, Hachette 1933. — Jean Pommier: Dans les chemins de Baudelaire. Paris, José Corti 1945. — Georgij Plehanov: Umjetnost i socijalni život. (Preštampano iz »Književnikac«.) Zagreb 1933. — Marcel Raymond: De Baudelaire au surréalisme. Paris, Ed. Corrèa 1935. — Janko Lavrin: Charles Baudelaire. LZ 1928, str. 656 sl.; Studies in European Literature. London, Constable 1929. — Oeuvres complètes de Paul Verlaine. Paris, Messein 1898—1903. — Dr. Anton Ocvirk: Teorija primerjalne literarne vede. Razprave Znanstvenega društva 12. V Ljubljani 1936. Zlasti poglavje o metodologiji. — Prof. dr. A. Ocvirk: Predavanja o evropski (zlasti francoski in angleški) dekadenci in simbolizmu (1938—1940). — P. Martino: Parnasse et Symbolisme. Paris, Armand Collin 1925. — Milena Uršič: Pojav dekadence v Franciji in Nemčiji ob koncu 19. stoletja. Ljubljana 1941. (Dokt. disertacija.)

življenjem. Navezal je ljubavne odnose z glupo, trmasto in zapravljivo, a strastno mulatko Jeanne Duvalovo, ki je uteševala čutni pol njegove narave. Tako je v nekaj letih pognal polovico svoje dediščine in očim se je čutil prisiljenega, da mu priskrbi varuha. Zdaj pa je Baudelaire zaradi skromneje odmerjene rente naglo zašel v dolgove, revščino in glad. Tudi bolezen se je močneje začela oglašati v njem in pesnik ji je rahljal pot mimo drugega tudi s prekomernim uživanjem opojil, vina, tobaka, zlasti pa hašiša. V tej bedi in zapuščenosti pa se je v njem spet javil in zahteval svojih pravic duhovni pol njegove narave. Zaželel si je čiste in nesebične ter odrešujoče ljubezni, kakršno mu je v mladih letih nudila njegova mati. Vrsto let je pisal anonimna pisma lepi in izobraženi Parižanki Mme Sabatierovi, ki jo je častil in oboževal kot svojo Madono, a končno razočaran ugotovil, da je v resnici samo navadna in niti ne preveč čednostna ženska. Neuspehe je doživljal tudi kot pesnik. Knjiga pesmi »Les Fleurs du Mal« (1857) je zaradi »žaljenja javne npravnosti« prišla pred sodišče in bila obsojena. Propadel je kot kandidat za Akademijo in tudi vsi ostali številni njegovi literarni načrti v Parizu in kasneje v Belgiji so ostali samo neizpolnjen sen. Telesno izčrpanega in duševno razočaranega je rešila smrt, ko je na pol hrom in nem že daljšo dobo le nezavedno prisostvoval življenju.

Baudelaire je poet človekove notranjosti, njenih najbolj skritih in zamotanih gub in njenih najrahljših utripov, poet lastne duše, ki ji gleda z drzno radovednostjo v njeno grozotno dno in se pretresljivo iskreno izpoveduje. Baudelaire je v svoji izredno občutljivi naravi družil dve skrajnosti: romantični mysticism z naturalistično senzualnostjo. To dvojnost čustvenega doživljanja dokazuje najbolj nazorno njegov ljubezenski odnos na eni strani do Jeanne Duvalove, na drugi do matere in Mme Sabatierove. Ob popolnem pomanjkanju volje pri tako čustvenem pesniku pa je ta dualizem predstavljal hkrati tudi že trajni, usodno tragični spor, katerega nujna posledica je bil pesimističen pogled na svet in življenje, tako imenovani ennui ali spleen. In ta spleen je temeljna in nekako podzavestna usedlina v pesnikovem duševnem svetu, ki daje osnovno mračno barvo slehernemu njegovemu čustvu. Zato je Baudelairov erotični senzualizem daleč od brezskrbnega epikureizma kaknega Horaca ali Ovida ali pa italijanskih renesančnih pesnikov. Zato je tudi Baudelairu pojem lepote vedno nerazdružno zvezan s pojmom bolečine. Avtor knjige »Les Fleurs du Mal« uživa in greši z rafinirano, krčevito slastjo, a naslade spremlja pri njem trpljenje, sledi jim pogosto naravnost asketsko kesanje, a redno odpor, naveličanost in gnus nad življenjem. Zato skuša ubežati iz mračne, tesne kletke nelepe resničnosti, kakor jo doživlja, v svet daljnih spominov ali pa v nadtvarne, neskončne, a nedosegljive višine sanj in hrepenenja. Tako išče in končno najde rešitev le v neznanem po smrti; ta mu ostane edina zvesta prijateljica.

Za ponazarjanje svojega notranjega sveta je ustvaril Baudelaire nov, niansiran in sugestiven pesniški slog. Njegove pripodobe iz zunanjega sveta prehajajo pogosto že kar v prave simbole.

In kakor je bil kot človek brez volje, tako je oblikoval svoje umetnine z nenavadno disciplino in strogostjo do samega sebe. Predvsem pa je njegova veličina v tem, da je vsaka njegova pesem veren, kruto veren odraz njegove tragično kaotične duše, njenih strasti in zablod, pa tudi njenega trpljenja in hrepenenja. Baudelaire-umetnik in Baudelaire-človek se docela krijeta. In kot neizprosno iskren človek in polnokrven umetnik je tudi ostal samotni, nepriznan in izobčen od hinavsko čednostne družbe in akademske dogmatične kritike svoje dobe. Šele mlade umetniške generacije dekadentov in simbolistov v Franciji so v osemdesetih letih preteklega stoletja odkrile njegovo veličino in si ga izbrale za svojega vzornika.

Iz čisto drugačnih življenjskih pogojev je zrasel Oton Župančič. Rodil se je v malem slovenskem podeželskem trgu, otroška leta so mu potekala sredi preprostih ljudi in zdrave prirode, s katere lepota ga je navsezgodaj seznanjal njegov oče. Bela Krajina, ta gospodarsko revni, a sončni obrobni del slovenske zemlje med Gori in Kolpo, kjer so se ohranili stari ljudski običaji in živi slovenska beseda izredno čista in bogata, je vtisnila kot domačija človeku in pesniku Župančiču prve in trajne sledove. Na gimnaziji v Ljubljani pa se je mladi Belokranjec kot bodoči pesnik zanimal predvsem za ljudsko pesem, domačo slovensko, pa tudi srbsko in ukrajinsko, in objavljal v tedanjih mladinskih listih kot Smiljan Smiljanič svoje prve, otroške pesmi, ki jih je pozneje izdal večinoma v »Pisanicah« (1900). S Cankarjem vred pa se je navduševal tedaj tudi za epsko pesem Aškerčevo iz njegove mojstrske dobe »Balad in romanc«.

S prihodom na Dunaj na jesen 1896. leta, kamor je prišel študirat filozofijo, in sicer zgodovino in slavistiko,² se pričinja drugo obdobje v Župančičevem človeškem in umetniškem razvoju. V njem se je izvršil preobrat. Doživljal je »periodo mladeniškega zanosa«,³ dobo prehodne čustvene neuravnovešenosti, ko se je v njem prekipevajoča erotika, združena z mladostno samozavestjo, menjavala s trenutki duševnega malodušja in pesimizma, kar pa ni imelo v mladem pesniku nikakih globljih, trajnih in usodnih osnov kakor pri Parižanu Baudelairu. Svobodno in močno vzvalovljeno življenje tujega vелеmesta je k tej pesnikovi čustveni neuravnovešenosti brez dvoma prispevalo svoj delež. In razumljivo je tudi, da se je mlademu Župančiču pri takem čustvenem razpoloženju precej prilagala nova emocionalna lirika zapadnoevropskih dekadentov in simbolistov, ki so jo tedaj po Dunaju vneto prebirali in tudi precej epigonsko in površno posnemali. Tako je nastala Župančičeva prva pesniška zbirka »Čaša opojnosti« (1899). Kakor Cankarja zaradi njegove »Erotike« je tudi pesnika »Čaše« slovenska konservativna javnost seveda brez obotavljanja za-

² Maturitetne vpisnice za šolsko leto 1895/96 v glavnih katalogih državne klasične gimnazije v Ljubljani.

³ Pesnik Izidorju Cankarju v »Obiskih« (Ljubljana, Nova založba 1920), str. 171—172.

ničljivo označila za dekadenta.⁴ Mladi Župančič je svojim nasprotnikom, ki so po njegovem mnenju imeli, če že ne »sivih glav«, pa vsaj »nazore«,⁵ v odgovor objavil samozavestne »Verze«,⁶ v katerih je povedal, da je njegova »dekadentska« lirika prav za prav samo odraz njegove mladosti in prekipevajoče čustvenosti:

Kadar sem poveseljačil,
rekli so mi dekadent,
kadar sem se predružačil,
rekli so mi dekadent.

Vidiš — to so naši stari:
ker si mlad, si dekadent.
S poprom in soljo skopari,
pa ne bodeš dekadent.

Dekadent si, če preklinjaš,
in če moliš, dekadent;
dekadent, če se spreminjaš,
če stojiš, si dekadent.

Pred mladostjo se postaraj,
pa ne bodeš dekadent,
a sicer še tak gomaraj,
si in bodeš dekadent.

Toda novo izumetničeno in utrujajoče življenjsko občutje pesniku ni moglo dolgo časa prijati; sproščeno je zaživel šele spet doma v preprosti prirodi. Tako je že 1899. leta ob prihodu na počitnice sporočil prijatelju, ki se je mudil še na Dunaju:⁷ »Tu sem rad. To je zame — čisti zrak in prosta narava. Vrag vzemi vso dunajsko opojnost in dekadentsko nervoznost. Zal mi je, da se nisem več učil, da bi bil prej rešen tistega moloha...«

Župančič tudi kot »dekadent« nikdar ni mogel docela zatajiti svojega preprostega in zdravega kmečkega jedra. In ravno to jedro je v veliki meri predstavljalo klico za pesnikov bodoči razvoj. V Župančiču je namreč razmeroma kmalu začela nad čustvom prevladovati volja in nad trpnostjo težnja po dejavnosti, čeprav ta volja sprva še ni poznala neke določene usmerjenosti, bila je pač šele zgolj manifestacija mladega človeka, ki je začutil v sebi svežih sil, katerim se je hotelo uveljavljanja. Iz pesnika mraku in bolesti je Župančič postal glasnik svetlobe, zdravja, moči in življenjske radosti in tako hkrati tudi pravcati antipod Baudelairov. Ob prerani smrti svojega najljubšega prijatelja Murna-Aleksandrova se je »dekadent« Župančič do kraja zavedel dragocenosti človeškega življenja, zavedel pa se je tudi povezanosti svojega rodu z vso napredno in tvorno domačo kulturno tradicijo s Prešernom na čelu; zapel je »Pesem mladine«, zavriskal v »Vseh živih dan« in se »Cez plan« (1904) pogumno napotil življenju naproti.

Z naslednjo, četrto razvojno stopnjo je Župančičev življenjski nazor dozorel in si našel bolj ali manj svojo dokončno obliko in rešitev. Čustvu in volji sta se zdaj pridružila še intelekt, zlasti pa in-

⁴ M. O. (Opeka) n. pr. je v zadnjih številkah DS 1899 objavil satirično pesem »Dekadent« in cikel parodij »Dekadentski biseri«; naperjene so proti našim modernim sploh, a najbrž tudi proti nekdanjemu sodelavcu DŠa Župančiču posebej (župančičevski stilizmi, namigavanje na Serenado in Seguidille!).

⁵ »Na pot«, CO, str. 440, 432.

⁶ »Verzi«, Snka 1900, str. 58.

⁷ Iz neobjavljenega pesnikovega pisma prijatelju X. z dne 28. julija 1899.

tuicija. Šele ta dva duševna činitelja sta mogla dati njegovi bolj ali manj nagonski mladostni težnji po dejstvovanju čisto določeno usmerjenost in trdno filozofsko osnovo. Z njima je Župančič končno našel iz »dekadenčne« čustvene neuravnovešenosti in pesimizma svojih dunajskih let preko mladostno instinktivnega voluntarizma in optimizma v pansihizem in panteizem »Samogovorov« (1908). Našel je svoj osebni življenjski smisel in srečo v skladnem utripanju lastnega srca s srcem večno snujoče prirode, v harmoničnem spevu lastne duše z dušo vesolja. »Sredi vsega« res utegne biti pri Župančiču »kardinalna predstava«, a ne toliko v smislu »pesniške visokomernosti«, kakor meni avtor odlične monografije o pesniku,⁸ ampak predvsem v smislu panteizma, tako da lahko postavimo enačbo Sredi vsega = Sredi stvarstva.⁹

Nekako vzporedno z razvojem iz »dekadence« v panteizem je šel pri Župančiču razvoj iz individualizma v socialnost in iz kozmopolitizma v nacionalnost. Za to pesnikovo duhovno preorientacijo je bilo pomembnih predvsem dvoja močnih doživetij: srečanje z enim od prvih središč evropske kulture in civilizacije, Parizom (1905), pozneje pa še grozote obeh svetovnih vojn in skrb za usodo ter bodočnost lastnega naroda. Čudovito je primerjati, kako različno sta — seveda tudi v različnih življenjsko razvojnih dobah — učinkovali na našega pesnika obe vlemesti, Dunaj in Pariz; medtem ko je prvo doživljal »dekadentsko« subjektivistično, je drugo vzbudilo v njem podobno kakor vlemesto v Whitmanu in Verhaerenu gorečega pobornika sodobnih socialnih družbenih idej,¹⁰ a hkrati tudi vestnega proučevalca posebnih slovenskih socialnih problemov, zlasti izseljenstva (»Duma«).¹¹ Trpljenje našega naroda in njegova neomajna vera v narodno osvobodjenje med prvo in trdoživa borba našega ljudstva proti okupatorju in za pravičnejši družbeni red v drugi svetovni vojni sta tovrstno liriko pri Župančiču le še stopnjevala (»V zarje Vidove«, »Zimzelen pod snegom«). S to občansko pesmijo pa se njegova človeško umetniška pot popolnoma loči od Baudelairove, ki je ostal do konca izključno osebno-izpovedni lirik.

Kar pa zadeva formalno estetsko stran umetnine, sta si Župančič in Baudelaire od vsega početka docela nasprotna umetnika. Avtor

⁸ Josip Vidmar: Oton Župančič. Kritična portretna študija. Založba »Hram«. Ljubljana 1935.

⁹ Primerjaj samo pesmi »Nočni psalem« (LZ 1906, S) in »Po sredi stvarstva« (LZ 1911, NB)! Med Župančičevimi kritiki in proučevalci njegove umetnosti, ki so panteizmu v pesnikovem idejnem svetu določili pravilno mesto, naj navedenem predvsem Nika Bartulovića (»Srpski književni glasnik« 1924, knj. 11. in 12.).

¹⁰ V Parizu je Župančič poslušal med drugim govore znanega francoskega politika socialista Jeana Jaurès.

¹¹ Izseljenstvo je v tej dobi predstavljalo izredno boleč in usoden družbeno-gospodarski problem zlasti v pesnikovi domači Beli Krajini. Iz viniške občine je zaradi slabih vinskih letin, groženj oderuških upnikov in splošnega ljudskega obubožanja v letih agrarne krize odhajalo v Ameriko za kruhom do tri četrtine vseh mladih moških (SN 30. septembra 1896).

knjige »Les Fleurs du Mal« dojemata zunanji in kot duhovni videc celo svoj notranji svet redkeje muzikalno, pogostejše odorativno, predvsem pa vizuelno, barvno in plastično, saj se sam označuje kot »amant de la muse plastique«.¹² Od tod dejstvo, da je pri njem ena najbolj pogostnih izraznih oblik personifikacija: Baudelaire ponazarja in oživilja zunanje pojave, a tudi abstraktne pojme, in sicer tako sugestivno, da zažive pred nami kakor strašni, usodni orjaki, ki vztrajno spremljajo pesnika na njegovi življenjski poti (prim. »L'Horloge«). V zvezi s tem je v njegovem slogu in prispodobah zelo pogostna uporaba antičnega mitološkega aparata. Za način Baudelairovega oblikovanja je značilno, da je svoje umetnine gradil z zavestno premišljenim načrtom ter dolgotrajnim in naravnost težaškim naporom, zato učinkujejo kakor vestno, z znojem in srčno krvjo klesane orjaške in veličastne gmote marmorja.¹³ Ta intelektualno disciplinirani način oblikovanja se javlja pri njem najprej v urejeni kompoziciji številnih njegovih pesmi: zunanji opis s podrobnim naštevanjem spremlja v prepletu niz primer in prispodob, ki pa imajo poseben, čustveno evokacijski pomen (prim. »Le Serpent qui danse«). Kar pa zadeva zunanjo formo pesmi, ugotovimo lahko v skladu s prejšnjim, da je Baudelaire skoraj polovico vseh svojih pesmi izoblikoval v strogi ter zgoščeni formi soneta. Zato ga kot umetnika-oblikovalca po pravici označujejo za parnasovca.

Zupančičeva mladostna pesem predstavlja v estetsko formalnem pogledu pravo nasprotje Baudelairove lirike. O kakšni razumsko urejeni gradnji in discipliniranem ter napornem oblikovanju tu ne more biti govora. Zupančičeve tedanje pesmi so plodovi hipne inspiracije, »hčerke trenutka, utrinki plamena večnega«, ¹⁴ zložene v bolj ali manj prostih oblikah in precej svobodnem verzu. Imamo pa v njih že tudi jasne nastavke kasnejšega Zupančičevega simbolizma in zanj tako značilne muzikalnosti. Zato Zupančičeva mladostna pesem v oblikovnem pogledu spominja mnogo bolj na igrivo preproste in melodične »ariettes« pri Paulu Verlainu ali »lieder« pri Richardu Dehmlu.

Tudi v svojem zasebnem življenju in javnem udejstvovanju Zupančič ni delil usode z avtorjem obsojene knjige »Les Fleurs du Mal«. Ko se je s popotovanji razgledal po evropskem svetu in se skoraj istočasno s Cankarjem za stalno vrnil v domovino, si je ustanovil lastno družinsko ognjišče, ki mu je pomenilo nov vir življenjske sreče in pesniškega navdiha (moško umirjena in zrela ljubezenska pesem, najboljša otroška zbirka »Ciciban«). S posebno ljubeznijo in skrbjo je, kakor le naši največji kulturni delavci pred njim, spremljal tudi težko in dolgotrajno borbo svojega malega in neprenehoma ogrožanega naroda za njegove politične in socialne pravice; »Duma«, »Kovaška«, »Naša beseda« in »Osvoboditelj« so mimo številnih drugih njegovih

¹² »Les Promesses d'un Visage« (Les Fleurs du Mal).

¹³ Glej Baudelairov prevod znane Poejeve razlage nastanka njegovega »Krokarja« »La Genèse d'un Poème«, njegove lastne »Conseils aux jeunes littérateurs« iz »Art romantique«, od pesmi pa zlasti »La Beauté«!

¹⁴ »Na pot«, CO, str. 110.

tovrstnih pesmi najprepričljivejši dokazi za to, da je bila Župančičeva umetnost vselej najtesneje povezana s slovensko občestveno stvarnostjo. Seveda pesniku tudi zaslužen javno priznanje za njegovo neprecenljivo literarno in kulturno delo ni izostalo.

Charles Baudelaire in Oton Župančič sta zrasla iz bistveno različnih življenjskih in družbenih pogojev, zato je tudi celotno življenjsko občutje pri obeh, zlasti ono v dokončni, zreli obliki, docela nasprotno; antipoda sta si tudi v načinu umetniškega snovanja in oblikovanja. Kar ju medsebojno veže, je le vrsta zunanjih tematičnih in stilnih sorodnosti iz Župančičeve dunajske »dekadenčne« dobe.

POSREDNISTVO DUNAJA

Dekadenca kot nova literarna struja je pljusnila iz Francije najprej čez Kanal v Anglijo, kjer se je ustalila za precej časa, dobila tudi močno svojske poteze in predstavljala čisto določene estetske in moralne probleme, ki so koreninili v izredno živi domači umetnostni tradiciji polpreteklega časa (Ruskin in prerafaeliti), oziroma nastali kot odpor proti puritanstvu sodobne angleške družbe. Nekoliko kasneje in samo kot prehodno stopnjo iz naturalizma v simbolizem so dobili dekadenco tudi Nemci in Avstrijci.

Prvi je od Nemcev našel stik z novimi literarnimi smermi v Franciji Stefan George, doma iz sosednjega obmejnega Porenja. Leta 1889 je obiskal Pariz in tu mu je uspelo dobiti dostop k literarnim večerom, ki jih je ob torkih vodil v zaključeni družbi simbolistov njihov učitelj Mallarmé. Georgeja ni zanimal le čustveni in duhovni svet francoske nove romantike, iz katerega je zase zavestno izključeval dekadence prvine skrajnega senzualizma in pesimizma, ampak zlasti formalno tehnične pridobitve nove umetnosti, kakršne so predstavljali novi stil, simbol, ritem in muzikalnost. Od francoskih pesnikov je najbolj cenil Baudelaira, Verlaina in Mallarméja, toda vse z nekimi omejitvami, ki sta mu jih narekovala njegov značaj in pogled na življenje. Z novimi duhovnimi, zlasti pa estetskimi idejami omenjenih francoskih pesnikov je George nato ob povratku v domovino seznanil predvsem izbrani krog svojih učencev, s katerimi je 1892. leta začel izdajati revijo »Blätter für die Kunst«.¹

Leto dni kasneje, 1890., se je mudil v Parizu Avstrijec, žurnalista in navdušen posredovalec vseh novih literarnih in umetnostnih smeri, čeprav sam le povprečen pisatelj, Hermann Bahr. Pod vplivom Berlina je bil Bahr sprva pristaš naturalizma. Po pariških kavarnah pa je prišel v neposreden stik s tamošnjim literarnim življenjem ter se navdušil zlasti za dekadenco, pa tudi simbolizem, ki ju je nato pro-

¹ Freya Hobohm: Die Bedeutung französischer Dichter in Werk und Weltbild Stefan Georges. Marburg a. Lahn, Elwert 1931. Kapitel I., C.: Stefan Georges Begegnung mit den Symbolisten.

pagiral doma na Dunaju, kjer je zbral okrog sebe in vodil tako imenovani Mladi Dunaj (Jung-Wien) ali dunajsko »moderno«.²

Med pomembnejša ali bolj znana imena Bahrovega kroga spadajo poleg Bahra samega zlasti Dörmann, Schnitzler, Altenberg in Loris-Hofmannsthal.

Felix Dörmann je bil izrazit epigon Baudelairov in Swinburnov in je izdal zbirke dekadentske lirike z značilnimi naslovi »Neurotica«, »Sensationen« in »Tuberosen«.

Dekadent v umetnosti in bohem v življenju je bil Peter Altenberg, ki je pisal kratke razpoloženske črtice v impresionistični tehniki. Snov za svoja dela, ki se često do utrudljivosti ponavlja, je zajemal iz nižin sodobnega dunajskega življenja, pri čigar slikanju je pogosto osladen in odvraten.

Novele in drame (n. pr. »Liebeleie«) je pisal Arthur Schnitzler, po poklicu zdravnik za živčne bolezni. Njegov osrednji človeški lik je Anatol, tip dunajskega razvajenca in lahkoživca, ki frfota od cveta do cveta, išče v ljubezni le novih in izjemnih telesnih užitkov in pri katerem se erotika druží s trudno melanholijo. Schnitzler je najznačilnejši predstavnik dunajske dekadence.

Dunajski »moderni« je pripadal tudi Loris-Hugo von Hofmannsthal, čigar začetniška lirika je imela prav tako dekadentske poteze. Toda Hofmannsthal je kmalu prešel v simbolizem in ubral v dunajskem ter avstrijskem literarnem življenju prvih desetletij tega stoletja močno individualno smer, v kateri se je s svojimi iz renesanse, antike in srednjega veka predelanimi dramami približal tako imenovani duhovni umetnosti, kakršno sta zastopala v tedanji nemški liriki zlasti še Stefan George in R. M. Rilke.

Po zgledu pariških dekadentov so se tudi dunajski »moderni« zbirali v kavarni z imenom Café Griensteidl, kjer so točili tudi absint. Ta kavarna je bila v devetdesetih letih preteklega stoletja (1897 so jo podrlí) središče njihovega družabnega in literarnega življenja.

Kakor francoski tako so tudi dunajski »moderni« imeli svoja lastna literarna glasila. Večini od teh je bilo, kakor se ob takih prilikah navadno dogaja, usojeno zelo kratko življenje; taki listi in revije so bili »Moderne Dichtung« (1890) in nje nadaljevanje »Moderne Rund-

² Literatura: Prof. dr. A. Oevirk: Predavanja o nemški in avstrijski dekadenci in simbolizmu. — Nagl-Zeidler-Castle: Deutsch-Oesterreichische Literaturgeschichte. Wien u. Leipzig, Carl Fromme, 1898—1937. IV. Band: Die Moderne in Oesterreich, Jung Oesterreich und Jung Wien. — Albert Soergel: Dichtung und Dichter der Zeit. Leipzig, Voigtländer 1928 (20. Auflage), 2. pogl. 2. dela 3. knjige: Das junge Wien, Wiener Nervenkunst. — Geneviève Bianquis: La poésie autrichienne de Hofmannsthal à Rilke. Paris, Presses universitaires 1926. Zlasti poglavji iz prve knjige »Esthètes et décadents viennois«: »Caractères généraux de la période« in »Les débuts du groupe de Jung-Wien«. — Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, Paul Merker und Wolfgang Stämmel. Berlin 1925—31. (Verlag Walter de Gruyter & Co.) Poglavja: Romanische Literaturen (Einfluss auf die deutsche), Dekadenzdichtung itd.

schau« (1891) ter »Liebele« (1896), ki je nosila ime po Schnitzlerjevi drami. Dalj časa so pa izhajale in bile zlasti pomembne tedensko izhajajoči »Neue Revue« (1894—98) in »Die Zeit« (1894—1904), polmesečna revija »Wiener Rundschau« (1896—1901) in satirična »Die Fackel« (od 1899 dalje). Bahr je sodeloval domalega pri vseh teh revijah in listih, poleg njega pa tudi ostali iz njegovega kroga, razen njih pa tudi izvenavstrijski nemški dekadenti in simbolisti Richard Dehm, St. George in R. M. Rilke. Revije so prinašale estetsko teoretične razprave in informativne članke o novi umetnosti in njenih utemeljiteljih, hkrati pa tudi prevode iz del velikih zapadnoevropskih dekadentov in simbolistov Baudelaira, Verlainea, Maeterlincka, Wilda (prevod »Salome«) in drugih; znaten prostor v revijah je bil odmerjen seveda tudi izvirnim prispevkom avstrijskih in nemških sodelavcev, njihovim pesmim, črticam, novelam in krajšim, pogosto enodejanskim dramam; manjkalo pa ni v njih tudi ne reprodukcij del raznih sodobnih impresionističnih in secesionističnih likovnih umetnikov ter njihovih ilustracij k neoromantičnim literarnim tekstom (Klimt, Segantini, Beardsley) kakor tudi ne satir in pamfletov na sodobno dunajsko literarno in družbeno življenje (Karel Kraus).

Med najpomembnejše navedene revije spada tednik »Die Zeit«, ki je izhajal v desetletju od 1894 do 1904 in mu je bil sourednik H. Bahr.³ Vsebinsko je bila revija vsestranska; ukvarjala se je z novimi družbeno-gospodarskimi vprašanji, zlasti socializmom in ženskim gibanjem, hkrati pa je seznanjala publiko z novimi literarnimi smermi in umetniškim življenjem na Dunaju in po svetu. Imena, ki jih srečavamo neprenehoma v »Die Zeit« kakor tudi v ostalih tedanjih dunajskih revijah, predstavljajo najpomembnejše predhodnike in predstavnike evropske dekadence in simbolizma: Schopenhauer, Wagner, Nietzsche, angleški preraphaeliti, Poe in Emerson, Barbey d'Aureville, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Huysmans, Belgijec Maeterlinck in mladi Barrès. Številni so tudi članki o Italijanu d'Annunziu in Angležu Wildu. Dunajsko »moderno« z Bahrom, Schnitzlerjem, Altenbergom in Hofmannsthalom je v reviji spremljala berlinska »moderna« z Richardom Dehmom in Stanislavom Przybyszewskim na čelu, toda »Die Zeit« je prinašala zdaj pa zdaj tudi pregledne študije o sorodnih literarnih pokreth pri sosednjih slovanskih narodih, tako Poljakih, zlasti pa Čehih, o katerih je v reviji stalno poročal kritik Krejčí. V tedniku beremo tudi razprave o realistih in naturalistih Zolaju, Maupassantu in Čehovu, Hauptmannu, Ibsenu in Strindbergu, Dostojevskemu in Tolstoju. Pravih naturalistov Zolajeve vrste je med njimi malo; večina gre za osebnosti, ki so v poslednji dobi svojega razvoja same izpovedovale neoromantiko in simbolizem (Hauptmann, Ibsen, Strind-

³ »Die Zeit«, Wiener Wochenschrift für Politik, Volkswirtschaft, Wissenschaft und Kunst. Herausgeber: Professor Dr. J. Singer, Hermann Bahr und Dr. Heinrich Kanner. XL Bände (Oct. 1894—Oct. 1904). — Revija ima zdaj v celoti tudi NUK v Ljubljani, medtem ko ostalih navedenih modernih dunajskih revij pri nas ni dobiti.

berg) ali pa so nanju s svojo umetnostjo zelo močno vplivale (Dostojevski, Tolstoj).

Bahr je bil reviji z izjemo zadnjih let stalen sodelavec in je v njej s kritičnim očesom in duhovito besedo spremljal predvsem življenje dunajskih gledališč in umetniških razstav. Napisal pa je tudi vrsto člankov in esejev o novi besedni umetnosti in nekaterih njenih pomembnejših zastopnikih oziroma utemeljiteljih: o dekadenci in tako imenovani sinesteziji (o tej drugi pod naslovom »Colour Music«), o Ibsenu, Emersonu, Nietzscheju, Verlainu, Maeterlincku in d'Annunziu.

O Baudelairu sta v »Die Zeit« izšli sicer samo poročili o Reckertovi informativni študiji o pesniku, ki je 1895. izšla na Dunaju kot posebna publikacija,⁴ in Georgejevem nemškem prevodu njegovih pesmi, toda o njem se govori češče tudi v drugih zvezah kot o nečem tedaj splošno znanem in pomembnem. V tem pogledu je značilna zlasti Betzova razprava z naslovom »Edgar Poe in Deutschland«.⁵ V drugem poglavju te razprave označuje avtor pesnika znanih »Correspondances« kot začetnika simbolizma, prvo poglavje pa je posvečeno v celoti Baudelairu, in sicer ne le kot posredniku Poejeve umetnosti in njegovih estetskih nazorov, ampak tudi kot enem izmed osrednjih vzorov sodobne nemške neoromantike, zlasti dekadence.

Svoje po raznih omenjenih dunajskih listih in revijah objavljene članke in eseje je Bahr kasneje navadno zbiral in izdajal v obliki vsebinsko zaključenih knjig; tako sta z literarnozgodovinskega področja nastali tudi njegovi knjigi »Zur Kritik der Moderne« (1890) in pa »Studien zur Kritik der Moderne« (1894).

Osrednja Bahrova misel v obeh delih je: pisatelj bodi do kraja senzitiv in neprenehoma moderen. Izraz »moderen« kot poimenovanje za razne nove literarne smeri v Evropi ob koncu preteklega stoletja je uvedel Bahr. Prva knjiga datira še iz njegove naturalistične berlinske dobe, v drugi pa je že glasnik najnovejših smeri. Delo danes seveda nima kake visoko znanstvene vrednosti, pač pa je pomembno kot literarnozgodovinski dokument. Posvečeno je glasniku emocionalnega individualizma (»Le culte du moi«) mlademu Mauricu Barrèsu in zajema zelo pestro razna umetnostna področja: kritiko, leposlovje, slikarstvo in odrsko umetnost. V prvem delu knjige je Bahr hotel avstrijsko javnost seznaniti z vsemi sodobnimi francoskimi strujami in razpravlja v njem zapovrstjo o dekadenci, simbolizmu in satanizmu. V drugem pa je v esejih »Das junge Deutschland« in »Das junge Oesterreich« skušal pokazati, kako sta se avstrijska in nemška literatura — Bahr je dosledno zastopal misel o samostojni avstrijski kulturi — otresli naturalizma in težila k neoromantiki. Poleg članov svojega dunajskega kroga je Bahr nato v posameznih esejih označil tudi nekatere mlajše francoske literate, med njimi Barrèsa.

⁴ Dr. Emil Reckert: Charles Baudelaire und die Modernen. Wien, Leopold Weiss 1895. 26 S.

⁵ »Die Zeit«, 4. u. 11. April 1903.

O Baudelairu govori H. Bahr v svojih »Studien« pogosto. Pod naslovom »Die Décadence« razpravlja na strani 22. o njegovi teoriji senzorielne sinestezije in za primer navaja poslednjo kitico njegove pesmi »l'oute entière«, na strani 24. ga pa omenja med čtivom Huysmansovega junaka Des Esseintes, in sicer hkrati z Verlainom. V poglavju »Satanismus« govori na strani 34. o Baudelairovem iracionalizmu in njega pomenu za francosko »moderno« ter citira Verlaina; Baudelaira najdemo tudi na straneh 38 in 39 v vrsti satanistov. Pri orisu dunajske »moderne« označuje na strani 90. Feliksa Dörmanna za izrazitega epigona Baudelairove boleznosti in Swinburnovega hrepenenja; na naslednji, 91. strani govori o Baudelairovem pojmovanju ženske kot nečesa demonskega in bestialnega, divjega in uničujočega, kakršno da najdemo tudi pri istem Dörmannu in njegovih vrstnikih. Drugje zopet, na strani 150., na kratko vsebinsko in oblikovno primerja z njim švicarskega Francoza Eduarda Roda. V eseju »José-Maria de Hérédia« poroča o nekem pariškem literarnem krožku, katerega član je bil med drugimi tudi Verlaine in kjer so se navduševali za Baudelaira in njegov umetniški izraz. O Bahrovem poznanju avtorja zbirke »Les Fleurs du Mal« pa nas ne prepričujejo samo navedena mesta iz njegovih »Studien«, ampak tudi posvetilo iste knjige M. Barrèsu, ki je pisano v francoščini in je vsebinsko, zlasti pa slogovno nastalo pod vtisom Baudelairovega posvetila njegove pesniške zbirke Theophilu Gautieru.⁶

Najboljši dokaz za to, da je neka umetniška osebnost našla pri tujem narodu izven svoje domovine odmev in odziv, je spontano prizadevanje tega tujega kulturnega kroga, da pride čimprej do čim boljših in popolnejših prevodov del tiste literarne osebnosti, ki je sprožila pri njem zanimanje.

Ko je leta 1895. dr. Emil Reckert izdal na Dunaju svojo 26 strani obsegajočo študijo pod naslovom »Charles Baudelaire und die Modernen«, katere prvenstveni namen je bil, seznaniti s predhodnikom evropske moderne tudi širšo javnost, je v tej svoji informativni študiji med drugim tudi poudaril potrebo po nemškem prevodu del tega velikega francoskega poeta, hkrati pa opozoril na težave, ki jih bo moral bodoči prevajalec premagati zlasti v pogledu jezika in verza, izraza in ritma, saj pri Baudelairu zahtevata posebno mojstrskega interpreta.

Popolnoma brez prevodov iz Baudelaira na Dunaju že tedaj niso bili. Prve prevode nekaterih njegovih pesmi so namreč prinesle tamkajšnje revije, zlasti »Moderne Rundschau« in »Wiener Rundschau«. Prevajala sta F. Dörmann in R. Schaukal, drugi mnogo uspe-

⁶ Baudelaire je seveda spadal tudi v »železni repertoar« Bahrove bogate zasebne biblioteke (sedaj del salzburške študijske knjižnice), ki nazorno priča o mnogostranosti Bahrovega zanimanja, a nudi hkrati tudi precëj popolno sliko idejnih in estetskih temeljev evropske, zlasti pa dunajske moderne. (»Hermann Bahr in njegova knjižnica«, »Hramovi zapiski« I, 1934/35, str. 139 do 143.)

leje. Schaukal je presajal v nemščino tudi Verlaina, med drugim tudi njegovo programatično »Art poétique« — »Dichtkunst«.

Obsežnejšega prevoda Baudelairove lirike pa v nemščini, če izvzamemo Wieglerjevo antologijo Baudelairovih in Verlainovih pesmi iz leta 1900,⁷ niso dobili vse do leta 1901, ko je pri Bondiju v Berlinu izšel prevod Stefana Georgeja pod naslovom »Die Blumen des Bösen«, ki je oblikovno mojstrski, a ima to napako, da predstavlja v vsebinskem pogledu le subjektiven izbor Baudelairove pesniške zbirke. Ta svoj posebni, dvojni odnos do Baudelairove umetnosti je prevajalec sam poskusil pojasniti in opravičiti, ko je v uvodu k prevodom zapisal, da je »Les Fleurs du Mal« prelil v nemščino »ne iz želje, da bi uvedel nekega tujega pesnika v nemško kulturo, ampak iz golega prvobitnega veselja do umetniškega oblikovanja.«⁸ George je v izboru prevedel in pri isti založbi izdal tudi druge v tej dobi pomembne pesnike: Rossettija, Swinburna, Verlaina, Mallarméja, Rimbauda, Verhaerena, d'Annunzia itd.

Takoj za Georgejevim prevodom »Les Fleurs du Mal« pa so dobili Nemci izpod peres Camilla Hoffmanna in kasnejšega znanega pisca biografskih romanov Stefana Zweiga prevod Baudelairove lirike in njegovih pesmi v prozi pod naslovom »Gedichte in Vers und Prosa«,⁹ Max in Margarete Bruns pa sta istočasno z njim začela izdajati z obširnimi uvodi opremljena Baudelairova Dela, ki so v petih zvezkih zajela pesnikove najpomembnejše črtice, eseje in kritike ter prevode iz Poeja.¹⁰ Iz pesnikove zapuščine so nato prevedli v nemščino še njegova pisma in dnevnike. »Les Fleurs du Mal« so za Georgejem pod raznimi naslovi (»Die Blumen des Bösen«, »Des Teufels Blumen«, »Die Vorhölle« itd.) prevajali v nemščino še razni drugi prevajalci, a prvenstvo je slej ko prej obdržal njegov prevod, ki je doživel tudi vrsto ponatisov. Med poljudno cenene izdaje del francoskega poeta spada droben izbor v Reclamki, ki je izšel leta 1908 pod naslovom »Gedichte und Skizzen«.¹¹

Tako so imeli Nemci ob koncu prvega desetletja novega stoletja presajeno v svoj jezik domala celotno pesniško, prevodno in estetsko-kritično delo Charlesa Baudelaira.¹²

Župančič se je na Dunaju gibal predvsem v prijateljski, torej tudi človeško pomembni družbi Cankarjevi in Murnovi, kot literat pa je

⁷ Baudelaire u. Verlaine, Gedichte. Uebertragen u. eingeleitet v. Paul Wiegler. Berlin, B. Behr's Verlag 1900.

⁸ Freya Hobohm, op. cit., Kapitel II: Baudelaire und die Uebersetzung der Fleurs du Mal durch Stefan George.

⁹ Leipzig, H. Seemann Nachf. 1902.

¹⁰ Minden in Westfalen, J. C. C. Bruns 1901—1907.

¹¹ Reclam'sche Universal-Bibliothek, Leipzig 1908.

¹² Christian Gottlob Kayser's vollständiges Bücher-Lexikon. Leipzig, Chr. Herm. Tauchnitz. Bände XXXI (1899—1902), XXXIII (1903—1906) u. XXXV (1907—1910). — Deutsches Bücherverzeichnis, Erster Band (1911—1914). Verlag des Börsenvereins der deutschen Buchhändler zu Leipzig 1916.

vzdrževal osebne stike le z nekaterimi slovenskimi in slovanskimi literarnimi krožki.¹³

Tako je bil zlasti član »Literarnega kluba«, ki so si ga mladi slovenski visokošolci ustanovili že na jesen 1896. leta. Med pomembnejše člane tega kluba je poleg Cankarja in Župančiča spadal tudi naturalist Govekar. Klub je imel, kakor so člani že takoj ob njega ustanovitvi tudi javno izjavili, za svoj cilj tudi globlje spoznavanje tujih slovstev in uvajanje modernih literarnih smeri med Slovence: »Dunajski sodružniki, Ljubljanskega Zvona«, ki hote z berili, ocenami in razgovori pospeševati v slovenskem slovstvu tudi moderne struje ter gojiti med seboj pravo razumevanje mednarodne lepe umetnosti, so si ustanovili svoj klub...«¹⁴ Klubski sestanki so se navadno končevali v kavarni z značilnim imenom »Fin de siècle«.¹⁵

Ko je v začetku 1898. leta izšla na Dunaju slovensko-hrvatska modernistična »Mladost«, se je je s Cankarjem vred kot neodvisne revije razveselil tudi Župančič in objavil v njej svoje »Velikonočne sonete«, nekake predhodnike in znanilce »Čaše«. Mladi slovenski pesnik je dve leti kasneje sodeloval tudi pri zagrebški secesionistični reviji »Život«, ki jo je urejeval vodja hrvatske moderne dr. Milivoj Dežman-Ivanov.¹⁷ Tako v »Mladosti« kakor v »Životu« so poleg Župančiča objavljali svoje stvari še nekateri drugi člani »Literarnega kluba«, zlasti Cankar in Govekar.

Naši moderni z dunajskim Bahrovim krogom niso imeli osebnih stikov, imeli pa so z njim in njegovimi literarnoestetskimi idejami posredno zvezo preko tedanjih dunajskih revij in listov.

Tako je med člani »Literarnega kluba« Ivan Cankar v Govekarjevi družbi že pozimi 1896. leta, torej kmalu po svojem prihodu na Dunaj, redno zahajal v prej omenjeno kavarno »Fin de siècle« prebirat razne nemške literarne in umetnostne revije,¹⁸ med njimi zlasti dunajski »Die Zeit« in »Neue Revue« ter Münchenski ilustrirani tednik »Jugend« (od 1896 dalje). Ob branju Bahrove »Die Zeit« in njegovih esejev ter člankov je Cankar brž ugotovil posebnosti in vrline njegovega sloga: temperamentnost in eleganco.¹⁹ Revija mu je močno ugajala; iz nje je zajemal po vsej priliki tudi prvi pouk o dekadenci, ka-

¹³ Lucien Tesnière, Oton Joupantchitch, poète slovène, l'homme et l'oeuvre. Publications de la Faculté des lettres de Strasbourg. Deuxième série, volume 7. Paris, Les Belles-lettres 1931. Pesnikova izjava avtorju v poglavju »Enfance et Adolescence, Vienne« na str. 20 in 21.

¹⁴ Zadnja številka LZ 1896, str. 765.

¹⁵ Dr. Fr. Vidic, »Literarni klub na Dunaju v l. 1896/97«, DS 1926, str. 192.

¹⁶ »Mladost«, Smotra za modernu književnost i umjetnost, Beč 1898.

¹⁷ »Život«. Miesčna smotra za književnost i umjetnost. Izdaje društvo hrvatskih umjetnika u savezu sa nekolicinom hrvatskih književnika. Od 1900 dalje. — Župančič je tu objavil tri pesmi: dve pod naslovom »Pesem« (v poznejši zbirki CP sta to »Tiho brez besed...« in »Pred menoj stojš«) in »Devizo«.

¹⁸ Govekar v Opombah h korespondenci Cankar-Govekar, LZ 1934, str. 166.

¹⁹ Cankarjevo pismo Govekarju z dne 23. januarja 1897, LZ 1934, str. 159; Govekarjevo Cankarju med 10. februarjem in 16. marcem 1897, objavljeno v Uvodu k CZS II, str. XIX.

mor se je preorientiral iz naturalizma že v začetku 1897: »Prvi dve številki letošnjega ‚Zvona‘,« je pisal 1. marca 1897 bratu Karlu,²⁰ »so rešile samo pesmi in pa Foersterjev članek o dekadenci,²¹ čeprav ni — izviren. Vse to sem že čital v dunajskem odličnem časopisu ‚Die Zeit‘. Ta list je najboljši, kar jih doslej poznam. V politiki demokratičen, v znatnosti napreden in zabaven, v veri lojalen, v literaturi skrajno moderen. — Še en časopis je zelo zanimiv. To je monakovska ‚Jugend‘. V nji se zbirajo moderni slikarji in risarji in hipermoderni pesniki. Iz nje diha pravo moderno življenje: ironija, sarkazem, zabavljanje; poleg tega mistična dekadentska poezija in bizarnost v risarijah...« Ko se je kmalu nato za krajšo dobo vrnil v domovino, mu je postalo kar dolgčas po dunajski literarni družbi, novih knjigah in revijah: »Na Dunaju sem se tako navadil na moderna krasna tednika ‚Die Zeit‘ in ‚Jugend‘, da zdaj silno težko živim brez njih,« toži 16. maja istega leta z Vrhnike uredniku pesniškega dela LZ Aškercu.²²

Bahrov dunajski tednik je z zanimanjem prebiral tudi mladi Župančič, ki se pa tedaj še ni tako izrazito nagibal k dekadenci kakor Cankar, čeprav se je začel že razgledovati po sodobnem evropskem literarnem obzorju: »Ako ti je mogoče v Ljubljani dobivati kje list ‚Die Zeit‘,« piše 18. januarja 1897 z Dunaja nekoliko mlajšemu prijatelju z gimnazije v domovino,²³ »čitaj ga, mnogo se bodeš naučil iz njega. Jaz ga tudi čitam in da morem, bi se naročil nanj. Prinaša sestavke o politiki, socializmu, leposlovju in umetnosti sploh. Razen tega je v vsaki številki bodisi kako izvorno ali prevedeno leposlovno delo. Sodelujejo kritiki, učenjaki in literati vseh narodov: Čehi, Rusi (Tolstoj), Francozi (med njimi Zola), Angleži, Poljaki no, kaj bi našteval, saj veš, kateri narodi živijo v Evropi. Tudi prevod neke srbske povesti je bil notri. Ali ne bi bilo dobro, če bi sodeloval kak izobražen Slovenec in sedaj pa sedaj poročal o našem književnem gibanju? Jaz mislim, da bi se kje kak našel, ki bi bil sposoben za to.«

Iz Bahra, in sicer iz njegovih knjig »Zur Kritik der Moderne«, zlasti pa »Studien zur Kritik der Moderne« iz 1894. leta, ki je nastala iz raznih prej po revijah objavljenih avtorjevih esejev, je črpal zase informacije o dekadenci tudi Cankarjev in Župančičev nedavni tovariš iz dunajskega »Literarnega kluba« naturalist Govekar, čigar literarni nazori in pota so se začeli tedaj že očitno odmikati od Cankarjevih in zaostajati za njimi. »Naročil sem si oba dela H. Bahrovih študij ‚o moderni‘,« je sporočil 28. marca 1897 iz Ljubljane klubovemu članu Vidicu, »čitam ju pazno, zato ne rečem, da dekadencia nima ničesar dobrega.«²⁴ Svoj izvod Bahrovih »Studien« je Govekar z istim name-

²⁰ DS 1920, str. 23.

²¹ Dr. Vl. Foerster: »Dekadencia, nova literarna smer«. LZ 1897, str. 39 sl., 96 sl.

²² Pismo objavljeno v »Cankarjevem zborniku« (Ljubljana, Tiskovna druga 1921), str. 83–84.

²³ Odlomek iz pesnikove neobjavljene korespondence.

²⁴ Pismo objavljeno v Podbevškovem »Ivanu Groharju« (Lj. 1937) na str. 69 in »Aškercu« dr. Marje Boršnikove (Lj. 1939) na str. 218.

nom, s katerim si jih je bil omislil sam, nato posodil tudi realistu Aškercu,²⁵ s katerim so »moderni« nekaj let nato stopili v javen spor in borbo.

Konservativni ideološki nasprotniki naših modernih pa so proglasili Bahra za njihov vir in vzor kar javno. »Zora«, na Dunaju samem od 1895. dalje izhajajoče glasilo slovenskih katoliških visokošolcev, ki je zavračala in parodirala tudi Zupančičevo poezijo in 1904. postavila ob vzporedno izišlih pesniških zbirkah »Cez plan« in »V mladem jutru« v pogledu estetske kvalitete vendarle nevzdržno enačbo Zupančič-Sardenko,²⁶ je objavila 1899.²⁷ fiktiven »Pogovor z modernicem«. Pisec te satire se je slučajno sešel z rojakom, pripadnikom »nove struje« in med njima se razplete pogovor o novi umetnosti; našel ga je v neki dunajski kavarni, prebirajočega ravno münchensko ilustrirano »Jugend« in zročega v sliko »popolnoma gole ženske«. Tovariš iz moderne mu razloži svoj estetski nazor in kot svojega duhovnega vodjo imenuje Hermanna Bahra. Po vsej verjetnosti iz tega svojega dunajskega študentskega kroga je dobil podobne podatke tudi ljubljanski »Slovenec«, da je vedel ob izidu »Erotike« in »Čaše«, ki sta sprožili na njegovi strani toliko hrupa, zgražanja in odpora, zabeležiti, da je »Hermann Bahr ideal vseh naših novostrujarjev in obenem vir, ki iz njega zajemajo«. ²⁸ Podobne trditve nasprotnikov nekega gibanja je treba sicer vedno upoštevati le z nekim pridržkom, hranijo pa pogosto kljub temu svojo posebno, čeprav manjšo dokumentarno ceno.

Na vsak način so se naši moderni seznanili z novimi zapadnoevropskimi literarnimi smermi in imeni, kakor so Baudelaire, Verlaine,²⁹ Maeterlinck in druga, preko tedanjih dunajskih literarnih revij, ki so bile glasila dunajske moderne in Bahrovega kroga. Eseji in študije samega Hermanna Bahra so pri tem po vsej priliki opravile najvažnejši del posredništva, tako da je v resnici »ta modernistični Protej v marsikakem oziru vplival na literarno orientacijo slovenske »moderne«. ³⁰

Leta 1896. se je Cankar še navduševal za Aškercu in bil pristaš naturalizma. Ob koncu istega leta se je prepisal s tehnike na romanistiko in slavistiko in se začel zanimati zlasti za francosko književnost. Kmalu nato, v začetku prihodnjega leta (1897), je sporočil nekdanjemu tovarišu iz »Literarnega kluba« Govekarju, ki je bil z novim letom

²⁵ Aškerc Govekarju 13. V. in 1. VI. 1897; pismo objavljeno v Sn 1912, str. 246—247 in »Aškercu« dr. Boršnikove na str. 219.

²⁶ I. Grafenauer: »Silvin Sardenko — Oton Zupančič«, »Zora« 1904, str. 51; dr. A. U. (Ušeničnik): »Oton Zupančič, Silvin Sardenko pa lepa umetnost«, KO 1904, str. 203 sl.

²⁷ »Zora« 1899, str. 71 sl.

²⁸ »Slovenec« 27. aprila 1899.

²⁹ Po ustnem sporočilu dr. Fr. Vidica avtorju te razprave so v dunajskem »Literarnem klubu« zlasti članke o Verlaineu kar »požirali«.

³⁰ Prof. dr. Ivan Prijatelj: Uvod v zgodovino kritike. (Skripta za slušatelje univerze), Ljubljana 1928, str. 94.

odšel z Dunaja v Ljubljano za urednika »Narodovega« podlistka: »Zdaj ves tičim v dekadentih«³¹ in bratu Karlu, da je prebral »s slastjo in razkošjem par modernih pesnikov«.³² In 27. februarja 1897 je Govekar (***) v »Literarnem pismu«, objavljenem v »Slovenskem narodu«, že naznanil slovenski javnosti, da se bo dvema obstoječima literarnima tokovoma na Slovenskem, idealističnemu in naturalističnemu, kmalu pridružil še tretji, dekadenca, ki jo po Foersterju označuje za psiho-loški naturalizem, in da imajo najpomembnejši zapadnoevropski moderni pesniki, med njimi Baudelaire, že tudi med Slovenci svoje častilce: »Videti pa je — zlasti v najnovejši slovenski liriki — da dobimo kmalu še najmodernejšo dekadenco. Verlaine in Baudelaire, Maeterlinck, Dehmel in Przybyszewski imajo tudi mej našimi najmlajšimi pesniki že nekaj učencev.« Z »našimi najmlajšimi pesniki« je Govekar mislil po vsej priliki predvsem na Cankarja, s katerim sta se z Dunaja поблиže poznala in si tudi stalno dopisovala.

Cankar je uvedel nato še pred njegovim prihodom na Dunaj, ko je bil še gimnazijec v Ljubljani, on sam pa se mudil v domovini, v nove zapadnoevropske literarne smeri, predvsem nemške in francoske moderne pesnike, tudi Murna, ki je na njegovo pobudo začel brati Verlainea in Baudelaira.³³ Aleksandrov opojnega bogastva lirike poslednjega ni obdržal samo zase, ampak je seznanil z Baudelairo tudi druge, tako svojo znanko iz Mengša, sicer le malo znano in malo pomembno pesnico iz »Slovenkinega« kroga Fanico Trojanškovo-Zorano,³⁴ zlasti pa svojega cukrarniškega sostanovalca in pesniškega učenca Cvetka Golarja, čigar lirika kaže tu in tam očitne sledove avtorja zbirke »Les Fleurs du Mal«.³⁵

V uvodu k drugemu zvezku CZS³⁶ posnema dr. Izidor Cankar iz doslej neobjavljene Župančičeve korespondence, da se je poznejši avtor »Čaše opojnosti« razveselil izida neodvisne »Mladosti« (začetek 1898. leta), da je bil tedaj pod raznimi literarnimi vplivi, da je prebral naturaliste Zolaja, Maupassanta in Čehova, »a se hkrati zanima tudi za Baudelaireja in Verlaineja, za D'Annunzia in za pesmice, ki jih pariški bohemi prepevajo v kabareti Monmartra«. S tem pismom, ki ga na omenjenem mestu brez datuma delno citira Izidor Cankar in ki ga moramo postaviti takoj v začetek 1898. leta (izid »Mladosti«), so najbrž istovetna ali vsaj časovno vzporedna tista, ki mi jih je pesnik sam v odlomkih prepisal iz zapuščine Ivana Cankarja in iz svoje

³¹ LZ 1934, str. 163.

³² DS 1920, str. 23.

³³ Dr. Silva Trdina na LVI. in LX. str. Uvoda k »Josipa Murna-Aleksandrova Izbranim spisom« (Lj., Tiskovna zadruga 1935).

³⁴ Trdinova prav tam na str. XXXI. Uvoda.

³⁵ Iz druge generacije naše moderne razodeva še izrazitejši Baudelairov vpliv mestoma lirika Alojza Gradnika. Tako v tematičnem kakor tehnično kompozicijskem pogledu spominjajo na avtorja knjige »Les Fleurs du Mal« zlasti sledeče pesmi: »Vampir« (LZ 1907) ter »Goba«, »Črva«, »Spomini« in »Kes« (vse iz zbirke »De profundis«, 1926).

³⁶ CZS II, str. XXVI—XXVIII.

lastne korespondence ter mi jih blagohotno prepustil v porabo. Tako je Župančič, najbrž na podlagi kakih ustnih razgovorov o velikih francoskih poetih, v pismu z dne 4. januarja 1898 vprašal Cankarja, ki se je tedaj mudil v domovini: »Ali imaš Ti še Verlainea in Baudelaireja? Ako ne misliš še kmalu priti, pošlji ju meni, ako hočeš na posodo, ali pa na prodaj.« In ob koncu istega meseca, 28. januarja 1898, je ponovil svojo prošnjo v tem smislu, naj mu sporoči vsaj naslove zbirk obeh francoskih pesnikov: »Prosim Te, pošlji mi naslov pesmij Verlainea in Baudelaireja.« V neobjavljenem ali morda tudi izgubljenem pismu iz druge polovice februarja istega leta je moral nato Murn opozoriti Župančiča, da se mu njegovi »Velikonočni soneti« (ki so izšli 15. januarja v drugi številki »Mladosti«) zde nekoliko sorodni Baudelairovi liriki. 8. marca 1898 mu je namreč Župančič odgovoril: »Velikonočnih sonetov se 'Zvon' najbrž ne bi upal priobčiti. Veseli me, ako spominjajo na Baudelaireja, kajti od njega nisem čital še niti vrstice. Od Verlainea pa samo ono pesem, ki mi jo je napisal Cankar, 'La mélancolie des soleils couchants', pa še to nepopolno.« Najbrž je obupal nad tem, da bi mogel od Cankarja v doglednem času dobiti zaprosene knjige, ali pa mu je le-ta sporočil, da so v Ljubljani pri Murnu, zato je urgiral zdaj zanje v istem pismu pri Murnu, ki je s svojo opombo o sorodnosti pri Župančiču verjetno še povečal zanimanje za »sorodnega« mu tujega pesnika: »Prosim Te, pošlji mi Baudelaireja t a k o j,«³⁷ in pa, ako imaš, kak francoski besednjak, ako ne, pa le Baudelaireja samega. Pošlji mi tudi naslov pesmij Verlaineovih, ako Ti je znan.« V pismu, ki je sledilo Župančičevemu čez nekaj dni, je Murn vnovič primerjal liriko svojega prijatelja z ono iz »Les Fleurs du Mal«: »Tvoje pesmi mi zelo ugajajo... Zdi se mi, da skokoma napreduješ. Potrjujejo pa v meni vedno bolj prepričanje, da postaneš v zrelih letih naš Baudelaire.«³⁸

Da je Baudelairovo ime poleg Verlainovega pomenilo najvažnejši sestavni del literarnega programa mlade slovenske moderne, nam najzgovorneje dokazuje Cankarjeva kritika Antona Hribarja »Popevčič milemu narodu«, ki je izšla tik pred izidom obeh avantgardističnih pesniških zbirk naše moderne³⁹ in je bolj kot mirno stvarni književni oceni podobna zmagovito udarnemu literarnemu manifestu nove umetniške generacije. Iz nje govori navdušenje mladega Cankarja za čustveno globino ter nov, prefinjen in sugestiven slog dekadence, nasprotstvo do mrtvega formalizma klasicistov (Stritarjevi pesniški epigoni pri nas, med katere je spadal tudi Hribar) in na površini ostajajočega naturalizma (Govekarjeve vrste) ter satira na zapečarsko ozke in zaduhle slovenske kulturno-socialne razmere: »To so časi, ko je vzevetela lirika povsod v najkrasnejšem novem cvetu. S Francoskega je prišla tako zvana 'dekadence'. Pavel Verlaine je pel finoču-

³⁷ Podčrtal pesnik.

³⁸ Pismo objavljeno v »Jubilejnem zborniku za 50-letnico O. Župančiča« (Lj., Tiskovna zadruga 1928) na str. 30 in pri Trdinovi na str. LVIII Uvoda.

³⁹ V SN 10. in 13. februarja 1899, ponatis v CZS II, zlasti na str. 350 in 351.

stvene, v izrazu rafinirane, v obliki dovršene podoknice in sonete; z jedno samo mojstersko metaforo, s kratko, jednostavno besedo na pravem mestu je pretresel dušo, kakor bi je ne mogel klasičen formalist z deseterimi stancami. 'Rien que la nuance!' — 'Samo nijanso hočemo!' Ne skrbno izrezljanih kipov, ne do pičice izvršenih, kričečih slik, — to je stvar realistov! — duševne skrivnosti se ne dajo prijeti, — najskrivnejše misli se ne dajo slikati — najfinejši čuti se ne dajo izreči. Treba je rafiniranih metafor, treba je izbranih izrazov, ki bi ne vplivali sami na sebi — a ki stisnejo srce na svojem mestu in v določni zvezi... Kakšna je ta moč izraza pri Baudelaireju! Baudelaire je modernejši, — človek na krajnem vrhuncu kulture. Jasno in razločno govori o čutih, ki prihajajo v dušo megleni o polnoči in v polusanjah, in ki izginejo v istem hipu brez sledu... In ti pesniki niso niti najmanj pretirani; zde se mi mnogo naravnejši in ostalemu človeštvu bližji, nego suhoparni formalisti iz francoske in nemške klasične dobe...'

Te besede o Baudelaireu so vzete iz manifesta mladih pesnikov ob rojstvu njihove umetniške smeri in skupine. V razmeroma kratki časovni oddaljenosti dobrih desetih let za tem pa moremo že dovolj jasno razbrati njihov stvarni odnos do njega. Izmed naših modernih je Baudelaire baje še najbolj poznal Murn⁴⁰. Župančič med svojim dunajskim čtivom v znanih pogovorih z Izidorjem Cankarjem l. 1911.⁴¹ omenja Verlaina in Dehmle, Baudelairevega imena pa tam ne navaja. Ivan Cankar prav tam sicer priznava, da so naši moderni na Dunaju med ostalimi pomembnimi modernimi francoskimi pesniki brali tudi Baudelaire, a tudi dodaja, da jim je bil v bistvu tuj in pretežak, medtem ko jim je bil Verlaine kot človek in umetnik mnogo bližji in so ga zato tudi imeli rajši od prvega⁴²: »Izmed modernih smo brali Maeterlincka, Verlaina, Baudelaire. Toda tu ti moram priznati svojo veliko mladostno napako: Fred drugimi sem se navduševal za ljudi, ki so me v resnici dolgočasili. Tako n. pr. nisem Baudelaire niti razumel.«

Po vsem tem bi odnos naših modernih do Baudelaire na splošno lahko označili bolj za mladostno navdušenje za pomembno umetniško osebnost kakor pa za nje globlje podoživetje in poznanje.

Za poslednje naši moderni po vsej priliki tudi niso razpolagali z zadostnim znanjem tujega jezika. Saj je na primer Župančič mogel obiskovati pouk francoščine na gimnaziji v Ljubljani samo kot neobvezen predmet od četrte dalje⁴³. Zato so »Les Fleurs du Mal« v originalu, ki so poleg Verlainovih pesmi krožile med prijateljsko trojico⁴⁴,

⁴⁰ Župančičeva izjava avtorju razprave.

⁴¹ DS 1911, str. 76. »Obiski«, str. 172.

⁴² »Obiski«, str. 12. Primerjaj tudi dr. Vidičovo ustno sporočilo pod opombo 29 tega poglavja naše razprave!

⁴³ Redovalnice (Classificationsberichte) drž. klas. gimnazije v Ljubljani za šol. leta 1891/92—1895/96 v ljubljanskem Mestnem arhivu.

⁴⁴ Kette francoskih in nemških modernih, izvzemši Maeterlincka, sploh ni poznal; dekadence posebej pa mu je ostala še celo tuja deloma zaradi njegove izredno zdrave narave ter zgodnje duševne dozorelosti, deloma pa tudi zaradi pomanjkanja ožjih stikov z ostalo trojico modernih v Novem mestu.

mogli uporabljati samo deloma. Verjetno so začetnika evropske moderne brali in sprejemali predvsem posredno po nemških prevodih, zlasti onih prvih, ki sta jih po tedanjih dunajskih revijah objavljala Dörmann in Schaukal, ki pa vsebinsko, izrazno in oblikovno niso vedno ustrezali mojstrovini v izvirniku. Mnogo baudelairovskih elementov pa so naši moderni sprejeli v svoj ustvarjalni svet brez dvoma tudi kar nezavedno preko literarnega okolja dunajske moderne, v katerem je imela zlasti Dörmannova lirika izrazito baudelairovsko epigonski značaj.

BAUDELAIRIZMI PRI MLADEM ŽUPANČICU

Josip Vidmar je v svoji monografiji prvi odkril na Župančičevi podobi kot posebno in močno potezo kult umetnosti in samega sebe kot pesnika, svečano čustvo do lastnega poklica, ki pa je bilo, kakor pravilno dostavlja, bolj ali manj sorodno »razpoloženju vsega tedanjega časa do umetnosti«¹. Temu čustvu nekakega duhovnega aristokratstva v mladem Župančiču je prispeval svoj delež tudi Baudelaire.

V svoji simbolični pesmi »Le Cygne«, posvečeni iz domovine na samotni otok sredi morja pregnanemu pesniku-prvaku Victorju Hugoju, slika Baudelaire laboda, ki so mu bili vzeli svobodo in ga zaprli v menažerijsko kletko; iz nje nekega jutra uide, da bi si v bližnji vodi utešil žejo, pa najde tam samo obupno suho zemljo. Pesnik opeva utenjenost in priklenjenost veličastnega ptiča, njega hrepenenje ter divje, a brezupne poskuse, da bi se rešil, njegovo mržnjo do kruto brezbržnega neba ter svojo lastno prizadetost in sočustvovanje ob labodovi krivični usodi:

Je pense à mon grand cygne, avec ses gestes fous,
Comme les exilés, ridicule et sublime,
Et rongé d'un désir sans trêve.²

Drugje spet nam prikaže orjaškega ptiča južnih morij »Albatrosa«, ki veličastno gospoduje nad oceani, a ki postane ves nebogljen in ubog, kadar pade v roke hudobnim mornarjem. Z njim, z njegovo mogočnostjo v svobodnih višinah in nato z njegovo bedno usodo jetnika sredi ljudi primerja Baudelaire pesnika:

Le Poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l'archer;
Exilé sur le sol au milieu des huées,
Ses ailes de géant l'empêchent de marcher.³

Kakor sta deloma občutila že Arturo Cronia, zlasti pa Lucien Tesnière⁴, spominja na obe Baudelairovi pesmi Župančičev Kondor, ne-

¹ Josip Vidmar, cit. delo, str. 142.

² Le Cygne, F du M, p. 176—178.

³ Albatros, F du M, p. 7.

⁴ Arturo Cronia: Ottone Župančič. Pubblicazioni dell'Istituto per l'Europa Orientale, Prima serie — XIII. Roma, Anonima romana editoriale 1928, str. 48, in L. Tesnière v cit. delu na str. 68 in 69.

kdaž »svobode kordiljerske smeli sin«, zdaj po človeški zlobi »ujetnik«, ki ga muči »brezplodno hrepenenje«, znani simbolični pesniški lik za prerano umrlega prijatelja Murna-Aleksandrova⁵.

Podobno kakor imenuje Baudelaire svojega albatrosa in poeta »roi de l'azur« in »prince des nuées«, pravi Župančič o očeh svojega kondorja in pesnika, da so »oči v višinah carujoče«⁶; spet drugje pri Župančiču ljubica »svojega pesnika, simboliziranega s soncem na nebu, zaman kliče: »Pridi, pridi, višine car!«⁷ ali pa mu — umetniku — vsa plašna šepeta svoje priznanje: »Ti si kot daljnjih carstev sin!«⁸

Veren dvojnik Župančičevemu Kondorju je njegov ptič Samoživ, ki je zlasti po svoji zunanji pojavi močno soroden Dehmlovemu »Vogel Wandelbaru«⁹, nekoliko pa spominja tudi na Baudelairovo »Bénédiction«. Župančičevi pesmi sta tuja zlasti zunanja opisnost in vzneseno krščansko religiozno čustvo Baudelairove. Tudi osnovno misel, da sta samota in trpljenje umetniku nujen delež, dan v preskušnjo in blagoslov, ker mu šele iz njiju zraste zavest lastne notranje moči, je mogel slovenski pesnik doživeti brez slehernega tujega posredovanja. Vendarle narekujeja verjetnost vpliva Baudelairove pesmi na Župančičevo zlasti dva verza, v katerih avtor »Albatrosa« zgoščeno izraža misel o edinstveni prosvetljenosti pesnikovega duha in njegovi vzvišenosti nad glupo maso, idejo o umetnikovem duhovnem aristokratstvu:

Et les vastes éclairs de son esprit lucide
Lui dérobent l'aspect des peuples furieux¹⁰,

presvetel očesa je tvojega žar
in premajhen, preslab poskril se ti rod...¹¹

Kakor pa se Baudelaire odvrča od množice, da se dvigne v višine svojega duha, tako se obrača tudi od uživajoče mase, da se zapre v samoto svoje bolečine. Samozavesten aristokrat duha je hkrati tudi ponosen titan bolečine. Nekaj rahlih tematičnih in stilnih elementov iz tega čustvenega kroga Baudelairove lirike vsebuje Župančičeva jedko sarkastična »Svojim prijateljem«¹²: pesniški ponos na lastno nesmrtno bolečino in samoto in prezir do rajajoče mase parfimiranih

⁵ Manom Josipa Murna-Aleksandrova (Ko je ležal na smrtni postelji). Almanah »Na novih potih« 1902, str. 5—6, in CP, str. 1—13. Primerjaj tudi Župančičev esej »O pesmih Aleksandrova« v LZ 1903, str. 298—303.

⁶ Manom J. M. Aleksandrova 1 (Grobovi tulijo...).

⁷ Ti gizdava devojka Julijana, CO, str. 18—19.

⁸ Umetnik in ženska, LZ 1906, str. 705—706, S, str. 18—19.

⁹ »Erlösungen«. Gedichte und Sprüche von Richard Dehmel. Zweite Ausgabe, durchweg verändert. Schuster & Loeffler, Berlin 1898. S. 33—37.

¹⁰ Bénédiction, F du M, p. 3—6.

¹¹ Samoživ, CP, str. 110—113. Pesnikove žareče oči, o katerih nekje pri Župančiču premišlja ponoči izvoljenka, imajo »bliskoma prodirno moč« (iz cikla Marija, LZ 1907, str. 577).

¹² Svojim prijateljem, S, str. 39—40.

filistrov ter nanje naslovljeni »Rajajte v polnoč, mrličiči!«¹³; pesnik je neusmiljen, brezobziren krvnik, »vampir«, svojim lahkoživim nasprotnikom, a v zaljubljenosti v lastno bolečino hkrati tudi svoja lastna žrtev: »Je suis la plaie et le couteau, je suis de mon coeur le vampire«¹⁴ — »Pokopali ste vampirja, maternica je moj grob...« Motiv vampirja-maščevalca pa srečamo tudi pri Verlainu¹⁵.

Toda avtor knjige »Les Fleurs du Mal« na svojo bolečino ni le ponosen, njegovo lastno trpljenje mu je v pravo slast. Takšno čustvo je najverneje izrazil v pesmi z značilnim naslovom, polnim trpke ironije, »Horreur sympathique«, kjer svoje kaotično duševno razpoloženje primerja viharnemu nebu, bežeče oblake na njem sreči minulih dni in divje bliske odsevu notranjega pekla:

Cieux déchirés comme des grèves,
En vous se mire mon orgueil!
Vos vastes nuages en deuil
Sont les corbillards de mes rêves,
Et vos lueurs sont le reflet
De l'Enfer où mon coeur se plaît.¹⁶

Sorodno prispevabljanje in apostrofiranje in na videz tudi občutje srečamo v Župančičevi pesmi s podobnim ironičnim naslovom »Veseli trenutek«:

Kaj meni oblačno nebo je?	Vi gromi, pregrozno grmeči,
Kaj meni je šviganje strel?	Vi moje ste sreče odmev,
Saj v srcu mi jasno tako je,	Vi bliski prejasno žareči,
Saj jaz sem vesel, oh vesel!	Vi moje ste sreče odsev!

Pesem je izšla v tretji številki DS 1898, 1. februarja,¹⁷ v dobi, ko se je mladi Župančič, kakor je razvidno iz dokumentov v prejšnjem poglavju naše razprave, komaj zanimal za francoskega pesnika; baudelairovski motiv mu je torej moralo posredovati tedanje dunajsko literarno okolje v obliki podobne nemške pesmi, ki jo je bil napisal kak Baudelairov epigon, kakršen je bil zlasti Dörmann, in je izšla v kateri od dunajskih literarnih revij, ki so jih brali naši moderni. Spričo Baudelairove elementarne doživete umetnine pesmica mladega slovenskega »dekadenta« seveda učinkuje kaj malo prepričevalno.

¹³ »Ma Douleur, donne-moi la main; viens par ici, loin d'eux!« (Recueillement, F du M, p. 157); »Malgré l'art des poudres et du rouge vous sentez tous la mort!« (Danse macabre, ibid., p. 197).

¹⁴ L'Héautontimorouménos, F du M, p. 158–159.

¹⁵ Verlaine: »Les morts que...« (Parallèlement):

O toi, persécuteur, crains le vampire
Et crains l'étrangleur:
Leur jour de colère apparaîtra pire
Que toute douleur.

¹⁶ Horreur sympathique, F du M, p. 125.

¹⁷ »Dom in svet« je tedaj izhajal še polmesečno.

Baudelairova erotika obsega celo lestvico čustvenih odtenkov in niha iz skrajnosti v skrajnost: zdaj je izrazito telesno čutna, nato vsa poduhovljena, skoraj vedno pa pesimistična ali pa v svojih najsrečnejših trenutkih vsaj melanholična.

Večino senzualno erotičnih pesmi, ki imajo neko svojsko, ekso-tično vročo, pa tudi uničujočo omamno barvo, je avtorju knjige »Les Fleurs du Mal« navdihnila mulatka Duvalova.

Med drugim pritezajo pesnika na njej s posebno čarobno silo nase njene črne, plameneče oči. One so mu najvernejši posredovalec njenih čustev in strasti, zato z njo pogosto občuje kar v nemem pogovoru z njenimi očmi. Žar teh njenih strastnih oči je namreč tako silen, da prodre celo nočno temo:

La nuit s'épaississait ainsi qu'une cloison,
Et mes yeux dans le noir devinaient tes prunelles.¹⁸

Podobno poje o očeh svojega dekleta tudi mladi Oton Župančič: »Vseokrog je mrak, le tvoje oči žarijo v temò in v dušo mojo kot sen sladak«¹⁹.

Drugo, kar posebno označuje Baudelairovo mulatko, so njeni lasje, in sicer bujni, valoviti, vonjivi, težki in temni lasje, ki padajo Jeanni globoko čez ramena in jih pesnik primerja črnemu oceanu. Baudelaire z drhtečimi rokami sega v te njene bogate lase, utaplja svoj obraz vanje in zakopava v njih globino svojo glavo, one pa zgrnjene nad njima tvorijo »šotor razpetih mrakov«. V okrilju teh njenih težkih las hoče pesnik uživati opojne, brezkončne ljubezenske slasti. Predvsem pa so Baudelairu ti Jeannini lasje žarišče sijajnih čustvenih asociacij iz njenega domačega tropskega sveta, ki ga je pesnik doživel tudi na svojem mladostnem potovanju proti Indiji, izvor otožnolepih spominov na vse daljno in že izgubljeno in večno nemirnega, v sončno brezmejnost segajočega hrepenenja; njena tvarna Chevelure mu je hkrati tudi simbol za najintimnejše stvari iz njegovega lastnega duhovnega sveta:

Je veux longtemps plonger mes doigts tremblants
Dans l'épaisseur de ta crinière lourde!²⁰

Je plongerai ma tête amoureuse d'ivresse
Dans ce noir océan où l'autre est enfermé:

— — — — —
Cheveux bleus, pavillon de ténèbres tendues,
Vous me rendez l'azur du ciel immense et rond!²¹

¹⁸ Le Balcon, F du M, p. 56.

¹⁹ Pesem, »Život« 1900/I, str. 194, CP, str. 54. Prim. sorodno tematiko tudi pri mladem Golarju: »V srcu žgoča, blazna strast, mračna noč krog mene — in kot ogenj iz temin zro oči me njene« (Pesem, »Pisano polje« 1910, str. 46).

²⁰ Le Léthé, F du M, p. 275.

²¹ La Chevelure, F du M, p. 37—38. Primerjaj še sorodno mesto v pesmi »Le Serpent qui danse! Motiv pesmi »La Chevelure« najdemo v nevezani besedi pri Baudelairu ponovno v njegovih »Poèmes en prose«, in sicer v črtici »Un hémisphère dans une chevelure«.

Baudelairovi »La Chevelure« je sorodna Župančičeva »Čez ves obraz...«, vendarle je med pesmima velika razlika. Mladi slovenski pesnik je v primeri z avtorjem zbirke »Les Fleurs du Mal« kljub podobni čustveni eksotičnosti zelo preprost, pa tudi plitev, ker običi le pri goli predmetnosti in snovnosti, zato je sorodnost njegove pesmi z Baudelairovo le zunanje tematična:

Cez ves obraz so ji pali lasje,	In črni oblak je naju ovil
kot črn oblak,	oba,
in jaz sem iztegnil tresočé roké	in v mraku tem gostem sem srečo pil
v ta gosti mrak.	za dva.

O ljubica, tukaj je biti lepo,
pod šatórom tem —
pa če mi ponujajo Tabor goró,
jaz ven ne grem!²²

Pogosto pa občuduje avtor knjige »Les Fleurs du Mal« svojo ljubico, ko razkazuje čare svojega telesa negibno ležeča na divanu svoje alkove. Tedaj jo dojema predvsem vizuelno in z vročimi barvami romantičnih slikarjev-koloristov, kakršen je bil njegov sodobnik Eugène Delacroix. Jeanne je odvrгла poslednje tančice, da pred pesnikom za blešči vsa gola lepota njenega telesa. Nič drugega si ni pustila na sebi razen vsakovrstnih biserov, bogatega nakita, ki je po okusu in estetiki njenega ljubimca bistveni del ženske lepote²³. Takšni sta Baudelairovi pesmi »Les bijoux« in »Le cadre«, poslednja iz cikla »Un fantôme«²⁴. Na ta erotični tematični motiv pri Baudelairu rahlo spominja tudi Župančičev »Orientaliski sonet«²⁵. Toda tak ženski lepotni ideal je bil bolj ali manj skupen vsej dobi po Baudelairu in sorodne ženske like srečamo tudi pri drugih dekadentih. Župančičevi Sulamiti so po svoji zunanji pojavi slične na primer tudi razne dekadentsko rafinirane orientalsko-biblijske Herodijade in Salome iz konca preteklega stoletja, med katerimi je najbolj znana Wildova.

Z romantično strastjo se pri Baudelairu družijo vselej grozotno trpljenje. V takšnem čustvenem razpoloženju najde pesnik v sebi razumevanja, sočustvovanja in celo nekakšne duhovne sorodnosti z izobčen-

²² Cez ves obraz..., ČP, str. 44. Drzno kontrastiranje v tretji in četrti kitici Župančičeve pesmi je splošno dekadentnega značaja. — Baudelairovski romantični tematični motiv las srečamo tudi sicer v tedanji slovenski literaturi, tako na primer pri Gradniku: »Pisani oblaki krijejo polje, tvoji črni lasi lijejo na me...« (Pisani oblaki, SN 1904/5, str. 305), pri Golarju: »Z vali svojih las dehtečih pa ovij me in obdaj!« (Notturmo IV, LZ 1902, str. 595), pri Ivanu Cankarju pa zlasti v črtici »Nepotreben človek« (SN 22. I. 1898, CZS II, str. 224): »In oklenil sem se s silno ljubeznijo svoje ljubice Pavle; zakaj ona je imela čudovite lasé: — polno, valovito morje, bleščeče se v rdečkastem zlatu. In zaljubljen sem se v to morje, poljuboval ga nesvesten s poželjivimi, trepetajočimi ustni, potapljal vanje svoje roke in lica in čelo.«

²³ Art romantique: Le peintre de la vie moderne, La femme.

²⁴ Les Fleurs du Mal, p. 273 et 60.

²⁵ Orientaliski sonet, LZ 1907, str. 513—514, S, str. 21.

kami človeške družbe — blodnicami, ki jih je velemestni nočni Pariz tudi v njegovi dobi imel mnogo. To so po Baudelairu ženske s prekipavajočo, neutešljivo in kaotično strastnostjo in iz nje izvirajočim mučnim trpljenjem, kar vse jih dviga v višino nekake narobe religioznosti (*contre-religion*) in ustvarja iz njih blodnice-svetnice; pesnik jih imenuje svoje »sestre«:

Vous que dans votre enfer mon âme a poursuivies,
Pauvres soeurs, je vous aime autant que je vous plains,
Pour vos mornes douleurs, vos soifs inassouvies,
Et les urnes d'amour dont vos grands coeurs sont pleins!²⁶

Te vrste Baudelairovi emociji in etiki je nekoliko sorodno mesto v Župančičevih »Metamorfozah«. Iz orla — duhovnega aristokrata, ki samozavestno plava visoko nad povprečnimi ljudmi, se Župančičeva pesem v zlatu večerne zarje spremeni v avemarijo, ki tolaži ranjeno dušo vlačuge:

In gre, v plamenih prozornih gori pa sreča z dušo se vlačuge in potolaži njene tuge, srce ji ranjeno pozlati.	»O sestra, čim bolj si ponižana, čim bolj trpljenje te preveva, tem večji žar iz tebe seva, tem bolj si meni približana.« ²⁷
--	--

Pri Župančiču torej pesnik-car višin sočustvuje z blodnico-svetnico. Toda sorodnost »Metamorfoz« s pesmima »Femmes damnées« in »Lesbos« iz »Les Fleurs du Mal« je samo navidezna, ker pri slovenskem pesniku zlasti v tem primeru ne gre za soglasnost z Baudelairovim skrajno individualističnim čustvovanjem in njegovimi npravnstvenimi nazori, ampak za odmev čisto zunanjega tedanjega »nezdravega časovnega literarnega okusa«²⁸.

Senzualnemu nasprotni pol je v Baudelairovem ljubezenskem življenju predstavljal lepa in duhovita Parižanka Mme Jenny Sabatier, pri kateri so se shajali vsi pomembnejši francoski umetniki tiste dobe in iz katere je avtor »Les Fleurs du Mal« ustvaril svojo Madono.

Do kraja sproščenemu in razuzdanemu čutnemu uživanju sledi pri Baudelairu samotne noči, v katerih stopi pred pesnika neusmiljeno izprašujoča vest ali pa mu vzbude kesanje v čistem, duhovnem ognju plameneče oči njegove izvoljenke, ki ga dvigajo in vodijo na pot dobrega. Rahlo, posredno zvezo s tematiko, kakršno srečamo v Baudelairovih pesmih »L'Examen de minuit« in »Le Flambeau vivant«, kaže »Kes« mladega Župančiča²⁹. Nôči zablod sledi zora vstajenja in duša njegove oboževanke je neugasljivo sonce na nebu novega dneva.

Tej svoji spiritualni ljubezni, ki pesnika napolnjuje z očiščujočo in odrešujočo notranjo svetlobo, Baudelaire vzneseno zapoje slavošpev

²⁶ Femmes damnées, F du M, p. 230—231. Glej poleg tega še njegovo pesem »Lesbos« in oznako Wagnerjevega lika Tannhäuserja!

²⁷ Metamorfoze, S, str. 72.

²⁸ Josip Vidmar v citiranem delu na str. 71.

²⁹ Kes, CO, str. 51.

v tonu cerkvenih hvalnic in liturgičnih himen, ki jih slogovno označuje predvsem asindetično kopičenje superlativnih sinonimov:

A la très-chère, à la très-belle
Qui remplit mon coeur de clarté,
A l'ange, à l'idole immortelle,
Salut en immortalité!³⁰

Deloma, in sicer zlasti z omenjeno figuro v stilu, spominja na Baudelairovo »Hymne« »Himna« mladega Župančiča:

Jaz se divim tvoji krasoti,
ti čista, ti sveta!
— — — — —
Ti si čista in jasna, nedolžna si,
kot bila si prvi dan!³¹

Baudelairova erotika je obarvana skoraj vedno z otožno melanholijo ali kar uničujočim pesimizmom.

Svoje duševno trpljenje in življenjski obup prisposablja avtor knjige »Les Fleurs du Mal« samotnemu, globokemu in temnemu prepadu. Pascalovsko nazorno predstavo tega brezna srečamo pri Baudelairu pogostokrat, zlasti v pesmih »Le Gouffre« in »De profundis clamavi«, ki sta sprva obedve nosili naslov »Spleen«. Iz tega mraku in noči pesnik hrepeni po svetlem, orientalsko pravljicnem bitju³², iz tega prepada zdihuje po ljubeznivi tolažnici svojih bolečin in viharjev. Toda njegovo kopnenje je brezupno, kajti prepričan je, da on te svoje edine rešiteljice čaka — zaman:

J'implore ta pitié, Toi, l'unique que j'aime,
Du fond du gouffre obscur où mon coeur est tombé.
C'est un univers morne à l'horizon plombé,
Où nagent dans la nuit l'horreur et le blasphème.³³

Mais mon coeur, que jamais ne visite l'extase
Est un théâtre où l'on attend
Toujours, toujours en vain, l'Etre aux ailes de gaze.³⁴

Pri mladem Župančiču najdemo soroden tematičen motiv zlasti v »Pesmi«, ki je v zbirki dobila naslov »Jaz te čakam zaman«³⁵:

³⁰ Hymne, F du M, p. 145—146. Drug sličen primer kopičenja superlativnih izrazov v spiritualni erotiki pri Baudelairu: »A la très-belle, à la très-bonne, à la très-chère!« (Que diras-tu ce soir... F du M).

³¹ Himna, ČO, str. 54. Podobno mesto pri Cankarju: »Ti sveta, ti nedolžna, ti prečista! Kako se svetí v jasni glorijski, v serafski glorijski tvoj obraz!« (Julija, Vinjete 1899, str. 231, CZS I, str. 232).

³² »Les Ténèbres« iz cikla sonetov »Un fantôme«, F du M, str. 58.

³³ De profundis clamavi, F du M, p. 48.

³⁴ L'Irréparable I—II, F du M, p. 86—88.

³⁵ Pesem, LZ 1899, str. 523 — Jaz te čakam zaman, ČP, str. 29—30.

Jaz te čakam zaman,
ti bajka iztočna prelestna,
ti zlata, razkošna Vesna,
ti ljubezni veliki dan.

Jaz nimam ljubečih rok,
da nad mojim življenjem sijo,
da žarke pokojne lijo
v ta prepad globok.

Ah, čemu naprej?
Tak daleč, tak daleč jasnina
in vse naokoli temina
brez mej...

Pri slovenskem pesniku je torej z Baudelairov soroden le motiv, nikakor pa ne življenjsko občutje, ki pri Župančiču zdaleka ni tako usodno, bolešno in porazno kot pri francoskem poetu. Svojsko mojstrski pa je tu avtor knjige »Les Fleurs du Mal« tudi v naturalistično odkritem in brezobzirnem, a plastičnem izrazu. Istemu baudelairovskemu tematičnemu krogu pripada tudi mesto v Župančičevih malo znanih »Sonetih«³⁶:

Kadar izmučen, truden pogled moj
okoli sebe videl bo le mrak
in iz noči se hohotal bo vrag,
tedaj odgrni gosti mi zavoj.

Odkrij mi luči tolažilne soj,
da mi namigne k sebi skoz oblak,
samo trenotek — in pokoj sladak
razpel bo tihe roke nad menoj.

Drugič zajame Baudelaira v njegovem ljubezenskem čustvovanju melanholija z nastopom jeseni, ki vnaša v pesnikovo dušo domotožje po vročem poletju in strah pred mučno zimo, zavest bežnosti vsega toplega človeškega čustvovanja in ledeni dihi smrti. Ljubica Marguerite, zagonečno, zdaj zasanjano nežno, zdaj kruto brezbrizno dekle s sivozelenkastimi očmi³⁷, ga v takem razpoloženju vabi v omotično pozabo čutnih slasti. Pesnik se njeni uničujoče divji strastnosti »z vsemi njenimi spremljevalci: grozotnim trpljenjem, zločinom in blaznostjo« to pot upre in si zaželi od dekleta sestrsko umirjene, blage nežnosti. Svojo melanholično, bežno in umirajočo ljubezen prispodablja veličastni večerni zarji, tonečemu in ugašujočemu jesenskemu soncu. To veličastnost večerne zarje pa imenuje »glorijo sončnega zahoda«³⁸:

Aimons — nous doucement! — O pâle marguerite!
Comme moi n'es-tu pas un soleil automnal,
O ma si blanche, ô ma si froide Marguerite?³⁹

³⁶ Soneti IV., LZ 1900, str. 330.

³⁷ Ciel brouillé, F du M, p. 78.

³⁸ »Le coucher plus glorieux qu'un rêve« (Le Coucher du soleil romantique, F du M), »la gloire du soleil sur la mer violette, la gloire des cités dans le soleil couchant« (Le Voyage IV, ibid.), »les dernières gloires du couchant« (Le Crépuscule du soir, Poèmes en prose).

³⁹ Sonnet d'automne, F du M, p. 105.

Amante ou soeur, soyez la douceur éphémère
D'un glorieux automne ou d'un soleil couchant!⁴⁰

Tudi mladi Župančič primerja v pesmi »Rendez-vous« svoje otožno, bežno ljubezensko čustvo, ki pa izvira od tod, ker je njegova žalostna ljubica siromašna, bedna vele mestna delavka, ugašajoči večerni zarji, katere veličastnost označuje z romanskim izrazom »glorijo«; dekletu, ki jo pesnik nagovarja k ljubezni, je ime Margareta in jo poznamo tudi iz pesmi »Ljubice tri« (ČO) kot ljubico s sivo zelenimi očmi, polnimi solza:

Margareta, ljubica, dober večer!
Ljubiva nocoj se, ljubiva!
Kaj mar nama sreča je kriva!
Poglej, kak oblake obliva
ugaslega sonca glorija...⁴¹

Sorodnost obravnavane Župančičeve pesmi z Baudelairovimi tiči torej spet samo v nekaterih tematičnih in stilnih prvinah.

Pogosto pa je Baudelairovo erotično čustvo do kraja pesimistično. Razbrzdano uživanje se končuje s prenasitostjo, v pesniku se dvigne gnus nad samim seboj in razuzdanostim sledijo utrujenost, dolgčas in življenjska naveličanost, zato se razočaranega končno polasti želja po krvavem boju za uničenje vsega živega. To svoje doživetje in občutje je avtor »Les Fleurs du Mal« najbolj zgoščeno prikazal v sonetu, ki mu je sprva dal naslov »La Volupté« in ga pozneje nič manj značilno preimenoval v »La Destruction«. Zelo rahlo in oddaljeno tovrstno tematično sorodnost, ki je nastala že bolj v zvezi z dobo sploh⁴², kaže Župančičevo »Večno življenje«⁴³.

Ali pa si Baudelaire, utrujen in naveličan življenja, zlasti senzualno erotičnega, vneto zaželi neobčutljivosti in nezvesti, dolgega počitka in spanja. Tudi mladi Župančič si v ljubezenskih blodnjah, zlasti pa prevarah zaželi počitka in spanja. Toda medtem ko Parižan Baudelaire, čigar ljubezenska strast je stopnjevana in pritirana do trpljenja, paradoksalno išče zdravila zopet v bolezni sami, v razbrzdanem čutnem uživanju in izničenju samega sebe v objemu z demonsko žensko, se mladi Belokranjec Župančič odvrta od ljubezenskih blodenj in prevar in si poišče počitka v prerojeni pomladanski naravi, ki mu bo znova vrnila vero vase in voljo do življenja. Slovenski pesnik je torej zlasti v tem primeru tuji vpliv oziroma točneje pobudo v

⁴⁰ Chant d'automne II, F du M, p. 91. Obe pesmi sta izšli istočasno.

⁴¹ Rendez-vous, ČO, str. 47. Ivan Cankar hvali to pesem že v pismu z dne 21. avgusta 1898 (objavljenem v Župančičevem zborniku na str. 21) prijatelju-avtorju, ki mu jo je poslal v oceno, po čemer moremo sklepati, da je nastala vsaj že sredi l. 1898.

⁴² Glej na primer sličen motiv tudi pri Verlainu v sonetu »Langueur« iz zbirke »Jadis et naguère«!

⁴³ Večno življenje, ČO, str. 107–109.

skladu s svojo lastno naravo in umetniško osebnostjo docela preustvaril in preoblikoval: pesem je eden izmed številnih dokazov v liriki mladega Župančiča za zgođen pesnikov življenjsko nazorski odklon od dekadentskega pesimizma v zdravi, socialno tvorni optimizem:

Je veux dormir! dormir plutôt que vivre!
Dans un sommeil, aussi doux comme la mort,
J'étalerai mes baisers sans remord
Sur ton beau corps poli comme le cuivre!⁴⁴

Rad bi spal.
Rad prespal bi vse ljubezni tvoje,
rad prespal vse svoje burne boje,
blodnje vse...

Dolgo, dolgo spim in se ne ganem...
in ko vstanem,
kje so boji? Srce mi je mirno.
Kje so dvomi? — Srce mi je verno.
srce mi je verno in svobodno
in življenje gledam polno nad,
kakor kmetič svojo njivo plodno:
hej jesen, daj in prinesi sad!⁴⁵

Kot usodna posledica prekomerno razvite čustvenosti in pomanjkanja volje, mučeniške razpetosti med telesnostjo in duhovnostjo ter tragične disharmonije med stvarnostjo in sanjami se pojavlja pri avtorju »Les Fleurs du Mal« ennuï ali spleen. Iz tega tesnobečnega dolgočassja v življenju pa sta se mogla v njem roditi le še želja in klic po smrti: »Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!« (Le Voyage). Njegova filozofija je najbrezupnejši pesimizem.

Spleen, l'ennui, enakomerni — monotoni in v brezkrajnost se raztezajoči dolgčas, to neopredeljivo čustvo tegobe in groze, se Baudelaira polašča v čisto določenem, z duševnim razpoloženjem skladnem okolju in času. Tako na primer tava kakor omotičen s skrajno napetimi in obremenjenimi živci brezbrizen in obupan po samotnih ulicah rodnega velemesta, kadar z vso težo pritiska nanj enolično siva, umazana in mračna megla. Ta težki in temni sozvok megle in spleena zadoni iz »Les Fleurs du Mal« često, najbolj nazorno in sugestivno pa je njih avtor svoje brezplodno duševno stanje v vlažnem, sivem in dušičem vzdušju velemesta izrazil v pesmih z naslovi »Ciel brouillé«, »Spleen« in »Les sept Vieillards« iz cikla »Tableaux parisiens«:

⁴⁴ Le Léthé, F du M, p. 275. Podobno tudi v drugem načrtu Uvoda za »Les Fleurs du Mal«: »J'aspire à un repos absolu et à une nuit continue... Ne rien vouloir, ne rien sentir, dormir et encore dormir, tel est aujourd'hui mon unique vœu. Vœu infâme et dégoûtant, mais sincère!«

⁴⁵ Pesem, LZ 1899, str. 522 — Kdo v ljubezni, ČP, str. 27—28.

— — — ces jours blancs, tièdes et voilés,
 Qui font se fondre en pleurs les coeurs ensorcelés,
 Quand, agités d'un mal inconnu qui les tord,
 Les nerfs trop éveillés raillent l'esprit qui dort.⁴⁶

Le ciel bas et lourd pèse comme un couvercle
 Sur l'esprit gémissant en proie aux longs ennuis,
 Et de l'horizon embrassant tout le cercle
 Il nous verse un jour plus triste que les nuits.⁴⁷

Rien n'égale en longueur les boiteuses journées,
 Quand sous les lourds flocons des neigeuses années
 L'ennui, fruit de la morne incuriosité
 Prend les proportions de l'immortalité.⁴⁸

Un matin que, décor semblable à l'âme de l'acteur,
 Un brouillard sale et jaune inondait tout l'espace,
 Je suivais, roidissant mes nerfs comme un héros
 Et discutant avec mon âme déjà lasse,
 Le faubourg secoué par les lourds tombereaux.⁴⁹

Ob koncu 1898. leta je mlademu Župančiču na Dunaju nastal ciklus pesmi »Zimski žarki«. Poslednja pesem v tem vencu je nosila v prvi, revijski objavi značilen epigraf: »Absintsko-meglen večer na Ringu«, prva pa je ohranila tudi v »Čaši« pripev, ki precèj spominja na Baudelaira:

Nad mestom belim dremlje težek,
 oblačen dan,
 po ulicah se opotekam jaz
 obupa pijan.⁵⁰

Isti motiv najdemo pri pesniku »Čaše opojnosti« še v »Brezplodnih urah« iz cikla »Steze brez cilja«, kjer je z Baudelairom nekoliko soroden tudi stil, in sicer v rabi plurala pri abstraktih, s katerim je francoski pesnik hotel ponazoriti neskončnost spleena ob takšnih meglenih dneh (slovenska sestavljenka »dolgčas« nam že sama razloži psihološko nujnost tega emocionalnega plurala pri Baudelairu): »l'esprit gémissant en proie aux longs ennuis«, »les ennuis et les vastes chagrins qui chargent de leurs poids l'existence brumeuse«, »les noirs ennuis des neigeuses soirées«, »l'hiver aux neiges monotones«⁵¹:

⁴⁶ Ciel brouillé, F du M, p. 78.

⁴⁷ Spleen: Quand le ciel bas et lourd..., F du M, p. 120.

⁴⁸ Spleen: J'ai plus de souvenirs que..., F du M, p. 117—118.

⁴⁹ Les sept Vieillards, F du M, p. 179.

⁵⁰ Zimski žarki, decembrska številka LZ 1898, str. 728—729, ČO str. 27.

⁵¹ Spleen: Quand le ciel bas et lourd..., Elévation, La Muse vénale, Paysage (Tableaux parisiens), vse iz »Les Fleurs du Mal«.

Brezplodne ure spet vise nad mano
s samotami večernimi,
s tihotami enakomernimi;
v megló je širno mesto pokopano.⁵²

Drugič se polasča avtorja »Les Fleurs du Mal« čustvo nemira in tesnobe zvečer ob nastopajočem mraku. Ta se pesniku bliža poosebljen, tiho in zahrbtno, z volčjimi koraki. Ob grozotno skrivnostnih trenutkih, ko se prebuja k življenju hrupni nočni Pariz z mravljiščem svojih vlačug, sleparjev in zločincev, nagovarja Baudelaire svoje srce k po-koju in zbranosti in se umika v samoto. Tam prisluhne pretresljivim vzdihom bolnikov in umirajočih ter krikom blaznežev iz daljave ali pa zažive pred njim spomini na minula lastna leta, polni žgoče samo-ohožbe:

Voici le soir charmant, ami du criminel;
Il vient comme un complice, à pas de loup.

Recueille-toi, mon âme, en ce grave moment!
C'est l'heure où les douleurs des malades s'aigrissent!
La sombre Nuit les prend à la gorge; ils finissent
Leur destinée et vont vers le gouffre commun;
L'hôpital se remplit de leurs soupirs.⁵³

Sois sage, ô ma Douleur, et tiens-toi plus tranquille,
Tu réclamaïs le Soir; il descend; le voici:
Une atmosphère obscure enveloppe la ville,
Aux uns portant la paix, aux autres le souci.

Vois se pencher les défunes Années,
Sur les balcons du ciel, en robes surannées;
Surgir du fond des eaux le Regret souriant.

Entends, ma chère, entends la douce Nuit qui marche.⁵⁴

Pri Zupančiču naletimo na sledove tovrstne Baudelairove tematike na več mestih. Nekaj povrhu zajetega in neprepričljivo učinkujočega mrtvaško grozotnega vzdušja ob mraku, združenega s spominom na lahkomišno zapravljenost preteklost, kakor je lastno francoskemu

⁵² Brezplodne ure..., ČO, str. 50. — Iz istih dunajskih let datirajo tudi nekateri drugi primeri obravnavanega motiva pri naših modernih, tako mesto pri Ivanu Cankarju: »Dež je škropil z dolgočasno enakomernostjo iz nizkega, čez in čez z umazano belimi oblaki pokritega neba« (Ivan Dob, Na Drenovem, SN od 4. do 12. jan. 1898), zlasti pa močno baudelairovski verzi iz Mur-novega »Soneta starčka« (LZ 1899, str. 755):

Oblaki, dež in zimske te megle
pod nebom nizko ves dan plavajo,
kot izgubljene misli tavajo.

⁵³ Le Crépuscule du soir, F du M, p. 191—192. V Baudelairovih »Poèmes en prose«, prvotno »Spleen de Paris«, najdemo tudi istoimensko črtico.

⁵⁴ Recueillement, F du M, p. 157. Obe pesmi sta nastali istočasno in pesnik ju je opremil v pismu uredniku nekega zbornika, kjer sta imeli biti objavljene, s temle pojasnilom: »Je vous envoie deux morceaux poétiques, qui re-présentent à peu près la somme des rêveries dont je suis assailli aux heures crépusculaires«.

poetu v pesmi »Recueillement«, srečamo v malo znani Župančičevi pesmici »Mrak«. Slovenski pesnik jo je objavil 1899. leta v mladinskem listu »Vrtcu«; njen dekadencijski značaj je ugotovil že dr. Ivan Pregelj.⁵⁶ Na vpliv avtorja »Les Fleurs du Mal« kažeta v pesmi zlasti poslednja dva stiha s personifikacijo pesnikovih mrtvih, izgubljenih dni in bridko ironičnim nasmehom le-teh:

Mrak... In tiho, tiho kot bi
Ležal v grobi...

— — — — —
Iz teme smejo se dnevi
Izgubljeni...⁵⁶

Oddaljeno tematično zvezo z obravnavanim motivom pri Baudelairu kažejo tudi že omenjeni Župančičevi »Soneti« iz l. 1900. V njih prosi pesnik svojo »bolno muzo«, naj ga ne obiskuje več »pod večerni mrak, ko moč zaspi in se obup zbudi«.⁵⁷ Najbolj pa se je približal Župančič avtorju pesmi »Recueillement« in »Le Crépuscule du soir« v nekoliko kasnejši in bolj znani pesmi z značilnim naslovom »Tiho prihaja mrak«.⁵⁸ Vendarle je celo tu sorodnost le delna in obstoji v sledečih tematičnih in stilnih potezah: občutku splošnega nemira v trenutkih večernega mraku, teži lastnih spominov in otožni pesmi sirot; personifikaciji noči, ki se bliža s komaj slišnimi koraki; apostrofi na lastno vznemirjeno srce.⁵⁹ Osnovna čustvena barva in umetniška oblika pa ostajata pri Baudelairu in Župančiču slej ko prej bistveno različni: tam plastik, tu muzik; tam naturalistični dekadent, tu neoromantik; tam do katastrofalne intenzitete pritirani pesimizem, tu mladostna melanholija, za katero vemo, da bo kmalu našla izhod.

Najmočneje pa razjeda avtorja »Les Fleurs du Mal« spleen ponoči. Ne le kes nad lastnimi zablodami, ampak tudi ihtenje zaradi razbite sreče in gnev nad krivično življenjsko usodo mučijo v teh dolgih, temnih in samotnih nočnih urah njegovo srce. Solze in krčevito stisnjene pesti so zunanji izraz teh pesnikovih prečutih noči. V tem pogledu nekoliko spominja na Baudelairovo »Réversibilité« prva kitica Župančičeve pesmi »Premnogo noč...« iz cikla »Albertina« v »Čaši«.

Sredi umazanega velemesta in tega črnega obupa se Baudelairu stoži po svetli in srečni mladosti. Napoti se iskat sončnega in dehtječega paradiža, polnega otroško lepih ljubezni in tihih radosti; kliče za tem svojim mladostnim rajem, pa je že tako zelo daleč, da ga ni

⁵⁶ Dr. Ivan Pregelj: »Dve sliki iz moderne slovenske lirike«. »Mentor« 1916/17, str. 205.

⁵⁷ Mrak, Vrtce 1899, str. 75.

⁵⁸ Soneti II., LZ 1900, str. 329–330.

⁵⁹ Tiho prihaja mrak, LZ 1906, str. 1, S, str. 25–26.

⁶⁰ Glede te poslednje stilne figure, zlasti pa zagonetne neopredeljivosti, brezvzročnosti in splošnosti nemira, ki plaši pesnikovo srce, pa Župančičeva pesem spominja še bolj na Verlainovo »Il pleure dans mon coeur« iz zbirke »Romances sans paroles«: »Quelle est cette langueur qui pénètre mon coeur? — Il pleure sans raison dans ce coeur qui s'écœure.«

moči več priklicati nazaj. Rahlo podobno kakor francoski pesnik v »Moesta et errabunda« išče tudi Župančič v pesmi »Premnogo noč...« in ciklu »Bolne rože« zaman svojih zlatih mladih dni po tihih gajih in skritih rajih, polnih sonca in dehtečega maja⁶⁰.

Mesto je ovito v mrzlo noč in gosto meglo. Toda po ozračju se razliva ubrano praznično zvonjenje, ki budi v ljudeh, zbranih ob prijetno plapolajočih domačih ognjiščih, lepe spomine na daljne čase. Poet Baudelaire pa je podoben ubitemu zvonu brez moči in glasu, ko ga v teh meglenih zimskih večerih v njegovi samoti duši spleen:

Il est amer et doux, pendant les nuits d'hiver,
D'écouter près du feu qui palpite et qui fume
Les souvenirs lointains lentement s'élever
Au bruit des carillons qui chantent dans la brume.

Moi, mon âme est fêlée, et lorsqu'en ses ennuis
Elle veut de ses chants peupler l'air froid des nuits,
Il arrive souvent que sa voix affaiblie
Semble le râle épais d'un blessé — — —⁶¹

Baudelairovemu nekoliko soroden občutek osamelosti in pobitosti ob meglenih decembrskih večerih ter notranje disharmonije z zvonjenjem in spokojnostjo božičnih praznikov, kompozicijsko izražene z antitezo, ki jo je pesnik »Čaše« okrepil še z aposiopezo, najdemo tudi pri mladem Župančiču:

Brezplodne ure spet vise nad mano
s samotami večernimi,
s tihotami jednakomernimi;
v meglo je širno mesto pokopano.

Sveti božični čas!
Glasovi plapolajo
zvonov polnočnih, in pobožne sveče
po mračni cerkvi mirno trepetajo,
umirajo...
Neštete množice se zbirajo,
pred božjimi se čudi klanjajo
in v davne, daljne čase sanjajo.
Nad njimi plava sveti duh pokoja...

A jaz...
O, če bi vedela, ti majka moja...⁶²

⁶⁰ Réversibilité, F du M, p. 68 — Premnogo noč... (Albertina), ČO, str. 17; Moesta et errabunda, F du M, p. 102—103 — Iskal sem svojih mladih dnij (Bolne rože), ČO, str. 76. »Mladi dnovi« in »dnevi minoli« pri Župančiču pa spominjajo predvsem na Verlainove v stihih: »Je me souviens des jours anciens et je pleure« (Chanson d'automne, Poèmes saturniens).

⁶¹ La Cloche fêlée (sprva Spleen), F du M, str. 115.

⁶² Brezplodne ure..., ČO, str. 50. — Baudelairovski motiv mehkega zvonjenja v meglenih večerih, združenega z otožnimi spomini in bridko osamelostjo, vsebujeta tudi dve Murnovi pesmi iz tistega časa, »Gospa« iz l. 1898 in »Večer« iz 1900 (pri Trdinovi na straneh 75 in 126).

Na Župančičevo zgodnje ustvarjanje je rahlo vplivala tudi Baudelairova »La Pipe«. Njeno misel, da poeta tolaži, kadar je žalosten in zaskrbljen, njegova pipa, najdemo zelo medlo zastopano v Župančičevi mladostno samozavestni in satirični »Na pot« ob zaključku njegove prve pesniške zbirke⁶³, na katero sta neprimerno močnejše vplivala Verlaine in Dehmel⁶⁴. Krepkejša je zveza Baudelairove »La Pipe« z neko drugo pesmijo mladega Župančiča iz tistega časa — a spet le v vizuelni impresiji in zunanem opisu predmeta, ne pa vsebini pesmi, ta je pri slovenskem pesniku mladinska z malce neokusno vzgojno poanto — z »Očetovo pipo«:

Je suis la pipe d'un auteur;
Quand il est comblé de douleur,
J'enlace et je berce son âme
Dans le réseau mobile et bleu
Qui monte de ma bouche en feu.⁶⁵

Poglejte, očetova pipa!
Kakó mi veselo gori!
Kakó v kolobarjih višnjevih
Do stropa nje dim se vali!⁶⁶

Baudelaire je gojil nenavadno in na prvi pogled nerazumljivo ljubezen do mačk, ki so zanj skrivale v sebi neko magično silo. V svojem negibnem ždenju po mračnih samotah so mu bile prispodoba zagonetnega modrovanja in groze. V pripisovanju človeških lastnosti tej živali pa je šel še dalje, ker ga je mačka z bleskom svojih oči, zlasti pa vonjem svojega života spominjala njegove strastne ljubice-mulatke. V eni izmed treh svojih pesmi z naslovom »Le Chat« boža svojo ljubljanko in jo takole nagovarja:

Viens, mon beau chat, sur mon coeur amoureux:
Retiens les griffes de ta patte.
Lorsque mes doigts caressent à loisir
Ta tête et ton dos élastique,
Je vois ma femme en esprit.⁶⁷

To primerjanje mačke z žensko, ki je pri Baudelairu temeljilo na resničnih senzorielnih asociacijah in osebnih doživetjih, je pri njegovih epigonih prešlo v literarno modo. In bolj odmev te splošne dekadentske mode kakor pa neposreden vpliv avtorja »Les Fleurs du Mal« je Župančičeva epska pesem »Stari Kiš«⁶⁸. »Junak« te balade, na katerega je slovenski pesnik preložil psihični proces zamenjave mačke s človekom, je zblaznel. Zblaznel, ker ga je varala mlada žena, ki jo je ljubil, in ga zapustila, mu ob skesanem povratku umrla, za njo pa še njen nezakonski otrok, o katerem je bil dobričina prepričan, da je njegov. Umobolni starček se je torej vrnil s pogreba »svojega« sinka domov in ko na pragu svoje bajte ugleda mlado mačko, v svojem

⁶³ Na pot, CO, str. 110.

⁶⁴ Verlaine: »En route, mauvaise troupe!« v Prologu zbirke »Jadis et naguère«; Dehmel: Den Herrn Kritiker (Erlösungen).

⁶⁵ La Pipe, F du M, p. 109.

⁶⁶ Očetova pipa, Vrtec 1900, str. 153.

⁶⁷ Le Chat (Viens mon beau chat...), F du M, p. 53.

⁶⁸ Stari Kiš, LZ 1898, str. 499, CO, str. 104—106.

bolestnem hrepenenju po izgubljenem otroku odkrije v njej svoje dozdnevno dete:

Stari Kiš sedi
sredi izbe svoje,
gladi mačico
in poje:

»Jaz sem te spoznal
po beli dlačici,
jaz sem te spoznal
po tvoji nežni tačici...«⁶⁹

Novi, skrajno subjektivni in emocionalni vsebini svoje umetnosti je dal Baudelaire tudi skladen nov, niansiran in sugestiven izraz in slog. Ta je zapustil nekaj sledov tudi v liriki mladega Župančiča.

Simbolični naslov Baudelairove pesniške knjige »Les Fleurs du Mal« prevajajo navadno kot »Rože zla«, toda pesnik sam nam narekuje tudi možnost druge razlage. V znanem posvetilu Gautieru imenuje namreč svoje pesmi »fleurs malades«, kar bi se po naše reklo »bolne rože«. Pri Župančiču nosi tak naslov ciklus sedmih melanholičnih erotičnih pesmi (»To so tiste tihe boli, ki takrat vzevetele so...«) v »Čaši«. Isti stilizem pa srečamo pri njem nato še v mladostno vedri in fantovsko pogumni pesmi »Po strani klobuk«, ki je izšla v reviji že leto dni po izidu »Čaše« in jo je pesnik sprejel v svojo drugo zbirko »Čez plan« pod značilnim naslovom »Raznim poetom«⁷⁰. V tej programski pesmi pomenijo »rože bolné« zavesten idejni odboj mladega slovenskega pesnika od razboljenega in pesimističnega življenjskega čustvovanja zapadnoevropskih dekadentov, v kolikor ga je tudi prej v njem sploh bilo:

Po strani klobuk, pokonci glavó,
krepkó udarjaj ob tlak —
tak bodi poet — a rože bolné
naj vrag si zatakne za trak!

Ta stilizem v Župančičevo mladostno liriko torej ni prišel naravnost iz Baudelaira, ampak ga ji je posredovalo okolje dunajske moderne. Najdemo ga tudi pri drugih članih naše moderne⁷¹ in vsaj med mladimi in bojevitimi slovenskimi študenti na Dunaju je postal sčasoma tako znan, da so ga nasprotniki nove struje uporabljali kot polemično in parodistično sredstvo proti njej. Tako je pisala dunajska »Zora« l. 1900: »Rod melanholikov se množi v življenju in v literaturi. V moderni literaturi se oglašajo 'zlomljene duše', 'trudne duše', 'bolne rože'.« Podobno se je tedaj hudoval nad svojimi dunajskimi rojaki in tovariši-

⁶⁹ Pesem je doživela v svoji dobi živahen odmev: razlago in pohvalno oceno psihiatra dr. J. Robide (SN 1899, št. 87—90), ki je sprožila ironičen ugovor urednika DSa Evgena Lampeta (KO 1899, III. zv., str. 250 sl.). Vsaj posredno se na »Starega Kiša« nanaša tudi parodija »Ej oblački, oblački...«, sedmi izmed Opekovičev že omenjenih »Dekadentskih biserov« (DS 1899, št. 21—23).

⁷⁰ Bolne rože, ČO, str. 69—77; Po strani klobuk, LZ 1900, str. 288 — Raznim poetom, ČP, str. 59.

⁷¹ Tako so vzevetele »bolne rože« Murnu v že omenjenem »Sonetu starčka« (LZ 1899), Gradniku pa v pesmi »Ti rada zreš...« (almanah »Na novih potih«, 1902).

modernisti Dergančev in Županičev »Jug«: »Večina naših umetnikov presaja tuje, eksotično cvetličje, večina naših pesnikov poje o bolnih rožah!«⁷²

Avtor »Les Fleurs du Mal« je sprejel v svoj pesniški besednjak vrsto tujk, ki so zanj značilne, ker z jezikovno-stilne strani prispevajo k eksotičnosti in mističnosti njegove poezije. Nekaj teh tujk srečamo tudi v liriki mladega Župančiča.

Tako uporabljata pesnika za razuzdane zabave izraz »orgije«, katerih žgoči ogenj pušča za seboj le prazno, pusto pogorišče: »Sur les débris fumeux des stupides orgies — Aj to je bila divja orgija! Čemu nazaj na pusto pogorišče!«⁷³

Kakor »vampir« muči poet svoje lahkožive nasprotnike, a v oboževanju lastne bclečine trpi najbolj sam, tako da je najhujši krvoses sam sebi: »Je suis la plaie et le couteau, je suis de mon coeur le vampire! — Pokopali ste vampirja, maternica je moj grob...«⁷⁴

Zlobni »demoni«, katerih sence hite v Župančičevi »Rendez-vous« čez oboke zamazane stanovanjske mestne hiše in bedno delavko Margaretto vabijo in grabijo v mrak težkega življenja, rahlo spominjajo na Baudelaireve »démons malsains« v »Le Crépuscule du soir«, ki letajo nad pariškimi ulicami in s trkanjem na podstrešna okna kličejo ljudi k prostituciji.⁷⁵

Izraz »glorija« uporabljata francoski in slovenski pesnik v stalni metaforični zvezi »sončna glorija«: »la gloire d'un ciel pur où frémit l'éternelle chaleur, le coucher plus glorieux qu'un rêve, la gloire du soleil sur la mer, les dernières gloires du couchant — ugaslega solnca glorija, sanjal sem solčno glorijo. Daj svojo glorijo, jutranja zarja!«⁷⁶

Sem spadajo tudi »fanfare«, ki done svetlo kot jasen, bleščeč dan: »claire et joyeuse ainsi qu'une fanfare dans le matin étincelant — poldneva fanfare svetlozvočne. In vstalo je kot zvok fanfar in vzplalo je kot silen žar od vsepovsod...«⁷⁷

Baudelaire dalje posebno ljubi razne bleščeče in brušene bisere, kamne in dragulje, tako da njegov pesniški slovar in metaforika kar žarita »kristalov« in »diamantov«. Na pesnikovi ljubici »tout n'est

⁷² »Zora« 1900, str. 73; »Jug« 1901, 2. štev.

⁷³ L'Aube spirituelle, F du M, p. 72 — Vrt mojih sanj (Zimski žarki), LZ 1898, str. 729, ČO, str. 30—31.

⁷⁴ L'Héautontimorouménos, F du M, p. 159 — Svojim prijateljem, S, str. 39—40.

⁷⁵ Rendez-vous, ČO, str. 47 — Le Crépuscule du soir, F du M, p. 191.

⁷⁶ La Chevelure, F du M, p. 38; Le Coucher du soleil romantique, ibid., p. 153; Le Voyage IV, ibid., p. 265; Le Crépuscule du soir, Poèmes en prose — Rendez-vous, ČO, str. 47; Zaprl sem oči, LZ 1902, str. 73, Solnce-roža, S, str. 12; Z vlakom, Sn 1904, str. 138, S, str. 85. Soroden primer pri Ivanu Cankarju: »Zarja pa je sijala z vso svojo zlato glorijo« (Za križem, Jure: 1904—1908, str. 35).

⁷⁷ Confession, F du M, p. 70 — Sv. Barbara, Sn 1902/I, str. 61, Pokopališče sv. Barbare, CP, str. 87; Manom 6, CP, str. 11.

qu'or, acier, lumière et diamants«, mladi Župančič pa ji podobno poleg drugega dragocenega nakita ovije »krog pasa demantov v objemu zlata«. ⁷⁸

Prav tako ima avtor knjige »Les Fleurs du Mal« rad izbrano ter dišečo tropsko floro; s svojim razkošnim vonjem ga opajajo zlasti »tamariske«, ki jih mladi slovenski pesnik imenuje kar »parfumovane tamariske«: »le parfum des verts tamariniers circule dans l'air et m'enfle la narine — parfumovane tamariske in aristokratsko samujoče teje, Tamariska pne nad mano s cvetjem omotane veje in iz vsake čašice cedi se omotna vonjava.« ⁷⁹

Če je bil Baudelairov vpliv na Župančiča že v navedenih primerih mnogokje le posreden, sta mlademu slovenskemu »dekadentu« predvsem okolje in doba zapustila še sledeče tuje izraze: »metamorfoze«, »sfingo«, »fantom« in »ekstazo«, ki jih najdemo tudi pri Verlainu.

Posebnost v Baudelairovem pesniškem jeziku predstavlja tudi emocionalni plural, ki je stilistični izraz za okrepljeno pesnikovo doživljanje in stopnjevano čustvovanje. S takim pluralom smo se že srečali ob Župančičevih »Brezplodnih urah...« Pri avtorju knjige »Les Fleurs du Mal« ga tvorijo besede kot »les ennuis« in podobna abstrakta, potem pa razni izrazi, ki pomenijo klimatične pojave in sferične pojme, predvsem »les ténèbres« in »les soleils«.

Po zgledu Baudelairovih »les ténèbres« srečavamo pri naših modernih, zlasti pri Župančiču, »m r a k o v e«. Toda medtem ko so francoske »les ténèbres« plural že lingvistično morfološko (< lat. tenebrae, -arum), so bili »mrakovi« v slovenščini stilistična novost, ki jo je uvedla v naš pesniški jezik moderna. Ta emocionalni plural, ki pri francoskem poetu izraža predvsem življenjski spleen, najdemo v »Les Fleurs du Mal« na številnih mestih, pogosto tudi v besednih zvezah, ki nam zlasti razjasnijo nastanek in pomen tega stilizma: »pâles ténèbres, lourdes t., froides t., t. vides, le silence et l'horreur des ténèbres, la mer des Ténèbres, les rideaux des ténèbres; des ténèbres, plus denses que la poix, sans matin et sans soir, sans astres, sans éclairs funèbres« ⁸⁰. Župančič ima poleg »mrakov« tudi »mrakove črne« in »večerne mrakove«, »zadušne mrakove globin« in »mrakove bolesti« ⁸¹. Isti stilizem predstavlja pri njem tudi sinonim »temine« oziroma »teme« (grafično daljšo obliko najdemo pri njem desetkrat, krajšo pa samo dvakrat), zlasti v zvezah: »teme globoke, temine brez mej, temine

⁷⁸ Avec ses vêtements ondoyants et nacrés..., F du M, p. 42 — Orijentalni sonet, LZ 1907, str. 513, S, str. 21.

⁷⁹ Parfum exotique, F du M, p. 36 — Vrt mojih sanj (Zimski žarki), LZ 1898, str. 729, CO, str. 30 in 31; Samotna melodija, CO, str. 52.

⁸⁰ Glej pesmi iz »Les Fleurs du Mal«: Brumes et Pluies, Le Flacon, Chant d'automne I, Le Tonneau de la haine, Les Chats, Le Voyage VII, La Fin de la journée, L'Irréparable.

⁸¹ Vrt mojih sanj... (Zimski žarki), LZ 1898, CO; Manom 8, CP; Prebujenje, S in Mesečina, LZ 1917, VZV.

brezobrazne, temine črne⁸². Za razlago tega stilizma pa je pri mladem Župančiču značilno zlasti mesto »Iz beležnice Pavla Kuzme«, črtice iz življenja naših modernih iz l. 1902: »In kadar smo hodili takole sami po polju, nas je večkrat obšlo vse tri. Prišlo je z mrakovi, ko se raztegne ravan v brezkončnost. In modrovali smo. Ah, in turobna je bila ta naša filozofija, tako je bila žalostna in temna...«⁸³

Podoben emocionalni plural so tudi Baudelairove »les frimas«, zlasti v pesmih »Ciel brouillé« in »Brumes et Pluies«, kjer pesnik uporablja besedo izrazito simbolično v smislu pesimistične erotike in spleena:

Rien n'est plus doux au coeur plein de choses funèbres,
Et sur qui dès longtemps descendent les frimas,
O blafardes saisons, reines de nos climats,
Que l'aspect permanent de vos pâles ténèbres.⁸⁴

Pri Otonu Župančiču naletimo na medel odsev teh »frimas« v »Bolnih rožah« v »Čaši«, kjer toži: »Nad mojim žitjem je ugasnil dan, na moje setve mrazi dahnili...«, in v »mrazovih« kasnejše moško ponosne in duhovno samozavestne »Drevo v mrazu — Sebi«⁸⁵.

Analogno kot »les ténèbres« je Baudelairu nastal emocionalni plural »les soleils«⁸⁶. Njegov tovrstni stilistični zgled se rahlo javlja v »soncih« Župančičevih religioznih vizij in panteističnih himen iz dobe »Samogovorov«⁸⁷.

⁸² Rendez-vous, ČO; Dan III, LZ 1900, CP; Tiho prihaja mrak, LZ 1906, S; Prebujenje, S.

⁸³ Iz beležnice Pavla Kuzme, LZ 1902, str. 816.

⁸⁴ Brumes et Pluies, F du M, p. 203; prim. tudi Ciel brouillé, prav tam na str. 78, zadnji tercet.

⁸⁵ Drevo v mrazu, LZ 1905 — Sebi, S; Nad mojim žitjem je ugasnil dan... (Bolne rože), ČO, str. 72. Neprimerno močnejši in očitnejši je vpliv citirane »Brumes et Pluies«, zlasti glede pesniškega prenosa zimske impresije na poetovo srce, na Murnovi »Kje tihi si mi dom?« (osmošolski almanah »Na razstanku«, 1898, str. 8), le da je Aleksandrov tu Baudelairov emocionalni plural zamenjal z enakovrednim slovenskim durativnim glagolom:

Prostrane dalje mrak molči,
prši sneg, zamrzava...
Ah, v srce, zdi se, naletava.

⁸⁶ »Les soleils mouillés de ces ciels brouillés« (L'invitation au voyage), »Les soleils couchants« (prav tam v »Les Fleurs du Mal« in »Poèmes en prose«; tudi Verlaine ima v »Poèmes saturniens« pesem z naslovom »Soleils couchants«), »les soleils malsains d'été« (La Géante), »J'ai longtemps habité sous de vastes portiques que les soleils marins teignaient de mille feux« (La Vie antérieure), »La Curiosité nous tourmente et nous roule, comme un Ange cruel qui fouette des soleils« (Le Voyage II), »mes yeux consumés ne voient que des souvenirs de soleils« (Les Plaintes d'un Icare).

⁸⁷ »V oči zavešene vaše žar solne ugaslih svetil« (Zaprti park, LZ 1905, S), »Nebo je bilo polno mrtvih solne... bili so vse hitreji krogi solne, vse ožji, bližji, in vse bolj krvavi... Okoli križa je besnelo kolo, po nebu kolo poblaznelih solne...« (Vizija, S), »Gori, varljivka — resnica nam, gori! Kaži nam mesta v cvetoči pokrajini, kupol kipenje v solne skritih sijajini...« (Prebujenje, S), »Kar živi, vse k tlom je sklonjeno, kakor pod sonci neusmiljeno žgočimi trava« (Dies irae, Sn 1914, VZV).

Sem spada končno tudi množinska oblika imen rek, kakršno najdemo v fantaziji Baudelaira-esteta »Rêve parisien« in v Župančičevem panteistično občutenem III. poglavju »Iz Jerale«. Vendarle bi bilo nápak, ta stilizem pri slovenskem pesniku pripisovati zgolj Baudelairu, ker je lasten tudi drugim francoskim simbolistom. Zato moremo v tem primeru pri Župančiču govoriti spet le o nekakem kolektivnem in bolj ali manj podzavestnem vplivu nanj⁸⁸.

Epiteton »črn« v slovenski liriki do Župančiča nikakor ni bil neznan pojav, saj ga srečamo pred njim že vsaj pri dveh pesnikih osebne melanholije, kakršna sta bila Simon Jenko in Gregorčič. Najdemo ga celo v naši ljudski pesmi, in sicer v nekaterih stalnih besednih zvezah. Nekaj takih stalnih ukrasnih pridevkov po zgledu narodne srečamo tudi v Župančičevi zgodnji otroški pesmi v dobi izpred »Čaše«: »črna gora«, »črni vran«, »črna rana«. V novih, za našo poezijo dotlej nenavadnih ter sugestivnih pomenskih zvezah pa najdemo ta epiteton pri Župančiču v njegovi dunajski dobi, ko stá vplivala nanj s svojim novim in prefinjenim stilom zapadnoevropska dekadenca in simbolizem, v našem primeru pa zlasti Baudelaire. Za poeta kolorista in pesimista, ki je razočaran nad ljubeznijo in življenjem vzdiknil: »Pour moi tout était noir et sanglant désormais!« in »Je cherche le vide, et le noir, et le nul«⁸⁹, je »noir« morda najznačilnejši, zato pa tudi najpogostnejši epiteton. Tako pozna Baudelaire »noire colère«, Župančič pa »črni gnev« in »črni srd«, francoski poet »l'amour véritable, avec ses noirs enchantements«, »des plaisirs noirs«, »volupté noire« in slovenski pesnik »črne strasti«⁹⁰.

Precej pogosten je pri Baudelairu tudi epiteton »mystique«, zlasti v pesmih s spiritualno erotiko. Pri Župančiču ga srečamo dosledno le v okviru znanega neoromantičnega simbola »rosae mysticae«, »mistične rože« oziroma »rože skrivnosti polne«⁹¹, kar dokazuje, da gre v tem pogledu pri slovenskem pesniku za vpliv tedanje dobe na splošno.

Primere metaforike z religiozno liturgičnega področja moremo kot dediščino dunajske dekadentske šole zasledovati pri Župančiču od njegove prve pesniške zbirke do novejših stvaritev, kakršna je lirična drama »Veronika Deseniška«. Na splošno gre torej tudi tu

⁸⁸ »V neznanska brezna se mečejo, skoz stene — pečine se kličejo: kristalno žvenkljajoče bodoče Save in Drave in Soče in Volge in svete Gange in Nili —« (Jerale III. pogl., LZ 1927, str. 1—3, NB) — »Insouciantes et taciturnes des Ganges, dans le firmament, versaient le trésor de leurs urnes dans les gouffres de diamant« (Baudelaire, Rêve parisien, F du M; sorodno mesto ima tudi Verlaine v »Nocturne parisien« iz »Poèmes saturniens«); »Le froid rapait du fer pulvérisé en brouillards roux sur des Volgas et des Oders« (Verhaeren: Celle des voyages, Les vignes de ma muraille).

⁸⁹ Un Voyage à Cythère, F du M, p. 239; Obsession, ibid., p. 122.

⁹⁰ Les Litanies de Satan, F du M, p. 252 — Pesem mladine, LZ 1900, str. 737, ČP, str. 83; Ob Kvarneru, ČP, str. 90; Le Vin de l'assassin, Le Poison, A une Madone, F du M, pages 218, 76 et 93 — Meni se hoče..., ČP, str. 83.

⁹¹ Rosa mystica — Ti skrivnostni moj cvet..., LZ 1899, ČO (Albertina), tudi motto za »Čašo«; Moja Madonna! (Albertina), ČO; Motto za »Samogovore«; Ko so se razlili..., Sn 1915.

za vpliv dobe, vendarle poznamo nekaj stilizmov te vrste, ki nekoliko spominjajo posebej na Baudelaira.

Tako primerja francoski poet bučanje morja in gozdov katedralam, v katerih grme orgle ali odmevajo tegobni koraki menihov. Podobno komparacijo srečamo tudi pri Župančiču:

Grands bois, vous m'effrayez comme des cathédrales,
Vous hurlez comme l'orgue; et dans nos coeurs maudits,
Chambres d'éternel deuil où vibrent de vieux râles,
Répondent les échos de vos De profundis.

Zašumeli lesi,
zašumeli tihi,
kot na koru bi molili
črni bi menihi.

O šum vodâ zvečer	Podzemskih katedral
iz dalje neprestani!	oboki in oboki...
O spev slapov ubrani	iz njih, iz orgel, zvoki
v zvezdâ strmeči mir!	gnetó se val na val. ⁹²

Drugič služijo Baudelairu liturgični predmeti in obredi, preneseni v cvetočo poletno pokrajino, oblito z zarjo zahajajočega sonca, kot simboli pesnikovih otožnih ljubezenskih spominov in koprnenja. Bilke skrivnostno drhte, cvetovi rož pa so kadilnice, ki se jim vije vonjivi dim do čudežne monštrance na žrtveniku ljubezni. Slično simboliko glej tudi pri Župančiču:

Voici venir les temps où vibrant sur sa tige
Chaque fleur s'évapore ainsi qu'un encensoir,
— — — — —
Le ciel est triste et beau comme un grand reposoir,
— — — — —
Le soleil s'est noyé dans son sang qui se fige...
Ton souvenir en moi luit comme un ostensor!

Okrásila se s cvetkami poljana.
Tajnostno okrog trepetanje —
povzdigovanje.
Vse travne bilke se zibljejo,
v molitvi se pripogibljejo,
a rožice mašujejo,
iz kelihov jasnih žrtvujejo
solncu nebeškemu svojo kri...⁹³

Vrsta prisodob pri Baudelairu govori o prefinjenosti in niansiranosti njegovega čustvovanja in umetniškega izraza: tako razpenja peruti njegova duša, pa tudi njegove misli dvignejo krila in polete svojemu cilju naproti; z omamno dišečih tropskih dreves curlja na

⁹² Obsession, F du M, p. 122 — Pred nevihto, »Zvonček« 1900, str. 119; Večerna, LZ 1918, str. 272.

⁹³ Harmonie du soir, F du M, p. 73 — Ti gizdava devojka Julijana (Albertina), CO, str. 18.

človeka pod njihovimi razkošnimi krošnjami lenivo in uspavajoče ugodje in skozi lepe oči pesnikovega dekleta kaplja nekaj kakor noč prijetno mehkega.⁹⁴ Med taka in podobna izbrana, a skoraj redna stilistična sredstva, kakor so glagolski sinonimi »filtrer, ruisseler, pleuvoir« ali »les ailes«, spadajo pri Baudelairu tudi »les voiles, les rideaux«. V tem poslednjem primeru je zveza francoskega poeta s pesnikom »Čaše opojnosti« spet nekoliko ožja.

Baudelaire in njegova ljubica uživata trenutke spokojne sreče ob rožnato zavešenih večerih: »les soirs au balcon, voilés de vapeurs roses«, »les voiles du soir, passementés d'or fin«.⁹⁵ Ob dolgih jesenskih dnevih in samotnih večerih pa pesnika duši spleen in tedaj so megle podobne sivim koprenam in mrakovi so kakor mrtvaški prt, ki tesno ovija njegovo trudno dušo: »ces jours blancs, tièdes et voilés; les lourdes draperies des profondeurs de l'Orient; O fins d'automne, hivers, printemps trempés de boue, endormieuses saisons! je vous aime et vous loue d'envelopper ainsi mon coeur et mon cerveau d'un linceul vapoureux; Je vais me coucher sur le dos et me rouler dans vos rideaux, o rafraichissantes ténèbres!«⁹⁶ Stilistično sorodna mesta pri Župančiču: »Kedar spusti večer na zemljo fino pletene zaves; Jesen razgrinja sive pajčolane; že zagrne ga v črne koprene mrak; ob urah črnih, ko vesoljni svet v kopreno neprodarno je odet... kadar izmučen, truden pogled moj okoli sebe videl bo le mrak, tedaj odgrni gosti mi zavoj!«⁹⁷

Naj sledi še nekaj prispodob, ki so obema pesnikoma skupne, a so pri njiju zastopane le posamič.

Ob trenutkih melanholije prehaja in se prelija po »nevidni« vzpetini, móstu bridkost od duše pesnikove izvoljenke do njegovega srca: »l'âme de l'aimée s'épanche, mourante, en un flot de triste langueur, qui par une invisible pente descend jusqu'au fond de mon coeur — Kot mavrica nevidna vzpel se most je med menoj in njo, da je skrivnost lahko hodila med menoj in njo, o, kot bridkost, s povešeno glavo.«⁹⁸

Tematični motiv popotništva je za avtorja »Les Fleurs du Mal« nadvse značilen; o tem nas prepričuje vrsta liričnih pesmi in črtic, kakršne so zlasti »L'invitation au voyage«, »L'Etranger«, »Le Voyage«, »Any where out of the world!« in »La Mort des pauvres«. Naše življenje je večno popotovanje, nemirno romanje; in misli in hrepenenja

⁹⁴ Brumes et Pluies, Le Flacon (Les Fleurs du Mal), sorodno tudi Verlaine v pesmi »Je ne sais pourquoi« iz »Sagesse«; A une dame créole, Les Yeux de Berthe (F du M), sorodno tudi Verlaine v pesmi »L'âme antique était rude...« iz »Sagesse«.

⁹⁵ Le Balcon, F du M, p. 55, Epilogue (Poèmes en prose).

⁹⁶ Ciel brouillé, F du M, p. 78, Le Crépuscule du soir (Poèmes en prose), Brumes et Pluies, F du M, p. 203, La Fin de la journée, ibid., p. 260.

⁹⁷ O ljubica, kedar... (Albertina), ČO, str. 22; Sonet, Snka 1900, str. 171, ČP, str. 72; Prišla si..., ČP, str. 39; Soneti III. in IV., LZ 1900, str. 330. — Docela je prevzel zgoraj navedeno Baudelairovo prispodobo iz »La Fin de la journée« Gradnik v 10. sonetu svojega cikla »Večerna senca« (Svetle samote, str. 146): »Ko v rjuhe črne teme bom zavil«.

⁹⁸ Le Jet d'eau, F du M, p. 150 — Melanholija, LZ 1906, str. 258, S, str. 20.

popotnikov so podobna neprenehoma begajočim oblakom. Na odmeve tega in sorodnih baudelairovskih motivov naletimo mestoma pri Cankarju.⁹⁹ »Popotnika« pa najdemo tudi kot stilno sredstvo v obliki komparacije pri Baudelairu in Župančiču. Kakor se ozira popotnik, preden utone v noč, žalostno za ugaslimi zarjami za seboj, tako čutita pesnika v sebi domotožje po svetli preteklosti, brezskrbni mladosti in srečni ljubezni: »Je brûle de peindre celle qui a fui si vite, comme une belle chose regrettable derrière le voyageur emporté dans la nuit!«

Elle cherchait d'un oeil troublé par la tempête
De sa naïveté le ciel déjà lointain,
Ainsi qu'un voyageur qui retourne la tête
Vers les horizons bleus dépassés le matin.

Prišla si... tak pride zlat oblak
na večerno nebo:
popotnik je komaj ustavil korak
in komaj zadivilo se je oko,
že zagrne ga v črne koprene mrak.¹⁰⁰

Z Baudelairom je končno pri Župančiču sorodna še metafora »hrepenenje žge in razjeda možgane«: »cygne, rongé d'un désir sans trêve; nous partons, le cerveau plein de flamme, le coeur gros de rancune et de désirs amers; nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau, plonger au fond du gouffre — In hrepenenje žge mu drob, možgane mu razjeda.«¹⁰¹

Avtor knjige »Les Fleurs du Mal« dojemata zunanji in doživlja svoj notranji svet izredno nazorno in plastično, zato je poosebljanje v njegovi poeziji nekaj prirojenega in skoraj samogibno delujočega in v njegovem pesniškem slogu tako pogostno in značilno. Župančičevi estetski naravi, ki je predvsem muzikalna, je personifikacija kot stilno sredstvo v splošnem precèj tuja. Vendarle je med njegovimi razmeroma redkimi nekaj takih, ki spominjajo na Baudelaira.

Tako se dekletu mladega Župančiča, ki jo naziva z »dušo mojo«, na njeni svetli poti po sinjih višinah »čudijo« eterske »brezkončnosti«, slično kakor se duša Baudelairove ljubice v svoji ljubezenski ekstazi »s'élance vers les vastes cieux enchantés«.¹⁰²

Francoskemu poetu je nekoliko sorodna tudi personifikacija »izgubljenih dni«, ki se ob »Mraku« mlademu slovenskemu pesniku »smejó iz temé«: »Sombres ou lumineux, je vis vos jours perdus; Vois

⁹⁹ Prim. motiv popotnika in oblakov kot razpoloženski okvir ob začetku in koncu Cankarjeve povesti »Življenje in smrt Petra Novljana« iz 1903. l. in motiv »N'importe où n'importe où! pourvu que ce soit hors de ce monde!« v poslednjem poglavju njegovega »Kurenta« iz l. 1909.

¹⁰⁰ Le désir de peindre (Poèmes en prose), Femmes Damnées, F du M, p. 283 — Prišla si..., CP, str. 39.

¹⁰¹ Le Cygne II, F du M, p. 177—178, Le Voyage I et VIII, ibid., p. 262 et 269 — Ptíč Samoživ, CP, str. 112.

¹⁰² Himna, CO, str. 54 — Le Jet d'eau, F du M, p. 149.

se pencher les défunes Années, sur les balcons du ciel, en robes surannées, surgir du fond des eaux le Regret souriant!¹⁰³

Najožja pa je te vrste sorodnost med pesnikoma v že omenjeni poosebitvi mraku, ki prihaja zvečer k nemirnemu pesniku komaj slišno z volčjimi koraki: »Ma Douleur, tu réclamaïs le Soir; il descend; le voici... comme un long linceul traînant à l'Orient, entends, ma chère, entends la douce Nuit qui marche!«, »Voici le soir charmant, ami du criminel; il vient comme un complice, à pas de loup!«; »Vseokoli plazi se po prstih kot ponočni volk okoli staje«, »Tiho prihaja mrak, plah je njegov korak, ni ga čuti«. Na personifikacijo noči kot žene z žalno vlečko v prvem zgoraj navedenem Baudelairovem primeru pa spominja sorodna Župančičeva iz neke njegove otroške pesmi: »Izmed smrek je noč stopila, čez poljane gre šumeče, svilna vlečka za kraljico, črni mrak za njo se vleče.¹⁰⁴

Bolj subjektivnega, osebnoizpovednega lirika, kakor je Baudelaire, si je pač težko misliti. Zunanji svet mu je samo simbol, prisposoba ali pa razpoloženski okvir, središče vsega njegovega doživljanja in čustvovanja pa je njegova duša, »mon âme«, ki je pesniku že kar nezavedno rabljena in stalna metonimija za njega samega. V tej duši živi čustvo duhovnega aristokratstva, ponosa na lastno samotno vzvišenost in bolečino; opaja jo burni erotični senzualizem, nato pa napolnjuje žar spiritualne ljubezni; končno bolna, strta in trudna tava po megli in teminah spleena.¹⁰⁵ In to svojo dušo in srce francoski poet pogosto nagovarja; apostrofa sodi pri njem med najpomembnejše figure, kakor je personifikacija najznačilnejše stilno sredstvo med njegovimi tropi.¹⁰⁶

Tudi mladi Župančič opeva svojo dušo v na videz sličnih življenjskih položajih in jo nagovarja.¹⁰⁷ Vendarle gre za ožjo sorodnost z

¹⁰³ Mrak, Vrtec 1899, str. 75 — Les petites Vieilles IV, F du M, p. 186, Recueillement, ibid., p. 157.

¹⁰⁴ Recueillement, Le Crépuscule du soir, F du M, p. 157 et 191 — Moje barke, CO 1899: »kot v puščavi lev okrog šatorov«, CO 1911: »kot ponočni volk okoli staje«; Tiho prihaja mrak, LZ 1906, str. 1, S, str. 25–26; Kum Jarnejko, »Zvonček« 1903, str. 56.

¹⁰⁵ »Mon âme sur le rocher du cristal calme et solitaire s'était assise« (Les bijoux, F du M); »Ta chevelure, un port retentissant où mon âme peut boire à grands flots le parfum, le son et la couleur« (La Chevelure, ibid.), »ta salive qui mord plonge dans l'oubli mon âme sans remord« (Le Poison, ibid.), »Ils marchent devant moi ces Yeux pleins de lumières en chantant le réveil de mon âme« (Le Flambeau vivant, ibid.), »A la très chère, à la très belle qui remplit mon cœur de clarté et dans mon âme inassouvie verse le goût de l'éternel« (Hymne, ibid.), »Mon âme resplendit de toutes vos vertus« (Les petites Vieilles IV, ibid.); »Moi, mon âme est fêlée...« (La Cloche fêlée, ibid.), »discutant avec mon âme déjà lasse« (Les sept Vieillards, ibid.).

¹⁰⁶ Primere takih apostrof na lastno srce in dušo pri Baudelairu najdeš v pesmih: »Que diras-tu...«, »Tout entière«, »Le portrait« (iz cikla »Un fantôme«), »Les Aveugles«, »Sur le Tasse en prison«, »Le goût du néant« iz »Les Fleurs du Mal« in črtici »Any where out of the world« iz »Poèmes en prose«.

¹⁰⁷ »Ti gizdava devojka Julijana! Nocoj, nocoj me poslušaj, nocoj govori moja duša iz sonca s teboj!« (Ti gizdava devojka..., Albertina, CO-MP).

Baudelairo le v enem samem, že omenjenem primeru v pesmi »Tiho prihaja mrak«, kjer pesnika ob trenutkih večernega spleena mirita svoje srce: »Sois sage, ô ma Douleur, et tiens-toi plus tranquille! Entends, ma chère, entends la douce Nuit qui marche! Recueille-toi, mon âme, en ce grave moment! — Tiho prihaja mrak, plah je njegov korak, ni ga čuti. Srce, zakaj drhtiš? Česa, povej, se bojiš v tej minuti?«¹⁰⁸ Na splošno pa gre tudi v tem pogledu pri Župančiču predvsem za vpliv dobe oziroma za kolektivni vpliv raznih zapadnoevropskih dekadentov in simbolistov, kajti na opevanje in nagovarjanje lastnega srca in duše naletimo pogosto tudi pri Verlainu in Dehmlu.¹⁰⁹ V dobi »Samogovorov« pa se je njihovemu zgledu pridružil še Verhaerenov. Toda Župančičev življenjski nazor se je medtem že do kraja spremenil. Zato slovenski pesnik zdaj ne poje več baudelairovsko dekadentsko o svoji »trudni duši«, začarani v ozek krog sebičnih strasti in malodušnega obupa, ampak o »srcu«, ki sorodno kakor Verhaerenovo »mon coeur multiplie« utriplje »v taktu mogočnem, potisočrjenem«¹¹⁰ z ritmom širokega naprednega sveta in prebujajočih se delovnih množic, družji svoj napor z njihovim in z njimi veruje v novo bodočnost.

Ko doseže umetnik moško ustaljenost svoje življenjske filozofije ter dovršenost svojega umetniškega izraza, se pogosto zave, da je bilo v njegovem mladostnem delu ne le precèj oblikovno nedognanega, ampak kot posledica tedanje njegove čustvene neustaljenosti in sprejemljivosti za zunanje vplive v vsebinskem pogledu tudi mnogo takega, kar je modno nedoživeto ali pa ima le prehodni značaj. Teh šibkih strani svoje mladostne poezije se je zavedel tudi Župančič, ko se je

»In jaz in moj žar? Suj bliske, vihar! Molče izgorela duša bi moja...« (Epilog, S): »Divje polje duša moja, sili k tebi — daleč, daleč — Albertina... Daj, napolni vnovič čašo, da se peni, da iskri se — vriskajoča duša moja pije jo na dušek ves.« (Divje polje..., Zimski žarki, LZ 1899, CO), »ta opojni čar očesa otroško-nedolžnega kazal sem celo noč svoji duši grešnici« (Kes, CO), »O, duša te moja vsa polna je bila, ljubezen iz nje te brez konca je lila, kot glorio žari svetniku svetosti« (Na vrtu, na polju..., MP); »In nikjer, nikjer tolažbe duši ni potrti« (In nikjer..., Zimski žarki, LZ 1898, CO), »Ne vzdramiš iz mrtvila je, ne dvigneš duše trudne« (Večno življenje, CO), »dušica moja, bolna, otožna« (Zvezdice, Jutro, CO), »moja duša po teminah bolna je taval« (Jutro, LZ 1899 — Beli dan na okno trka, CP). — Primeri za tovrstno apostrofo pri Župančiču v pesmih: »Pred božji grob...« (Velikonočni soneti, Mladost 1898, CO), »Epilog« (S), »Kot bi viseli...« (Zimski žarki, LZ 1898, CO), »Zvečere« (CP), »Drevo v mrazu — Sebi« (LZ 1905—S).

¹⁰⁸ Recueillement, Le Crépuscule du soir, F du M, p. 157 et 192 — Tiho prihaja mrak, LZ 1906, str. 1, S, str. 25—26.

¹⁰⁹ Prim. Verlainove pesmi »Il pleure dans mon coeur« (Romances sans paroles), »O triste, triste était mon âme« (ibid.) in »La dure épreuve va finir« (La Bonne chanson). Se močnejša pa je tu sorodnost med Župančičem in Dehmlom, in sicer v pesmih z značilnimi naslovi »Sommerabend« in »Einsamkeiten« (Erlösungen), kjer pesnik takole nagovarja svoje srce: »So sei doch froh, mein Herz, in all dem Frieden!« in »Was störst du mich, mein allzu lautes Herz!«

¹¹⁰ Verhaeren, La foule (Les Campagnes hallucinées) — Župančič, Duma (Samogovori).

nekako v dobi »Samogovorov« priporil do svoje notranje podobe. Tako moramo kot samograjo lastnega mladostnega dela razumeti deloma že Župančičevo kritiko Ilesičevega izbora njegovih pesmi za »Cviece« iz leta 1907, o katerih je sodil, da so »nesramno slabe«.¹¹¹ Podobno je izjavil v svojem govoru o Župančiču v dunajski »Sloveniji« 1909. leta dr. Prijatelj, da ve, »da Župančič nima rad svojih prvencev«.¹¹² In 1911. leta je pesnik sam v svojem znanem razgovoru z dr. Izidorjem Cankarjem izrekel o njih spet zelo ostro avtokritiko: »Čaša opojnosti je knjiga, ki je ne cenim. Zato bi jo uničil, ko bi bila moja last, pa ni več. Če bi pometal iz nje, kar mi ni všeč, bi morda ostalo kakih deset pesmi.«¹¹³

Prilika za kritičen pretres lastne mladostne lirike se je Župančiču tudi ponudila, ko je urejal antologijo teh svojih pesmi pod naslovom »Mlada pota« (1920). Najbolj izbirčen in strog je bil pesnik pri izboru pesmi iz »Čaše«. Iz nje jih je od 54 prepustil v antologijo le 18: izločil jih je torej točno dve tretjini. Izmed pesmi iz cikla »Albertina« jih v »Mlada pota« ni sprejel polovico, venec pesmi »Zimski žarki« pa je izpadel v celoti; od pesmi pod skupnim naslovom »Steze brez cilja« se jih je pesniku zdelo primerno črtati več kakor polovico, med njimi n. pr. »Brezplodne ure...«, »Kes« in »Himno«; tudi cikla z baudelairovskim simboličnim naslovom »Bolne rože« Župančič z izjemo dveh pesmi ni ponatisnil, od sedmih romanc je izšla vnovič le ena sama. Bistveno drugačna sodba je doletela drugo Župančičevo zbirko, kjer je razmerje med sprejetimi in izločenimi pesmimi ravno obratno kakor v »Čaši«: tu se je Župančiču od 66 pesmi zdelo za »Mlada pota« negodnih le še 19; med eliminiranimi pesmimi najdemo tu seveda predvsem »Čez ves obraz...«, kakor so tudi iz »Samogovorov« po pesnikovi volji izpadle pesmi, kot so »Orientalni sonet«, »Svojim prijateljem« in »Metamorfoze«.

Na osnovi izvedene primerjalne analize obeh pesnikov se nam izluščijo tile zaključki o odnosu mladega Župančiča do Baudelaira in o vplivu le-tega nanj:

Skoraj nikjer v Župančičevi liriki ne najdemo pesmi, na katero bi neka umetnina francoskega poeta vplivala v celoti in globini, se pravi, z vso svojo notranjo problematiko, s posebnim občutjem življenja in pogledom na svet. Baudelairov vpliv pri mladem Župančiču srečavamo navadno le v obliki posameznih zunanjih, tematičnih in stilnih prvin sredi pesmi. Verjetno so ti elementi v liriko slovenskega pesnika prihajali češče preko nemških prevodov iz Baudelaira kakor pa naravnost iz izvirnika »Les Fleurs du Mal«. V veliki meri jih je Župančiču utegnulo posredovati tudi tedanje dunajsko literarno okolje

¹¹¹ Oton Župančič: »Cviece slovenskoga pjesništva«, LZ 1907, str. 501–505; prim. tudi Ilesičev odgovor pesniku prav tam na str. 505.

¹¹² NZ VI, str. 157.

¹¹³ DS 1911, str. 75 in sl. — »Obiski«, str. 171.

z raznimi posnetki in predelavami, pri čemer se avtor »Čaše« pogosto niti ni mogel jasno zavedati prvotnega porekla takih motivov in stilizmov, ker so bili nekako v celotnem ozračju dobe. Zato smo jih imenovali *baudelaizme*.

Pri opredeljevanju Župančičevega odnosa do Baudelaira torej ne more biti govora o kakem globlje ali celo trajno sorodnem občutenju življenja in doživljanju sveta, kakor je lastno nekateri dvojici sorodnih duš tudi med velikimi imeni v svetovnem slovstvu, da vzamemo za primer samo avtorja »*Les Fleurs du Mal*« in njegovega ameriškega duhovnega dvojnika Edgarja Allana Poeja, še manj pa o slepem zunanjem posnemanju, ki označuje pogosto razne slabokrvne pesniške epigone velikih mojstrov. Kajti Župančičeva lirika razodeva že v svojih začetkih kljub raznim tujim vplivom tako v oblikovnem, zlasti pa vsebinsko idejnem pogledu jasne in krepke nastavke bodoče močno svojske in evropsko pomembne umetniške osebnosti. Župančič je svojo individualistično dekadenco dobo, ki je bila v bistvu le prehodna doba njegovega lastnega mladostnega čustvenega »zanosa« in neustaljenosti, a okrašena po okusu tistega časa tudi z nekaterimi zunanjimi atributi dekadence tematike in stila, prav kmalu prebolel. Iz njega se nam je nato razvil radosten glasnik življenja in izrazit nacionalno-socialni borec, ki je vselej s srčno prizadetostjo in zastavitvijo vseh svojih duhovnih sil spremljal naš družbeno-politični razvoj, trpljenje, borbo in napredek svojega ogrožanega naroda in izkoriščenega preprostega ljudstva; hkrati pa smo Slovenci v njem dobili največjega mojstra svoje besede, ki mu je znan sleherni njen pomenski odtенок in ki ima nepogrešljivo uho za njen najtišji zven.

Dekadenca predstavlja tako v Župančičevem kakor tudi v razvoju naše moderne le kratko, prehodno stopnjo. Vendarle bi bilo nápak, če bi menili, da je bila zanje do kraja negativna in da je šla mimo njih čisto brez koristi. Njen pomen za razvoj novejšje slovenske lirike je pravilno opredelil že Ivan Cankar v pismu Zofki Kvedrovi z dne 8. maja 1900,¹¹⁴ v katerem je hkrati tudi prvič napovedal preobrat svoje umetnosti iz pesimističnega solipsizma francoskih dekadentov v socialno reformatorstvo velikih ruskih realistov: »Jaz sem dihal dekadenco toliko časa, da sem se naposled utrudil... Umetnost dekadentov je mučenje samega sebe... Na vsak način pa je dekadence mnogo koristila; vsled njenega vpliva je postalo čustvovanje globokeje in fineje in izražanje nijansirano in izvirno. To zadnje je njena največja zasluga, zakaj — posebno pri Slovencih in Hrvatih, — je postal zadnje čase pesniški in pripovedni jezik grozno šablonski. — Še nekaj, — in to je glavni vzrok, da so mi izrastki takozvane dekadence postali zoperni. Pri nas tam doli je potreba reformacije in revolucije v političnem, socialnem, v vsem javnem življenju, in tej reformaciji mora delati literatura pot...«

¹¹⁴ LZ 1934, str. 425.

Ob spoznanju usodnotežkega gospodarskega in političnega položaja Slovencev v dobi, ko so naši ljudje zlasti po Dolenjskem in Notranjskem zaradi kapitalistične agrarne krize zapuščali domove in zemljo ter se množično izseljevali v tujino, ko so severni sosede v zvezi s svojimi imperialističnimi načrti na jugu zlasti nad obrobnimi slovenskimi pokrajinami izvajali najhujši germanizatorski pritisk, domači liberalni in klerikalni voditelji pa kljub vsemu temu pod lažnim geslom dela za narodov blagor vodili najbolj sebično in ogabno strankarsko politiko, sta se oba največja člana naše moderne, Ivan Cankar in Oton Župančič, odvrnila od individualistične zapadnoevropske dekadence in se odločila za občestveno, socialno-tvorno in borbeno smer umetnosti; pri Cankarju je njegovo izrazito proletarsko in družbeno poreklo takšno usmerjenost le še pospešilo. Prav v tej tesni povezanosti literature z življenjem lastnega naroda in ljudstva pa je najvidnejša značilnost in najvišja odlika umetnost naših modernih.

ZAPISKI IN GRADIVO

STRIC ŠIMEN

Dr. Petrè navaja v svoji skrbno sestavljeni študiji »Rod in mladost Ivana Cankarja«, da se je staremu očetu Ivanovemu, Jakobu Cankarju, v dveh zakonih rodilo 21 otrok. Peti otrok Simon (Šimen) je bil rojen 20. okt. 1828. In o njem omenja dr. Petrè, »da se je za Simonom izgubila sled«. Pa se ni izgubila. Stric Šimen je dočakal visoko starost in zapustil v naši družini globoko začrtan spomin. Uveljavil se je bolj kot njegovi bratje, ker se je povzpел v svoji socialni karieri do c. kr. uradnega sluge pri okrajnem glavarstvu. Pri njem je našel Ivan stanovanje za nekoliko prvih mesecev svojega šolanja v Ljubljani. In Ivan se tega spominja z grenkobo v srcu. (»Stric Šimen«, XVIII. zv. zbr. spisov, str. 349.)

Stric Šimen je bil polbrat našega očeta in za 14 let starejši od njega. Kot vsi odrasli moški otroci Jakoba Cankarja, se je tudi on izučil krojaštva in ker ni mogel konkurirati s svojim očetom, se je umaknil v bližnjo Borovnico. Tam se je sprva ukvarjal s krojaštvom, a njegova ambicija je šla za »višjim«. In se mu je posrečilo, da je postal občinski in sodnijski glasnik za Borovnico in okolico. In tako je vsak teden prihajal z uradnimi spisi tudi na Vrhniko. Včasih se je oglasil tudi pri nas. Otroci smo ga obletavali s »stric, krajar!« — pa krajarja nismo dobili nikoli. Bil je čemeran človek in pri nas prav nič priljubljen. Zdi se, da se z našim očetom nista posebno razumela. Ne vem, ali je nesoglasje in antipatija prihajala od tod, ker je naš oče podedoval hišo, ki je medtem že davno pogorela, ali je pa bil temu povod »uradni«, »višji« položaj strica Šimna.

Stric Šimen je bil oženjen — Uršula je bilo ženi ime — in je imel dva otroka: Ivana, ki so ga klicali za Johana, in hčer Micko. Tudi Šimnov Ivan se je izučil krojaštva, bil je veseljak, lep človek s črno brado. Tudi on se je oženil, z neko vdovo, pa jo je pustil na cedilu in odšel v tujino. Od vseh Cankarjev je Šimnov Ivan odjadral najbolj daleč: v Brazilijo. Tam je bil zaslužjen na kavinih plantažah, in ker je preveč čislal pijačo, se ni mogel nikdar odkupiti in je tam pustil tudi svoje kosti. — Šimnova hči Micka, ki se ni nikoli možila, je pa menda še danes živa in bo zdaj blizu 90-letna. Okoli 60 let je bila uposlena pri neki tvrdki dežnikov na Mestnem trgu.

Stricu Šimnu se je izpolnila želja za »višjim« uradnim položajem. Od vaškega glasnika se je vzel do pravega uradnega sluge pri c. kr. okrajnem glavarstvu za ljubljansko okolico. Krog leta 1885 se je preselil iz Borovnice v Ljubljano in dobil stanovanje v zgradbi samega glavarstva na Vodnikovem trgu. Mislim, da poslopje še danes stoji. V pritličju je bila z desne trgovina z železnino, na levo z vhodom iz veže je pa bilo stanovanje strica Šimna: dve sobi in kuhinja.

Kmalu po njegovi preselitvi v Ljubljano so gospodje na Vrhniki sklenili, da bi Ivan zaradi svojega risarskega talenta moral v šole, in sicer v realko. Na Veliki šmaren 1888 so priredili na Mirkah na Kotnikovem dvorišču tombolo z dobitki, ki so jih zbrale rodoljubne vrhniške dame. Tombola, ki je vrgla čistih 100 gld., naj bi bila »prva pomoč« za Ivanovo šolanje. Denar je prevzela gospa sodnikova, ki naj bi naši materi izplačevala mesečnih 5 gld. — O tej podpori in njenem izplačevanju bi se dalo napisati posebno poglavje.

Ko so tako položili »temelj« za Ivanovo šolanje, je bilo potrebno poiskati za Ivana stanovanje v Ljubljani. To skrb so prepustili materi. Bilo je čisto naravno, da je mati koj pomislila na strica Šimna. Šla je v Ljubljano in po dolgotrajnem nagovarjanju, prošnjah in obljubah je pregovorila strica in teto, da sta obljubila Ivanu stanovanje in hrano za mesečnih 10 gld. In tako se je jeseni 1888 znašel Ivan pri stricu Šimnu, a se je koj izkazalo, da Ivanu pri stricu ne bo obstanke. Uršula je bila gospodar v hiši, in stric Šimen se ji ni upal ugovarjati. A Uršula je gledala na Ivana s hudobnim očesom in nerazumljivim sovraštvom. In stric Šimen je seveda potegnil z njo. Ivan ni slišal nikdar prijazne besede, kričala sta nad njim, preklinjala njega in njegove, pustila ga stradati in stric ga je pri vsaki priložnosti pobožal s svojo težko roko. Zunanji povod za to sovražno početje je bila Ivanova bolestna slabost, da je posteljo močil. Ta slabost ga je spremljala tudi v poznejših letih, in Ivan je zaradi tega mnogo trpel, moralno in fizično.

Par dni po prvih božičnih počitnicah je prišel Ivan domu, prezebel in sestradan. Povedal je, da ga je stric zapodil iz stanovanja. Že drugo jutro sta se napotila z materjo nazaj v Ljubljano. In mati mu je našla stanovanje pri trzinski slamnikarici Ani Marješič na Poljanskem nasipu št. 13. Na tem stanovanju je ostal Ivan do velikih počitnic 1892.

Stricu Šimnu je kmalu potem umrla žena Uršula. Čeprav mu je bilo čez 60 let, se je kmalu po drugič oženil. Tudi druga žena je umrla pred njim. Kdaj je umrl stric Šimen, tega bi ne vedel povedati. Vsekakor pa po letu 1901, ko sem se preselil v Sarajevo.

V svojih spisih se Ivan bridko, pa tudi zlobno spominja strica Šimna. Svojo epizodo kot njegov stanar opisuje v že omenjeni črtici »Stric Šimen« (XVIII, str. 349), prav groteskno sliko o njem in o njegovi drugi ženi pa daje v noveli »Na pragu« (VII, str. 265).

Karlo Cankar

NEKAJ O CANKARJEVEM PREDAVANJU »OČIŠČENJE IN POMLAJENJE«

Med predavanji, ki jih je imel Cankar v tržaškem izobraževalnem delavskem društvu »Ljudski oder« za tamkajšnji proletarijat, je po svojem pomenu in ostrih polemikah, ki jih je povzročilo posebno v socialističnem tisku, gotovo najznamenitejše »Očiščenje in pomlajenje«. Pobuda zanj je sicer prišla iz Trsta, a temo si je Cankar izbral sam. Že 10. marca 1918, mu je namreč pisal v imenu društva njegov tajnik Ferdo Kleinmayr (Plemič) in ga povabil na »enkratno javno predavanje«, pri katerem mu je izbira predmeta povsem svobodna. Ker Cankar ni takoj odgovoril, mu je 16. marca ponovno pisal predsednik društva dr. Josip Ferfolja in mu konkretno predlagal, naj bi predaval v mesecu aprilu ali maju. Obenem ga je še prosil za naslov predavanja in za čas, ko bi mogel priti v Trst, kajti to predavanje bi bilo vključeno v večji cikel predavanj na »Ljudskem odru«. Dr. Ferfolja se je obvezal tudi, da mu priskrbi prepustnico pri politični oblasti in poravna stroške. V pripisu

ga nato vabi, naj bi bil pripravljen že za april. Cankar je sedaj najbrž hitro pritrdilno odgovoril, zakaj že 3. aprila mu piše njegov tržaški dopisovalec, da je omenjeno predavanje določeno za 20. april ob 8. uri zvečer s temo »Očiščenje in pomlajenje«, v Trstu samem pa bo lahko njegov gost. Na rob dopisnice mu je dr. Ferfolja značilno pripisal: NB! Pripravi se pošteno! O Cankarjevem prihodu v Trst so tamkajšnji časopisi že v začetku aprila prinesli novice, kar je povzročilo nemajhno zanimanje ne samo med delavstvom, temveč tudi med tržaško inteligenco. Med drugim ga 11. aprila 1918 z razglednico pozdravlja tudi tržaški pesnik Karel Širok, ki izraža svoje veselje nad name-ravanim Cankarjevim prihodom v Trst. Zanimivo je, da Cankar, ki je prišel tja en dan pred določenim datumom, predavanja še ni imel do kraja izdelane-ga. Dopršil ga je šele v stanovanju dr. Ferfolje (Via Vienna 17/I), pri katerem je bil v gosteh, in to v zelo zanimivih okoliščinah.

Dan po predavanju je Cankar rokopis, pisan s svinčnikom (25 četrtnik pole), obljubil v dar Karlu Široku, ki ga je v resnici prejel 30. aprila 1918, potem ko ga je dr. Ferfolja dal pretipkati in odposlati socialističnemu listu »Napreju«. Ta ga je objavil kot podlistek od 27. do 29. aprila 1918, s čimer je izzval polemiko s strani ljubljanskih avstromarksistov, pa tudi Cankarjev odgovor z znamenito izjavo o vlogi slovenskega proletariata v boju sloven-skega naroda za neodvisnost in svobodo.

Tekst objave v »Napreju«, ki je ponatisnjen tudi v CZS XIX, 23—34, se v nekaterih podrobnostih razlikuje od rokopisa. Prvič so odpadla vsa številna naglasna znamenja in podčrtovanje besed, ki jih predavanje kar mrgoli, ta so služila za lažje poudarjanje važnih mest pri govoru, medtem ko popravljanj ali črtanj skoraj ni. Dalje je uredništvo »Napreja« tekst nekoliko retuširalo ali izpustilo nekaj besed. Glavna taka mesta so: str. 24. Tisoči in tisoči mladih, življenja željnih in življenja vrednih bitij padajo (rkp: pada); str. 25. Za besedo: glad, slede tri črtice — — —; str. 26. s skrbjo in strahom (rkp: s stra-hom); str. 27. Posamezni (rkp: Posameznik). V svojem jedru in imenu (rkp: pomenu); str. 28. ... v tej stranki in prosta (rkp: prav ta) zavest mladosti; str. 30. ogledoval (rkp: ogledaval); kot (rkp: kakor) pot iz Ottakringa v Ober-hollabrunn; po svoji osebnosti (rkp: posebnosti); str. 31. ... naroda kmetov in malomeščanov, naroda-proletarcev (rkp: naroda proletarca). Videli so jasno, da mora živeti, (izpuščeno: v narodu in za narod, če sploh hoče živeti.); str. 33. Nikdar se še ni (rkp: Nikdar še se ni); str. 34. ... da nas ta silni vihar (rkp: silni svetovni vihar).

Rokopis Cankarjevega predavanja je bil vsaj še 1926 v lasti Karla Široka, kakor izjavlja pesnik sam (Jutro št. 105, 9. maja 1926.), točen prepis rokopisa pa vsaj še aprila 1945 v rokah pesnikovega brata Alberta Široka.

H koncu bi omenili še manj znano dejstvo, da bi moral Cankar razen v Trstu in Gorici predavati v letih 1907—09 tudi proletariatu v Pulju. Tam je v tej dobi delavski organizator Jože Petejan organiziral »Delavsko izobraže-valno društvo«, podobno tržaškemu »Ljudskemu odru« ali kasnejši ljubljanski »Vzajemnosti«. Vendar do teh predavanj ni prišlo, ker je zanje primanjkovalo denarnih sredstev. Cankar pa se je kljub temu v svoji korespondenci z Jožetom Petejanom še vedno zanimal za kulturno gibanje puljskega delavstva. Žal je ta korespondenca danes verjetno uničena, ker jo je nemški okupator v aprilu l. 1941. pri hišni preiskavi Jožeta Petejana v Mariboru odnesel s seboj. Ivan Cankar je bil okoli leta 1907. tudi sotrudnik centralnega glasila avstrijske socialne demokracije »Arbeiter Zeitung«, kakor je zatrijeval Jožetu Petejanu Cankar sam. (Po pripovedovanju J. Petejana 8. XI. 1948.).

Verjetno je Ivan Cankar začel pisati v avstrijsko-nemško socialistično gla-silo, potem ko je prišel v osebni stik z voditelji avstrijske social. demokratske stranke na strankinem zboru na Dunaju v začetku oktobra 1907, ko je na njem obnem z Etbinom Kristanom zastopal jugoslovansko socialno demokratsko stranko. Do danes je znano samo to, da je v začetku avgusta 1910 izšel v »Ar-beiter Zeitung« vsaj Vidičev prevod Cankarjeve novelete »Mrovec in njegova slava«.

France Dobrovolje

IVAN CANKAR IN KAREL SIROK

V zapuščini Karla Široka,* ki je bil 5. januarja 1942 v Dragi pri Begunjah ubit kot talec, se je ohranilo nekaj važnih spominov na Cankarja: rokopis predavanja »Očiščenje in pomlajenje«, dve še neobjavljeni pismi in tri razglednice s pisateljevim podpisom. Vsi ti dokumenti so sedaj last pesnikovega brata Alberta. Po njegovi ljubeznivi naklonjenosti mi je bilo mogoče pred kratkim gradivo pregledati in ga pripraviti za revijo.

O Cankarjevem nastopu v Trstu 20. aprila 1918 se je nabralo že dokaj podatkov; deloma jih je prispeval Karel Širok sam v članku »Cankar zadnji-krat v Trstu« (Jutro 1926, 9. maja), deloma France Dobrovoljc v sestavku, ki ga prinaša pričujoča številka Slavistične revije. Vse to pa je treba dopolniti še s tem, kar nudi pesnikova ostalina.

O Cankarjevem prihodu v Trst in o izdelavi »Očiščenja in pomlajenja« pripoveduje Karel Širok v opombah, priloženih rokopisu, naslednje:

»Dan pred predavanjem sem odšel na postajo južne železnice, da počakam večerni ljubljanski vlak, ker sem bil uverjen, da se pripelje z njim Ivan Cankar.

Kmalu se je zbralo na postaji več članov »Ljudskega odra« in nekaj Cankarjevih častilcev. Pridrdral je vlak in Cankar se je pojavil na peronu. Ogrnjen je bil s havelokom in v roki je nosil majhen kovčeg. Znanci so ga obkolili in pozdravili, gruča se je pričela pomikati proti mestu. Spotoma srečam dr. Lovrenčiča, ki se je zakasnil in radovedno povprašal, kaj je s Cankarjem. Povedal sem mu, da koraka spredaj v gruči.

»Pojdiva ga pozdravit,« je dejal Joža. Pohitela sva naprej in dohitela gručo. Cankar se je izluščil iz nje in se pridružil nama. V živahnem razgovoru smo šli dalje. Cankar je bil dobre volje. Spotoma mi je segel pod pazduho in nato dejal: »Pa vi malo nesite tole!« in mi ponudil svoj kovčeg.

Vzel sem kovčeg in ga potehtal.

»Saj je čisto prazen!«

»Rokopis je notri.«

»Ali je predavanje že napisano?«

»Žel — Ali nisem priden?«

In vendar ni bilo napisano! Gospa Ferfoljeva mi je pozneje pripovedovala:

»In pomislite! Komaj pol predavanja je imel napisanega. Zato sem ga naslednji dan zaprla v sobo, pa steklenico ruma sem mu prej prinesla, in mu rekla, da ga ne pustim ven, dokler ne bo napisano vse do zadnje besede.«

In napisal je vse do zadnje besede, in kako čudovito je napisal! To, kar je napisal, ni samo lepo, temveč je tudi drzno. Kdo izmed nas si je upal govoriti stranki in režimu tako odkrito! Pomisliti moramo, da je »Očiščenje in pomlajenje« čital Cankar tik za fronto pred očmi cesarskega komisarja in riskiral, da mu nataknejo verige in ga ponovno odženejo v ječo, iz katere se je bil, kakor je sam pravil, izmotal po čudežnem naključju, kateremu še sam ni mogel verjeti.«

Naslednjega dne po predavanju je bil Cankar na obisku pri Karlu Široku in mu tedaj obljubil rokopis »Očiščenja in pomlajenja«, pač v zahvalo za usluge, ki mu jih je ta storil s pošiljkami sadja in cigaret v Ljubljano v letih 1917 in 1918. In v resnici je pesnik prejel Cankarjev tekst 30. aprila, kakor izjavlja sam na listku, ki ga je prilepil na ovitek rokopisa. Že tedaj je moral nastati tudi prepis izvirnika, po katerem je Fr. Dobrovoljc ugotovil razlike med objavo v »Napreju« in resničnim besedilom. Pri ponovnem kritičnem ponatisu originala bo moral bodoči urednik Cankarjevih zbranih del upoštevati seveda tudi vsa ločila, naglasna znamenja in podčrtana mesta v rokopisu, a to ne samo zaradi ritma pisateljeve diktacije, ampak tudi zaradi vsebinske teže posameznih poudarjenih besed.

* O pesnikovem življenju in delu ter o njegovi mučeniški smrti glej spominski članek Josipa Ribičiča v »Razgledih« 1947.

Da niso bila vsa ta znamenja golo retorično sredstvo, pričajo že nekateri zgledi, kakor n. pr.: CZS XIX, str. 23. Brez Trsta, brez morja bi bila svobodna, samostojna, demokratična Jugoslavija nemogoča, bi bila mrtva že ob rojstvu, pokopana za vekomaj (rkp: brez morja, ... mrtva že ob rojstvu; ...); str. 24. Prerojenemu, iz trpljenja, iz groznice in blodenj vzdramljenemu se zdi, da je vse njegovo prejšnje bitje in nehanje nekje v daljavi za njim, da je vmes celo dolgo, veliko in strašno življenje (rkp: ... iz gróznice... nekje... da je vmes celo dolgo...); str. 24. vzdignil je valove morja (rkp: morjá); str. 24. ne prizanesi niti ne ponižnim bilkam na senožeti (rkp: senožeti); str. 26. Nedorasli prepevajoči otroci so šli (rkp: Nedorasli.); str. 26. so se vrnili iz jeklene kopeli (rkp. kópeli); str. 26. za celotno vesoljno človeštvo (rkp: celotno.); str. 28. Enako je začutila potrebo pomlajenja »narodno-napredna stranka«. Ta stranka našega malomeščanstva (rkp: »narodno napredna stranka«, — ta stranka); str. 29. kljub vztrajnemu in požrtvovalnemu delu Etbina Kristana in nekaterih maloštevilnih njegovih sovrstnikov (rkp: in nekaterih — maloštevilnih — njegovih sovrstnikov); str. 30. Sam sem bil priča, ko je delavec, rudar ogledoval roko govornika-inteligenta (rkp: ko je delavec, rudár, ogledával); str. 33. »Ta peščica dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metežu izginila (rkp: metéžu); str. 34. In iz močvirja se vzdigne žarka visoka postava (rkp: žarka.).

Podčrtana mesta (tu označena s kurzivo): str. 26. Kakor posamezni človek, je stranka *živo bitje*, ne mrtev kamen. — Str. 26. življenje naroda je *njeno* življenje, trpljenje naroda *njeno* trpljenje, moč naroda — *njena* moč. — Str. 29. industrijski delavci, ki so se brigali za svojo pravično krušno stvar in se niso zanimali za *pravo nič drugega*. — Str. 29. in prav nič ni čudno, če jim je bila *v tistih časih* poglavitna in pravzaprav *edina* skrb, da potom organizacije priporočijo delavcu boljši kos kruha. — Str. 30. Inteligentje so vedeli, da delavstvo ne potrebuje *edinole telesnega* kruha. — Str. 32. Sploh pa je odgovor na tako sklicevanje zelo lehák: *govóri* človek, *govóri* stranka, *govóri* narod, *k a d a r* je čas! In *z d a j* je čas! — Str. 32. slovensko delavstvo, ki je vajeno preizkušenj in trpljenja, vajeno *bojevo*, in je *vztrajno* v bojih. — Str. 33. *Strahopetec* jc, kdor *z d a j* trepeče... — Str. 33. *Jaz* upam v *žitljenje*! In takrat, kadar si uresničimo to *pravo* življenje, *takrat* si bomo spet pogledali v oči in se povprašamo: »Kdo si? Kako misliš ti? Ali si mi brat ali nébrat?« — Str. 34. Jaz verujem, da bo iz te brezprimerne preizkušnje izšlo *prerajeno* človeštvo!

Razen tega je za raziskovalca Cankarjevega dela zanimivo, da ima peti list rokopisa na drugi strani naslednje, s črnilom pisano besedilo:

Konec.

Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je težko na telo in dušo, kakor pokrov na rakev.

Navedeni stavek je prvi v zaključni črtici »Podob iz sanj« in se v končni redakciji glasi:

»Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na rakev.«

Kakor vse kaže, Cankarju prvotna oblika stavka ni prijala, zato je rajši vzel nov list, kakor da bi besedilo popravljaj.

Karel Širok se je po pripovedovanju brata Alberta seznanil s Cankarjem pozimi leta 1916, ko ga je obiskal na Rožniku s komponistom Ivanom Grbcem. Globljih odnosov med obema ni bilo, pač pa je Cankar čutil prijetno dolžnost, da se pesniku pismeno zahvali za njegova darila. Tako je poslal Izidor Cankar 15. februarja 1918 v Trst razglednico z naslednjim besedilom:

Velecenjeni gospod! Pošiljatev sem prejel in jo Ivanu izročil, kakor priča njegov podpis. Pozdrav!

Prisrčno Vas zahvalim!

Izidor Cankar

Ivan Cankar

Toda že nekaj dni nato piše Ivan Cankar sam v Trst — na naslov: Gospod Karel Širok, učitelj v Trstu, Kjarbola zg. 11. — naslednje, v marsikaterem pogledu zanimivo pismo:

Dragi gospod Širok!

Prejel sem Vašo ljubeznivo pošiljatev; od srca se Vam zahvalim zánjo!

Lani Vam za enak pozdrav niti odzdravil nisem; oprostite mi! Obenem pa védite, da je zmirom več vredna tista hvaležnost, ki ostane v poštenih mislih, nego ona, ki se bahá v besedah. —

V Ljubljani je zdaj kulturno življenje zarés na višku. Nikoli ni bil duševni razmah takó mogočen, kakor je te zadnje čase. Ko pogledam in pregledam vse, kar se godí, je moje zaupanje v prihodnost naroda trdno in verno.

Kako se ravnete v Trstu? Sporočite mi!

Najlepše Vas pozdravlja

Ivan Cankar

V Ljubljani,
18. febr. 1918
Škofja ulica 9./I.

Kakor je mogoče razbrati iz pisma, je Cankar prejel prvi »pozdrav« iz Trsta že v letu 1917., a se tedaj Široku verjetno ni utegnil zahvaliti. Drugo pismo, datirano s 15. majem, je iz časa po povratku iz Trsta in se nanaša na obisk pri Širokovih na domu. Pismo se glasi:

Dragi gospod Širok!

Prav pristrčna zahvala za lepi dar, ki ste mi ga poslali po g. Karlu Pahorju!

Z veseljem se spominjam na tisto tržaško popoldne, na Vašo prijazno pogostitev, na Vas in Vašo rodbino. Kadar pridete v Ljubljano, se Vam oddolžim.

Nekaj časa sem nameraval, da se popeljem v Prago, pa nisem nič kaj zdrav in ostal sem doma. Bodo tudi brez mene opravili.

Pozdravite mi vse tržaške prijatelje, najlepše pa bodite pozdravljeni Vi, Vaš brat in rodbina Vaša.

Ivan Cankar

V Ljubljani,
15. maja 1918.

Glede Cankarjevega nameravanega potovanja v Prago na proslavo petdesete obletnice Národnega divadla ni natančnejših podatkov. Verjetno se je hotel pridružiti dolgi vrsti slovenskih kulturnih delavcev, med katerimi so bili tudi Oton Župančič, Rihard Jakopič in Fran S. Finžgar, ki so se odpravili na jubilej, da obenem s Poljaki, Hrvati, Srbi, Slovaki in Ukrajinci javno izpričajo in izrazijo svoje slovansko čustvo in politično misel. Slavnosti v Pragi so se vršile od 12. do 17. maja in se je o njih v našem časopisju živahno pisalo. Socialno-demokratska stranka je za to priložnost sklicala v Prago shod zastopnikov socialističnih strank Avstro-Ogrske, razen Madžarov in Nemcev; Slovence je zastopal Anton Kristan (glej SN 15. maja 1918, št. 109). O svojih vtisih iz središča Češke je napisal Oton Župančič za socialistično revijo »Demokracijo« (I, 1918, 142—143) zanimiv sestavek »Slovanska lipa na Vaclavskem trgu v Pragi« in mu kasneje v ponatisu (Dela IV, 1938, 168—170) dodal značilen podnaslov »Med shodom zatiranih narodov«.

A. Ocvirk

DVA CANKARJEVA ROKOPISA

Ko se je Cankar leta 1907 vrnil z Dunaja v Ljubljano, je nekaj časa stanoval pri Štebijeveh v sobi Lojzke Štebijeve, ki je bila takrat učiteljica na Gorenjskem. Kot izjavlja 19. aprila 1907 v pismu nevesti Stefki Löfflerjevi, je bila soba »prav prijazna in poceni«. (CP III, 42.) Namesto stanarine je Lojzki odstopil Kristanovo knjigo s sledečo šaljivo izjavo:

I z j a v l j a m —

da sem odstopil knjigo: »Ljubislava — spisal Ethin Kristan« — gospodični Lojzki Štebijevi, tačas učiteljici v Radoljici na Gorenjskem; in sicer odstopil kot popolno last brez pridržka vsakoterih pravic in tirjatev.

V Ljubljani, dné 21. junija 1907.

Ivan Cankar,
pisatelj na Dunaju,
tačas stanujoč v Ljubljani,
Marije Terezije cesta, št. 6.

V tem letu je Cankar objavil knjigo »Hlapec Jernej in njegova pravica«. V izvod, ki ga je poklonil prijateljici Lojzki, je napisal naslednje zanimivo posvetilo:

Svojemu preljubemu prijatelju
Lojzetu
poklanja za zmirom
Ivan Cankar,
popotnik.

Na Dunaju
14. okt. 907.

Na naslednjo stran je pripisal izjavo, ki jo je deloma, z majhno pomoto, objavila že Štebijeva sama v uvodu k svojemu članku o Cankarju v »Demoskraciji« 1918, 303. (To knjigo, rokopis gorenje izjave kakor tudi »Razpis na-grade«, objavljen na str. 153. pričujoče številke Slavistične revije, je Lojzka Štebijeva poklonila Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.) Izjava se glasi:

Ker premisli, da v slovenščini »pravo« ni »pravica«. Temveč da je njena grozna karikatura. Kaj ti nikoli ob sodnih obravnavah ni seglo v srce, da si bolj občutila z obtožencem, nego z vsemi tožniki in sodniki? In da je brutalnost brez primere, če tista tenka skorja človeške družbe, ki ima oblast, dela »pravico« po svoji volji in piše »pravo« po svoji koristi? Da je torej obremenjen, brezoblasten človek dvakrat ogoljufan: družabno in pravno! — Nekoliko težko mi je bilo, da sem pisal »Jerneja« tako mirno; ampak bilo je treba. Beri ga s srcem, ne z očmi!

Ivan

Značilno je, da je Cankar te besede posvetil somišljenici — socialistki, prijateljici Lojzki Štebijevi, kasnejši junakinji Lojzki v svoji drami »Hlapci«.

M. Boršnik

VODNIKOVA MALA PRATIKA ZA LETO 1798

Pri pregledovanju še nekatalogiziranega gradiva v rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani mi je prišla v roke precej poškodovana, na obe strani črno in rdeče potiskana pola v velikosti 328 mm × 416 mm, razdeljena na 32 s črtnim okvirom obdanih polj, to je listov. Spodnje levo polje nosi naslov:

MALA
PRATIKA
sa leto
1 7 9 8.

V LUBLANI
per Joan Fr. Eger,
natifkavzi.

Torej primerek prve Vodnikove Male pratike!

Polo, ki je prišla že 8. jun. 1927 v Drž. študijsko knjižnico z dvema drugima polama pratik (Egeričina NOVA KRAJNSKA PRATIKA Za Leto 1801, Kleinmayerjeva KRAJNSKA PRATIKA Za Lejto 1801) in dvema polama Egerjevega nemškega Beležnega koledarja (Laibacherischer Schreibkalender, 1796) kot dar pokojnega mons. Viktorja Steske, so v knjigovезnici NUK strokovnjaško popravili, zgibali in vezali v lično knjižico. S tem je slednjič našla Vodnikova Mala pratika za leto 1803, ki jo je knjižnica imela že prej (sign. 24 386), svojo starejšo sestro in ta najmanjša slovenska knjiga je postala nova pridobitev za knjižnico, pa tudi nov predmet za literarnega zgodovinarja in bibliografa.

Literarna zgodovina je imela knjižico sicer že v razvidu (prim. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva 297, 298). Vedela je, da je dal pobudo za njen nastanek Anton Linhart; iz oznanil v Vodnikovih Lublanskih Novicah je bila znana vsaj približno njena vsebina. Primerka samega pa doslej še nismo poznali, zato naj ga kot posebno redkost ob kratkem opišem.

Format knjižice je dvaintrideseterka (54 mm × 83 mm). Ima 64 nepaginiranih strani, tisk je dvobarven, notranja oprema enaka opremi Male pratike za leto 1803. Večina knjižice je posvečena koledarskemu delu (str. 2 in 3 splošno in o sončnih in luninih mrkih; po dve strani obsegata koledar za vsak mesec, a brez tradicionalnih svetniških podob, kakor so jih prinašale vse slovenske pratike, in sicer: PROSENZ — JANUAR 4/5, SVIZHAN — FEBRUAR 8/9, SUSHEZ — MARZ 12/13, MALI TRAVEN — APRIL [še le od tu dalje je pri vsakem mesecu navedeno število dni] 16/17, VELIKI TRAVEN — MAY 20/21, ROSHENZVET — JUNI 24/25, MALI SERPAN — JULI 28/29, VELIKI SERPAN — AUGUST 32/33, KIMOVIZ — SEPTEMBER 36/37, KOSAPERSK — OCTOBER 40/41, LISTAGNOJ — NOVEMBER 44/45 in GRUDEN — DECEMBER 48/49; koledarju za vsak mesec sledi še navedba luninih sprememb: 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 46, 50). Vsi drugi teksti pa segajo izven okvira pravega koledarja in jih je treba obravnavati kot leposlovna oziroma kot poljudno poučna dela. Tako je koledarju dodana za vsak mesec po ena nova uganka v prozi, ki je ne vsebuje nobena izdaja Vodnikovih del (str. 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 46, 50). PERSTAVIK, ki pa ni samostojen del knjižice, marveč je do str. 51 razvrščen med koledarskim delom, vsebuje zabavne in poučne članke, Pravlovco, to je basen Kóf inu Brēzen v verzih (str. 57–60), in rešitve ugank (str. 64). Sestavki v prozi so Pergodbe (tri anekdote: o nekem kralju, 7/11; o odrezavi dekli, 11; o umirajočem skopuhu, 15), računski naloga (Uganka, 19), vremensko prerokovanje (Snamine od fufhe, 23), dve navodili

za umetniže (Snesheno kępo pershgat, 23/27; S' klobukam eno befedo sapifat, 27/31), ęlanek o ęloveški prehrani in stanovanju v davnih ęasih (SHIVLENJE Zhlovehkiga roda v' nekidanih zhafih: 31, 35, 39, 43, 47, 51), ROJSTNI POPIS fedaj shivih vifokih OBLASTNIKOVI (52—56) in ęlanek o zdravilih (OD ARCNJ, 60—63).

Vsi prispevki so novi, prvikrat objavljeni. Nastali so v daljšem razdobju. O zadnjem sestavku (Od arcnj) vemo, da ga je napisal Vodnik že 1794, saj ga Zois zelo hvali v pismu Vodniku z dne 25. jun. 1794 (gl. Vodnikov spomenik, Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik, str. 49). Popravke, ki sta jih kritika Linhart in Zois predlagala, je pisec upošteval in ęlanek skrajšal, opustil pa je tudi germanizme, na katere ga omenjeno pismo opozarja. Basen o kosu in sušcu se v nekaterih posameznostih razlikuje od do zdaj znanih objav (Pesmi za pokušino, 1806; Smoletova izdaja, 1840; Levstikova, 1869; Grafenauerjeva, 1935). To je prva izpričana oblika basni: Vodnik jo je nato predelal za natis v Pesmih za pokušino, potem pa jo je še in še popravljal, kakor kaže s svojeročnimi korekturami opremljeni primerek prve slovenske samostojne zbirke posvetnih pesmi, datiran s 4. marcem 1816, in drugo Vodnikovo rokopisno gradivo, ki ga hrani NUK kot Ms 511.

Po ęlanku o zdravilih, po vremenski prerokbi in ęlanku o zgodovini prehrane sodim, da je bila ta žepna izdaja namenjena prosvetljevanju preprostega ljudstva, tako kmeta kakor tudi obrtnika, služinčadi in delavca. Kakih prerodnih misli v njej ni najti, pač pa so značilni za racionalistično miselnost poudarki zoper vražarstvo (Od arcnj) in navajanje k treznosti (Shivlenje zhlovehkiga roda). Vodnikova šegavost se zrcali iz nekaterih ugank, v anekdotah o deklah in zlasti o skopuhu — kak mračnjak se ne bi izražal tako prostodušno — in še na nekaterih mestih (Snesheno kępo pershgat, Shivlenje zhlovehkiga roda). Migljaj o načinu življenja v našem Primorju vsebuje sestavek Shivlenje zhlovehkiga roda.

Četudi je Mala pratika izšla anonimno, vendar nedvomno izpričujeta pripevka Kos in brezen in Od arcnj, zlasti pa tudi jezik, slog in miselnost, da je knjižica v celoti delo Valentina Vodnika.

Za zgled nekaj tekstov v ponatisu:

- 1) Vganka. Kaj je popolnoma krivo, vender ni greh? (Str. 6.)
- 2) Vganka. V' kom fo fi kolefa inu pravdni befędniki podobni? (Str. 10.)
- 3) Vganka. Kaj je to, kar je rojeno od ozhęta inu matere, vender ni fin? (Str. 14.)
- 4) Vganka. Sakaj je Zefar uni dan Mofhkovitarju pifal? (Str. 18.)
- 5) Uganka. Kje nemore tat ukrafti? (Str. 22.)
- 6) Uganka. Bele pole, zherno shito; Nekateri męmo gre, kaj pomeni, ker neveę. (Str. 26.)
- 7) Uganka. Kdo je rojen v' novim testamenti, inu ni umerl? (Str. 30.)
- 8) Uganka. Kateri ubialzi nesapadejo svojo glavo, ako lih radovolno inu premifhleno ubiajo? (Str. 34.)
- 9) Uganka. Katerjal maft ni sa jefti, vender je narbolfihi? (Str. 38.)
- 10) Uganka. Kje je narpervo drevo israflo? (Str. 42.)
- 11) Uganka. Kateri fi bode pređ nogo slomil, kir is mise, al kir is ftrehe pade? (Str. 46.)
- 12) Uganka. Sakaj fo nekidaj tatove obęfhali? (Str. 50.)

*

Ena dēkla je kafho na miso nefla, inu zhes prag padla de fo fe zhepine inu kasha po bihi rasletele. Gospodina pravi: tako snam jef tudi! — Dēkla odgovori: lahko snate, k' fim vam pokasala. (Str. 11.)

*

En ohernik, kateriga nezhem imenovat, pride na konez fvojga shivlenja. Ta je ufelej na veliko obreht inu le pruti dobri saftavi pofojoval. Fajmashter ga spove, previdi, inu pufti pershgano vosheno fvezho v'roke dat; bolnik pravi, je she lojeva dobra, sej tudi fveti. Fajmashter ga opomina, de nima sa ta fvet fkerbeti, inu mu pred nega umerjoze ozhi fvojo iz medenine slito britko martro dershī; ohernik odgovor da: na medenino nizh ne pofodim. (Str. 15, 19.)

*

Snesheno kepo pershgat,

V' fneseno kepo utakni en kofez kafre, de bode en malo ven molela, jo s' eno fvezho pershgi; kafra bode gorela, ludje pa bodo menili, de sneg gori, kafra je bela, inu fe slasti per luzhi od fnega nizh ne raslozhi; satorej je narbolhi svezher take umetnost dopernafhat, kakor imajo vfi smikovti (tafchenspieler) fvojo hvale vredno navado. (Str. 23, 27.)

Shivlenje

Zhloofkiga roda v' nekidanih zhafih.

Pred vezh tavshent letami ni bila snana pfheniza, ne ajda, ne rosh. Shelod fo mleli inu is nega kruh pekli; famo de shelod v' jutroveh deshelah je bolhi, kakor v' nafhih merslih krajih. Dobra je bila voda is ftudenza; dobre lefnike, drobnize sraven shelodoviga kruha; mefo inu divjzhina fe je le sa kozhlivost jedla.

Greki pernefejo pozhafi pfhenizo inu shito is Egipta; od grekov pride med Rimze inu Lahe; sadnizh fo Nemzi pfhenizo prejeli od Rimzov.

Is perviga fo jo mleli na roznhih malinih, kakor fhe dan danafni v' Terfti, inu per morji famotesh melejo, ker nimajo tekozhah vodā.

Od hleba fo fpodresali fkorio, inu jo namefti talerja imeli; s' gorno fkorio fo sajemali; sadnizh pa taler inu shlizo v' shelodez pomivat djali. Ako je en potreben preposno k' jedi perfhel, inu kofilo samudil; fo mu ih pojefsti dali; berazhov takrat ni bilo; sakaj sledni je s' malim sadovolen bil, inu popotni fo bili povfod saftojn goftovani.

Kruh fo oprēfen pekli; droshe nifo bile snane. Sele, inu ohravt fmo is Egipta posno pred malo fto letami dobili; brefkve is Perfie; zhefple inu flive is Sirie na Turfkim v' Asii.

Po simi je flano mefo ena pofebnost; sato fe je tudi sdraje bol zhlofeka dershah, kakor fedaj, ker je tresnifhi shivel, inu ni tolikaj premodro narejeniga ftrupa jedel, kakor v' fedajnih zhafih.

Nekidan nifo v' poftnih dnevih jajza jefsti fmeli; od tega pride navada, pirhe kuhat, ih na velikonozh jefsti, inu eden drugimu sa dar pofhilat; ker fo ih takrat ruderzhe fkuhali, de bi lepfhi dar bil.

Prebivali fo al v' fkalah, al v' kozhah is protja fpledenah; ako fo bile s' blatam samasane, fe je sa imenitnost fhtelo. Po zhafi je potreba inu pridnost ludi vezh nauzhila. (Str. 31, 35, 39, 43, 47, 51.)

*Pravlovza**
*Kóf inu Brësen.***

Kof prepeva, gnesdo snafha
Lepo Brësen gori gre
Nafmeozhi nega prafha.
Tako sgodaj pojeſh ſhe?

Kdo bo branil meni peſi?
Shenil fe je vzheraj brat
Jutri miſlim lubzo vſeti
Ravno vabim, bodi ſvat!

Vſe presodaj ti ropozheſh
Veſh, de ſhelej gorigrem?
Gor al doli, kamer ozheſh
De fe ſheſnim, letó vem.

Dobre vole, uka, raja
Shtirji godzi mu pojó
Bom sa vreme prafhal Mlaja?
Sej violze ſhe zvedo.

Srak po Shipi fe preverne
Megle shene, burjo da
Hrib, doline ſneg pogerne
Mrasa vmira violiza.

Nasaj Brësen mem perdersne
Kajt' je Kof, nepojeſh vezh?
Eh kaj! — brat mi vzheraj smersne
Danef pa je — moja prez!

Kamer tvoja ſlà ti kaſhe,
Prevezh nagel nimaſh bit;
Stara pratka fe neslaſhe;
Suſhez ima rep ſavit.

* Fabula.
** Sufiz, ali Marz.

(Str. 57—60)

Od arznj

Kakor hitro edën, ali vezh vudov ſvoje laſtne opravila nedopernafhajo, takrat ena bolëſën notri tizhi.

Natura fe ſama muja, bolëſën venvrëzhi, vender bres pomozhi vezhdejl nemóre to doperneſti, ako njej arznie nepomágajo. Satorej gledaj, de vſe ſvoje vude per nih laſtnim opravilu ohraniſh. Zhe pak to opravilo napik grede, sdajzi osdravlivza iſhi.

Od nekidaj ſo ludje na arznie gledali, katere v' tej, al uni bolëſni pomagajo; mnoge ſkuſhne delali, inu kar je pomagalo, popifali. Tako je ſaſtopnoſt na osdravlenje v' edno gorijemala. Ta vednoſt je ſkusi dolge ſtanovitne ſkuſhne notri do naſhih dni ena refnizhna vuzhenof poſtála, je popiſšana, inu vuzheni moſhje jo drugim ras-kladajo, tudi per poſtelah tih bolníkov

drugim káshejo. Taki vuzheni moshje se smirej trudo naturo tiga sdravja, tēh bolēsni, arznj, inu selish dalej bōl fposnati. To potrebuje premoshenja. Satorej vikfhi gosposke take vuzhene moshe plazhajo, nih v' fholah sa vuzhenike potavjo, nim potrebno orōdje, perpravo, bukve obilno prefkerbe; inu obeniga sa osdravlivza ne fposnājo, katēri nī v' takeh sfholah podvuzhēn, potērjen, inu per bolnikih fkuften. Takih arzatov imamo dan danafhni veliko. — Al nifo tedaj taifti ludje fami fvojiga shivlenja klavzi, katēri babje masila, plefnive arznie pokótnih golufov, inu nevarne prahove lashnivih famavukov ifhejo?

(Str. 60—63)

Vganke

1) Klobafa. 2) De se morejo masat. 3) Hzhi. 4) Kēr nifta bliso ukup. 5) Kēr nizh nī. 6) Bukve. 7) Kateri sdej shivio. 8) Mefarji. 9) Gnoj. 10) Na fhtori. 11) Kir is mise je prēd na tlah. 12) Sa urāt. (Str. 64)

Mala pratika za leto 1798 je izšla konec nov. ali v prvih dneh dec. 1797 namesto Velike pratike (1795—1797). Vzrok, da je založnik Eger ustavil Veliko pratiko in jo nadomestil z Malo, pojasnjuje naslednji oglas v Lublanskih Novicah z dne 25. in 29. nov. 1797, št. 94 in 95:

»Sadne tri leta fim natifkoval eno pratiko s' imenam VELIKI KALENDER; al nifim mogel is hajat, bila je ludēm predraga; satorej bodem eno majhino pratiko pod imenam: MALA PRATIKA nameſti une velike vundal. Ona je tako majhina, de se lahko v' arshati nofi, na sledni dan ſtoji en Svētnik, ima uganke, inu nekatere perftavke. Perhodni tēden bode she naprodaj ftala. Perporozhim to mojo perloshno nofno pratiko, ker je lēpa, dobri kup, inu per febi vedno nofit perpravna.

Joan. Fridrih Eger, natifkaviz.«

Da je Mala pratika izhajala od 1798 nepretrgoma tudi naslednja leta, dokazujeta še dva oglasa v Lubl. Novicah, nanašajoča se na to knjižno podjetje (15. in 22. sept. 1798 ter 2. in 9. nov. 1799). Ohranjeni primerek iz l. 1803 in stavek: »Valentin Vodnik, profesor poetike, je pisal slovenski beležni koledar za leta 1795-96-97, za leta 1798-99-1800-1-2-3-4-5-6 pa žepni koledar v istem jeziku (H. G. Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Iſtrien, 1808, III, 148) pa dajeta upanje, da se kdaj utegne komu posrečiti, najti še sedem doslej neznanih tiskov te serije, ki bo osvetlila to in ono zanimivost v zvezi z Vodnikovim delom, predvsem pa pomagala določiti kronologijo prvih objav tistih pesmi, ki jih je Vodnik zbral in priobčil v Pesmih za pokušino.

Alfonz Gspan

NEKAJ ČESKIH LITERARNOZGODOVINSKIH KNJIG

Domala deset let je preteklo, kar so se nam pretrgale zveze z zunanjim svetom; kajti tudi v letih po vojni smo obnovili le malo stikov. Mislim tu predvsem na potrebno zvezo zlasti z zapadnim robom slovanstva, Čehi, Poljaki in deloma Slovaki, ker so vprašanja v njihovi literarni zgodovini prepogosto zelo podobna našim, vsaj kolikor posegajo v področje komparativne vede. Priznati moramo, da smo zaostali tako v poznavanju obravnavanega gradiva samega kakor glede načina obdelave. Marsikatera znanstvena dognanja so nam zato neznana, o nekaterih pa še nismo izrazili svojega mnenja (tako na primer

o slovaški hipotezi J. Stanislava in A. Isačenka o brižinskih spomenikih oziroma o čedadskem evangeliju). Končno tudi ne poznamo del, ki se sicer ukvarjajo s tujimi vprašanji, a bi nam utegnili biti vsaj pobuda za delo na lastnem področju. Pričujoče poročilo o vrsti čeških knjig, ki so izšle po vojni, hoče opozoriti na nekatera slavistična dela, ki dajejo že s svojo snovjo pobude za živahnije raziskovanje na našem slavističnem področju, a prinašajo obenem ugotovitve iz češke literarne preteklosti, ki so pomembne paralele za naša slovstvena dognanja. Obenem hoče opozoriti na nekaj novih priročnikov, ki nam utegnejo posredovati uspešnejše poznavanje češke književnosti.

Med deli, ki podajajo dobro biografsko in bibliografsko znanje o sodobni češki tvornosti, je treba na prvem mestu opozoriti na *Slovník soudobých českých spisovatelů*, ki ga je sestavil Jaroslav Kunc in izdal 1945 pri Orbisu, a je v novi izdaji iz 1946 tudi že razprodan. Podnaslov dela, ki obsega dve knjigi na 1017 straneh in osem pol portretov, pravi, da je to leksikon »leposlovja v letih 1918—1945«. Pisatelj v abecednem redu obravnava pesnike, prozaike, dramatičnike in mladinske pisatelje, ne pa znanstvenikov in strokovnih pisateljev, razen če so se ukvarjali tudi z leposlovjem. O vsakem očrta življenjski okvir in v kronološkem redu navede njegova dela, opozarja na njihove vsebinske, idejne in oblikovne značilnosti. Ker gre za književnike, katerih najvažnejša dela spadajo v dobo prve češkoslovaške republike, le deloma tudi za starejše slovstvene delavce, ki so dozoreli pred prvo vojno in so v novi republici še izdajali dopolnila ali ponatise svojih del, zato so seveda oznake v Slovníku koncipirane bolj esejistično kot literarnozgodovinsko ali literarno kritično. Najmlajših leposlovcev, ki so nastopili v zadnjih letih, zlasti med okupacijo, po večini ne obravnava, dasi ima tudi teh precejšno število. Avtor obljublja, da bo o kakšnih sto ali še več književnikov izdal dopolnila ali članke o njih vključil v novo izdajo Slovníka. Zdaj vsebuje Slovník v celoti 782 leposlovcev, 328 fotografij ter prinaša pregled 75 literarnih in kulturnopolitičnih časopisov, seznam z državno nagrado nagrajenih del in pisateljev ter nekaj malega bibliografije o delih, ki se bavijo z istim obdobjem med dvema vojnama. Kritičen pogled na celoto podaja ob koncu članek kritika A. M. Piše, a obsega žal samo 15 strani. Delo je uporabno za prvo informacijo, manjka pa mu enotnega kritičnega pogleda na osebnosti in pojave ter sintetičnega orisa slovstvenega dogajanja. Po znanstveni dognanosti ga seveda prekaša naš Biografski leksikon, vendar prinaša češki Slovník nekatere prav obširne, skoraj monografske študije o literarnih pojavih zadnjih dveh, treh desetletij, medtem ko slovenska esejistika in literarna kritika nimata kaj podobnega o tem obdobju.

Arne Novák, ki je umrl jeseni 1939, je znan kot zgodovinar češkega slovstva. Njegova knjiga *Přehledné dějiny literatury české* je izšla v četrti izdaji (v snopičih) v letih od 1936 do 1939 in obsega 1800 strani drobnega tiska. Zaradi takega obsega seveda ne zasluži več naziva pregledne zgodovine in ni več informativni in študijski priročnik. Pokazala se je potreba, da se po njej priredi resničen pregled, toda pisatelj tega načrta ni več uresničil. Dela sta se lotila Novákov učenec Rudolf Havel in Novákov naslednik na brnski stolici za češko literarno zgodovino Anton Grund. Tako je nastala knjiga *Stručné dějiny literatury české* (1946, str. 818). Po besedah prirediteljev je namen knjige, »dopolniti srednješolsko razlago in podati prvo informacijo laiku, ki stremi po izobrazbi« (str. I—II). Skrajšana je zlasti najnovejša doba, povsem je izpuščena slovaška literatura, ki da jo »moramo smatrati za samostojno celoto« (str. II) in tako ni več zgolj privesek češke literature. Izpuščene je precej znanstvene literature, pač pa govori priročnik vsaj nekoliko o slavistični vedi ter filozofiji in zgodovini. V primeri z osnovno knjigo je to delo dopolnjeno s podatki o spisih in dogajanjih od 1939 dalje do oseboeditve, vneseni so popravki po novih literarnozgodovinskih in kritičnih ugotovitvah, pri nekako stotridesetih imenih je dodan

znak smrti, ker so avtorji nasilno ali naravno umrli v letih okupacije. Razmeroma bogata je bibliografija, na katero posebej opozarjam, čeprav podaja le najvažnejša dela, toda pomembna je navedba del iz let po izidu 4. izdaje Novákove knjige. V 4. izdaji je namreč obširna in dovolj popolna bibliografija, tako da tvori z dopolnilno bibliografijo v skrajšani izdaji celoto. — Ob Nováka doslej ni mogoče postaviti enakovrednega češkega literarnega sintetika. V Nováku, ki je izšel iz Vlčkove pozitivistične šole, a njena načela kmalu premagal, se vedno bori literarni zgodovinar z literarnim kritikom. Njegov tradicionalizem je vzbujal in še vzbuja ugovore, vendar predstavlja doslej njegova tako popolna kot okrajšana literarna zgodovina najboljši slovstveni priročnik.

Druga Novákova knjiga o češkem slovstvenem razvoju so *Dějiny českého písemnictví* (1946, str. 313). Prva obdelava tega pregleda, ki hoče podati domačo literarno tvornost z evropskega vidika, je izšla v Walzlovi Handbuch der Literaturwissenschaft 1931, nato pa v češki priredbi 1933 v enciklopedičnem delu Československá vlastivěda. Citirano izdajo je sedaj na novo knjižno priredil in dopolnil že imenovani Anton Grund.

Potrebo po priročnikih dokazujejo tako izdaje navedenih Novákovih knjig kakor ponatisi knjig za šolsko uporabo, ki so s čitankami vred izšle s komaj opaznimi dopolnitvami (prim. gimnazijsko višješolsko literarno zgodovino Kotrča in Kotalíka *Stručné dějiny československé literatury* [1946, 230 + 8], deseta izdaja Götzove knjige *Novodobá literatura česká ve škole* [1947, str. 323] itd.). Še značilnejši kot ti šolski ponatisi so zborniki razprav in člankov nekaterih pomembnih čeških slavistov, ki ponatiskujejo dela starejšega datuma ali pa izdajajo nova, ki niso mogla iziti v dobi okupacije. To so knjige Alberta Pražáka, Jiříja Horáka in Jana Blahoslava Čapka in še nekaterih drugih. V narodni tiskari so hoteli literarni zgodovinarji z zgledi iz jezikovne, slovstvene in kulturne preteklosti češkega naroda pokazati uspešno borbo za zmago narodne misli in človečanske ideje. Njihovi zborniki imajo namen, dvigati narodno budnost in podpirati svobodoljubna prizadevanja ob vzgledih, kot jih izpričujejo pretekla stoletja češkega kulturnega življenja, in nuditi oporo klonečemu duhu. Seveda so taki zborniki in knjige le redko mogli zagledati beli dan. Čakali so osvoboditve in tako dobivamo sedaj v roke dela, ki so po svoji družbeni funkciji večkrat zapoznala, a jim znanstveni značaj zagotavlja njihovo vrednost tudi v sedanjih spremenjenih razmerah.

Albert Pražák, učenec pozitivistične šole Jaroslava Vlčka, je v svojih spisih že od početka vedno kazal živ odnos do sodobnosti, kar imenuje Arne Novák pri njem »tendence masarykovskega realizma«, in dober posluš tudi za estetske vrednote, vendar se pogosto izgubi v grmadenju drobnega materiala, povzetega iz arhivov, rokopisov, politične in družbene zgodovine. Dvanajst let (1921 do 1933) je deloval kot profesor »češkoslovaške« literature na univerzi v Bratislavi, kjer je s svojim unitarističnim nazorom o enem jeziku, slovstvu in kulturi Čehov in Slovakov prispeval svoj delež za formiranje separatističnega slovaškega gibanja. Iz Bratislave je bil poklican na univerzo v Prago, kjer je še sedaj. Ob koncu okupacije je bil predsednik Češkega narodnega sveta, revolucionarnega organa, ki je vodil praško majsko vstajo 1945. Teze o enotnem češkoslovaškem jeziku in narodu ni opustil tudi po vojni, kar se vidi iz njegovih naslednjih treh knjig. Te pričajo o naprednem meščanskem narodnjaku, ki priznava logičnost današnjega razvoja, čeprav tu in tam ne uvideva vseh zakonitosti.

Med spise z narodnoobrambnim namenom štejem že njegovo knjigo *Míza stromu* (1940), v prvi vrsti pa zbornik člankov *O národ* (1946) in monografijo *Národ se bránil* (1945). Nacizem je napovedal smrt češki kulturi (1939 je hitlerizem zaprl vse češke visoke šole »za tri leta«, pa jih seveda po preteku tega roka ni znova odprl) in nastavil sekiro na korenine narodu. V tem boju, ki je

bil včasih podtalen, včasih odkrit, je češka slovstvena esejistika in zgodovina dvigala iz preteklosti vzgleda narodnega odpora. Obe knjigi Alberta Pražáka imata ta smoter, vendar sta mogli iziti šele po osvoboditvi. Knjiga *O národ* (str. 529) prinaša serijo študij in člankov iz različnih obdobj českega ne samo slovstvenega, ampak sploh kulturnega življenja, ki naj dokumentirajo narodno tvornost in ob kulturni dediščini poudarjajo silnice, vodeče k uspehom, k svobodi. Najpomembnejša v tem oziru je razprava *Vlast a národ v českém písemnictví* (izšla v več izdajah tudi posebej), ki prinaša jedro monografije *Národ se bránil*, knjige, kako je bil češki jezik vedno paladij v narodnem boju. Večina študij se nanaša na osebe in dogodke iz preteklega stoletja. Študija »Banda lupičův a žhářů« podaja dogodke iz boja za postavitev Husovega spomenika v Pragi. Ob stoletnici himne *Kje dom je moj* podaja širok časovni okvir in historiat pesmi ter njeno zgodovino do današnjih dni — vzorec za pisanje študij, ki naj nacionalno vzgajajo, ne da bi bile propagandne. Sto let Máchovega Maja porabi avtor za oznako njegovega zmagovalnega vpliva na češki narod, kar združi s spominom na njegov prekop 1939 iz »sudetských Litoměřic in prenos na Slavín v Pragi. Svoj čehoslovakizem si dá podkrepiti z izjavami K. Havlíčka-Borovskega v članku K. H. B. a československá otázka. Iz leta 1945 je članek o Erbenu (Kytice do vázy osvobozeného národa). H kultu Božene Němcove, ki je postala med okupacijo vrsti pesnikov simbol žene, matere, domovine, branilke češkega jezika, je prispeval članek Stálá duha nad národem. Nacionalno noto poudarjajo v dveh sestavkih o Sokolih Fügnerju in Tyršu. Postave kot Machar, Jirásek, Vrchlický i. dr., dogodki kot obletnica Narodnega gledališča v Pragi i. p., vse mu nudi priliko, da v popularni, ponekod kar esejistični obliki očrta časovne okvire, iz katerih izstopajo postave in dogodki kot izpodbuden, osrčujoč vzgled za vero v narodno osvobođenje, kulturni napredek in zmago človečanstva. Najobširnejša je razprava *Padesát let liter. odboru Umělecké besedy*, o društvu, ki je v Pragi združevalo izobražene laike z ustvarjajočimi umetniki vseh strok od 1863, ko je bilo ustanovljeno, društvu, ki je pomembno spričo notranje in zunanje aktivnosti za propagando vseh umetnosti in za njih širjenje med praško in drugo publiko. (S to Umělecko besedo je imel zveze Anton Janežič, ki naj bi za to društvo z Jagićem uredil nekakšno antologijo jugoslovanske lirike. Načrta ni uresničil on.) S tem nisem omenil vseh člankov, pač pa glavne. V celoti je knjiga zelo ubrana, po gradivu zanimiva in bogata, pisana živahno in s srcem. Za popularizacijo nekaterih dogodkov in osebnosti iz češke kulturne preteklosti prinaša še danes mnogo, čeprav je njena prvotno zamišljena narodnoobrambna oziroma narodno izpodbudna namera izgubila svoj pomen.

Gradivo za članek *Vlast a národ v českém písemnictví*, ki sem ga navedel pri knjigi *O národ*, prinaša monografija *Národ se bránil* (str. 409) s podnaslovom »Obramba češkega národa in jezika od najstarejših časov do sedanjosti«. Avtor tu obširno razlaga tekste in jih opremlja z zgodovinskimi podatki in pojasnili. »Obramba jezika in národa je bila od zdavnaj že tipično češko domoljubje, to je bil poseben češki primer, ker smo bili naseljeni v srcu Evrope na križišču narodov in torej v nenehni nevarnosti za svoje življenje. Če se torej narodna in jezikovna obrambnost kaže pri naših sosedih kot znak nove dobe, je to pri nas traja en položaj, začeniš koj ob zori naše zgodovine, ki jo preživljamo sredi Evrope ob nenehnem pritisku, ki ga izvajajo naši bojoviti sosedje« (str. 11). Monografija prinaša dokaze h gornji tezi. Najobširnejši so teksti iz dob do 19. stoletja, medtem ko sta 19. in 20. stoletje odpravljena razmeroma na kratko. V kronološkem redu niza avtor odlomke iz kronik, zgodovinskih knjig, slavističnih del, korespondence in podobnih virov čeških in slovaških kulturnih delavcev, odlomke, ki naj dokumentirajo izhodiščno tezo spisa. V obširni knjigi je zbranega izredno mnogo gradiva z zelo izčrpnimi navedbami.

Paralele, ki bi jih mogli postaviti iz slovenske preteklosti, bi ne bile brez zanimivosti za slovansko komparativno vedo. Obenem se nam odpirajo tu vprašanja, kako so na primer tudi slovenska dela vplivala na formuliranje nekaterih slovansko-obravnanih dokumentov pri Čehih: tako ekscerpt iz Herbersteinovih Moskovskih komentarjev (Hosius), ki ga je 1786 Procházka uporabil za potrdilo o slovanskem izvoru Čehov, o slovanski sorodniški družini in za opis slovanske razširjenosti; Středovský pozna 1705 Korotance, Istrane, Korotansko, Celovško in Kranjsko, a Bohoriča, ki mu dodaja naziv a gloria, kliče za pričo, da ime Slovan izhaja iz slava. Tu bi opozoril na Pražákovo misel, izraženo v zborniku České obrození (str. 29, 104 in 309), kako Herderjeva misel o slovanski razširjenosti v slovanskih slovstvih ni nova, temveč da ima svoj izvor v našem Herbersteinu, od koder je našla pot v vrsto čeških in slovaških pisateljev tja do 19. stoletja, od tod pa k Herderju, ki torej s svojo tezo o razširjenosti Slovanov ni izviren. Pražák meni, da je ta teza zelo verjetna, vendar da ni dokumentarično dokazana.

Tretja knjiga Alberta Pražáka je zbornik študij *České obrození* (str. 430). Razprave so različnega datuma, vsebinsko pa obravnavajo dobo druge polovice 18. in prve polovice 19. stoletja, to je dobo, ki jo danes češka literarna zgodovina imenuje prerod (po T. G. Masaryku), medtem ko je svoje čase uporabljala zanjo naziv doba narodnega vstajenja ali prebujenja. Po Pražáku je češki prerod »spočetka instinktivno, pozneje zavestno prizadevanje, odstraniti protireformacijo kot narodu škodljivo in obnoviti v smislu narodne samoodločbe položaj pred Belo goro, ali še bolje: ob novodobnih olajšanih duhovnih in posebno verskocerkvenih in tlačanskih razmerah odstraniti kulturno in narodno pogubne posledice Bele gore« (str. 119). Sestavki v zborniku so vsi osredotočeni na problematiko te dobe v celoti ali v posameznostih, seveda pa so le del Pražákove obravnave češkega preroda. V uvodu avtor sam opozarja, kako naj razprave in članki odkrivajo zlasti mladini nesebično in požrtvovalno delo čeških preroditeljev in naj v njih vidimo vzor tudi za delo dandanes. V tem smislu govore članki o prerodni tradiciji. Ideje, ki jih je deloma na novo, deloma le osvežene postavila za svoje ideje prerodna doba, so trajna usledina v češki narodni zavesti, so v vsakem času vedno prisotne, tako da so prodrle v vsakodnevne narodne skrbi in narodne boje in postale tako njih temeljna osnova (tradicija pobelogorska, husitska, jezikovna, slovanska, domoljubna, osvobodilna, protinemška, protimadžarska, protiaavstrijska itd.). O vrednotah ene izmed teh tradicij, o prerodni tradiciji, govori Pražákov izbor. Najpomembnejši so v tem smislu trije članki oziroma študije. Razprava *Duch naší obrozené literatury* je bila prvotno namenjena za Šaldov zbornik o duhu češkoslovaške literarne zgodovine, ki pa ni izšel. Avtor govori o vsebini pojma prerod, o razvoju vsebine pri pojmih češtvo-čehoslovaštvo-patriotizem-narod, o odnosu do kmeta, edinega dediča češkega jezika po Beli gori, o odnosu do avstrijstva, nemštva, madžarstva, o ljubezni do zgodovine (pretirane v historizem), o slovanski vzajemnosti, o znanosti v lastnem jeziku, o poziciji predromantikov, klasicistov, romantikov itd. Razprava *Názory na české obrození* (iz leta 1940) ugotavlja, da češki prerod ni nikak »čudež«, nikako »vstajenje«, marveč poživitev od pobelogorske protireformacije oslabiljenega naroda. Razprava ima tri dele: 1. pregled dosedanjih nazorov o prerodu, 2. novejšo slovstvo o prerodu v kratkem povzetku in z oznako pomena, kjer bibliografsko dopolnjuje oziroma nadaljuje Jana Jakubca (*Dějiny literatury české*, II, Praha, 1934), in 3. današnja podoba češkega preroda. Razprava je zelo pomembna kot obračun z dolgo vrsto dosedanjega znanstvenega dela o tem predmetu pri Čehih. Svojo sodbo o obravnavanju problematike prerodne dobe zaključuje avtor z ugotovitvijo, da je »prerod v svojih glavnih in vzporednih pojavih po večini na novo preiskan, preiskana so glavna področja, ki so bila doslej podcenjevana.

posebno katoliška protireformacija, barok in Slovaška pred prerodom« (str. 109 in 110). Od let, ko je nastala znana, od vrste literarnih zgodovinarjev napisana Literatura česká XIX. století, se je »slika preroda... v primeri s to prvo shemo bistveno spremenila« (podčrtal Pražák), zato bo Literatura »zares nujno treba obdelati znova in marsikje drugače« (str. 110).

Najobširnejša je razprava iz leta 1928 *Obrozené tradice*. O Pražákovem pojmovanju tradicij sem govoril spočetka. Preroditelji so utemeljevali svoj boj za prerod kot borbo proti posledicam Bele gore in s tem ustvarili »protibelo-gorsko tradicijo«. Iz nje so izhajale logično še druge (jezikovna, domoljubna, slovanska, ruska, poljska, jugoslovanska itd.). Pražák hoče reči, da so te ideje postavili preroditelji kot temeljne kamne svoje prerodne dejavnosti, naslednje stoletje pa je te ideje vedno znova poživiljalo, jih krepilo in propagiralo — skratka, te ideje so postale smernice, ki naj narod vedno znova prerajajo in končno osvobodijo. Živa, stalna in zavestno krepljena funkcija smernic, kot jih je postavil prerod, vsa naslednja desetletja pa jih prevzemala kot še neizpoln-jeno dediščino, to so po Pražákovu tezi prerodne tradicije. »Brez prerodnih tradicij bi ne bilo osvobojenja« (str. 120). — Razen razprave *Názory na české obrození* je najpomembnejša študija *Herder a Češi* iz 1941; iz nje sem že spredaj navedel avtorjevo hipotezo o zvezi Herberstein-Herder. Študija navezuje na češki prevod Herderjevih spisov *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit in Briefe zur Beförderung der Humanität* ob izgledih na slavljenje Herderjeve dvestoletnice rojstva leta 1944. Pri Herderju ugotavlja pisec številne slovanske vplive in razbira vrsto virov, iz katerih izhajajo nekatere zanj značilne ideje. Obenem očrtuje Herderjev sprejem in vpliv na Češkem in Slovaškem. Drobnejši in pač za ožji okvir tehtni so ostali članki v zborniku (n. pr. *Obrozená Bratislava*, Kollárova myšlenka slovanské vzájemnosti a Slováci, sto let Kollárjeve Slávy deere, himne Hej Slovani in Kje dom je moj, slovaška macphersoniada pred Hankovo mistifikacijo itd.). Pražákova knjiga *České obrození* kljub svojemu literarno-zgodovinskemu značaju ni preobtežena s podrobnimi analitičnimi prijemi, ampak s sintetičnimi pogledi prerodno obdobje v veliki meri popularizira.

Nasprotno pa je zbornik razprav, kritik in člankov Jana Blahoslava Čapka *Záření ducha a slova* (1948, str. 472) v tem pogledu manj popularen in znanstveno težji, dasi to ne pomeni, da bi ne bil tehtnejši. Čapek, učenec Jana Jakubca, je po rodu z stare češke protestantske rodbine, zato mu je razumljivo blizu evangelijska književnost. Razen knjig o Komenskem, prerodu in svetovnih literarnih pojavih je pisal tudi izvirne pesmi, kritike o sodobni poeziji i. p. Navedeni zbornik bi bil moral iziti leta 1940 iz podobnih narodnoizpodbudnih nagibov kot ostali, ki sem jih v tem poročilu že omenil. Članki obravnavajo pojave v češkem literarnem in kulturnem življenju iz razdobja šest sto let. Izbor študij, ki so nastale v razmaku 1926—1942, je urejen kronološko po vsebini: začenja pri Dalimilu in zaključuje z XX. stoletjem. V primeri s Pražákom je Čapek bolj literarni kritik in tolmač pojavov ter ne grmadi toliko historičnega gradiva. Razen literarnih osebnosti in pojavov obravnava tudi osebnosti, ki so pomembne po svoji idejnosti (n. pr. Komenský), po kritiki (Šalda), po znanstveni vrednosti in slovesu (Masaryk). Poleg študij o slovstvenih pojavih (n. pr. Mácha, Hus, trojica Šafárik-Kollár-Palacký i. dr.) vsebuje tudi sestavke, ki hočejo rešiti pozabe manj pomembne, toda vendar značilne osebnosti (n. pr. pesnike-eksulante, ljudske »bukovnike« itd.). Nekaj študij je popularnih, druge pa so zelo strokovne in iščejo n. pr. pri posameznih osebnostih pozabljenih ali manj preiskanih plati njihovega dela. Iz slovaškega slovstva obravnava Čapek Kuzmányja, Kráska in Rázusa. Člankov o splošni literarni vedi ali literarno-zgodovinski problematiki ni. Tako različen namen kakor tudi različna vsebina člankov nujno povzročata različno delovno metodo, ki je zdaj analitična, zdaj

sintetična. Sociološki in socialno psihološki vidik ga metodološko vodita pri nekaterih posameznikih in pri skupinah (prim. odnos narodnega kolektiva do Husa, eksulantov do domovine itd.). Avtor se zaveda, da bi ga lahko zaradi povezovanja in spajanja več metod zadel očitek eklekticizma. Odgovarja pa, da mu je šlo za to, da si pridobi »celotnostno gledišče, ki ima v novi filozofiji in metodologiji svoje mesto poleg časovnih analitskih in diferencijskih tendenc« (str. 9). Po avtorjevem nazoru »je mogoče doseči globlje poznavanje narodne literature samo z živim odnosom do osebnosti, do vrednot, smeri ter do novih in davnih dob... Zgrešeno je bilo staro stališče, ki je hotelo razlagati nove vrednote samo iz preteklih ali celo hotelo 'dokazovati', da je vse novo, že svoj čas bilo; ni pa se mogoče strinjati tudi z nazorom, ki ga danes čisto ponavljajo, da je za popolno razumevanje stare literature dovolj, ako izhajamo iz kakšnega dandanašnjega pojava ali smeri in iščemo sorodnih, analognih zgodovinskih pojavov. Ta metoda prinaša mnogo pobud in pozitivne, a je pogosto tudi nevarna in često potvarja; treba je spoznavati in preživljati starejše osebnosti in vrednote, od znotraj, izhajati iz njihove dobe, čustvovanja, mišljenja in prizadevanja in ne pri tem izgubljati odnosa do sodobnosti« (str. 9 in 10).

Zdelo se mi je potrebno tako obširno navesti gornje stavke, ker v bistvu označujejo odnos do slovstvene zgodovine tako pisatelja samega kot tudi še nekaterih čeških slovstvenih kritikov in zgodovinarjev. Citat osvetljuje način raziskovanja nekaterih čeških znanstvenikov, ki se tako vneto vežejo na različne »tradicije« (v Pražákovem smislu).

Tudi publikacija *Z dějin literatur slovanských* (1948, str. 539) prof. Jiříja Horáka je prav za prav priložnostna (uredila sta jo dr. Julius Heidenreich-Dolanský in dr. Jan Thon). Da bi proslavili Horákov šestdesetletnico, ki bi se morala praznovati leta 1944, to je v času nemške okupacije, so hoteli njegovi prijatelji in učenci izdati knjigo njegovih člankov in razprav s področja slovanske komparativne vede in slovanskega narodopisja. Kakor pravita urednika v uvodu, niso nameravali s tem poudariti le pomembnost enega največjih sodobnih čeških slavistov, ampak obenem tudi »neutrudno delavnega in neizčrpno iniciativnega znanstvenika, učitelja in organizatorja« (str. 5). Kot profesor primerjalne zgodovine slovanskih slovstev v Brnu in Pragi je vzgajal akademski naraščaj in bil obenem med najživahnejšimi organizatorji dela za uveljavljanje slovanske komparativne vede v češki slavistiki. Ker je bil preobložen s številnimi organizatoričnimi posli in javno dejavnostjo sploh (od konca leta 1945 do 1947 je bil veleposlanik ČSR v Moskvi), je njegovih knjižnih publikacij malo, manj kot člankov, kritik, referatov in redakcijskega dela. Navedena knjiga prinaša izbrane članke, ponatisnjene iz slavističnih revij in zbornikov, predavanja s kongresov, uvode v knjige itd. Na prvem mestu je študija »*O srovnávacích dějinách literatur slovanských*«. Enotne slovanske kulture ni. Slovanski narodi kakor tudi njihove kulture so se razvijali samostojno, pod zelo različnimi vplivi, a medsebojni vplivi med Slovani samimi so bili zelo močni zaradi velike jezikovne sorodnosti. »Kljub političnim, duhovnim in jezikovnim razlikam vežejo slovanske narode tesne literarne vezi, ki zahtevajo razbora in sistematične razlage« (str. 12). In te naloge ima primerjalna zgodovina slovanskih slovstev, ki je del komparativne slovstvene zgodovine sploh. Slovanska komparativna veda »1. ugotavlja selitve snovi in analizira transformacijo literarnih vrst, vire del in vplive posameznih velikih pisateljev na sorodne literature; 2. razlaga, kako so evropski miselni in umetniški tokovi delovali na posamezne slovanske literature in kako so se na slovanskih tleh spreminjali veliki motivi in dela« (str. 13). Pri vsem tem ne gre za nekakšno imaginarno slovansko literaturo in kulturo, za politične cilje kakšnega panslavizma, temveč za znanstveno obravnavanje vprašanj s področja evropskih literatur, obravnavanje problemov, ki tvorijo celoto in jih je toliko, da zares zahtevajo poseben študij.

Ta študij je šele v povojih; ko se bo razmahnil, ga bo treba razširiti še s študijem finsko-estonskega, letsko-litavskega in madžarsko-albansko-grškega področja, saj so vsi ti narodi živeli s Slovani v najtesnejših stikih. Najprej pa je treba na vseh osrednjih slovanskih univerzah ustanoviti stolice za romunski jezik in literaturo (saj so Romuni do 16. stoletja uporabljali cirilico in cerkveno slovansčino kot svoj knjižni jezik). To je cilj slovanske primerjalne literarne zgodovine. Metoda pa bodi taka kakor v drugih panogah. Avtor posebej poudarja pomembnost sociološke metode, ker so prav Slovani imeli svojevrsten kulturni razvoj. Ker je ta veda šele v začetkih, meni avtor, da so pomembne predvsem analitične študije in manjše monografije, šele potem bo mogoče sčasoma priti do sinteze. Posebej poudarja tudi, da komparativist ne sme omalovaževati ljudske tvornosti. — Splošna vprašanja odpirata še članka: *Slovanske literatury v rozvoji evropské slovesnosti*, v katerem skuša razložiti zamudništvo slovanskih literatur in uvrstiti vrhove slovanske tvornosti v evropski okvir, ter *Naše kulturní úkoly v Slovanstvu*, ki je sicer napisan pro domo sua, a v njem ugotavlja nekaj splošno veljavnih nalog pri delu za slovansko vzajemnost (n. pr.: praktično znanje slovanskih jezikov, zlasti njih učenje v srednjih šolah, študij znanstvenega naraščaja v drugih slovanskih deželah, zamenjava profesorjev na univerzah, organizacija znanstvenega dela s tiskom, zamena publikacij, skupne edicije, dnevni tisk, radio, prevodi, ustanovitev stolic za primerjalno zgodovino slovanskih slovstev, gledališča itd.). Največji pomen pa imata za slovansko vzajemnost po avtorjevi misli znanost in umetnost. — Po teh treh študijah splošne narave sledijo članki o posameznih vprašanjih. Sestavek *Tradice slovanského východu* ugotavlja rusko-českoslovaške stike v preteklosti in ocenjuje njih vplive na oba naroda. V razpravi *Tolstoj a Slovanstvo* analizira pisateljev odnos do vprašanja slovanske vzajemnosti. Pomenljiv je zlasti njegov vpliv na slovansko mladino, ki je stopala v življenje na prelomu 19. in 20. stoletja. *Očima východu* je študija, ki primerja poglede Hercena, Dostojevskega, Saltykova-Ščedrinsa na zapadnoevropski liberalizem s sodbo Anatola Franca, pri čemer ugotavlja istovetnost. Nekaj študij razpravlja o posameznih problemih Dostojevskega. Monografičnega značaja sta sestavka o Turgenjevu in Gorkem. Specialna vprašanja (n. pr. tuji slovanski motivi v češki literaturi, informatorji iz gališkega sveta v češki publicistiki, ukrajinske vzporednice in drobni stiki s češkim slovstvom i. p.) obdeluje v posebnih študijah oziroma skupini drobnih prispevkov. V vse slovanske literature posegata razpravi oziroma načrta za razpravi o Máchi in Mickiewiczem Panu Tadeuszu v slovanskih literaturah. Zanimiva je Horáková trditev, da je imel Mácha razen pri Poljakih največ odmeva pri Slovencih, dasi avtor še ne pozna zadnje bibliografske izdaje prevoda njegovega Maja. O Lahovem starejšem prevodu Maja pa sodi, »... da se je Lahu v slovenski prepesnitvi zares po večini posrečilo ohraniti izvirno intonacijo in približati tujemu bralcu neposnemljivi čar izvirnika« (str. 338) in da se njegov prevod »dviga nad vse poskuse v ostalih slovanskih slovstvih« — sodba, ki je brez dvoma zelo pretirana. Naj ostale članke oziroma študije samo navedem z naslovi: Jan Kochanowski v české literatuře, Z dějin naší (= češke) vesnické povídky a románu, Josef Holeček in še nekaj drugih. Knjigo zaključujeta monografska portreta Jana Máchala in Matije Murka ter ocena Šafárikovega pomena v Evropi. Horáková knjiga je po svoji velikosti, opremi, papirju in tisku najprezentativnejša med vsemi, kar sem jih navedel. Druga knjiga Horákovih izbranih spisov bo prinesla izbor njegovih narodopisnih razprav.

Naravnost razkošno je opremljena tudi Horáková knjiga *Humor, vtip a satira v české lidové písni* (1947, str. 208), ki jo je s perorisbami in barvanimi celostranskimi slikami opremil narodni umetnik Vlastimil Rada. Delo spada med vrsto čeških knjig, ki se v zadnjem desetletju posebej bavijo s problematiko

ljudske poezije. Ljudsko poezijo je v literarnozgodovinsko obravnavo vpletel šele Arne Novák, o problemu, kako umetne pesmi postanejo ljudske, je napisal knjigo Bedřich Václavek. Več knjig s tega področja je napisal Horák, tako n. pr. sintetičen oris *Národopis československý* (v enciklopediji Československá vlastivěda, II. zv., 1935), *Český Honza* 1940, *České pohádky* 1944 in izbor slovaške ljudske poezije pod naslovom *Výbor zo slovenskej poezie ľudovej* (1923, 1927). Narodopisje je drugo glavno Horákovo področje. Gori citirana knjiga prinaša iz češke ljudske poezije izbor, ki kaže način in barvo ljudskega humorja in satire, nato sledi urednikova študija (str. 171—196) ter znanstvene opombe. Horák analizira v njej vsebinske in formalne elemente te vrste ljudske poezije in ji ugotavlja tudi zgodovinske korenine.

Posebno skupino med najnovejšimi češkimi literarnozgodovinskimi deli tvorijo knjige Bedřicha Václavka, a o njih bi bilo treba govoriti posebej.

Viktor Smolej

DRUŠTVENI VESTNIK

LETOPIS SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

od 5. do 11. poslovne dobe.*

V peti poslovni dobi (24. IV. 1938—23. IV. 1939) je odboru, ki mu je nače loval dr. M. Rupel, in posebnemu uredniškemu odboru uspelo izdati prvi letnik društvenega glasila Slovenski jezik, časopis za jezikoslovje in literarno zgodovino, ki je odslej redno izhajal vse do okupacije (4 letniki). Društvo je priredilo 3 javna predavanja in 5 študijskih sestankov, sodelovalo je pri sestavi učbenikov, nadaljevalo boj zoper monopolizacijo šolskih knjig ter dalo na razpolago predavatelje za učiteljske počitniške tečaje. Stanje članstva je ostalo nespremenjeno (1 častni, 4 podporni in 141 rednih), tudi knjižnica se ni povečala.

V šesti poslovni dobi (23. IV. 1939—20. V. 1940) je odbor pod predsedstvom univ. prof. dr. Franceta Kidriča začel zbirati gradivo za krajevni slovar, priredil je plenarni sestanek članstva v Celju, 1 javno predavanje in 2 študijska sestanka, izvršil priprave za postavitve spomenika dr. I. Prijatelju in pomagal pripravljati mednarodni slavistični kongres v Beogradu. Stanje članstva je ostalo v glavnem isto, knjižnica pa se je nekoliko povečala z zamenjavo za Slovenski jezik.

Sedmo poslovno dobo (20. V. 1940—5. X. 1941) so ovirali usodni dogodki v letu 1941. Odbor, ki mu je spočetka načeloval univ. prof. dr. Fran Ramovš, nato pa ravnatelj dr. Anton Breznik, je izvršil naslednje naloge: povečal je zbirko gradiva za Slovenski krajevni slovar (ok. 15.000 listkov), dal po končanem natečaju izdelati spomenik dr. I. Prijatelju, pripravil nov učni načrt ter priredil 1 javno ter več internih članskih predavanj. Tik pred obnim zborom je prišla okupacija, zato je SD javno društveno delo ustavilo in začelo izvajati zapovedani kulturni molk. Odbor je še poskrbel, da so bili društveni arhiv, slovarsko gradivo, knjižnica in knjižna zaloga varno spravljene. Mimo vednosti odbora je mestna občina ljubljanska brez slovesnosti odkrila v juliju 1941 spomenik dr. I. Prijatelju pred palačo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Okupatorji so zasekali v vrste članstva strašne rane. Kot talci so padli člani: prof. Vinko Košak, vladni svetnik dr. Fran Vidic, prof. Tone Sifrer, prof. Joža Ster in prof. Jože Schweiger; v taboriščih in ječah sta

* Pregled o društvenem delu od ustanovitve do 4. rednega občnega zbora glej v glasilu Slavističnega društva: Slovenski jezik I (1938), 193—197.

umrla člana: bibliotekar dr. Avgust Pirjevec in publicist Ivo Grahor; prof. Bojan Kraigher in prof. Franc Šipic sta padla kot borca NOV; bolj ali manj za posledicami okupacije so umrli člani: predsednik SD ravnatelj dr. Anton Breznik, univ. prof. dr. Fran Ilešič, prof. Alojz Turk, prof. dr. A. Merhar-S. Sardenko, prof. Andro Kuljiš in prof. Fran Trdan; nasilne smrti so umrli še naslednji slavisti: bibliotekar dr. Avgust Žigon, prof. Vida Janežič in prof. Fran Šeško. Po drugi strani pa je cela vrsta članov aktivno sodelovala v NOB, mnogi so trpeli po ječah, koncentracijskih taboriščih in v izgnanstvu.

Po zmagi nad fašizmom in po osvoboditvi je SD takoj začelo zbirati raztresene člane in prikrajati delovni načrt novi stvarnosti. Društvena pravila je nova oblast potrdila 21. sept. 1945 in sklican je bil 7. redni občni zbor (5. X. 1945). Društvo se je oddolžilo spominu padlih in umrlih članov, rešilo arhiv, knjižnico, knjižno zalogo in gradivo za krajevni slovar ter si začrtalo delovne smernice. Stanje članstva je bilo: 2 častna, 4 podporni in 129 rednih.

Osmo poslovna doba (5. X. 1945—18. IV. 1946) je veljala predvsem reorganizaciji društva in ideološki preusmeritvi članstva. Odboru je predsedoval univ. prof. dr. Anton Ocvirk. SD je priredilo 1 javno predavanje in serijo članskih sestankov. Člani so se z vnemo lotili zbiranja gradiva za nove učbenike, organizacije izdaje slovenskih klasikov, organizirali so tečaj ruskega jezika za učitelje srednjih šol, sodelovali pri zbiranju gradiva za slovarje in pravopis, sprožili vprašanje lektorata za opisno slovnico slovenskega knjižnega jezika na univerzi in povezovali svoje delo s sindikati. Število članov se je dvignilo: 2 častna, 5 ustanovnih in 235 rednih.

V deveti poslovni dobi (18. IV. 1946—21. V. 1947) pod predsedstvom dr. A. Ocvirka so člani pomagali pri izdaji slovenskih klasikov in zbirke Klasje. Skupno s sindikatom je SD priredilo vrsto študijskih sestankov, na katerih se je pretresala slovenska literarna zgodovina pod novimi znanstvenimi vidiki. Dalje so člani zbirali in uredili Slovenske čitanke (1—4), sodelovali na študijskem tečaju za neslaviste v Celju, izdali novo Slovensko slovnico, pomagali pri sestavi učnih načrtov in priredili jezikoslovna in literarnozgodovinska predavanja pri radiu. Odbor je tudi sklenil obnoviti strokovno glasilo. Stanje članstva se ni spremenilo.

V deseti poslovni dobi (31. V. 1947—29. V. 1948) si je odbor naložil naslednje naloge: podpreti izdajo novega pravopisa, sodelovati pri zbiranju gradiva za slovarje, pomagati pri izpopolnitvi raznih terminologij, oživiti revijo, pospešiti izdajo klasikov in razširiti izdajo zbirke Klasje, nadaljevati izdajo učbenikov, sodelovati s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, z Društvom za kulturno sodelovanje s SZ in sindikati. Od teh nalog je odbor pod predsedstvom prof. dr. Marje Boršnikove uresničil vse: izdal je prvi dvojni snopič Slavistične revije, sodeloval pri tečaju za neslaviste v Kranju in priredil pri tej priliki plenarni članski sestanek, združen z izletom, organiziral je izpisovanje časopisov za bibliografijo in poskrbel za nego jezika (predavanja urednikom glavnih dnevnikov in radia, jezikovni pogovori). Stanje članstva je ostalo nespremenjeno, knjižnica pa se je povečala (20 revij in 85 knjig).

Alfonz Gspan

Deseti redni občni zbor je bil 29. maja 1948. Iz poročila predsednice društva dr. Marje Boršnikove je razvidno, da je bilo SD takoj po osvoboditvi v težkih razmerah. Nastale so velike nove potrebe: ureditev pravopisa, nova izdaja slovarja in slovnice, jezikovna posvetovalnica, znanstvena revija za slovenski jezik in literarno zgodovino, čitanke, sistematična izdaja izbranih del klasikov in šolski literarnozgodovinski priročnik. Pri vsem tem naj bi sodelovali slavisti in obdelali snov z novih vidikov. Slovar oskrbuje AZU, slovnico pa je medtem že izdala DZ v okviru ministrstva za prosveto LRS. Povečala se je potreba po povezavi vseh slavistov med seboj. Odbor je stalno sodeloval pri srednješolskih učnih načrtih. Lani je bil sklican drugi plenarni sestanek na slavističnem tečaju v Kranju. Poleg srednješolskih problemov je obravnaval

tudi vprašanja organizacije dela za slovensko bibliografijo in Slavistično revijo. V načrtu je bilo sklicevanje rednih članskih sestankov, ki naj bi se začeli z jubilejno proslavo pesnika Otona Župančiča. Na sestankih naj bi vsak strokovnjak nakazal tezo in probleme v zvezi s posameznimi pisatelji in literarnimi tokovi dobe. Da se naša predvojna literarna zgodovina ni povzpela do obširnejših sintez, marveč se vbadala v veliki meri z drobnogledim historizmom, je bilo v precejšni meri krivo enostransko pojmovanje nalog in ciljev literarne zgodovine. Danes ne sme biti več važna oseba, marveč stvar, ki ji vsi služimo.

Tajnik Alfonz Gspan je poročal o notranjem delu upravnega odbora v deseti poslovni dobi: bilo je pet rednih sej, 21. januarja 1948 izredni občni zbor v počastitev jubileja pesnika Otona Župančiča, ki je bil za svojo sedemdesetletnico izvoljen za častnega člana društva ter mu je bila izročena društvena diploma. V središču odborovega prizadevanja in uredniškega odbora je bila uresničitev revije. Prirejanje članskih sestankov ni uspelo z izjemo plenarnega sestanka dne 13. julija 1948 ob počitniškem tečaju za slaviste v Kranju. Drugi članski sestanek, na katerem naj bi govoril Oton Župančič o nekaterih napakah današnje knjižne slovenščine, je moral odpasti zaradi pesnikove obolevnosti. Svojemu častnemu članu in prvemu društvenemu predsedniku profesorju dr. Rajku Nahtigalu je SD za njegov sedemdesetletni jubilej naročilo pri slikarju Božidarju Jakcu portret. Nekateri člani so se odzvali prošnji raznih ustanov, da vadijo njihovo članstvo v knjižni slovenščini, osem tovarišev in tovarišic pa je po načrtu SD pomagalo ekscerpirati naše revije za bibliografijo. Zaloga Slovenskega jezika, kolikor je bilo še kompletnih serij, in Prijateljve Borbe se je prodala Državni založbi Slovenije za 26.900 din za kritje računov novega društvenega glasila SR. Po številkah iz prejšnje poslovne dobe je bilo 243 članov, in sicer 3 častni, 5 ustanovnih in 235 rednih.

Društvena knjižnica je bila z učiteljiščá prenesena v prostore seminarja za komparativno literaturo v NUK. Podporni član prof. Ivan Polovič je daroval 69 strokovnih knjig.

Poročilo o gradivu za slovarček krajevnih imen je napisal njega zbiralec in urejevalec prof. J. Solar. Izdaja takega slovarčka bo postala aktualna zlasti po izidu novega pravopisa, iz katerega so izločena vsa domača krajevna imena prav zaradi tega slovarja. Primerno in najbolj smotrno bi bilo, da doslej nabrano gradivo prevzame Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, dokončno redakcijsko delo za čimprejšnjo knjižno izdajo pa naj sporazumno z odborom in članstvom Slavističnega društva izvrši pravopisni odbor Akademije, da se bo rokopis prihodnje leto (1949) v glavnem zaključil ter pripravljal za tisk.

Na predlog prof. F. Tominca in dr. A. Slodnjaka je bil za poslovno leto 1948/49 soglasno izvoljen nov društveni odbor, ki se je konstituiral takole: predsednik dr. Marja Boršnik, podpredsednik dr. Anton Ocvirk, tajnik I. Alfonz Gspan, tajnik II. Zvonko A. Bizjak, blagajnik dr. Franc Tomšič, knjižničar dr. Lino Legiša, odbornika Boris Merhar in Jože Mahnič, preglednika dr. Anton Bajec in dr. Mirko Rupel.

Z. A. B.

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

F. Petrè: ROD IN MLADOST IVANA CANKARJA. Zbirka »Pogledi« 11—14. Slovenski knjižni zavod. Ljubljana 1947. 126 strani.

Ta drobna knjižica osvetljuje precejšen del Cankarjeve velike umetniške zapuščine. V tem je njena poglavitna vrednost, ki jo je treba že v uvodu poudariti, zlasti ker se o njej skoraj ni nič pisalo in ker nima pri nas literarnozgodovinsko delo še vedno prave veljave. Petretova knjiga pa ni in tudi noče biti dokončna sodba ne o tistih problemih, ki jih avtor nakazuje v naslovu, niti o Cankarjevem umetniškem delu sploh, temveč je prvi poskus, osvetliti Cankarjev svet z rodoslovne in družboslovne plati. Avtor je spoznal, da mu je tako delo potrebno kot prva stopnja k nadaljnji razčlembi in razlagi čustvenih, miselnih, vsebinskih in oblikovnih prvin Cankarjeve umetnosti. Glede na sestavo in vsebino knjige je treba reči, da je pisec obdelal izčrpano prvi del svoje naloge in da nam je jasno prikazal razvoj Cankarjevega rodu, izvzemši neposredne pisateljeve prednike, zlasti očeta Jožeta, a da je v drugem delu, v podobi Cankarjeve mladosti, bil prenašel z obrisi in preskop z barvami. Zato je njegovo delo dokaj nesorazmerno in pušča bralca nezadovoljnega prav tedaj, ko je najbolj željan pouka. Ne gre mi prav v glavo, zakaj je bil pisec v svoji knjigi najbolj redkobeseden takrat, ko bi se bil lahko in moral najbolj razpisati, saj je na str. 124. svoje knjige ugotovil, da je Cankarjevo »celotno pisateljsko delo prav za prav ena sama slika postav in razmer, iz katerih je izšla njegova mladost, ena sama razdrobljena avtobiografija v širokem smislu besede«.

Kljub temu načelnemu pomisleku človek z veseljem ugotovi, da je avtorjevo delo v mnogem uspelo. Poznavalec in nepoučeni bralec Cankarjevih del moreta s pomočjo njegove knjige bolje doumeti marsikatero njihovo vsebinsko podrobnost, a tudi njihovo celotno miselnost in usmerjenost. Avtor je prodril ob pravilni razčlembi zapisov v graščinskih aktih in matičnih knjigah globoko v zgodovino Cankarjevega rodu in je prikazal na pravilno osvetljenem ozadju gospodarskega in kulturnega življenja minulih stoletij trdo življenje in veliko trošenje življenjskih sil, redke gospodarske dvige in vse pogostejše ter globlje padce tega rodu, ki je doživljal podobno usodo kakor mnogi drugi siromašni kmečki rodovi na gozdnatih in samotnih holmih ter v mračnih globelih hladne barjanskokraške zemlje, iz katere je zrasel Ivan Cankar. Danes vsakdo razume, da je morala biti zgodovina njegovega rodu Cankarju »v krvi« in da je, kakor nam prikazuje naš avtor, dihala v vsej njegovi umetnosti. Kljub temu je po moji sodbi preveč, ako trdi avtor, da je ona »ključ za razumevanje Ivana Cankarja«. S to mislijo se je Petrè preveč približal nekemu absolutnemu determinizmu, ki je zmoten po biološki in psihološki plati, ker krivo razlaga zakonitost dedovanja in osebnostne življenjske dejavnosti. Ključ za razumevanje umetniškega dela ni samo v razmerah, iz katerih je umetnik izšel, temveč zlasti v tem, kako se je umetnik, porojen, živeč in ustvarjajoč v takih in takih razmerah, z njimi kot človek in umetnik spoprijemal, boril, jih premagoval ali jim podlegel. Še Bleiweisa ali Coste ni mogoče docela razumeti, ako ju presojamo samo po razmerah, »iz katerih sta izšla in v katerih sta

zivelac. A kaj naj porečemo o Ivanu Cankarju, ki je kot človek in umetnik napadal vse življenje tiste, ki »uvažujejo razmere«. Značaj takega človeka se kaže najbolj v njegovi volji, premagati razmere ali vsaj pripomoči k njihovemu izboljšanju in ozdravevanju. Ta njegov boj pa gotovo osvetljujejo razmere, iz katerih je izšel in v katerih se bori ter dela. Najtežji in poglavitni problem torej ni v ugotovitvi razmer, ki je v njih živel Cankarjev rod in on sam, temveč v bolj ali manj verjetni razlagi, zakaj se v Ivanu Cankarju samem in edinem izmed bog ve koliko stotin nemih in tihih Cankarjev zbudila tolika ustvarjalna sposobnost in tolik človeški ter umetniški odpor zoper to »trikrat proketo življenje«, da ne misli od najzgodnejše mladosti pa do smrti prav za prav na nič drugega kakor na upodabljanje svojega boja s človeškimi eksponenti zasovraženih razmer in na prikazovanje nosilcev pravičnega in lepega življenja. Iz podobnega dna kakor Cankar so zrasli skoraj vsi naši veliki možje. Zato ni pravilna trditev, da ni nihče od njih izšel »iz takega družbenega dna kakor Ivan Cankar«. Kako je pa bilo z Murnom in Kettejem ter celo z Aškercem in Levstikom? Ni namreč dovolj, da človek krivico doživi in spozna, potrebna je tudi močna reformatorska volja, da se z njo bojuje in da jo skuša odpraviti. A taka volja ni niti v enem in istem človeku, kaj šele v ljudeh istega družbenega porekla vedno enako močna in aktivna. Še Maksim Gorki, ki ga Petre stavi »po socialni zaznamenovanosti« ob Ivana Cankarja, kar tudi ni docela točno, je doživel po revoluciji 1905. leta dobo Izpovedi in drugih ne baš revolucionarnih del. Razmere gotovo oblikujejo umetnika in neumetnika, a ni ne njihova zasluga ne krivda, ako se nekdo zvija v njihovem objemu kot zavestni preoblikovalec teh razmer, drugi kot njihov pokorni služabnik. »Celotni značaj Cankarjevega pisateljskega dela« ni torej »le posledica prestanih izkušenj« niti »posledica zvestobe razredu, iz katerega je izšel«, kakor misli Petre, temveč je izraz Cankarjeve reformatorske osebnosti, ki bi mogla zaživeti v njem tudi, ako bi se bil slučajno rodil v malomeščanskih razmerah. Ako bi to bilo drugače, ne bi mogli razumeti, kako se je mogel sin srednješolskega profesorja in nadzornika Vladimir Uljanov razviti v — Lenina.

Tako je po mojem mnenju tudi treba razumeti poglavitno misel iz Cankarjeve študije o Dragotinu Ketteju, ki jo Petre navaja v podkrepitev svojega determinizma, a ki glasno priča zoper njega: »Ali če stopi v te razmere človek, ki je v svojem srcu velik in plemenit in ki ni prinesel s seboj potrebnega orožja...« Reformatorja torej ne stvorijo samo razmere, temveč srčna veličina in plemenitost, a tudi »potrebno orožje«, to je volja, sposobnost in cilj za boj z razmerami. Mislim, da je tudi Petre nekako tako sodil in da ga je samo preglasno poudarjanje osnovne misli njegove študije zaneslo v omenjenih trditvah predaleč.

K posameznim poglavjem pa dodajam še ta dopolnila, nasvete in popravke: Osebo ime Cankar je bilo nekdanje in je deloma še danes razširjeno po velikem delu slovenske zemlje. Matična knjiga v Laškem omenja na primer v l. 1681 trškega sodnika Primoža Cankarja (Primus Zankar, judex, Etnolog XII 1939, str. 109). Znani so še dandanes Cajnkari v Tomaševski župniji pri Ormožu, tam je doma pisatelj Stanko Cajnkar, a tudi v Stari Loki na Gorenjskem je živel okrog 1904. l. rod nekih Cajnkarijev. Dokaj pogosti so Cankarji v Sostrem, a srečujejo jih tudi na Igu. V najbolj vzhodnem delu Prlekije je ta priimek znan s tipičnim panonskim sufiksom kot Cajnko. Nahajamo ga tudi med Čehi v obliki Cankař, kar razlaga Antonín Kotík v knjigi Naše prijmení kot človeka, ki izdeluje konjske uzde (»kdo děla canky na koně«). Belostenčev kajkavski slovar razlaga besedo: cajnki kot starina in bi torej cajnkar mogel biti nekdo, ki stare reči zbira ali prodaja. In čeprav nisem našel te besede v nobenem hrvaškem slovarju, odkril sem jo slučajno v romanu A. Kovačiča: U registraturi (II. izdanje, Zagreb 1919, str. 290) v stavku: »A kada kramari donesu crvenih, zelenih i modrih vrpca, pa onda dopasica i marama, privezača i ogrlica: pobrat će oni gdje gdje mogu i sve, što dolazi pod ruku, a cajnkar spravljaj i zamataj, vesela mu majka!« Prim. tudi razlago A. Debe-

ljaka v knjigi *Podoba Ivana Cankarja I. del, Umetniški zbornik II. knjiga* (brez letnice), str. 215., po kateri bi ime Cankar prvotno označevalo človeka, ki ima svoje domovanje v sosesčini »šibkega studenčka«, ki iz njega voda canka = kaplja. Potemtakem je etimologija tega priimka precej zamotana, čeprav ne morem reči, da bi bilo mogoče Petrétovo razlago povsem odkloniti, temveč celo mislim, da je prav priimek notranjskih Cankarjev nastal iz poklica, ki je ali v zvezi z obdelovanjem železa (nem. Zain = široka kovinska palica), ali pa je res označeval človeka, ki je pletel iz šibja cajne, koše i. dr. (sred. nem. Zein = šiba, prot). Mogočno razvito tovarništvo v vrhniški okolici bi celo sililo človeka k misli, da so prvotni Cankarji izdelovali kakor češki Cankarji brzde za tovarne konje.

Rekli smo že, da je avtor živo orisal zgodovino Cankarjevega rodu. Njegova slika bi pa bila še nazornejša, ako bi se ne omejeval samo na podatke nekdanjih uradnih zapisov, temveč bi se bil naslonil tudi na naše starejše pisatelje, zlasti na Valvasorja, v katerem bi bil našel kljub njegovim fevdalnim pogledom marsikatero dragoceno oznako Vrhničanov in njihovih sosedov, in sicer glede na njihovo gospodarsko in kulturno življenje. Prim. Die Ehre des Herzogthums Crain II. knjiga, str. 256, 265; VIII. knjiga, str. 782; XI. knjiga, str. 422—423 in morebiti še kje drugje.

Bistro je izluščil avtor tudi vzroke kulturnega prepada, ki je delil nemško fevdalstvo in nezavedno ali potujčeno meščanstvo od slovenskega kmetstva. Vendar se mi zdi, da se »protestantsko gibanje« ni »skušalo približati ljudstvu... samo iz verskih razlogov«. Za literarno vnemo naših protestantov ne plamti samo verski fanatizem, njihova verska vnema je bila obsežnejša in naprednejša kakor pa katoliški konservativizem pred reformacijo in katoliški restavracijski bes med njo in po njej. — Glede na avtorjevo opazko, da je konec 16. stol. prišlo do množične psihoze štifistarstva na Stari Vrhnik, pripominjam, da se je po Valvasorju pričelo zidanje vrhniške cerkve sv. Trojice Na Košacih (na kofhazi) iz podobne, dasi s katolicizmom zanetene psihoze.

Gospodarski in politični motivi za reforme avstrijskega prosvetljenega absolutizma niso izhajali iz fevdalstva, kakor trdi avtor (str. 32, 33), temveč iz absolutne volje prosvetljenih vladarjev, ki so morali preživeti se fevdalno državo preoblikovati v absolutno birokratsko-vojaško vladavino, ako so hoteli ohraniti zunanjo politično veljavo. Kolikor je fevdalstvo temu načrtu služilo, toliko je seveda imelo svoje dobičke od prosvetljenega absolutizma. A v poglavitem stopajo v tem času vendarle meščanski elementi na plan. Gospodarsko najmočnejši človek v tem razdobju na Kranjskem je Žiga Žois, meščan; novopečeno baronstvo njegovega očeta ni fevdalski, temveč dvorski naslov. — Saj sta robotni patent in možnost prevedbe zakupnih kmetij v kupne dokaz, da je fevdalstvo že izgubljalo gospodujoči značaj, dasi ga je dejansko v mnogem ohranilo do 1945. leta. Težko bi se človek sprijaznil z oznako, da je bil »Wöchentliches Kundschaftsblatt idejni brat in nemški predhodnik Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih Novic«. Najsi je Bleiweis že pri ustanavljanju Novic zvitorepil (primerjaj Miheličev članek Kmetijska družba in ustanovitev »Novic«, Slavistična revija I. [1948], str. 27 in sl.) in pozneje prepogosto in prevdano služil reakcionarnim in utilitarističnim silam, je bil njegov časnik vendarle napreden pojav v slovenskem življenju, ki ga ne gre primerjati z le-onim obskurnim nemškim lističem.

Tudi življenje neposrednih Ivanovih prednikov je avtor prikazal na osnovi dokumentov in analize splošnega in krajevnega gospodarskega propadanja, čeprav seveda ni mogel ugotoviti vseh življenjskih potankosti in okoliščin mnogoštevilnega rodu.

Med malenkostmi omenjam, da Vrhniki pač niso vzdeli imena »enajsta šola« furmani šele v Bachovi dobi zaradi vrhniškega košatenja z nemščino, kakor je mogoče razumeti avtorjevo pisanje na str. 82—83, temveč je ta vzdevek mnogo starejši in je nastal takrat, ko so bile šole še latinske in je bilo do nove maše deset let učenja; to je bilo še pred jožefinskimi šolskimi reformami. Vzdevek pozna in uporablja v Pratici že Vodnik.

K orisu vrhniškega čitalniškega življenja dostavljam, da je prav gostovanje Dramatičnega društva na Vrhnikih 1876 dalo pobudo za ustanovitev čitalnice, medtem ko sokolskega izleta tisto leto menda ni bilo. — Nasprotovanja čitalnici so se pričela kmalu. — Sprva so ji pomagali k življenju bogatejši tržani, toda že prvega občnega zbora se je udeležilo komaj nad polovico udov. Bogatini so se odvrnili od nje (»gg. vrhniški trgovci, posestniki itd.«), ker niso mogli razumeti gladu po spoznanju, ki je navdajal vrhniške prosvetljenjše proletarce. »Bogatini se zabavajo po krčmah, ter ne pomislijo, da človek, ki nema posebnih dohodkov, ne more vedno v krčmi sedeti in čas tratiti s praznimi pogovori in se rad kratkočasi pri branji časnikov in knjig«, toži nad jarogospokim bojkotom čitalnice neznan dopisnik SN 1876, 288 (18. dec.). Nehote se budi misel, da bi mogel biti ta dopisnik Ivanov oče Jože, čigar veselje do branja je sin večkrat omenil v svojih spisih. — Ako je pa dopis spisal Josip Prosen, kakor misli Petre, je v njem gotovo izrazil tudi želje in razmišljanje Jožeta Cankarja, ki očita v Samotnem pogovoru sinu: »Štirideset let bo zdaj tega, ko sem bil v tvoji dobi, ti pa si že star. Takrat smo budili Slovenijo in smo jo vzbudili. Mladi smo bili pač in smo mislili, da bo prav. Za koga pač smo jo vzbudili?« (Zbrani spisi XIX, 87.)

Očeta prikazuje Cankar kot čitalničarja in strastnega bralca tudi v povesti Na klancu, in sploh je treba reči, da je očetova podoba med najbolj svojevrstnimi liki Cankarjeve ikonografije vse od nesrečno lahkovernega Jožeta Vejana v povesti Dve družini (1896) do groteskno tragičnega Lavrina v črtici z istim naslovom (1897) ter od krojača Toneta Mihova v povesti Na klancu (1902) vse do očetovih resno očitajočih podob v poslednjih črticah: Samoten pogovor, Tiha smrt, Božična zgodba do tragično visoke podobe očeta v Mojem življenju in do podobe Lenarta Negode v Grešniku Lenartu. »Morda bi le kje... vsaj tam kje ob spodnjem robu domovine manjkal košček, majhen košček, da mene ni bilo,« razmišlja zapuščen oče v črtici Tiha smrt in se v tragiki svoje samotne smrti dvigne pred sinom v Samotnem pogovoru do veličine ostrega sodnika, ki obsodi sinovo umetnost: »Zdelo se mi je, da te zalotim v postelji, v tesni kamrici, prazno skodelico poleg..., v mislih pa kvante, vesele in žalostne in vse tako drobčkane, da jih gre tisoč v perišče... Odeni se do vratu in si naroči drugo skodelico čaja... in misli cmokaje na tiste nebeške očile«

Jože Cankar je moral biti mož, ki bi zaslužil, da bi ga avtor živeje upodobil. Najmanj pa, kar bi moral storiti zanj, je, da bi nam razložil zgodbe njegovega gospodarskega zloma, odnosno da bi preveril sinov opis tega zloma v povesti Dve družini. Zakaj je v povesti Na klancu Cankar to reč drugače utemeljil kakor v oni povesti? Gabrijel Jelovšek pripoveduje v spominski črtici Cankar in njegovi predniki (Jutro 1926, 105, 9. maja), da je Jože Cankar, »izboren krojač, priden delavec,« ki je »sila rad čital slovenske časopise in vedno rad nastopal za slovensko stvar«, izgubil vse premoženje, ker se je lotil trgovine, ki je ni bil vešč. (»Ker se prej nikdar ni pečal s trgovino, je trgovina propadla, izgubil je vse premoženje.«) Nekoliko niže pa pravi: »Nesrečna špekulacija njenega moža v trgovini pa je silno potlačila blago ženo,« in sklepa: »Pisatelj Cankar je bil tudi po značaju, ne samo po obrazu in po obnašanju docela podoba svojega očeta Jožeta Cankarja.«

Avtorjeva redkobesednost o Cankarjevem očetu in njegovem življenju je velika hiba naše knjige. Toda tudi življenja Cankarjeve matere in njenega značaja, kakor se je ohranil v ljudskem spominu in v sinovi umetnosti, ni avtor dovolj razjasnil.

Ta očitek velja tudi za lik otroškega Cankarja samega. V njegovih avtobiografskih črticah in povestih bi bil mogel najti avtor toliko dragocenih podatkov iz Ivanovih otroških let, da bi mogel ustvariti živo podobo tega zgodaj dozorelega, ponosnega, neizmerno čutečega in z mogočno ustvarjalno domisljijo obdarjenega otroka, ki se je vtisnil s svojim ljubeznivim drobnim pogledom, svojo izredno nadarjenostjo, marljivostjo in živahnostjo v zavest tudi starejšim ljudem svoje dobe. (Prim. cit. spomine G. Jelovška.)

Prizori, kako je zaradi gnusobe in krivice življenja ta genialni »berač in sin beračev« (Nina) hotel že v desetem letu odložiti pretežno butaro »življenja, a je ni mogel, ker je moral po svoji strašni poti«, so pač najbolj pretresljive umetniške podobe v našem slovstvu poleg Prešernovih Sonetov nesreče. Kaj je prisililo Cankarja, da je obdržal do smrti butaro svojega umetniškega poslanstva na plečih? Pač samo izredno zgodnja umetniška bistrovidnost — v kateri je pričel že v devetem letu ustvarjati pravo podobo slovenskega telesnega in duhovnega življenja. Ob smrti deda Jakoba (8. februarja 1885) je namreč pričel pisati prvo svojo zgodbo (o Petru Klepcu), a je ni dovršil vse do svoje prezgodnje smrti.

»Oj angelji in sveti posli božji — tiste dni, ko je sedela smrt za pečjo, so udarila nebesa pečat na tega mojega življenja žalostno pismo! Prenašal sem papirje iz izbe v vežo, iz veže na podstrešje; gromadil sem v mislih silne podobe, snoval in motal v bleščečem kolobarju slavno zgodbo o Petru Klepcu. Mrtvec mi je bil napoti; povsod sem ga videl, prerekal se z njim, kakor je bil trd in tih; nazadnje sem se mu skril v tesno sosedovo kamrico.

Zgodbo o Petru Klepcu nam je bil povedal v šoli učitelj; povedal pa jo je slabo, iz veselega junaka je napravil cmeravo mevžo. Ustanoviti in napisati je bilo treba vse drugo, vse mogočnejšo zgodbo. Učitelj je rekel, da je Peter Klepec izrazil drevo, zato da bi razkazal svojo moč in svoje junaštvo. Kakšna moč in kakšno junaštvo pa je, če človek izruje drevo tam na lepem, ko mu tega še treba ni? Kaj pa bi s tem drevesom? Ali naj si ga zatakne za klobuk? Junaško je in Petra Klepca vredno, če zamahne z roko, da bi spodil muho, pa izpuli mimogrede kar ves gozd, ves temni Raskovec ter se začudi: »A tako! Nikar ne zamerite...« Ves se je spremenil Peter Klepec. Pogledal sem ga natanko in sem videl, da je cesar. Ni bil več irhasti Peter, temveč, bil je cesar Janez, ki strahuje svet in vojskuje brez nehanja svoje slavne vojske.« (Moje življenje, Zbrani spisi XVII, 205—206.)

V tej zgodnji dobi je pričel Cankar svojo »trnjevo pismarsko pot« tudi s pesmijo, in sicer »štrbonceljnom na čast« (Moje življenje, Zbrani spisi XVII, 215), kar pomeni, da je bil in ostal kot človek in umetnik vse življenje skladen in zvest samemu sebi, od prve ustvarjalne zavesti pa do poslednje poteze svojega čudovitega peresa: samo neposredno, živo življenje mu je dajalo snovi, vseprodorna, nepodkupljiva in neprevarljiva resnicoljubnost pa mu je kazala resnico in laž, hrepenenje in stvarnost, lepoto in nizkoto.

Že v tistih dneh je Cankar najbrž »nosil po vseh potih seboj papir za risanje« in »je risal z očmi in srcem«, »preden je potegnil prvo rahlo črto«, kar pripoveduje sicer šele o kasnejši, ljubljanski realni dobi (v črtici Mladost, Zbrani spisi XVII, 77). Tu je izrazil morda tudi najlepšo opojno srečo ustvarjanja, ki mu je edina dajala moči za dovršitev njegovega velikanskega literarnega svetišča. Iz pregrenkega občutja, da je »berač, sin beračev«, ga je reševala edino ta ustvarjalna sreča, ki mu je odkrivala čudežno lepoto v vsem, kar se je ujelo v njegove hrepenelne oči.

Tedaj je pač ob večerih posedal v mraku pred hišo poleg matere, ki se je vračala lačna z dela in prinašala zasluženost, a ne zaužito jed otrokom, kakor pripoveduje dijakinja Katarina Petkovškova po spominih svojega deda (Pionirske novine, 1948, 24. dec., str. 4), takrat se je »tresel in jokal«, ko je slišal govoriti pri Sveti Trojici Tavčarja, takrat je doživljal v imenu in podobi Ljubljane ob cesarski slavnosti 1888 — lepoto novega pravičnega in srečnega življenja — za mater, za svojce, za trpeče in za — samega sebe. Ako bi bil avtor upošteval, kako je Cankar naslikal ta dogodek v povesti Na Klancu (Zbrani spisi V, 186—190) in v Mojem življenju (Zbrani spisi XVIII, 208—209), bi ne bil mogel zapisati neutemeljenih besed o »otroški izpovedi ljubezni do cesarja in o sreči tega dne« (str. 116). Mislim, da bi se ne smel opirati pri tem samo na Slovenčevega in Narodovega dopisnika, a reči moram tudi, da se čudim, kako je mogel iz njunih besed razbrati nekaj takega. Slovenčev dopisnik pravi, da je »deček IV. razreda J. Cankar pripovedoval prav v otročjem navdušenju o lepem dnevu, ki ga praznuje ta dan šolska mladež vrhniška,« in da

je za njim govorila neka deklica »podoben govorček«. V Narodu pa beremo, da sta učenec J. Cankar in učenka Fr. Opeka »v imenu mladine ganljivo pozdravila c. kr. okrajnega glavarja in mu poklonila lep šopek«. O izpovedi ljubezni do cesarja ni v obeh poročilih sledu. In čeprav je verjetno, da je bilo kaj takega v Cankarjevem govoru, saj mu ga je gotovo spisal učitelj, ni važno, kaj so govorila dečkova usta, temveč kaj je občutilo njegovo srce. — In to je razodel Cankar v povesti Na Klancu in v Mojem življenju. Kot biografsko zanimivost je treba omeniti, da je mala Cankarjeva sogovornica bila najbrž tista Francka Opekova, ki je bila kasneje »prva njegova ljubezen« (Pisma Ivana Cankarja I, str. 12).

Naslov poslednjega poglavja »Gojenec deželnega nemštva«, ki bi naj označil Cankarja v ljubljanski realki, je nepravilen in krivičen. Edini vzrok, da so Cankarja vpisali v realko, je bila pač njegova nadarjenost in veselje za risanje. Vsa avtorjeva ugibanja o materinih razlogih za to in o narodnostni nevarnosti, ki je prezala v realki v tej dobi na slovenske dijake, niso prepričljiva. Kranjsko nemštvo je bilo še živo, ali vendar že v defenzivi. V državi je gospodoval dvorski eksponent Taaffe, v deželi pa črno-zolti birokrat slovenske krvi Andrej Winkler. Slovenski državnozborni poslanci so bili v vladni koaliciji in so v težkih bojih potiskali nemško nacionalno meščanstvo z upravnih in gospodarskih postojank v deželi. Na realki so bili poleg nemških samoslovenski razredi, kamor so vpisovali vse tiste dijake, ki so jih starši ob vpisu ustno ali pismeno deklarirali kot Slovence. — In Slovencev je bilo v tej dobi na zavodu več kot Nemcev. Poleg nemških nacionalnih profesorjev so delovali na zavodu tudi zavedni in iskreni slovenski profesorji in kulturni delavci: Fran Levec, Simon Rutar, Franc Orožen, Josip Borghi in drugi. Slovenski šolarski knjižnici so kupovali skoraj vse takratne slovenske knjižne novosti, l. 1890/91 na pr. od prevoda Gogoljevih Mrtvih duš do Erjavčevih Zbranih spisov skoraj vse, kar je izšlo, razen Ljubljanskega Zvona. Pouk je bil res nemški, a slovenščini so odmerili v slovenskih razredih tako število ur v primeri z nemščino:

	slov.	nem.
I. razred	4	4
II. razred	4	3
III. razred	2	4
IV. razred	2	3
V. razred	3	3
VI. razred	3	3
VII. razred	3	3
Skupno	21	23

Kot slovenske šolske knjige so uporabljali Šumanovo slovensko slovnico, Janežičev Cvetnik, Sketovo berilo za V. in VI. razred, Miklošičevo berilo za VIII. gimnazijski razred, kot pomožni knjigi pa Srbske narodne pesmi v Pajkovem prevodu in prevod Mažuraničevega epa Smrt Smail Age Čengića. — Cankarjevi profesorji slovenščine so bili: v I. polletju I. razreda Karel Pirc, v II. polletju I. razreda in v II. razredu Simon Rutar, v III. razredu Valentin Korun, od IV. do VII. razreda pa Fran Levec.

Od III. razreda je dobival od Kranjske hranilnice Cankar štipendijo 50 gld, kakor so jo dobivali tudi drugi dijaki Slovenci in Nemci. — V tej štipendiji se ni krila nobena raznarodovalna nevarnost, in če bi analizirali razvoj vseh Cankarjevih slovenskih sošolcev, ne bi mogli pri nobenem ugotoviti, da se je izneveril narodu in jeziku, pač pa so primeri, da so se realci nemškega pokolenja začeli čutiti Slovence. V tem je to poglavje načelno pogrešeno, ker velja avtorjeva analiza ljubljanske realke za sedemdeseta, a ne devetdeseta leta. — V podrobnostih pripominjam, da so Frana Kotnika, nekdanjega Levstikovega

gojenca in sostanovalca, poznejšega mecena Ciril-Metodove šolske družbe, po bratovi smrti samo prepisali iz gimnazije v realko (str. 122).

Levec ni bil v IV. šoli Cankarjev razrednik (to je bil neki Stauber) niti ni bil več takrat urednik Ljubljanskega Zvona, pač pa je poučeval v tem razredu slovenski jezik (122). O kaki nevarnosti za Ivana Cankarja, da bi se med šolanjem odtujil ljudstvu in zljil z razredom izkoriščevalcev (123), ni bilo ne duha ne sluha, in sicer ne zaradi miselnosti mladega Cankarja samega ne zaradi duha, ki je tedaj navdajal slovensko dijaško mladino.

S temi pripombami se mi je zdelo potrebno dopolniti Petretovo knjigo, ki je pa kljub tem pomislekom, kakor sem zapisal že v začetku, zaslužno in svojevrstno delo. Da ni povsem uspelo, je pač vzrok v njeni izredno težki snovi, ki ji še z združenimi močmi ne bomo tako kmalu kos. Zato je potrebno, da bi redki slovenski cankaroslovci — in Petre je prav zaradi te knjige v njihovem ospredju — delovali kolikor mogoče vzajemno in načrtno.

A. Slodnjak

ODGOVOR

na oceno poljudne izdaje Prešernovih poezij*

Kakor vsakogar tako bolijo tudi mene zasluženi kritični udarci. Toda tisočkrat huje skeli kritikova neprikrita želja, odkriti čim več »napak« v ocenjevanem delu. Tako pisanje sili človeka k odgovoru, in če bi se mu še tako rad izognil. Molk v takem primeru mrvi namreč voljo do nadaljnjega dela, v bralcih pa budi neupravičene dvome in krive misli. Samo zato odgovarjam Gspanu in popravljam nekatere njegove trditve.

V dobrih šestih tednih — to omenjam samo zaradi kritikovih besed, da sem imel »na razpolago le nekaj mesecev« — sem oskrbel pozimi 1945/46 tekst in korekturo naše knjige. Ta naglica je bila potrebna zato, da izide knjiga že za Prešernov praznik 8. februarja 1946, zlasti ker ni bilo po vojni nobene izdaje Poezij. Tega cilja knjiga sicer ni dosegla, pa ne zaradi prirediteljeve počasnosti, temveč zaradi tehničnih zaprek v tiskarni. Izšla je šele v začetku marca tistega leta. Vsakdo razume, da se v teh šestih tednih nisem mogel baviti s podrobno rokopisno analizo, zlasti ker je bil znaten del »nevšečnih okoliščin« tudi v tem, da sem opravljal ves ta čas redno službo v pisarni.

Morebiti poreče kdo: zakaj si se pa potem lotil takega dela? Da, to je res tragična krivda, toda naloga je bila prevabljava...

Na temelju faksimiliranega rokopisa Poezij, Pintarjeve, Žigonove, Pirjevčeve in Glonarjeve ter Kidričeve izdaje sem torej najprej določil besedilo in ga v splošnem uredil tako kakor drugi uredniki. Temu kritik v glavnem ne ugovarja. Kar se pa tiče njegovega rahlega pomisleka zoper skupinske naslove (Sonetje ljubezni, Zabavljivi napisi in Sonetje nesreče), ki jih v Poezijah 1846 res ni, a so bili prvotno v njihovem rokopisu, sem jih sprejel zato, ker so Prešernovi, značilni in udomačeni ter priobčeni tudi v drugih izdajah (n. pr. v Kidričevi). Prigovarjati bi se dalo samo izrazu Sonetje ljubezni, namesto Ljubéznjeni sonétje, kakor je bil zapisal Prešeren, a to sem spremenil po Pintarju. Pri tem ne vem, kaj bi se mi napačnega zapisalo, kakor piše kritik, ko sem imenoval Sonete ljubezni — venec sonetov, saj moremo tako imenovati vsako organsko skupino sonetov, ne samo ono, ki jo tvori 15 sonetov.

Sonet Matiji Čopu in Krst pri Savici sta v živi notranji zvezi, ki jo je bilo treba v naši knjigi prikazati, kakor jo je prikazal Prešeren v prvi izdaji 1836, čeprav je 1846. l. res ločil sonet od epa iz neznanih, najbrž samo formalnih razlogov, da bi bili v knjigi vsi sonetje pod istim skupnim naslovom.

* Glej oceno Alfonza Gspana v »Slavistični reviji« štev. 1 in 2, str. 126 do 137.

Skupinski naslov Dodatek nad onimi sprejetimi pesmimi, ki jih v Poezijah 1846 ni, je izpadel med stavljjenjem teksta, vendar je kritikova skrb, da bi »nepoučeni bralci« ne trpeli zato kaj škode, nepotrebna, ker sem pod vsako dodano pesmijo zapisal, da je pesnik ni sprejel v Poezije. Dodane pesmi sem uvrstil »po vsebinsko-oblikovnem principu«, kakor piše kritik, a pesnitve Gospodu Izmajlu Sreznjevskemu, Mihi Kastelcu, Janezu N. Hradeckemu so zašle pod napačne naslove zaradi tehnične napake v tiskarni, kar je zares neprijetno in grdo, a pri orisani naglici vsaj razumljivo, ako ne opravičljivo. Prosim torej, da ta del knjige vsakdo popravi tako, kakor je bil zasnovan, namreč: Zabavljivi napisi (Čudni dihur, Metelčici in Slomšku), Grobna napisa (Matiji Čopu in Antonu Linhartu), Posvetila (Mihu Kastelcu, Prijat'lju Lašanu, Gospodu Izmajlu Sreznjevskemu in Janezu N. Hradeckemu).

Na kritikov dvom, da bi bil o uvrstitvi »dodanih pesmi« »dosti pre-mišljale«, ne vem odgovoriti. In če bi res bil zanje »kratko malo sprejel vrstni red iz Pirjevec-Glonarjeve (1929) oziroma iz Pirjevčeve miniaturne izdaje (1939)«, ne bi bil nič zagrešil, saj sta Pirjevec in Glonar mnogo razmišljala o Prešernu in marsikaj storila za popularizacijo in umevanje njegove poezije.

Na uvrstitev nekaterih nemških Prešernovih pesmi v prevodu ni bilo misliti spričo naglice, v kateri je knjiga nastajala, in spričo želje založnika, da ne bi obseg preveč narastel. Res pa je, da sem nemško elegijo Matiji Čopu označil ne samo na str. 27., kakor omenja kritik, temveč tudi na str. 154–55.

Kritikov očitek glede na spremenjeno grafično podobo nekaterih pesmi je upravičen.

Apostrof ni lepa stvar, ponekod pa za razumevanje potrebna. Prim. v Krstu 6. stih 24. kitice: šel naj' vsak sam bo skoz življenja zmede. In podobnih mest je več. Ako pa moraš postaviti apostrof na tem ali onem mestu, je težko biti nedosleden. Tudi Kidričeva izdaja ima apostrofe. Nedoslednost Dolenc (352, 17) sem v naglici povzel prav iz nje, vendar sem ob tej priliki popravil napako: *jim* v *mu*, česar pa kritik ni opazil. Pripominjam, da beremo ta epi-gram v Slovenskem berilu V, str. 68. 1948 I. še vedno v nepravilni obliki:

Prijat'lju Lašanu

Varha te čaka Dolenc (!) pred aristokratov tiranstvom,
varji se družbe volkov, bodi jim (!!) bramba pravic. (!!!)

To pomeni, da sta v besedilu treh vrstic dve nedoslednosti (apostrof v besedi Prijat'lju in brezapostrofičnost v besedi Dolenc ter dve stvarni napaki v zadnji vrstici (*jim* namesto *mu*), ki dela besedilo nerazumljivo in protislovno, ter opustitev klicaja na koncu. Pravilno besedilo je doslej samo v Vidičevi priob-čitvi (LZ 1935, 178) in v naši knjigi.

Kar se tiče kritikovih ugovorov zoper uporabo naglasnih znamenj v naši izdaji, je treba povedati:

1. Nekatera naglasna znamenja, ki jih bo »vsak Slovenec brez vsega lahko pogrešil«, kakor piše kritik, sem ohranil, a ne kot naglase posameznih besed, temveč kot vodila za pravilno branje in umevanje celih stihov in kitic ali pa zato, ker sem bil prepričan, da jih »vsak Slovenec« ne bo »lahko po-grešil«. (Na pr. napnimo, drevó.)

2. Pri naglem tiskanju so se pokvarili nekateri pravilno označeni naglasi, kakor cvetějo v cvetějo, druge (temnò, domà, pròstost, naměst', zvòncek, na gòro) sem pustil, ker so Prešernovi in ker jih je ohranil razen dveh (pròstost in na gòro) tudi Kidrič v svoji knjigi. Prešernova oblika rázveseljěno je ostala, da pomore k pravilnemu branju.

3. Besede: Zapuščěna, prišlā, svetā, solzè, kjer kòli, umrjějo in imè so izrazite tiskovne napake, kar bi kritik mogel ugotoviti, ako bi pregledal, kako so te besede sicer naglašene v naši knjigi.

4. Kritikova trditev, da je Prešernu služil gravis pri pisanju —èr v po-udarjeni poziciji le za oznako polglasnika, ni verjetna. Zakaj naj bi pesnik v

tej poziciji označeval polglasnik, ko mu je vendar šlo za mesto oziroma kvaliteto akcenta, puščal pa brez znamenja to, kar je z naglasnimi znamenji hotel določiti? Ob pregledu rokopisa Poezij sem ugotovil tudi, da je Prešeren v večini primerov jasno postavil gravis na r ne na e, pisal je Verba, vterjene, zapeite, v peirih, perva itd., čeprav je mogoče najti tudi oblike: umèrl, smèrt itd., a teh je mnogo manj. Tudi iz tega sklepam, da pesniku ni šlo za oznako polglasnika, temveč za mesto in kvaliteto naglasa. Dr. Kidrič je v svoji izdaji dal povsod natisniti dosledno gravis na naglašenem zlogotvornem r-ju.

5. Kritik zahteva, naj bi postavil naglasna znamenja tudi na nekatere enozložne besede, na pr. na préd (časovni adverb), češ da je mogoča zamenjava s predlogom pred. Toda kdo bi pač mogel v pesmi Pod oknom (tega se namreč boji) krivo umeti stihe:

Pred neznane
srčne rane
meni spati ne pusté!

Ako je kdo, temu pač ne pomore nobeno naglasno znamenje!

Res pa je, da bi pri »tujih besedah« moral pustiti Prešernove naglase; strinjam se s kritikom tudi v tem, da so potrebna naglasna znamenja na onih slovinskih besedah, ki jih našteva na str. 129. (spodaj) in na str. 130. (zgoraj). Morebiti bi bilo celo najbolje, ako bi bil ohranil tudi v naši izdaji kolikor mogoče vse Prešernove naglase.

Glede na kritikove ugovore zoper rabo ločil pripominjam:

1. Vse vejice, ki se zde kritiku odveč, sem ohranil zato, ker so se meni zdele potrebne za pravilno branje in umevanje in ker so pač tudi v izvirniku. Tudi dr. Kidrič jih je ohranil v svoji knjigi.

2. Na 82, 14 in 234, 22 je vejica izostala zaradi tiskarske pomote, povsod drugod sem vejice ohranil tako, kakor so v Prešernu in Kidriču, ki mu prav to stran njegove redakcije šteje v posebno zaslugo dr. Ocvirk v oceni (LZ 1939, 298), ko piše: »Izredno važna so pri Prešernu tudi ločila, saj so večkrat celo sestavni del njegovega ritma. Nedopustno bi zato grešil prireditelj, ki bi svojevoljno spreminjal pesnikov sistem ločil in jih preveč logicistično tolmačil v smislu današnjih slovničnih pravil. Prof. Kidrič je skušal vestno ohraniti Prešernovo koncepcijo interpunkcij po zadnji izpričani redakciji pesmi in se odločil za spremembo le tam, kjer je dejansko dopustna in utemeljena.«

3. Velja, kar zgoraj, ker našteje vejice »niso napačno postavljene«, kakor trdi kritik, temveč ohranjene tako, kakor jih je zapisal Prešeren, a ohranil tudi Kidrič.

4. Na 191, 3 je moja pomota, biti mora res podpičje, ne vejica, a povsod drugod je tako kakor v Prešernu (in Kidriču).

5. Na 43, 10, 14, 18 ter 242, 4 mora biti glede na Poezije podpičje, dasi bi se v prvih treh primerih lahko skliceval na njihov rokopis, kjer je pika kakor v naši knjigi. Povsod drugod pravilno.

6. Pravilno, izvzemši, da je v citatu v uvodu pomotoma izostal klicaj.

7. Popravljen v seznamu tiskovnih napak.

8. Na 172, 6 moja, najbrž med tiskanjem nastala napaka. Mora biti vejica.

9. V naši knjigi pravilno. Morebiti bi res bilo bolje postaviti za besedo imena vejico, a ne podpičje, kakor je v Prešernu in v naši knjigi, nikakor pa ne klicaja, kakor predlaga kritik.

10. Tako je v Prešernu in v Kidričevi izdaji.

11. Na str. 95, 12 je v naši knjigi pravilno, v 117, 2 in 255, 6 pa bi bila boljša vejica, kakor nasvetuje kritik.

12. V naši knjigi pravilno.

13. Morebiti bi bilo res bolje, da bi postavil dvopičje v 43, 6, kakor nasvetuje kritik, a v tem primeru bi bilo treba postaviti klicaj na koncu cele pesmi.

14. To kritikovo opombo je treba upoštevati. Toda na koncu prve kitice soneta O Vrba... mora biti klicaj, ki pa ne velja samo, kakor misli kritik, vokativu O Vrba, temveč vsebini cele kitice, zlasti pa končnemu vzkliku: golj'fiva kača, ki izraža globino in težo pesnikovega razočaranja nad otroško ukaželnostjo, ki ga je bila zvodila iz očetove hiše. Tudi v 2. kitici istega soneta ni ne pravega vokativa ne velelnika ali želelnika, a kljub temu je pesnik postavil na koncu klicaj, ki ga je treba ohraniti v vsaki izdaji.

Glede na kritikovo pisanje o mojem zapisu epigrama Prešernova vera podajam tu natančni prepis Kastelčevega zapisa, ki sem ga našel v Levstikovi zapuščini. Slove tako:

Prešernova véra

Kar je, beži;

ni

Al beg Bog. ?

Ki vodi vekomaj v ne-bó,

Kar je, kar blo je in kar bó.

Iz oblike zapisa spoznamo, kako se je Kastelic 1866 trudil, da bi Levstiku pravilno sporočil po spominu besedilo epigrama. Prvotno je v drugi vrstici pozabil na nikalnico ni, a na koncu je postavil vejico. Nato je vpisal nikalnico ni, na koncu pa je zapisal vprašaj, ne da bi vejico prečrtal. Slednjič je pa vprašaj prečrtal.

Po tej obliki so možne (zame) tri razlage:

a) ateistična (vprašaja ne upoštevam). Bistvo vsega je naglo gibanje, prav za prav ginevanje. To pa nasprotuje ideji Boga; ker Bog pač ne more spremenjati vsega, to je tudi samega sebe v nič (ne-bo), ki se ne bo pojavil nikdar več. Zamisel Boga je torej protislovna njegovi domnevani ali verovani manifestaciji, ki je v bistvu samo prirodno gibanje;

b) panteistična (vprašaj upoštevam). Bistvo vsega je beg, torej gibanje. Toda ali ni ta beg, to gibanje prav za prav edino božanstvo, iz katerega izhajajo in v katero se vekomaj izlivajo sedanost, preteklost in bodočnost?

c) filološko-zgodovinska (vprašaj upoštevam, najbrž v nekakšni zvezi z neko mislijo v Linhartovi zgodovini). Vidimo, da vse, kar je, beži. Torej je pravilna starogrška, a tudi Linhartova etimologija, da je bog samo posebna oblika besede beg, kajti beg vsega v nepovrat lahko sproži in vodi samo najvišje vodeče bitje, to je Bog.

S hegeljanstvom pa epigram najbrž nima zveze. Najverjetnejša se mi zdi druga, glede na naslov tudi tretja razlaga. Pravilna oblika bi torej bila:

Prešernova véra.

Kar je, beží.

Al' beg ni Bog,

ki vodi vekomaj v ne-bó,

kar je, kar b'lo je in kar bó?

Pripomniti pa moram, da ne razumem kritikove opazke, češ da je »značilno«, da nisem sledil dr. Prijatelju, ki je po Korševem predlogu zapisal epigram v trivrstični obliki in opustil vprašaj. Koršev predlog ni bil dober, kakor dokazuje Kastelčev zapis. Toda še preden sem ta zapis poznal, sem vedel, da se je Korš motil, ker ga je zavajalo krivo mnenje, da je v III. delu Romance od Strmega grada trojna rima:

Krivíc mašč'vávec večni Bóg,

Obilno pošlje ti nadlóg:

Zaprto žene je teló...

čprav se rimata v tem delu romance samo po dve vrstici in je rima tretje vrstice že organski del rime naslednje, t. j. četrte vrstice. In ker je Korš videl v tem primeru trojno rimo, je sklepal, da ima tudi naš epigram podobno trojno rimo »Bóg — ne-bó — bók« in da je zato epigram trovrstičen.

Na istem listu kakor Prešerinovo vero je zapisal Kastelic tudi epigram:

Repiču

V Ljubljani je mož, ki misli, da je tič;
Pa ni tič ne, le nekaj tiča je, — repič.

Pod Kastelčevim zapisom je pa »popravil« Levstik epigram tako, kakor je danes znan:

V Ljubljani je možič,
Ki misli, da je tič,
Pa je le tiča kosič —
Repič.

V 124, 10 in 197, 9 mora biti za vprašajem velika začetnica, kakor predlaga kritik, čeprav je tako kakor v naši knjigi tudi v izvirniku in v Kidričevi izdaji. Kadar beseda filomela pomeni slavca, je ne gre pisati z veliko začetnico, ker ni več lastno, temveč je obče ime. Tudi glede pisave Ajdovski Gradec trdi kritik, da sem v navzkrižju s Slovenskim pravopisom. Stvar je zabavna, ker berem v svojem izvodu Slovenskega pravopisa (res, da imam samo malo izdajo, a ta je iz 1938. l., medtem ko me kritik opozarja na izdajo iz 1935. l.), da je treba pisati Nemški Gradec in Polhov Gradec. Zato sem sklepal, da mora biti tudi Ajdovski Gradec. Gigante je pa treba ponižati v gigante, čeprav jih je pisal Prešeren z veliko začetnico.

Kar mi citira kritik iz Ruplovega Slovenskega pravorečja glede zamenjave predpone u- in v-, mi ne gre do srca, ker takrat, ko sem urejal našo knjigo, Pravorečja sploh še ni bilo med ljudmi. Zadeva sama pa mi je bila znana iz Breznikove slovnice, od koder jo je Rupel povzel. Navzlic temu nisem hotel spreminjati Prešernovih oblik. Tega tudi dr. Kidrič ni storil. Ohranil je tudi oblike plesavec itd.

Besede oznanuj, apostel, zarijovi, trnjevka pišemo danes: oznanjuj, apostol, zarjavi, trnovka, vendar sem jih namenoma ohranil v Prešernovi obliki; prvo zaradi rime z besedo žaluj, ker se mi zdi, da bi rima ne bila več tako čista, če bi se rimalo »žaluj — oznanjuj«. Tudi drugo (zarijovi) sem ohranil samo iz ozira na njeno rimo »ponovi«. Rima je morebiti res enozložna, dasi ima Prešeren v tej pesnitvi tudi večzložne rime, toda stik je vendar ves drugačen, ako soglašata tudi nenaglašena vokala pred rimo. Trnjevka (Preš. ternjovka) sem zapisal zato, ker mislim, da je Prešeren izvajal besedo iz trnje, ne iz besede trn.

Prehudo me je pa kritik obdolžil, češ da sem pokvaril rimo v 260, 7 in 260, 10 ter v 282, 1, 3, 5. V prvem primeru rima sploh ni prizadeta, ker je Prešeren najbrž govoril in tudi rimal »narédu — zmédu«, a ne »narédiu — zmédiu«. V drugem primeru je stvar nekoliko hujša, ker je Prešeren najbrž govoril in rimal, kakor je pisal: »pokraj'ni, vunajni — nekdanji«, toda mislim, da bo navzlic moji pisavi »pokraj'ni — vunajni — nekdanji« bralec zadel pravo. Tudi dr. Kidrič je popravil te rime tako, kakor je v naši knjigi.

V 247, 17 bi bil res moral popraviti odpera v odpira, a me je zavedla nekakšna optična prevara glede na grafično podobo njene rime: mera. Ne razumem pa kritikovega očitka, da sem zagrešil »sintaktično napako« s spremembo: ker vredna dela niso jih budile. Ali ni popolnoma ista »sintaktična napaka«, če bi bil pisal po Prešernovo: ker vredne dela niso jih budile? Verz 125, 20 pa je zapisal Prešeren (kar je ohranil tudi dr. Kidrič): Pokôpat k tolovájam beričam ga dadé. Torej brez apostrofa, kar znači, da je besedo Pokôpat občutil kot namenilnik. Apostrof v Poezijah, ki se nanj sklicuje kritik, gre najbrž

na rovaš korektorja. Beseda brez apostrofa ustreza tudi današnjemu živemu govoru, na pr. Sina je dal v mesto služiti, Dal si je obleko delati itd.

Zveza »ko, ki budi« je zaradi dveh kričečih i-jev za moje uho manj blaglasna kakor moja sprememba »kot, ko budi«, kar je tudi razumljivejše. Toda o tem se je težko zediniti. Ne vem tudi, zakaj zahteva kritik v 314. 1 pridrvel, namesto pridrivil, ko je pa oblika pridrivil tipična za Prešerna.

Se teže kakor na kritične očitke glede na pravopis in slovnico odgovarjam na njegove opazke o uvodu in komentarju. Poglejmo jih po vrsti!

Za silo bi res lahko obveljal ugovor, da ni s pesnikom ugasnil Ribičev moški rod. Ob smrti je pesnik res zapustil nezakonskega sina Franceljna, ki ga je pa preživel komaj za nekaj let. A znano je tudi, da je Prešeren večkrat hudo dvomil, da bi bil Francelj njegov sin.

Sodbo, da je bil pesnik v ljubljanskih šolah »prvak tudi po vplivu na svoje součence«, sem zapisal na podlagi spominov njegovih sošolcev. Jurij Grabrijan je pripovedoval o tem svojemu kaplanu, kakor sporoča ta dne 2. marca 1881. l. Tomu Zupanu, med drugim tole:

»Pesnik Prešeren je bil zelo nadarjen, in pred vsemi (!) součenci naj bolj talentiran, bil je tudi nedolžne mravnosti in do svojih součencev priljuden, prijazen in postrežljiv in zato tudi od vsih spoštovan in ljubljn.« (Iz zapuščine Toma Zupana v ljubljanskem muzeju.) In sošolec Simon Wilfan ga je označil svojemu vikarju Mihaelu Barbu, kakor je ta sporočil 25. marca 1880 Zupanu, med drugim: »Prešeren bil je silno talentiran, med vsemi naj bolj, a pridni so bili nekateri drugi bolj. ... Ljubil je kratkočasne družbe, bil je poln humora, zelo dovtipen in šaljiv ...« (Iz iste zapuščine.)

O idejnosti in vsebini Sonetov nesreče se je težko prerekati. Kdor čuti njihovo težo, se bo strinjal morebiti z menoj, kdor pa sliši iz njih krik obupa zaradi slutnje nesreče, ki bi jo utegnili imeti za pesnika »celovski izpitni rezultat in ljubljanski ljubezenski razplet«, seveda ne bo pritegnil. Resnično je sicer bilo, kar je izrazil pesnik po pričevanju sestre Lenke z besedami: »Ko bi bili za imenovati trije škofje, bi jih cesar Franc prej potrdil kot enega advokata«, toda samo slutnja bližajoče se osebne nesreče zaradi slabe izpitne ocene in zaradi razdora s Khlunovo bi bila pesniku vendarle težko navdihnili sonet: Življenje ječa ...

Kritikovo spodtikanje nad stavkom, ki ga je okrnjenega iztrgal iz zveze: »Zdaj mu ni bilo več težko urediti pesmi v Poezije«, ne priča o rahločutnosti. V več odstavkih sem razpravljal že prej o Prešernovem življenju in delu v poslednjem desetletju njegove zemeljske poti. Nato sem šele zapisal citirani stavek kot sklep prejšnjih razmotrivanj, a nato spet nadaljeval o težavah urejevanja, ki jih je pesnik mogel premagati šele sedaj. S kritiziranim stavkom torej nisem hotel reči, da je bilo Prešernu urejanje pesmi v Poezije — igrača, kakor me je menda razumel kritik, temveč da so Poezije Prešernovo poslednje veliko umetniško dejanje, ki ga je mogel pesnik ustvariti šele, ko je popolnoma dozorel.

Se huje mi je recenzent zmedel razlago soneta Je od vesel'ga časa... in vseh problemov, ki so v zvezi z njim. Večletno razmišljanje o tem, zlasti pa ponovna analiza vseh sem spadajočih pesmi sta me primorali, da sem opustil mnenje, ki sem ga zapisal v Pregledu slovenskega slovstva (1934). Ta sprememba je vidna tudi v romanu Neiztrohnjeno srce (1938). Že takrat sem moral poslušati očitke, da sem svoje mnenje spremenil zgolj iz opozicije zoper dr. Kidriča, ki je medtem tudi predrugačil svoje mišljenje o teh pesmih, a v obratni smeri kakor jaz.

Razumljivo je, da sem zato prišel med redigiranjem naše knjige spričo velikodušne pomoči dr. Kidriča pri branju korektur v težaven položaj. Na eni strani sem čutil hvalečnost za njegovo pomoč, na drugi strani sem pa vedel, da mu je mnogo do tega, da se ne bi moj komentar prehudo ločil od njegovih izsledkov v knjigi o Prešernu. Svojega spoznanja pa nisem mogel zatajiti, ker sem bil prepričan, da je pravilno, čeprav sem si moral priznati, da je

dr. Kidrič svoje trditve dobro utemeljil in podprl. Toda prav njegova razlaga Gazel me ni zadovoljila, ampak me je utrjevala v mojem prepričanju. V tej krizi, ki je bila spričo že orisanih okoliščin, ki je v njih delo nastajalo, prav huda, sem delo zaključil, kakor sta mi velevali vest in spoznanje. Dr. Kidriču sem dal, kar je njegovega, svoje stališče sem pa branil, kakor sem vedel in znal. Ker problem ni bil matematičen, temveč umetniški in psihološki, seveda nisem mogel najti matematično jasne rešitve. Zapisal sem pa vse, kar sem spoznal in občutil, in mislim, da kritikovo prizadevanje, da bi s stavki, ki jih je iztrgal iz zveze, dokazal protislovnost mojih trditev in polemičnost mojega pisanja zoper dr. Kidriča, ni obrodilo sadu. Prim. samo, kako je kritik zaobrnil stavek: »Ne more se ubraniti (urednik) docela tudi misli na možnost tretje razlage, da je Prešernu v l. 1851.—33. važnejša stvar slovenska umetna ljubezenska pesem sploh, kakor pa misel opevati to ali ono dekle!« Gspan pa piše: »Potemtakem (!) S. kljub pravkar navedenemu stavku uči, da je Prešernova ljubezenska pesem iz časa 1851—33 vendarle larpurlartistična (!!!).« Kaj je larpurlartizem in kaj je Prešernovo stremljenje, uveljaviti v slovenskem zelotskem ozračju iskreno in svobodno ljubezensko pesem! Ali sem mar zapisal v napadenem stavku, da je Prešeren zložil Prvo ljubezen v igrivem verzifikatorskem razpoloženju, ko ni čutil v sebi ničesar razen želje, zlagati bolj ali manj umetne slovenske stihe? Reči sem hotel samo, da je ta pesem zložena iz širokega kompleksnega čustva, ki ne objemlje v sebi samo ljubljeneza bitja, temveč meri tudi na pesnikov odnos do materinskega jezika in njegove »izobrazbe«. Prva ljubezen ni ljubavna poslanica izvoljenki, ni pesem o ljubezenskem razkritju ali erotični prošnji, ki bi jo naslavljal pesnik neposredno njej. V prvih kiticah je nedvomno umetniška podoba usodnega dogodka, a pesnik ne poje o njem dekletu, temveč mlademu moškemu svetu, ki ga v končni kitici svari pred zvedavim ogledovanjem cvetočih deklet. Lastna nesreča daje Prešernu priliko in možnost, da začne zlagati pogumnejše nego doslej slovenske pesmi z ljubavno vsebino, ki bi mogle, kakor je namignil v Novi pisariji, najprej »požlahtniti« domači jezik v smislu Čopovega in lastnega slovstvenega in kulturnega programa. A tako je mogel peti Prešeren samo v začetku svoje usodne ljubezni. Gazele in Sonetni venec sta že pravi erotični poslanici, prva rahlo elegična, druga orfično-tragična. Ljubezenske pesmi po Sonetnem vencu so tudi skoraj vse poslanice Juliji in v poglavitnem (celo takrat, kadar niso neposredno naslovljene njej) krvaveči lik Prešernovega do samomorilnih naklepov kipečega trpljenja spričo nerazumevanja in prezira, ki ju kaže ona njemu in — pesmim.

Jaz tudi nisem spremenil nobenega je v *bo*, kakor namiguje kritik; kar sem dognal o teh stvareh, sem zapisal na str. 203.—207. tako, da mi ni treba po njegovi kritiki niti besedice popravljati.

Nepremišljena je tudi kritikova trditev, da sem hotel v knjigi polemizirati z dr. Žigonom in dr. Kidričem. Kdor prebere str. 225. in pregleda knjigo, uvidi, da me Gspan ni razumel. Zmoti, kakor da bi po dr. Žigonu in dr. Kidriču nikdo ne smel zapisati svojih misli o nekaterih prešernovskih problemih, pa bi se gotovo uprl tako pokojni dr. Žigon, kakor se ji nedvomno upira dr. Kidrič.

Ne zdi se mi potrebno odraslim Slovencem tolmačiti besed: lojtra, rodú Abrahamóv'ga hči (v pesmi z naslovom Judovsko dekle), brevir, vgovarjal = ugovarjal, bi' staršim prijetna, čutar'ca, miserere, libera, kancelir, mušketir, terciarka, talar in gine. Slavščino in filomelo sem pa dovolj razložil. Razlage so pa res potrebne, kakor piše kritik, besede: graja = ograža, zapoldan = opoldne, odreče = odgovori, zajtro = zgodaj zjutraj, besedišče = jezik (sicer slovar), gorjačar = rokovnjač, sanje kratkočasne = sanje kratkotrajne, zamuda = zamuja, hodnik = grobo platno, tudi platno sploh. Besede: elegija, magistrale, klasik, homeopat, Lenora Estijanka, Togenburg, Kompostelje itd. so razložene v opombah ali v komentarju neposredno pod pesnitvami, v katerih jih beremo.

Nisem trdil, da sta nujni varianti na str. 63. in 91., trdim pa, da sta obe značilni in da ima komentator pravico, da si voli pripomočke, o katerih misli, da bo z njimi neko pesnitev bolje razložil ali bralčeve zanimanje pritegnil.

Poezije niso roman. Zato pač ne bo nikogar hudo motilo, ako sem neko zadevo razložil na str. 180., a ne na str. 176.

Ne razumem, čemu ni kritik zadovoljen z razlago na str. 66. Prav v tem je Prešernova veličina, da ni kot pesnik nikdar običal v osebni bolečini zaradi nesreče pri celovškem izpitu, zaradi zavrženih prošenj za samostojno advokaturo in zaradi nesreče v ljubezni, temveč da se je v pesmi vedno dvigal na občečloveško višino.

Nemškuta je samo Nemka, beseda ne pomeni ne tu ne v starejšem jeziku sploh »ženske, ki rada nemškuj«, kakor misli kritik. Takšni ženski so šele po 1848. letu začeli rekati nemškutarica, tako da sta pojem in beseda mnogo mlajša kakor Prešernov Učenec. Prim., kako uporablja to besedo Prešernova sestra Lenka v spominih na brata. (Zupan T.: Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje. 1933.)

Kritikova opomba k str. 158. me je spomnila Vodnikovega epigrama na neke pesmi iz Kranja. Beseda, za katero kritiku gre, je še več kot trivialna, a je tudi tuja in o tujih besedah se je v komentirani tercini širokoustno razklepetal Pisar.

Res pa je, da se za Danteja prične druga polovica življenja šele po 35., ne po 30. letu in da je zato moja razlaga na str. 172. delno nepravilna.

Glede vatla ali lakta je morebiti res, da ju kje tako ločijo, kakor uči kritik, toda Cigaletov nem.-slov. slovar, ki vsebuje besedni zaklad dobe, ki je bila mnogo bližja Prešernu (1860), kakor je naša, razlaga nemško besedo Elle kot vatel ali lakat ter pristavlja, da je »po sedanjí rabi tri lakti = štiri in pol vatla«. Kot vir navaja Cigale nekega Potočnika, ki utegne biti nekdanji čbeličar Blaž Potočnik. Tako bi po rabi v Prešernovi dobi mogel biti lakat vendar vsaj približno enak vatlu, vsekakor pa daljši od njega.

Kako je beseda: pesem na 201, 8 smiselno razložljiva v edninski obliki, naj pojasni kritik.

Leto se preokrene že »o kresí«, torej konec junija, jeseniti pa se začne po ljudskem mišljenju šele konec julija ali v začetku avgusta. V mojem rojstnem kraju je prvi »jesenščak« sv. Lovrenc (10. avgusta).

Besedo zadati razlaga Pleteršnik tudi v pomenu povzročiti (verursachen). In v tem pomenu sem jo uporabil tudi jaz, da bi kolikor toliko adekvatno razložil Prešernov jedrnat verz: Da Helenina lepota, tol'kanj mož pred Trojo smrt...

Med stavkoma: da boš videl nje podoba blago in: da bo vidna nje podoba blaga v nekem komentarju more najti razložek samo huda gorečnost.

Tudi kritikovo naporno prizadevanje, da bi odkril nesoglasje v moji razlagi verza: sloveča Hero je bilá v Abídi, bi si naj poiskalo lažji cilj. Kdor prebere mojo razlago in njegov ugovor, se bo začudil. Prešeren se kot pesnik seveda ni zmotil. Za lepoto in pravilnost njegove primere je brez pomena, ali je bivala Hero v Abidi ali v Sestu. Moja opomba noče popravljati pesnika, temveč pojasniti samo njegovo primero.

Pintar ni dokazal, kakor trdi kritik, da beseda Možóvu označuje »nižjega strelskega mojstra in ljubljanskega meščana Karola Moosa«, temveč je zapisal skromneje, da bi se »soditi dalo«, da je Prešernov Mož omenjeni Moos. Za Pintarjevo domnevo sem vedel, vendar je nisem uporabil, ker sem prepričan, da Prešernova beseda Možóvu meri samo na obnovitelja in protektorja ljubljanskega strelskega društva župana Janeza Hradeckega. V tem me potrjuje tudi to, da je pesnik zložil na pobudo članov strelskega društva 1834. l. slavnostno pesnitev njemu, a ne nižjemu strelskemu mojstru Moosu, za svečanost odkritja njegove, a ne Moosove slike, v strelški dvorani. S pesmijo je proslavil Prešeren Hradeckega na pobudo ljubljanskih strelcev tudi 1843 in 1845, ko je odbor strelskega društva slavil 20 letnico županovanja Hradeckega prav tako v strelški dvorani z odkritjem spominske plošče njemu, a ne Moosu. Pisava z veliko začetnico besede Možóvu, t. j. možu (prim. Prešernovo pismo Čelakovskemu z dne 14. marca 1833. l., v katerem uporablja ta dativ za Kopitarja), je znak Prešernovega spoštovanja do nadpovprečnega moža.

O nadaljnjih kritikovih ugovorih k razlagi posameznih pesmi se mi ne da pisati. V njih je toliko nerazumevanja, da se čudim, kako se je mogel kritik spričo jasnega besedila tako motiti. Od vsega, kar tam navaja, mu morem pritegniti le v tem, da P. ni dobil zunanje pobude za Zdravljico samo iz pesmi Koseskega, temveč tudi od drugod. O drugem pa vzdržujem svoje mišljenje in sem pripravljen njegovo pravilnost tudi dokazati, a prosim kritika, naj ga najprej stvarno ovrže, ne pa da ga pavšalno odklanja ali pa se zaletuje vanj izza hrbta drugih avtoritet. Naj omenim samo nekaj primerov njegovega pisanja. Epigram Čebelarju razlagam na str. 188.—189. tako: »Prešeren hoče po Kidričevi razlagi reči Kastelcu: T' oviš ljube ko muhe, namesto da bi skrbel za redno izhajanje Čbelice. Mogoče. Toda možna je tudi preprostejša razlaga. Kastelic muhe lovi, pomeni: Kastelic sitnari in se kuja, namesto da bi skrbel za Čbelico; morebiti: Kastelic čebelari«. Kritik pa je vzal eno mojih razlag (Kastelic čebelari) in Kidričevo ter je stvaril svojo. Namesto da bi bil zadovoljen, se obrega nad mojo drugo razlago, stvarjeno na osnovi narodne rečenice: imeti muhe = pasti muhe = muhe loviti (Pleteršnik str. 617), biti torej samosvoj, kujav, siten, skratka muhast, češ da se mu »zdi prisiljeno«. Danes mislim, da je edini pomen tega verza: Kastelic čebelari in kupčuje z medom in čebelami. Prim. stavek iz Prešernovega pisma Čelakovskemu z dne 22. avgusta 1836: »Kastelic hat die Erfahrung gemacht, dass ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen, als die literarische Čbelica; es ist ihm daher nicht zu verargen, dass er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt, als mit der Redaktion der Čbelica.« Prim. tudi razlago Antona Ovna v LZ 1932, 719—721.

Vzdržujem tudi misel, da je Orglar obračun s krivičnimi kritiki duhovskega stanu. V tem me potrjuje njegova vsebina, njegov duh in prepričanje, da 1845. l. Prešeren pač ni hotel polemizirati niti s pokojnim Kopitarjem niti z Bleiweisom, v čigar Novicah je pesnitev takrat priobčil.

V razlagi pesmi Nuna in kanarček se nisem »izgubljal po nepotrebnem v polemiki s Kidričevo študijo«, temveč sem skušal označiti idejo, vsebino in življenjsko ozadje pesmi. Na Kidričevo študijo pa sem moral reagirati, ker mi jo je avtor med delom poslal kot pomagalo, a nisem mogel z njo v vseh stvareh soglašati.

Levstikovo Ježo na Parnas sem omenil v zvezi s Prešernovim epigramom o višnjanskem polžu samo zato, ker smo iskali pobude za to satiro vsepovsod, celo v neki Cervantesovi pesnitvi, samo ne v njenem najbližjem in najverjetnejšem vsebinskem zametku. Itd., itd.

Odločno pa zavračam očitek, da sem »nedosledno in večkrat pomanjkljivo« citiral vire. Trdim, da sem dal vsakemu svoje že v besedilu samem, a da sem na koncu še enkrat poudaril to, kar sem prejel od drugih, pišoč: »Razlaga in opombe v naši knjigi so posnetek iz naših prešernosloveskih razprav od Levstikovih dni do danes. Spisi pokojnega dr. A. Žigona, zlasti pa raziskovanja in ugotovitve predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, univerzitetnega profesorja dr. Franceta Kidriča, so me vodili po čarobnem svetu Prešernovih Poezij. Z njihovo lučjo sem skušal razsvetliti našemu delovnemu človeku nekatera temna mesta v Prešernovih pesmih.«

Podoba je, da se kritiku kljub njegovi obširnosti, saj je napisal skoraj toliko kritiko, kolikršen je moj komentar, ni posrečilo v nobeni bistveni stvari omajati moje razlage, razen v nekaterih pravopisnih in drugih bolj zunanjih rečeh. A tudi te napake me boljijo. Kritiku pa sem za plodna opozorila hvaležen in bom v morebitni drugi izdaji popravil, kar je res napačno.

Vinotoka 1948.

A. Slodnjak

BIBLIOGRAFIJA

(1946)

Kratice: DEEn = Delavska enotnost. — GLJ = Gledališki list — Slovensko ljudsko gledališče na Jesenicah. — GLK = Gledališki list — Prešernovo gledališče v Kranju. — GLLJD = Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. — GML = Glas mladih. — KGZ = Koledar Gregorčičeve založbe. — KmG = Kmečki glas. — LdP = Ljudska pravica. — LdTd = Ljudski tednik. — MIR = Mladinska revija. — Mna = Mladina. — NS = Novi svet. — NŽ = Naša žena. — Obz = Obzornik. — P = Popotnik. — PDK = Primorski dnevnik. — ref. = referat(i). — SIV = Slovenski vestnik. — SPor = Slovenski poročevalec. — t. = tisk. — Tov = Tovariš. — VMb = Vestnik mariborskega okrožja. — VND = Vprašanja naših dni. — VSPZ = Vestnik Slovenske prosvetne zveze.

1. SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

(*Adamič Louis.*) Vladimir Dedijer: Beležke iz Amerike. Beograd 1945. [cir.] Str. 7—21: Luj Adamič. Slovenski prevod: Na obisku pri pisatelju Louisu Adamiču. SPor 10. 2. 1946. — Louis Adamič o nas. PDK 25. 5. 1946.

Dinner at the White House, 1946 (ref.): SPor 27. 9. 1946; Tov 1946, št. 13; Soški tednik 1947, št. 27—28.

Albreht Fran: Martin Andersen Nexö. LdP 28. 9. 1946.

(*Aškerc Anton.*) Anton Aškerc: Zbrano delo. Prva knjiga. Balade in romance. Lirske in epske poezije. (Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik. V Ljubljani. Državna založba Slovenije) 1946. 400 str. 8°. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.) Str. 331—394: Opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 15. 12. 1946; I. P[otrč], LdP 28. 1. 1947; Stanko Javor [Janež], Obz 1947, 91—2.

Ivo Marinčič: Anton Aškerc. VSPZ 1946, št. 6.

Bartol Vladimir: Brata Ciril in Metod, učitelja in prosvetitelja slovanskih narodov. LdTd 5. 7. 1946.

(*Beg Ante.*) Najstarejši slovenski novinar Ante Beg umrl. LdP 25. 12. 1946.

(*Bevk France.*) Kaplan Martin Čedermac. ([Z epilogom] Andrej Budal: Ob drugi izdaji »Kaplana Martina Čedermaca«.) 1945 (ref.): Andrej Budal, LdTd 22. 8. 1946 [= epilog]; Danilo Lokar, Razgledi 1946, 361—3; Andrej Budal, SIV 22. 8. 1947 [odlomek iz epiloga].

Med dvema vojnama, 1946 (ref.): A. Slodnjak, SPor 15. 8. 1946; Andrej Budal, Razgledi 1946, 269—272.

Železna kača, 1946 (ref.): Andrej Budal, Razgledi 1946, 369—370.

Bezljaj France: Sodobna češka literatura. SPor 23. 2. 1946. — Obletnica Karamzinove smrti. SPor 15. 6. 1946. — Smrt Karla Tomana [Tomana]. SPor 9. 7. 1946. — Češka književnost danes. Razgledi 1946, 135—7.

Birsa Josip: Trinkov zbornik. (Uredila: Josip Birsa in Andrej Budal.) Trst 1946.

Bizjak Zvonko Anton: Beneško-slovenska in rezijanska bibliografija. (Osnutek.) Trinkov zbornik, 125—135.

(*Bor Matej* [psevd. = Vladimir Pavšič].) *Matej Bor*: Raztrganci. Drama v treh dejanjih. — Težka ura. Igra v dveh slikah. Dramaturška obdelava: Filip Kalan. (Uvod in režiserske opombe napisal avtor. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946.) 136 str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. Št. 2.) Str. 5—13: (Uvod); 122—135: Režiserske opombe; 134—5: Seznam uprizoritev »Težke ure« in »Raztrgancev« v »Slovenskem narodnem gledališču na osvobojenem ozemlju«. Ref.: Stanko Javor [Janež], Obz 1946, 280.

Pesmi, 1946 (ref.): Vladimir Bartol, LdTd 31. 5. 1946; D. M[evlja], VMb 14. 6. 1946; A. Slodnjak, SPor 20. 7. 1946; Jože Kastelic, LdP 20. 9. 1946; Filip Kalan, NS 1946, 685—691; Lino Legiša, Obz 1946, 234—5.

J. M.: O odnosu pisatelja do snovi. Predavanje Mateja Bora [23. 5. 1946 v Ljubljani]. SPor 5. 6. 1946. — J. K[ranjc]: Matej Bor o umetnosti. [Ref. o predavanju O odnosu pisatelja do snovi.] DEn 7. 6. 1946. — Borovi »Raztrganci« v Pragi. SPor 15. 12. 1946.

Boršnik Marja: Anton Aškerc: Zbrano delo. Prva knjiga. ... (V Ljubljani) 1946. Str. 351—394: Opombe. — Nekaj stvarnih pripomb k pouku slovenščine na srednjih šolah. P LXIII (1945/46), 157—161. — Vpliv okolja na ustvarjalno delo naših starejših književnic. NŽ 1946, 221—2.

Brejc Jože: Narodni svet francoskih književnikov. SPor 4. 4. 1946. — Francoska književnost med vojno in danes. Razgledi 1946, 350—360.

Brnčič Vera: Aleksander Sergejevič Gribojedov. LdP 17. 2. 1946.

Budal Andrej: Trinkov zbornik. (Uredila: Josip Birska in Andrej Budal.) Trst 1946. Str. 49—64: Po ravni poti. (Ob liku Ivana Trinka); 65—70: Ivan Trinko in umetnost. — Ob desetletnici smrti M. Gorkega. GMI 1946, št. 4. — Na Prešernov rojstni dan. GMI 1946, št. 7. — Knjižne izdaje in periodični tisk [na Primorskem po osvoboditvi]. KGZ 1947, 153—4.

Razgledi 1946: Srečko Kosovel in Kosovelovci. 193—6. — Vladimir Nazor sedemdesetletnik. 280—2. — Stoletnica »Smrti Smail-age Čengića«. 282—3. — Stodvajsetletnica rojstva Saltikova-Ščedrina. 283—4. — Gregorčičeve domoljubne pesmi. 316—323. — Svetožar Marković. 375—6. — Aleksander Blok. 376—7. — G. Bernard Shaw devetdesetletnik. 378—9. — Stopetdesetletnica rojstva Johna Keatsa. 379. — Frano Kralj. 382—4.

Bulovec Štefka: Cankarjevo delo. (Bibliografija.) Ivan Cankar, glasnik naših dni, 9—38 [v posebnem odtisu + (II) str.: Dopolnila in popravki].

(*Cajncar Stanko*.) Noetova barka, 1945 (ref.): LdTd 22. 2. 1946; Franc Jeza, SPor 27. 2. 1946.

(*Cankar Ivan*.) *Ivan Cankar*: Kralj na Betajnovi. Drama v treh dejanjih. (Uvod in režiserske opombe napisal Bratko Kreft. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946.) 100 str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. Št. 1.) Str. 5—11: (Uvod); 92—9: Režiserske opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 21. 5. 1946.

Ivan Cankar: Tri drame. Za dobro naroda — Sluge — Kralj Betajnovce. (Prevela sa slovenačkog: Roksanda Njeguš.) Beograd. Državni izdavački zavod Jugoslavije 1946. 256 str. 8°. (Jugoslovenski klasici. Knj. 3.) Str. 235—255: Pogovor. (Boris Zihlerl: Ivan Cankar i njegovo doba.) Ref.: T. P[otokar], SPor 23. 3. 1946; Naša književnost, knj. 1. (1946) [cir.], 137.

Ivan Cankar, glasnik naših dni. (Zbral in uredil Bogomil Gerlanc. Izdala Ljudska prosveta.) Ljubljana, (Slovenski knjižni zavod) 1946. 128 str. 8°. Str. 5: Edvard Kardelj: Iz govora na seji Ustavodajne skupščine LRS dne 19. novembra 1946; 7—9: Ivan Cankar. (Kratek življenjepisa); 9—38: Štefka Bulovec: Cankarjevo delo. (Bibliografija); 123—6: Sklepna beseda. Ref.: LdP 8. 12. 1946; SPor 11. 12. 1946.

K[reft] B.: Cankarjevi hlapci. (Uvodne besede k radijski oddaji odlomkov III. in IV. dejanja »Hlapcev«.) GLLjD 1945/46, 141—4. — Cankarjev kulturni večer v Sarajevu. SPor 6. 1. 1946. — T. P[otokar]. Ivan Cankar v srbsčini. SPor

23. 3. 1946. — Boris Zihnerl: Ivan Cankar in njegova doba. LdP 9. 5. 1946. — F. P[etrè]: Ko je bil rojen Ivan Cankar. LdP 9. 5. 1946; Vmb 13. 12. 1946. — Anton Slodnjak: Ob 70 letnici Ivana Cankarja. SPor 9. 5. 1946. — Ob 70 letnici Ivana Cankarja. LdTD 10. 5. 1946. — F. R.: Ob sedemdesetletnici rojstva Ivana Cankarja. PDK 11. 5. 1946. — France Vodnik: Simboli v delih I. Cankarja. Ob sedemdesetletnici pisateljevega rojstva. LdTD 1946, št. 20—21. [= Podoba Ivana Cankarja (1945), 69—73.] — Lojz Kraigher: K obletnici smrti Ivana Cankarja. LdP 11. 12. 1946. — Razstava Linhartovih in Cankarjevih del [v izložbi knjižarne Cankarjeve založbe v Ljubljani]. SPor 11. 12. 1946. — V spomin na našega Cankarja. KmG 12. 12. 1946. — France Vodnik: Ob 28-letnici smrti Ivana Cankarja. LdTD 12. 12. 1946. — Ivan Cankar: Ob 28. obletnici njegove smrti. GML 1946, št. 7. — Jože Pahor: Proletarski umetnik. Za obletnico smrti Ivana Cankarja. PDK 14. 12. 1946. — Vojan Rus: Ivan Cankar živi v nas. MIR 1946, 197 do 205. — Fran Petrè: Klanec siromakov. Obz 1946, 124—132.

(Ciril in Metod, sv.) Vl. B[artol]: Brata Ciril in Metod, učitelja in prosvetitelja slovanskih narodov. LdTD 5. 7. 1946. — Modest Golia: Apostola bratstva in svobode. SPor 5. 7. 1946.

(Čufar Tone.) I. P[otrè]: Spominu Toneta Čufarja... Ob četrti obletnici... smrti. LdP 15. 8. 1946.

Dolenc Joža: Dr. France Prešeren. SPor 1. 2. 1946.

(Dramatika.) Anton Ocvirk: Pregled uprizoritev v ljubljanski Drami. SPor 27. 1. 1946. — D. Š[ega]: Nove knjige in slovenski oder. LdP 5. 7. 1946. — France Vodnik: Osnovni pojmi dramaturgije. NS 1946, 140—151.

(Finžgar Franc Saleški.) F. S. Finžgar: Razvalina življenja. Drama v treh dejanjih. (Tretja izdaja. Uvod in režiserske opombe napisal France Koblar. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946.) 103 + (I) str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. št. 4.) Str. 5—14: (Uvod in režiserske opombe.) Ref.: dm [D. Moravec], SPor 9. 6. 1946; Stanko Javor [Janež], Obz 1946, 280. — [Ob uprizoritvi na Jesenicah:] J. Vidmar, GLJ 1945/46, št. 9. [Prim. GLLJD 1940/41, 25—8.]

Riko: 75 let F. S. Finžgarja. GLJ 1945/46, št. 9. — Č. Z[orec]: F. S. Finžgar. GLK 1946/47, št. 1. — France Vodnik: Petinsedemdesetletnica F. S. Finžgarja. Obz 1946, 133—6.

Gerlanc Bogomil: Ivan Cankar, glasnik naših dni. Ljubljana 1946. Str. 7—9: Ivan Cankar. (Kratek življenjepisa); 123—6: Sklepna beseda. — Maksim Gorki med Slovenci. (Kratek bibliografski oris.) Maksim Gorki..., 9—14. — Publicistično in novinarsko delo Svetozarja Markovića. SPor 22. 9. 1946. — Svetozar Marković. Obz 1946, 252—5.

(Glonar Joža.) Dr. Joža Glonar umrl. SPor 3. 11. 1946. — Dr. Joža Glonar je umrl. LdP 5. 11. 1946.

Godec Rupko: Mladinski listi v zaporih in taboriščih. MIR 1946, št. 2, str. 43—5; ponatis: Mna 26. 4. 1946.

(Godina Ferdo.) Bele tulpike, 1945 (ref.): M. Š[ega], SPor 8. 1. 1946; LdTD 8. 3. 1946; E. M[user], LdP 17. 3. 1946; Anton Ocvirk, NS 1946, 802—4.

Golia Modest: Apostola bratstva in svobode. [O sv. Cirilu in Metodu.] SPor 5. 7. 1946.

(Golia Pavel.) Pavel Golia: O Triglavski bajki. GLLJD 1945/46, 85—6. [Ponatis iz GLJ 1945/46, št. 3.]

Gombač Branko: Na Kajuhovem grobu. Vmb 15. 11. 1946.

Grafenauer Ivan: Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. Koroški zbornik, 284—344.

(Gregorčič Simon.) Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. (Uredil, uvod in opombe napisal Mirko Rupel.) V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946. 381 + (I) str. Str. 5—86: Simon Gregorčič v življenju in pesmi; 337—370: Opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 26. 1. 1947; DEN 18. 4. 1947; Stanko Javor [Janež], Obz 1947, 227—8.

Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. (Uredil in uvod napisal Mirko Rupel.) [Mala izdaja.] V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946. 266 + (II) str. 8°. Str. 5—8: (Uvod.)

Mirko Rupel: Ob 102. obletnici rojstva Simona Gregorčiča. LdTd 19. 10. 1946. (Odlomek iz »Izbranih pesmi S. Gregorčiča« [mala izdaja].) — Jože Pahor: Dve razdobji v življenju Simona Gregorčiča. PDK 24. 11. 1946. — Gregorčičev večer v Zagrebu. LdP 19. 12. 1946. — Gregorčičeva slovesnost v Zagrebu. SPor 24. 12. 1946. — Andrej Budal: Gregorčičeve domoljubne pesmi. Razgledi 1946, 316—323. — Danilo Lokar: Po Gregorčičevi stoletnici. Razgledi 1946, 373—5.

(Gruden Igo.) V pregnanstvo, 1945; (2. izd.) 1946 (ref.): L. L[egiša], SPor 1. 1. 1946; Janez Logar, SPor 30. 6. 1946; Filip Kalan, NS 1946, 611—5.

Pesnikovo srce, 1946 (ref.): L. L[egiša], SPor 19. 5. 1946; Vl. B[artol], LdTd 24. 5. 1946; Filip Kalan, NS 1946, 611—7.

Drago Šega: Pesmi Iga Grudna. LdP 10. 7. 1946.

Grün Herbert: William Shakespeare. MIR 1946, 140—1.

Gspan Alfonz: Anton Linhart. LdTd 19. 4. 1946. — Brinova jagoda s Krasa. [O Srečku Kosovelu.] LdTd 24. 5. 1946. — Srečko Kosovel. Obz 1946, 157—142.

(Hudales Oskar.) Triglavov polet, 1945 (ref.): France Bevk, Razgledi 1946, 89.

Ivanšek Vera: Nikolaj Ostrovski. MIR 1946, 394—5.

(Janez Svetokriški.) Mirko Rupel: Janez Svetokriški. Ob 300-letnici znamenitega Vipavca. LdTd 1. 2. 1946.

(Jarc Miran.) P. L[avec]: Miran Jarc. Mna 31. 8. 1946.

(Jurca Branka.) Pod bičem, 1945 (ref.): M. Š[lega], LdP 22. 3. 1946; NŽ 1946, 45—6.

(Jurčič Josip.) Jurčičev »Sosedov sin« v italijanskem prevodu. SPor 26. 7. 1946. — Črtomir A. Sinkovec: Josip Jurčič. VSPZ 1946, št. 4.

Justin Elko: »Tako so se učili naši predniki«. Razstava slovenskega šolskega tiska. SPor 27. 9. 1946.

(Kajuh [psevd. = Karel Destovnik].) D. Ž[eljeznov]: Kajuh. Mna 22. 2. 1946. — Terčak Stane: Kajuh je padel... (Ob drugi obletnici njegove smrti.) Vmb 22. 2. 1946. — Počastitev obletnice Kajuhove smrti. SPor 23. 2. 1946. — Filip Kalan: Zapisek o Kajuhu. LdP 24. 2. 1946. — R.: Dve leti po smrti pesnika Kajuha. SPor 28. 2. 1946. — J. K[ranjc]: Počastitev obletnice smrti Kajuha [24. 2. 1946 v Ljubljani]. DEN 1. 3. 1946. — Ob obletnici Kajuhove smrti. Mna 1. 3. 1946. — Na Kajuhovem grobu. SPor 15. 11. 1946. — Gombač Branko: Na Kajuhovem grobu. Vmb 15. 11. 1946. — Rutar Miloš: Na Kajuhovem grobu. Mna 23. 11. 1946. — Savo Vrtačnik: Srečanje in slovo. (Spomini na Kajuha.) MIR 1946, št. 2, str. 18—21.

Kalan Filip [psevd. = Filip Kumbatovič]: Zapisek o Kajuhu. LdP 24. 2. 1946. — Mister Johnstone and Mister Perkins. [O Kornejčukovi komediji Poslanstvo Mistra Perkinsa v deželo boljševikov.] GLLjD 1945/46, 14—8. — O starih in novih poetih. NS 1946, 611—9, 676—692. — Pripombe k naši literarni problematiki. NS 1946, 809—818. — O knjigah Prežihovega Voranca. VND 1946, 1034—8.

Karlin Pavel: K češkoslovaško-jugoslovanskim kulturnim stikom. SPor 21. 5. 1946.

(Kastelic Jože.) Poezija in kritika. Ob predavanju Jožeta Kastelica [16. 4. 1946 v Ljubljani]. SPor 26. 4. 1946.

Kidrič Boris: Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti. LdP 1. 2. 1946; NS 1946, 8—13; Prešernov dan..., 11—4. [Predelan članek iz SPor 3. 2. 1945.] Srbskohrv. prevod: Nekoliko misli o godišnjici Prešernove smrti. Prešernov dan..., 12—5; Nekoliko misli povodom godišnjice Prešernove smrti. Borba 7. 2. 1946.

Kidrič France: Prošnja prešernoslovca spričo kulturnega tedna in bližajoče se stoletnice Poezije. LdP 8.2.1946. — Literatura Slovenskega Primorja. Julijskaja Krajna. Stat'i o ee istorii i kulture. V Ljubljane (1946) [cir.], 77—89 [za novejšo dobo ob sodelovanju A. Ocvirka]. Angl. prevod: The Littoral Slovene literature. The Julian March. Studies... Ljubljana (1946), 63—75; franc. prevod: La littérature slovène du Littoral. La Marche Julienne. Essais... Ljubljana (1946), 65—77. — Beseda ob Prešernovi razstavi. Prešerniana (1946), 3.

Klopčič Mile: Aleksander S. Puškin: Izbrane pesmi. Prvi zvezek. Prevedel Mile Klopčič. Ljubljana 1946. Str. 5—12: (Uvod); 107—117: Prevajalčeve opombe. — Andersen Nexö med nami. DEn 27.9.1946. — Danski pisatelj Andersen Nexö obišče danes Ljubljano. SPor 27.9.1946. — Nove sovjetske drame. SPor 29.12.1946.

(*Književnice*.) Marja Borštnik [Boršnik]: Vpliv okolja na ustvarjalno delo naših starejših književnic. NŽ 1946, 221—2.

Koblar France: Stritarjevi pripovedni spisi. ... V Celju 1946. Str. 7—72: Uvod; 221—234: Opombe. — F. S. Finžgar: Razvalina življenja. ... (3. izd. V Ljubljani 1946.) Str. 5—14: (Uvod in režiserske opombe.) — Fran Levstik-Bratko Kreft: Tugomer. ... (V Ljubljani 1946.) Str. 1—16: (Uvod.) — William Shakespeare: Koriolan. Poslovenil Oton Župančič. V Ljubljani 1946. Str. 139—160: Spremnne besede.

(*Koman Manica*.) Rab, 1946 (ref.): dm [D. Moravec], SPor 27.7.1946.

Koprivec Ignac: Književno življenje v novi Poljski. LdP 9.4.1946. — Svoobodna Makedonija si ustvarja lastno književnost. LdP 19.5.1946.

Kos Albert: Družbeni nazor slovenskih protestantov. Doktorska disertacija. (Ob 360 letnici smrti Primoža Trubarja. Ljubljana 1946.) (I) + 126 str. 8°.

(*Kosmač Ciril*.) Sreča in kruh, 1946 (ref.): Stanko Javor [Janež], Obz 1946, 378—9; Anton Ocvirk, NS 1946, 800—2.

Kosmač France: Podoba M. Gorkega v filmu. DEn 21.6.1946. — O partizanski poeziji. MIR 1946, 79—85. — Majakovski (1893—1950). MIR 1946, 137—9.

(*Kosovel Srečko*.) Srečko Kosovel: Zbrano delo. Prva knjiga. Pesmi. (Uredil in z opombami opremil Anton Ocvirk. V Ljubljani, Državna založba Slovenije) 1946, 451 str. 8°. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.) Str. 403—442: Opombe. Ref.: LdP 13.9.1946; dm [D. Moravec], SPor 13.9.1946; Stanko Javor [Janež], Obz 1947, 92—3.

Alfonz Gspan: Brinova jagoda s Krasa. LdTd 24.5.1946. — Ob dvajsetletnici smrti Srečka Kosovela. LdP 26.5.1946. — Črtomir A. Šinkovec: Naš Srečko Kosovel. PDK 27.5.1946. — France Vodnik: Srečko Kosovel. LdTd 26.9.1946. — Alfonz Gspan: Srečko Kosovel. Obz 1946, 137—142. — Andrej Budal: Srečko Kosovel in Kosovelovci. Dvajset let po pesnikovi smrti. Razgledi 1946, 193—6. — Črtomir A. Šinkovec: Srečko Kosovel. VSPZ 1946, št. 5.

Košir Mirko: Sovjetski pisatelj in sovjetska družba. Obz 1946, 354—6.

Košmrlj Drago: Kratek pregled stare albanske književnosti. SPor 17.11.1946. — N. Frasheri — največji albanski pesnik. SPor 6.12.1946.

Kozak Ferdo: Beseda o Prešernu, govornjena 8. februarja na praznik dr. Franceta Prešerna. NS 1946, 13—6.

Kozak Juš: Pisatelj in znanstvenik v novem svetu. NS 1946, 34—41. — Maršal Tito književnikom. NS 1946, 773—781. — Nekaj zapiskov ob zaključku leta. NS 1946, 819—824.

(—) Blodnje, 1946 (ref.): Janez Logar, SPor 7.6.1946; Leon Zlebnik, Obz 1946, 233.

Kraigher Lojz: K obletnici smrti Ivana Cankarja. LdP 11.12.1946.

(—) Novele, 1946 (ref.): Jože Kastelic, SPor 20.12.1946.

Kranjec Miško: Maksim Gorki pripoveduje. LdP 18.6.1946. — Slovenska knjiga v Porabju. LdP 27.6.1946.

(—) Tihožitja in pejzaži, 1945 (ref.): —c. —n. [D. Pirjevec], LdP 16. 1. 1946; L. I. [L. Legiša], SPor 18. 1. 1946; Anton Ocvirk, NS 1946, 806—9; Marja Boršnikova, Obz 1946, 85.

Pesem gora, 1946 (ref.): A. Slodnjak, SPor 8. 9. 1946; Anton Ocvirk, NS 1946, 806—9; M. Šega, Obz 1946, 331.

France Vodnik: Miško Kranjec, poet prekmurskih ravnin. LdTd 14. 11. 1946.

Kreft Bratko: Krajski komedijanti. Ena komedia v treh aktih, katera Linhartu inu »županovo Micko« tiče, od Bratka Krefta. V Ljubljani, v lejti 1946. na svitlu danu od Matice Slovenske. 208 str. 8°. Str. 198—206: [epilog o Linhartu]; 208: [opomba o delu]. Ref.: T. Orel, Naše delo 23. 11. 1946; dm [D. Moravec], SPor 29. 11. 1946; F. Filipič, VMB 20. 12. 1946; Herbert Grün, MIR 1946, 395—7; Danilo Lokar, Razgledi 1947, 458—461.

Ivan Cankar: Kralj na Betajnovi. ... (V Ljubljani 1946.) Str. 5—11: (Uvod); 92—9: Režiserske opombe. — Maksim Gorki: Na dnu. ... (Prevel Pavel Golia. ... V Ljubljani 1946.) Str. 5—23: (Uvod); 138—142: Režiserske opombe. — Fran Lipah: Glavni dobitnik. ... (V Ljubljani 1946.) Str. 5—9: (Uvod).

GLLjD 1945/46: Marx in Shakespeare. 101—7. — Shakespeare v ZSSR. 107—112. — [Konstantin Simonov: In tako tudi bo!] 113—7. — Dramatika K. Simonova. 119—123. — [Miroslav Krleža: V agoniji.] 129—131. — [Igor Torkar: Velika preizkušnja.] 145—9. — Cankarjevi hlapci. (Uvodne besede k radijski oddaji odlomkov iz ... »Hlapcev«.) 141—4. — [Boris Gorbato: Mladost očetov.] 161—3. — Shakespeare in Cervantes. (Nekaj bežnih beležk po 330-letnici njune smrti.) 168—174.

Prešeren in slovensko gledališče. SPor 5. 2. 1946. — Gorki in gledališče. LdP 18. 6. 1946. — Ob desetletnici smrti velikega umetnika-borca [Maksima Gorkega]. SPor 18. 6. 1946. — Anton Tomaž Linhart. (Ob obletnici francoske revolucije in Linhartove smrti.) LdP 14. 7. 1946. — Ob stoletnici Prešernovih »Poezij«. SPor 22. 12. 1946. — Fran Levstik. (Podoba ob 115letnici rojstva, 28. septembra 1831 — 16. novembra 1887.) MIR 1946, 341—8. — Češki gledališki esej. GLLjD 1946/47, 92—6. — J. B. Molière. GLLjD 1946/47, št. 3, ovitek.

(—) Fran Levstik-Bratko Kreft: Tugomer. ... (V Ljubljani 1946.) Glej pod Levstik.

Velika puntarija [ob uprizoritvi v Ljubljani]: Francè Lipah, GLLjD 1946/47, 2—9; Ivan Potrč, LdP 15. 10. 1946; Ladislav Kiauta, SPor 16. 10. 1946; Meta Koren, NZ 1946, 297—8.

(Kunaver Pavel.) Pastir v Zlatorogovem kraljestvu, 1945 (ref.): Drago Košmrlj, LdP 23. 1. 1946; LdTd 15. 2. 1946.

Legiša Lino: Prešernovo življenje. Prešernov dan..., 16. Srbskohrv. prevod: Život Prešernov. Prešernov dan..., 18. — Jubilej Ivana Trinka-Zamejskega. SPor 20. 6. 1946. — Prežihov Voranc, veliki slovenski sodobni pisatelj. LdTd 19. 7. 1946. — Scipio Slataper z naše strani. NS 1946, 201—213. — Francè Prešeren. Obz 1946, 48—53. — Pesem iz vojnega časa. Obz 1946, 166—9. — Leposlovje v mladinski knjigi. Obz 1946, 330—1. — Kongres jugoslovanskih književnikov. Obz 1946, 367—8. — Ljubljansko pismo. Razgledi 1946, 37—41. — Najnovejše slovensko slovstvo. Razgledi 1946, 176—184, 261—5.

Levec Peter: Oton Župančič. Mna 19. 1. 1946. — 110 let Prešernovega »Krst pri Savici«. Mna 12. 4. 1946. — Vladimir Majakovski, pesnik velike dobe. Mna 12. 4. 1946. — »Ne bodi suženj, človek si...« (Ob sedemdesetletnici Vladimirja Nazorja.) Mna 1. 6. 1946. — Maksim Gorki. Mna 14. 6. 1946. — Primož Trubar. Mna 2. 8. 1946. — Miran Jarc. Mna 31. 8. 1946. — Vladimir Nazor (ob njegovi sedemdesetletnici). MIR 1946, 213—6. — »Kjer ni kritike, tam ni mesta gibanju naprej.« MIR 1946, 349—351.

(Levstik Fran.) Fran Levstik-Bratko Kreft: Tugomer. Tragedija v petih dejanjih. (Uvod napisal France Koblar. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946.) (IV) + 205 + (III) str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. Št. 5.)

Str. 1—16: (Uvod); 192—203: K[reft] B.: Režijske opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 15.9.1946; LdTd 8.11.1946; F. Filipič, VMb 24.1.1947.

Bratko Kreft: Fran Levstik. (Podoba ob 115letnici rojstva, 28. septembra 1831 — 16. novembra 1887.) MLR 1946, 341—8. — O rojstnem dnevu Frana Levstika. LdTd 3.10.1946.

(Linhart Anton Tomaž.) Bratko Kreft: Krajnski komedijanti. Ena komedija ... katera Linhartu inu »Županovo Micko« tiče ... V Ljubljani, v leti 1946. ... Str. 198—206: [epilog o Linhartu]; 208: [opomba o delu]. — Alfonz Gspan: Anton Linhart. LdTd 19.4.1946. — Bratko Kreft: Anton Tomaž Linhart. (Ob obletnici francoske revolucije in Linhartove smrti.) LdP 14.7.1946. — Razstava Linhartovih in Cankarjevih del [v izložbi knjižarne Cankarjeve založbe v Ljubljani]. SPor 11.12.1946.

Lipah France: Ob [Kreftovi] »Veliki puntariji«. GLLJD 1946/47, 2—9.

(—) Fran Lipah: Glavni dobitek. Veseloigra v treh dejanjih. (Uvod napisal Bratko Kreft. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946.) 86 + (11) str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. Št. 6.) Str. 5—9: (Uvod); 83—6: Režijske opombe. Ref.: Stanko Javor [Janež], Obz 1946, 280—1.

Logar Janez: Nekaj načelnih misli o preusmeritvi pouka slovenščine na srednji šoli. (Iz uvodnega predavanja na slavistični delovni konferenci v Celju.) P LXIII (1945/46), 198—201. — Prešernov ljudski jezik. (Radijsko predavanje v Prešernovem tednu 5. februarja 1946.) NS 1946, 29—34.

Lokar Danilo: Po Gregorčičevi stoletnici. Razgledi 1946, 373—5.

Makovec Boris: Ob obletnici [Prešernove smrti]. MLR 1946, št. 2, str. 1—2.

Marinčič Ivo: »Svitanje« v Rimu. [Časopis skupine Slovencev, vojakov pri radijskem bataljonu v Rimu, osnovan za božič 1927.] GML 1946, št. 3. — Anton Aškerc. VSPZ 1946, št. 6.

Matičevič Milko: Scipio Slataper o Slovencih. Razgledi 1946, 158—163. — Iz žive govorice beneških Slovencev. Trinkov zbornik, 99—108.

Merhar Boris: O Prešernu. Obz 1946, 231.

(Meško Franc Ksaver.) Novele, 1946 (ref.): dm [D. Moravec], SPor 27.7.1946.

Mikuž Metod: »Dokaj dni naj živi — vsak, kar nas dobrih je ljudi!« [O Prešernu.] SPor 9.2.1946.

Minařik Franc: Slovenske »na rokah« pisane zdravilne bukve iz leta 1739. (Začasno poročilo.) Farmaceutski glasnik 1946, 3—11.

Möderndorfer Vinko: Koroške narodne pripovedke. V Celju 1946. Str. 5—16: Uvod; 353—367: Viri in opombe.

Mohorič Milena: Motivi z Raba. V Ljubljani 1946. Str. 84—8: Prešeren na Rabu. [Nekoliko predelan ponatis iz LdP 3.2.1946.]

Moravec Dušan: Prešeren v partizanskem tisku. SPor 8.2.1946. — Slovenski tisk v letu 1945. (Ob prvi številki bibliografskega mesečnika.) SPor 15.2.1946. — Slovenski periodični tisk na Primorskem. SPor 9.3.1946. — Slovenska knjiga na Primorskem. SPor 29.3.1946. — Slovenski tisk na Primorskem. Naš tisk 1946, 65—9. (Predelan ponatis člankov... v SPor 9. in 29. marca 1946.)

(Moškrič Jože.) Štefanija Podbevšek: Jože Moškrič, delavski bореc in poet. (Ob triletnici njegove smrti.) LdP 10.3.1946.

Muser Erna: Ob Prešernu. NŽ 1946, 34—5.

(—) Vstal bo vihar, 1946 (ref.): Lino Legiša, NŽ 1946, 295—6, in SPor 21.11.1947.

(Narodnoosvobodilno slovo.) Iz razstave slovenskega osvobodilnega tiska [v Ljubljani]. LdP 17.2.1946. — Oton Župančič: Pozdravljena, partizan-

ska pesem. Mna 3. 5. 1946. — Rupko Godec: Mladinski listi v zaporih in taboriščih. MIR 1946, št. 2, str. 43—5; ponatis: Mna 26. 4. 1946. — France Kosmač: O partizanski poeziji. MIR 1946, 79—85. — Lino Legiša: Pesem iz vojnega časa. Obz 1946, 166—9.

Novak Vilko: Razstava prekmurske knjige. SPor 7. 11. 1946. — Ob jubileju dr. Nika Županiča. SPor 1. 12. 1946.

Ocvirk Anton: Srečko Kosovel: Zbrano delo. Prva knjiga. ... (V Ljubljani) 1946. Str. 403—442: Opombe. — Pregled uprizoritev v ljubljanski Drami. SPor 27. 1. 1946. — Beseda o Prešernovi proslavi. (Iz govora na proslavi Prešernovega dne v veliki unionski dvorani v Ljubljani, dne 2. februarja 1946.) LdP 8. 2. 1946. — O današnji slovenski prozi. NS 1946, 791—809.

Pahor Jože: Primož Trubar. LdTd 25. 1. 1946. — Prešernova doba. LdTd 8. 2. 1946. — Dve razdobji v življenju Simona Gregorčiča. PDK 24. 11. 1946. — Prešeren in osvobodilna vojna. PDK 30. 11. 1946. — Proletarski umetnik. Za obletnico smrti Ivana Cankarja. PDK 14. 12. 1946. — Maksim Gorki. Razgledi 1946, 244—7. — Prvi kongres jugoslovanskih književnikov. VSPZ 1946, št. 17. (—) Matija Gorjan. 2. izd. 1946 (ref.): LdTd 10. 10. 1946; Razgledi 1947, 86—8.

(*Pavel Avgust*.) F. Šebjančič [Šebjanič]: Ob smrti dr. Avgusta Pavla. SPor 24. 1. 1946.

Petrè Fran: Ko je bil rojen Ivan Cankar. LdP 9. 5. 1946; VMb 13. 12. 1946. — Delo Maksima Gorkega. LdP 18. 6. 1946. — Klanec siromakov. Obz 1946, 124—132.

Podbešek Štefanija: Jože Moškrič, delavski borec in poet. LdP 10. 3. 1946.

(*Pokrajinsko slovo*.) Beneška Slovenija: Milko Matičetov: Iz žive govorice beneških Slovencev. Trinkov zbornik, 99—108. — Zvonko A. Bizjak: Beneško-slovenska in rezijanska bibliografija. (Osnutek.) Trinkov zbornik, 123—133.

Koroško: Vinko Möderndorfer: Koroške narodne pripovedke. V Celju, Tiskarna Družbe sv. Mohorja 1946. 368 str. 8°. (Zadružna knjižna izdaja. 1.) Str. 5—16: Uvod; 353—367: Viri in opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 29. 5. 1946.

Ivan Grafenauer: Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva. Koroški zbornik, 284—344. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 26. 11. 1946; Anton Melik, LdP 31. 12. 1946.

Porabje: Franc Šebjanič: Ljudska čitanka porabskih Slovencev. (Ob izdaji Slovenske narodne knjige.) SPor 24. 5. 1946. — Miško Kranjec: Slovenska knjiga v Porabju. LdP 27. 6. 1946.

Prekmurje: V. V. [Vilko Novak]: Razstava prekmurske knjige [v izložbi knjižarne Cankarjeve založbe v Ljubljani]. SPor 7. 11. 1946.

Primorsko: France Kidrič: Literatura Slovenskega Primorja. Julijskaja Krajna. Stat'i o ee istorii i kulture. V Ljubljane (1946) [cir.], 77—89 [za novejšo dobo ob sodelovanju A. Ocvirka]. Angl. prevod: The Littoral Slovene literature. The Julian March. Studies... Ljubljana (1946), 63—75; franc. prevod: La littérature slovène du Littoral. La Marche Julienne. Essais... Ljubljana (1946), 65—77. Ref.: F. V., LdP 20. 8. 1946. — dm [D. Moravec]: Slovenski periodični tisk na Primorskem. SPor 9. 3. 1946. — dm [D. Moravec]: Slovenska knjiga na Primorskem. SPor 29. 3. 1946. — Dušan Moravec: Slovenski tisk na Primorskem. Naš tisk 1946, 65—9. (Predelan ponatis člankov... v SPor 9. in 29. marca 1946.) — France Vodnik: Primorska in slovensko slovstvo. LdTd 1946, št. 8—9. — Mirko Rupel: Razvoj slovenskega slovstva na Primorskem. SPor 26. 7. 1946. — A. Budal: Knjižne izdaje in periodični tisk. KGZ 1947, 153—4.

Potokar Tone: Pregled albanske književnosti. SPor 26. 1. 1946. — Iz bolgarske književnosti. SPor 17. 3. 1946. — Ivan Cankar v srbščini. SPor 23. 3. 1946. — Sedemdesetletnica Vladimirja Nazorja. SPor 30. 5. 1946. — Hristo Botev. Ob sedemdesetletnici njegove smrti. SPor 2. 6. 1946. — Maksim Gorki in Srbi. SPor 20. 6. 1946. — Maksim Gorki in Bolgari. SPor 10. 7. 1946. — Kaj je s

knjižno kritiko? SPor 18. 7. 1946. — Avgust Cesarec. SPor 1. 8. 1946. — Zapiski iz Bolgarije. SPor 25. 8. 1946. — Ob stoletnici rojstva Svetozarja Markovića. SPor 22. 9. 1946. — Ljubomir Nenadović. SPor 6. 10. 1946. — Beograjsko pismo. Razgledi 1946, 86—8.

Potrč Ivan: Spominu Toneta Čufarja ... LdP 15. 8. 1946.

(—) Kočarji in druge povesti, 1946 (ref.): KmG 11. 7. 1946; Vipotnik Cene, LdP 7. 10. 1946.

(Pouk literarne zgodovine.) Marja Boršnik: Nekaj stvarnih pripomb k pouku slovenščine na srednjih šolah. P LXIII (1945/46), 157—161. — Janez Logar: Nekaj načelnih misli o preusmeritvi pouka slovenščine na srednji šoli. (Iz uvodnega predavanja na slavistični delovni konferenci v Celju.) P LXIII (1945/46), 198—201.

(Prešeren France.) Poezije Doktorja Franceta Prešerna z dodatkom v Poezijah nepriobčenih pesmi. (Uvod in razlago napisal A. Slodnjak.) Ljubljana, (Slovenski knjižni zavod) 1946. 362 + (II) str. 8°. Str. 5—39: O Francetu Prešernu in njegovih poezijah. Ref.: DEN 5. 4. 1946; Janez Logar, SPor 5. 4. 1946; HG [H. Grün], MIR 1946, 222—3.

Prešernov dan, naš kulturni praznik. Članki. Izbor pesmi. Napevi. (Uredil Oddelek za ljudsko izobraževanje Ministrstva za prosveto NVS.) V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod 1946. 48 str. 8°. [Izšlo še v nespremenjenem podatku.] Članki: Josip Vidmar: Zvestoba Prešernu. 8—10; Boris Kidrič: Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti. 11—4; Oton Župančič: Beseda o Prešernu. 14—5; L. [Legiša]: Prešernovo življenje. 16. Ref.: Mna 1. 2. 1946.

Prešernov dan, naš kulturni praznik. (Uredio Osek za obrazovanje Doma IV jugoslovske armije prema izdanju Slovenskog književnog zavoda.) [Ljubljana], (Dom IV Jugoslovske armije) 1946. 56 str. 8°.

Prešernova razstava 1946 za Prešernov teden 1.—8. februarja priredila Ljubljanska univerza. Seznam predmetov. (V Ljubljani, t. J. Blasnika nasl. 1946.) 24 str. 8°.

Prešerniana. V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod (1946). 57 + (I) str. 8°. (Pogledi. 9/10.) Str. 3—8; Fr. Kidrič: Beseda ob Prešernovi razstavi. Ref.: D. Šlega, LdP 12. 7. 1946.

France Vodnik: Pod zastavo Prešernovega imena. GLK 1945/46, št. 8. — M. Rupel: Prešeren in popotnik iz Stolpa v Gdansk. GLLJd 1945/46, 71—2. — Mirko Rupel: Dr. France Prešeren. Ob slovenskem kulturnem prazniku. DEN 1. 2. 1946. — Boris Kidrič: Nekaj misli ob obletnici Prešernove smrti. LdP 1. 2. 1946; NS 1946, 8—13. — Joža Dolenc: Dr. France Prešeren. SPor 1. 2. 1946. — Josip Vidmar: Zvestoba Prešernu. SPor 1. 2. 1946. — Tomo Zupan: Mina Prešeren-Svetinova ali pesnika Prešerna mati. SPor 1946, št. 27—28. [Prim.: Mladika 1935, 388—391.] — D. Šlega: Prešernova razstava v Ljubljani. LdP 2. 2. 1946. — Oton Župančič: Beseda o Prešernu. SPor 3. 2. 1946. — Tomo Zupan: Ivane Zadnikar-Wohlmuthove povesti o Prešernu. SPor 1946, št. 29—30. [Prim.: Mladika 1934, 27—9.] — K[reft] B.: Prešeren in slovensko gledališče. SPor 5. 2. 1946. — Tomo Zupan: Marijana Grom, pesnikova nečakinja, pripoveduje o Prešernu. SPor 1946, št. 31—33. [Prim.: Mladika 1934, 190—2, 229 do 231.] — France Kidrič: Prošnja prešernoslovca spričo kulturnega tedna in bližajoče se stoletnice Poezij. LdP 8. 2. 1946. — Anton Ocvirk: Beseda o Prešernovi proslavi. (Iz govora na proslavi Prešernovega dne v veliki unionski dvorani v Ljubljani dne 2. februarja 1946.) LdP 8. 2. 1946. — France Vodnik: France Prešeren. LdTd 8. 2. 1946. — Jože Pahor: Prešernova doba. LdTd 8. 2. 1946. — Vida Sluga: Prešernu smo dolžni zvesto in veliko ljubezen. [Izveleček iz referata na Prešernovi proslavi slavističnega oddelka filozofske fakultete na ljubljanski univerzi.] Mna 8. 2. 1946. — dm [D. Moravec]: Prešeren v partizanskem tisku. SPor 8. 2. 1946. — Branko Rudolf: Prešeren med najnaprednejšimi duhovi tedanje Evrope. VMB 8. 2. 1946. — Prešernova oporoka. Fizkulturni glasnik 9. 2. 1946. — C. D.: Prešernova proslava v Dachau-u pred dvema letoma. LdP 9. 2. 1946. — Metod Mikuž: »Dokaj dni naj živi — vsak, kar nas

dobrih je ljudi!« SPor 9.2.1946. — »... si prosti vol'mo vero in postave.« [Prešernova proslava v Vrbi 8.2.1946.] LdP 10.2.1946. — O Vrba! srečna, draga vas domača... Ljudska proslava dr. Franceta Prešerna v njegovi rojstni vasi [8.2.1946]. SPor 10.2.1946. — P.L[avec]: 110 let Prešernovega »Krst pri Savici«. Mna 12.4.1946. — Sovjetski pesniki prevajajo Prešerna. LdP 13.11.1946. — A. Slodnjak: Francè Prešeren. PDK 30.11.1946. — Jože Pahor: Prešeren in osvobodilna vojna. PDK 30.11.1946. — Bratko Kreft: Ob stoletnici Prešernovih »Poezij«. SPor 22.12.1946. — A. B[udal]: Na Prešernov rojstni dan. GMI 1946, št. 7. — Boris Makovec: Ob obletnici. MIR 1946, št. 2, str. 1—2. — Oton Župančič: Prešeren in današnji dan. NS 1946, 3—8. — Ferdo Kozak: Beseda o Prešernu, govorena 8. februarja na praznik dr. Franceta Prešerna. NS 1946, 13—6. — Janez Logar: Prešernov ljudski jezik. (Radijsko predavanje v Prešernovem tednu 5. februarja 1946.) NS 1946, 29—34. — Erna Muser: Ob Prešernu. NŽ 1946, 34—5. — Lino Legiša: France Prešeren. Obz 1946, 48—53. — B. M[erhar]: O Prešernu. Obz 1946, 231. — Črtomir A. Šinkovec: Dr. France Prešeren. VSPZ 1946, št. 2. — Milena Mohoričeva: Motivi z Raba. V Ljubljani 1946. Str. 84—8. [Nekoliko predelan ponatis iz LdP 3.2.1946.] — A. Slodnjak: Veliki slovenski pesnik dr. France Prešeren. Njegovo delo in življenje. SILV 1946, št. 26—28; 1947, št. 1—3. [Skrajšano besedilo uvoda v Poezijah.]

(*Prežihov Voranc* [psev. = Lovro Kuhar.]) Jamnica, 1945 (ref.): Anton Slodnjak, SPor 23.5.1946; Anton Ocvirk, NS 1946, 792—7; L. Legiša, Obz 1946, 232—3.

Od Kotelj do Belih vod, 1945 (ref.): A. Slodnjak, SPor 30.7.1946; Anton Ocvirk, NS 1946, 797—8; Janez Logar, Obz 1946, 181—2.

Borba na tujih tleh, 1946 (ref.): dm [D. Moravec], SPor 5.11.1946 in Naše delo 16.11.1946; LdTd 14.11.1946; VI. Kralj, Obz 1946, 377—8.

Lino Legiša: Prežihov Voranc, veliki slovenski sodobni pisatelj. LdTd 19.7.1946. — L. Prežih: »Listnica uredništva.« [O Prežihovih pisateljskih začetkih.] Obz 1946, 42—7. — Filip Kalan: O knjigah Prežihovega Voranca. VND 1946, 1034—8.

(*Protestantska književnost 16. stoletja.*) Albert Kos: Družbeni nazori slovenskih protestantov. (Ljubljana 1946.)

(*Puc Mira.*) Svet brez sovraštva, 1945 (ref.): Andrej Budal, Razgledi 1946, 90—2. — [Ob uprizoritvi v Ljubljani:] Mira Pucova, GLLjD 1945/46, 57—8; Anton Sovrè, GLLjD 1945/46, 59—61; Anton Ocvirk, SPor 27.1.1946.

Rudolf Branko: Prešeren med najnaprednejšimi duhovi tedanje Evrope. VMb 8.2.1946.

Rupel Mirko: Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. V Ljubljani 1946. Str. 5 do 86: Simon Gregorčič v življenju in pesmi: 337—370: Opombe. — Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. [Mala izdaja.] V Ljubljani 1946. Str. 5—8: (Uvod.) — Prešeren in popotnik iz Stolpa v Gdansk. GLLjD 1945/46, 71—2. — Primorske zdrahe. [Goldoni, Le baruffe chiozzotte, slovenska predelava.] GLLjD 1945/46, 73—9. — Dr. France Prešeren. Ob slovenskem kulturnem prazniku. DEN 1.2.1946. — Janez Svetokriški. Ob 300-letnici znamenitega Vipavca. LdTd 1.2.1946. — Razvoj slovenskega slovstva na Primorskem. SPor 26.7.1946. — Ob 102. obletnici rojstva Simona Gregorčiča. LdTd 19.10.1946. (Odlomek iz »Izbranih pesmi S. Gregorčiča« [mala izdaja].) — Dr. Janko Šlebingar. (Ob sedemdesetletnici.) SPor 19.10.1946. — Primož Trubar na Primorskem. Tov 1946, št. 15.

Rus Vojan: Ivan Cankar živi v nas. MIR 1946, 197—205.

Rutar Miloš: Na Kajuhovem grobu. Mna 23.11.1946.

Slodnjak Anton: Poezije Doktorja Franceta Prešerna ... (Uvod in razlago napisal A. Slodnjak.) Ljubljana 1946. Str. 5—39: O Francetu Prešernu in njegovih poezijah. — S slovenskimi pesniki in pisatelji na Vipavskem in na Krasu. SPor 3.5.1946. — Ob 70 letnici Ivana Cankarja. SPor 9.5.1946. — Francè Prešeren. PDK 30.11.1946. — Veliki slovenski pesnik dr. France Prešeren. Nje-

govo delo in življenje. SIV 1946, št. 26—28; 1947, št. 1—3. [Skrajšano besedilo uvoda v Poezijah.]

(*Slovenska književnost v prevodih.*) Slavjanski poeti. Stihotvoren zbornik. (Podrediha) Ljudmil Stojanov, Marija Grubešlieva, Dimitir Panteleev. (Sofija, M. G. Smrikarov [1946].) [cir.] Str. 5—8: Ljudmil Stojanov: Slavjanskata poezija. [V oddelku Slovenska poezija (str. 409—447) so zastopani Prešeren, Murn-Aleksandrov, Kette, Cankar, Župančič, Gradnik, Sardenko, Gruden, Golia, Seliškar, Jarc, Klopčič, Bor, Destovnik-Kajuh; prevajalca: D. Panteleev (27 pesmi), E. Bagrjana (4 pesmi).] Ref.: Tone Potokar, SPor 25. 10. 1946; Andrej Budal, Razgledi 1946, 367—9. — P. Karlin: K češkoslovaško-jugoslovanskim kulturnim stikom. SPor 21. 5. 1946. — Češkoslovaška literatura in naša dela v češčini. LdP 28. 11. 1946.

(*Slovensko slovstvo* [splošno].) Zgodovina slovenskega slovstva za višje razrede srednjih šol. [Izdala] šolska oblast v Julijski Benečiji pod zavezniško vojaško upravo, 13. korpus. Gorica, t. L. Lukežič 1946. 238 str. 8°. Ref.: Andrej Budal, Razgledi 1946, 363—6.

Sluga Vida: Prešernu smo dolžni zvesto in veliko ljubezen. [Izveček iz referata na Prešernovi proslavi slavističnega oddelka filozofske fakultete na ljubljanski univerzi.] Mna 8. 2. 1946.

Smasek Emil: O Borisu Gorbatovu. LdP 25. 5. 1946. — Ob »Velikem potovanju« [N. J. Šestakova]. GLLjD 1946/47, 86—92.

Smolej Viktor: Ivan Rob. SPor 15. 6. 1945. [Ponatis iz SPor 30. 10. 1944.] — Slovaški zapiski. SPor 9. 6. 1946.

(*Sodobna književnost.*) dm [D. Moravec]: Slovenski tisk v letu 1945. (Ob prvi številki bibliografskega mesečnika.) SPor 15. 2. 1946. — Poezija in kritika. Ob predavanju Jožeta Kastelica. SPor 26. 4. 1946. — Tone Potokar: Kaj je s knjižno kritiko? SPor 18. 7. 1946. — P. L[evce]: »Kjer ni kritike, tam ni mesta gibanju naprej.« MIR 1946, 349—351. — Juš Kozak: Pisatelj in znanstvenik v novem svetu. NS 1946, 34—41. — Filip Kalan: O starih in novih poetih. NS 1946, 611—9, 676—692. — Anton Ocvirk: O današnji slovenski prozi. NS 1946, 791—809. — Filip Kalan: Pripombe k naši literarni problematiki. NS 1946, 809—818. — Juš Kozak: Nekaj zapiskov ob zaključku leta. NS 1946, 819—824. — Lino Legiša: Ljubljansko pismo. Razgledi 1946, 37—41. — Lino Legiša: Naj-novejše slovensko slovstvo. Razgledi 1946, 176—184, 261—5.

(*Stritar Josip.*) Stritarjevi pripovedni spisi. Priredil, spisal uvod in opombe France Koblar. V Celju, Tiskarna Družbe sv. Mohorja 1946. 235 + (I) str. 8°. (Zadružna knjižna izdaja. 8.) Str. 7—72: Uvod; 221—234: Opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 13. 2. 1947.

Svetek Lev: Pri Ivanu Trinku-Zamejskemu. SPor 25. 6. 1946.

Šček Virgil: Prvič pri Trinku. Trinkov zbornik, 79—81.

Šebjanič Franc: Ob smrti dr. Avgusta Pavla. SPor 24. 1. 1946. — Ljudska čitanka porabskih Slovencev. (Ob izdaji Slovenske narodne knjige.) SPor 24. 5. 1946.

Šega Drago: Prešernova razstava v Ljubljani. LdP 2. 2. 1946. — Nove knjige in slovenski oder. LdP 5. 7. 1946. — Pesmi Iga Grudna. LdP 10. 7. 1946.

Šest Osip: K. Simonov: In tako tudi bo. GLLjD 1945/46, 117—9.

Šinkovec Črtomir A.: Naš Srečko Kosovel. PDK 27. 5. 1946. — Dr. France Prešeren. VSPZ 1946, št. 2. — Josip Jurčič. VSPZ 1946, št. 4. — Srečko Kosovel. VSPZ 1946, št. 5.

(*Šlebing Janko.*) M. R[upel]: Dr. Janko Šlebing. (Ob sedemdesetletnici.) SPor 19. 10. 1946.

(*Šolski tisk* [starejši].) E. J[ustin]: »Tako so se učili naši predniki.« Razstava slovenskega šolskega tiska [v izložbi knjigarne Cankarjeve založbe v Ljubljani]. SPor 27. 9. 1946.

Štefan Rozka: Hristo Botev, pesnik in revolucionar. (Ob 70-letnici smrti velikega bolgarskega pesnika.) LdP 2. 6. 1946.

Terčak Stane: Kajuh je padel... Vmb 22. 2. 1946.

(Torkar Igor [psevd. = Boris Fakin].) Kurent, 1946 (ref.): L. L[egiša], SPor 24. 2. 1946; Filip Kalan, NS 1946, 679—683; Drago Šega, Obz 1946, 282.

(Trinko Ivan.) Trinkov zbornik. (Uredila: Josip Birska in Andrej Budal.) Trst, Gregorčičeva založba 1946. 135 str. 8°. Iz vsebine: Uvodna beseda. 5—6; Milko Matičetov: Iz žive govorice beneških Slovencev. 99—108; Trinkovi spisi. 119—122; Zvonko A. Bizjak: Beneško-slovenska in rezijanska bibliografija. (Osnutek.) 123—133; glej še članke o Trinku pod Budal, Šček, Zorzut. Ref.: Vl. Blartolj, LdTD 12. 7. 1946; LdP 19. 7. 1946; m [D. Moravec], SPor 23. 7. 1946; Danilo Lokar, Razgledi 1946, 272—3.

L. L[egiša]: Jubilej Ivana Trinka-Zamejskega. SPor 20. 6. 1946. — Ob jubileju velikega Benečana. Ivan Trinko, pesnik, muzik, filozof — glasnik slovenske Benečije. PDK 23. 6. 1946. — Lev Svetek-Zorin: Pri Ivanu Trinku-Zamejskem. SPor 25. 6. 1946. — Ivan Trinko, naš jubilar. LdTD 28. 6. 1946.

(Trubar Primož.) Jože Pahor: Primož Trubar. LdTD 25. 1. 1946. — c [P. Levec]: Primož Trubar. Mna 2. 8. 1946. — Mirko Rupel: Primož Trubar na Primorskem. Tov 1946, št. 15.

Urbanc Anton: Slovenski prevodi Shakespearovih del. (Nekaj bibliografskih podatkov.) GLLJD 1945/46, 159—160.

Vidmar Josip: Zvestoba Prešernu. Izpopolnjeno besedilo govora ... po radiu OF dne 3. decembra 1944, v Črnomlju. SPor 1. 2. 1946; Prešernov dan..., 8—10. Srbskohrv. prevod: Vernost Prešernu. Prešernov dan..., 9—11. — Maksim Gorki. NS 1946, 545—551.

Vipotnik Cene: Nekaj o Cervantesu. VND 1946, 608—610.

Vodnik France: Pod zastavo Prešernovega imena. GLK 1945/46, št. 8. — France Prešeren. LdTD 8. 2. 1946. — Primorska in slovensko slovstvo. LdTD 1946, št. 8—9. — Simboli v delih I. Cankarja. Ob sedemdesetletnici pisateljevega rojstva. LdTD 1946, št. 20—21. — Srečko Kosovel. LdTD 26. 9. 1946. — Miško Kranjec, poet prekmurskih ravnin. LdTD 14. 11. 1946. — Ob 28-letnici smrti Ivana Cankarja. LdTD 12. 12. 1946. — Osnovni pojmi dramaturgije. NS 1946, 140—151. — Petinsedemdesetletnica F. S. Finžgarja. Obz 1946, 133—6.

Vrtačnik Savo: Srečanje in slovo. (Spomini na Kajuha.) MIR 1946, št. 2, str. 18—21.

(Vuk Stanko.) Dr. Stanko Vuk. SPor 23. 3. 1946.

(Winkler Venceslav.) Mladec Dragožit, 1946 (ref.): Andrej Budal, Razgledi 1946, 185.

Ziherl Boris: Ivan Cankar: Tri drame. ... Beograd 1946. Str. 235—255: Pogovor. (Ivan Cankar i njegovo doba.) — Ivan Cankar in njegova doba. LdP 9. 5. 1946.

Zorec Črtomir: F. S. Finžgar. GLK 1946/47, št. 1.

Zorzut Ludvik: Trinkov zbornik: Trinko — glasbenik. 71—4: Na Trinkovem domu. 82—91.

Zupan Tomo: Mina Prešeren-Svetinova ali pesnika Prešerna mati. SPor 1946, št. 27—28. [Prim.: Mladika 1933, 388—391.] — Ivane Zadnikar-Wohlmuthove povesti o Prešernu. SPor 1946, št. 29—30. [Prim.: Mladika 1934, 27—9.] — Marijana Grom, pesnikova nečakinja, pripoveduje o Prešernu. SPor 1946, št. 31—33. [Prim.: Mladika 1934, 190—2, 229—231.]

Željeznov Dušan: Aleksander Sergejevič Puškin. Mna 15. 2. 1946. — Kajuh. Mna 22. 2. 1946. — Mladost Maksima Gorkega. Mna 29. 3. 1946. — Cervantes. MIR 1946, 141—3. — Maksim Gorki. MIR 1946, 152—163. — Lermontov in »Junak našega časa«. MIR 1946, 260—7. — Stoletnica rojstva Svetožarja Markovića. MIR 1946, 292—4.

Župančič Oton: Beseda o Prešernu [z dodatkom Pripisek]. SPor 3. 2. 1946; Prešernov dan ..., 14—5. Srbskohrv. prevod: Reč o Prešernu. Prešernov dan ..., 16—7. — Pozdravljena, partizanska pesem. Mna 3. 5. 1946. — Prešeren in današnji dan. NS 1946, 3—8. — Naš jezik v novi dobi. NS 1946, 23—6.

(—) Zimzelen pod znegom, 1945 (ref.): Lino Legiša, SPor 4. 1. 1946; LdTd 5. 4. 1946; Filip Kalan, NS 1946, 617—9, 676—9; Danilo Lokar, Razgledi 1947, 175—8; T. P[otokar], Naša književnost, knj. 3. (1946) [cir.], 311—2; G. K[rlkec], Republika II (1946), knji. 1., 283—4.

William Shakespeare: Koriolan. Poslovenil Oton Župančič. 1946 (ref.): dm [D. Moravec], 7. 5. 1946.

—ec [P. Levec]: Oton Župančič. Mna 19. 1. 1946. — T. P[otokar]: Župančičev »Ciciban« v Krklečevem prepevu. SPor 1. 12. 1946.

(Županič Niko.) V. N[ovak]: Ob jubileju dr. Nika Županiča. SPor 1. 12. 1946.

2. SLOVANSKE KNJIŽEVNOSTI

(*Sodobna književnost narodov Jugoslavije.*) Radovan Zogović: O naši književnosti, njenem položaju in njenih sedanjih nalogah. Referat ... na prvem kongresu književnikov Jugoslavije. SPor 24. 11. 1946; VND 1946, 1262—72. — Juš Kozak: Maršal Tito književnikom. NS 1946, 773—781. — Lino Legiša: Kongres jugoslovanskih književnikov. Obz 1946, 367—8. — J. P[ahor]: Prvi kongres jugoslovanskih književnikov. VSPZ 1946, št. 17.

(*Cesarec Avgust.*) T. P[otokar]: Avgust Cesarec. SPor 1. 8. 1946.

(*Krleža Miroslav.*) K[reft] B.: [V agoniji]. GLLjD 1945/46, 129—131. — Marjan Matković: O Krleževem ciklusu »Glembajevci«. GLLjD 1946/47, 17—32.

(*Mazuranič Ivan.*) Andrej Budal: Stoletnica »Smrti Smail-age Čengića«. Razgledi 1946, 282—3.

(*Nazor Vladimir.*) Vladimir Nazor: Novele. (Prevel Tone Potokar. V Ljubljani 1946.) Str. 215—6; Vladimir Nazor. Ref.: S. M., LdP 27. 7. 1946. — Sedemdeset let Vladimirja Nazora. LdP 30. 5. 1946. — Tone Potokar: Sedemdesetletnica Vladimirja Nazorja. SPor 30. 5. 1946. — Peter Levec: »Ne bodi suženj, človek si...« (Ob sedemdesetletnici Vladimirja Nazorja.) Mna 1. 6. 1946. — Peter Levec: Vladimir Nazor (ob njegovi sedemdesetletnici). MIR 1946, 213—6. — Andrej Budal: Vladimir Nazor sedemdesetletnik. Razgledi 1946, 280—2.

(*Kočič Petar.*) Petar Kočič — bosanski pripovednik in borec za pravice bosanskega ljudstva. LdP 3. 9. 1946.

(*Marković Svetozar.*) Veselin Masleša: Svetozar Marković. Študija. (Prevedel Bogomil Gerlanc. Ljubljana.) Cankarjeva založba 1946. 74 str. 8°.

Tone Potokar: Ob stoletnici rojstva Svetozarja Markovića. SPor 22. 9. 1946. — B. Gerlanc: Publicistično in novinarsko delo Svetozarja Markovića. SPor 22. 9. 1946. — D. Ž[eljcnov]: Stoletnica rojstva Svetozarja Markovića. MIR 1946, 292—4. — B. Gerlanc: Svetozar Marković. Obz 1946, 252—5. — A. B[udal]: Svetozar Marković. Razgledi 1946, 375—6. — Todor Pavlov: Svetozar Marković. VND 1946, št. 34—37.

(*Nenadović Ljubomir.*) T. P[otokar]: Ljubomir Nenadović. SPor 6. 10. 1946.

(*Sodobna srbska književnost.*) Tone Potokar: Beograjsko pismo. Razgledi 1946, 86—8.

(*Makedonska književnost.*) Ignac Koprivec: Svobodna Makedonija si ustvarja lastno književnost. LdP 19. 5. 1946.

(*Botev Hristo.*) Rozka Štefan: Hristo Botev, pesnik in revolucionar. (Ob 70-letnici smrti velikega bolgarskega pesnika.) LdP 2. 6. 1946. — T. P[otokar]: Hristo Botev. Ob sedemdesetletnici njegove smrti. SPor 2. 6. 1946. — Georgije Dimitrov: Hristo Botev. LdP 8. 6. 1946.

(*Sodobna bolgarska književnost.*) Tone Potokar: Iz bolgarske književnosti. SPor 17. 3. 1946. — T. P[otokar]: Zapiski iz Bolgarije. SPor 23. 8. 1946. — Dimiter Pantelev: Bolgarska književnost po devetem septembru. Razgledi 1946, 265—8.

(*Blok Aleksander.*) Ob 25. obletnici smrti pesnika Oktobrske revolucije Aleksandra Bloka. LdP 11. 8. 1946. — Andrej Budal: Aleksander Blok. Razgledi 1946, 376—7.

(*Čehov Anton.*) Evgenij Balabanovič: Muzej Antona Čehova. SPor 12. 4. 1946.

(*Gladkov Fjodor.*) [Ob obisku v Ljubljani.] LdP 1946, št. 172, 174, 175; SPor 1946, št. 172, 174.

(*Gorbatov Boris.*) E. S[masek]: O Borisu Gorbatovu. LdP 25. 5. 1946. — K[reft] B.: [Mladost očetov.] GLLjD 1945/46, 161—3.

(*Gorki Maksim.*) Maksim Gorki: Na dnu. Drama v štirih dejanjih. (Prevel Pavel Golia. Uvod in režijske opombe napisal Bratko Kreft. V Ljubljani. Slovenski knjižni zavod 1946.) 142 + (II) str. 8°. (Knjižnica slovenskega gledališča. Št. 3.) Str. 5—23: (Uvod); 138—142: Režijske opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 9. 6. 1946; Stanko Javor [Janež], Obz 1946, 280.

Maksim Gorki. Ob deseti obletnici smrti. (Izdala Ljudska prosveta v Ljubljani.) Ljubljana, (Slovenski knjižni zavod) 1946. 72 str. 8°. Ref.: J. K[ranjc], DEn 7. 6. 1946.

B. Mejlah: Lenin in Gorki. — M. Gorki: Zazubrina. (Prevedel Mirko Košir.) Izdano ob deseti obletnici smrti Gorkega. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1946. 39 str. 8°. [Mejlahov članek (str. 5—26) objavljen tudi v VND 1946, 617—623, 660—6, in v Obz 1946, 98—110.

A. Roskin: Življenje Maksima Gorkega. Prevod iz ruščine. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1946. 93 str. 8°.

D. Ž[eljeznov]: Mladost Maksima Gorkega. Mna 29. 3. 1946. — P. Levec: Maksim Gorki. Ob desetletnici njegove smrti. Mna 14. 6. 1946. — F. P[etrè]: Delo Maksima Gorkega. LdP 18. 6. 1946. — L. Subotki: Humanizem Maksima Gorkega. LdP 18. 6. 1946. — Bratko Kreft: Gorki in gledališče. LdP 18. 6. 1946. — N. Preobraženski: Spomin na Gorkega. LdP 18. 6. 1946. — Miško Kranjec: Maksim Gorki pripoveduje. LdP 18. 6. 1946. — Bratko Kreft: Ob desetletnici smrti velikega umetnika-borca. SPor 18. 6. 1946. — Maksim Gorki med Slovenci. (Po bibliografskem orisu Bogomila Gerlanca.) SPor 18. 6. 1946. — T. P[otokar]: Maksim Gorki in Srbi. SPor 20. 6. 1946. — France Kosmač: Podoba M. Gorkega v filmu. DEn 21. 6. 1946. — T. P[otokar]: Maksim Gorki in Bolgari. SPor 10. 7. 1946. — I. Dren [A. Budal]: Ob desetletnici smrti M. Gorkega. GMI 1946, št. 4. — Dušan Željeznov: Maksim Gorki. MIR 1946, 152—165. — Josip Vidmar: Maksim Gorki. NS 1946, 545—551. — Jože Pahor: Maksim Gorki. Razgledi 1946, 244—7. — K. Zelinski: Maksim Gorki. VND 1946, 666—7. — L. Subotki: Ustvarjalno delo Gorkega v letih graditve sovjetske oblasti. VND 1946, 681—2. — V. Ždanov: Maksim Gorki. VND 1946, 722—6.

(*Gribojedov Aleksander Sergejevič.*) V. Brnčič: Aleksander Sergejevič Gribojedov. LdP 17. 2. 1946.

(*Karamzin Nikolaj Mihajlovič.*) F. Bezljaj: Obletnica Karamzinove smrti. SPor 15. 6. 1946.

(*Lermontov Mihail Jurjevič.*) Dušan Željeznov: Lermontov in »Junak našega časa«. MIR 1946, 260—7.

(*Lomonosov Mihail.*) Mihail Lomonosov — veliki ruski pesnik in prosvetitelj. (Ob 181. obletnici njegove smrti.) LdP 16. 4. 1946.

(*Majakovski Vladimir.*) P. L[evce]: Vladimir Majakovski, pesnik velike dobe. Mna 12. 4. 1946. — Pesnik domovine. (Ob 16. letnici smrti V. Majakovskega.) LdP 14. 4. 1946. — France Kosmač: Majakovski (1893—1930). MIR 1946, 137—9.

(*Ostrovski Nikolaj.*) Vera Ivanšek: Nikolaj Ostrovski. MIR 1946, 394—5.

(*Puškin Aleksander Sergejevič.*) Aleksander S. Puškin: Izbrane pesmi. Prvi zvezek. Prevedel Mile Klopčič. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod 1946. 120 str. + 1 slika. 8°. Str. 5—12: (Uvod); 107—117: Prevajalčeve opombe. Ref.: dm [D. Moravec], SPor 23. 3. 1946; Vera Brnčič, LdP 1. 6. 1946; HG [H. Grün], MlR 1946, 298—9.

D. Ž[eljeznov]: Aleksander Sergejevič Puškin. Mna 15. 2. 1946.

(*Ruska dramatika.*) N. Preobraženski: Stare ruske šaloigre. (Iz preteklosti ruskega gledališča.) GLLjD 1945/46, 174—6. — Mile Klopčič: Nove sovjetske drame. SPor 29. 12. 1946.

(*Ruska književnost* [splošno].) A. Egolin: Svetovni značaj ruske književnosti. SPor 5. 3. 1946.

(*Saltikov-Ščedrin Mihail Evgrafovič.*) Andrej Budal: Stodvajsetletnica rojstva Saltikova-Ščedrina. Razgledi 1946, 283—4.

(*Simonov Konstantin.*) GLLjD 1945/46: K[reft] B.: [In tako tudi bo!] 113—7. — Ost [O Šest]: K. Simonov: In tako tudi bo. 117—9. — K[reft] B.: Dramatika K. Simonova. 119—123.

(*Sodobna ruska književnost.*) L. Timofejev: Socialistični realizem. (Prevedel Leon Zlebnik.) V Ljubljani, Slovenski knjižni zavod (1946). 16 str. 8°. (Poljudno znanstvena knjižnica. 9.) Ref.: —nv [D. Željeznov], SPor 15. 3. 1947.

A. A. Ždanov: Referat o revijah »Zvezda« in »Leningrad«. (V Ljubljani), Cankarjeva založba 1946. 32 str. 8°. [Nekoliko predelan ponatis iz VND 1946, 1073—81, 1106—12.]

O revijah »Zvezda« in »Leningrad«. Iz odloka CK VKP(b) z dne 14. avgusta 1946. (Pravda 21. VIII. 1946.) VND 1946, 989—991. — A. Fadjejev: O socialističnem realizmu. (Prevedel Dušan Pirjevec.) NS 1946, 758—766. — A. Fadjejev: Referat tovariša A. A. Ždanova in naše najbližje naloge. (Iz referata na javnem partijskem zborovanju Zveze sovjetskih pisateljev SSSR 2. oktobra 1946.) (Prevedla Vera Brnčič.) NS 1946, 767—773. — Mirko Košir: Sovjetski pisatelj in sovjetska družba. Obz 1946, 354—6. — Marjeta Šaginjan: O sovjetski črtici. VND 1946, 668—671.

(*Šestakov Nikolaj J.*) Emil Smasek: Ob »Velikem potovanju«. GLLjD 1946/47, 86—92.

(*Kornejčuk Aleksander.*) Filip Kalan: Mister Johnstone and Mister Perkins. [Poslanstvo Mistra Perkinsa v deželo boljševikov.] GLLjD 1945/46, 14—8.

(*Sodobna poljska književnost.*) I. Koprivec: Književno življenje v novi Poljski. LdP 9. 4. 1946.

(*Češka dramatika.*) Peter Karvaš: Najnovejša češka dramatika. (Iz slovaščine prevedel L. S.) GLLjD 1945/46, 133—7. — K[reft] B.: Češki gledališki esej. GLLjD 1946/47, 92—6.

(*Sodobna češka književnost.*) F. B[ezlaj]: Sodobna češka literatura. SPor 23. 2. 1946. — France Bezlaj: Češka književnost danes. Razgledi 1946, 135—7.

(*Toman Karel.*) F. B[ezlaj]: Smrt Karla Tomanca[!]. SPor 9. 7. 1946.

(*Jesenský Janko.*) Slovaški književnik Janko Jesenský. DEn 8. 2. 1946.

(*Kral Frano.*) Andrej Budal: Frano Kral. Razgledi 1946, 382—4.

(*Sodobna slovaška književnost.*) Smolej Viktor: Slovaški zapiski. SPor 9. 6. 1946.

Pavle Kalan

